ARCENG III. INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE

CONFERENCE BOOK

EDITOR Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA

ARCENG III. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

APRIL 25-27, 2025
SINOP,TURKIYE

EDITOR: Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA

COPYRIGHT © 2025
BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION
PUBLISHING COMPANY LIMITED
ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.
ARCENG PUBLICATIONS – 2025©

15.05.2025
ISBN: 978-625-97514-7-4

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

ARCENG III. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

DATE AND PLACE

APRIL 25-27, 2025

SINOP,TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG

(ACADEMIC EVENTS – CONFERENCE – CONGRESS)

LANGUAGES

TURKISH, ENGLISH, RUSSIAN

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET CAN PELIKOGLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZGUR ALTINDAG

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SECIL KARTOPU

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DUYGU SENOL SALEPCIGIL

SINOP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMRULLAH BANAZ

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHTAP KARACIL

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. ULKER BAHSIYEVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

DR. VARVARA GETMANTSEVA

THE KOSYGIN STATE UNIVERSITY OF RUSSIA (RUSSIA)

COORDINATOR

NISANUR OZDEMIR

SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. AHMET NIYAZI OZKER

BANDIRMA ONYEDI EYLÜL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Aslı YAZICI

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERVISH RECRUITMENT

UNIVERSITY OF TETOVA (MACEDONIA)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. Mustafa GUCLU

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. M. HANIFI ASLAN

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. LEVENT GOKDEMIR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACIDE VURAL

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BASARAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU ECONOMY INDONESIA SURABAYA (INDONESIA)

Assoc. Prof. CRISTINA A. HUERTAS-ABRIL

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (SPAIN)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EHSAN RASOULINEZHAD

UNIVERSITY OF TEHRAN (IRAN)

Assoc. Prof. EMINE GUZEL

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Esma OZ KIRIS

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FUNDA COBAN

IZMIR DEMOCRACY UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HIKMET ZEKI KAPCI

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Koray CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MALAHAT VALIYEVA

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. MENEKSE SEDEN TAPAN-BROUTIN

BURSA ULUDAG UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUZEYYEN EROGLU DURKAL

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NASEEM AKHTER

SHAHEED BENAZİR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. Osman Cenk KANCA

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSU

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. AMIR HOSSAIN

IBAIS UNIVERSITY (BANGLADESH)

Assist. Prof. AQDI ROFIQ ASNAWI

UNIVERSITAS DARUSSALAM GONTOR (INDONESIA)

Assist. Prof. DUYGU KAYALIK SAHIN

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FATIH MUTLU OZBILEN

ÇANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FRANCISCO JAVIER PALACIOS-HIDALGO

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (SPAIN)

Assist. Prof. FULYA SAVAS

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. IVAN TASLIM

UNIVERSITAS MUHAMMADIYAH GORONTALO (INDONESIA)

Assist. Prof. Mehmet BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MURSET CAKMAK

MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Muslim ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ZULEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAŞ SUTCU IMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. NASEER AHMAD

INTERNATIONAL ISLAMIC UNIVERSITY (PAKISTAN)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	19	32,20%
AZERBAIJAN	35	59,32%
ROMANIA	1	1,69%
MOLDOVA	1	1,69%
PAKISTAN	1	1,69%
INDONESIA	1	1,69%
UZBEKISTAN	1	1,69%
TOTAL	**59**	**100%**

CONFERENCE STATISTICS

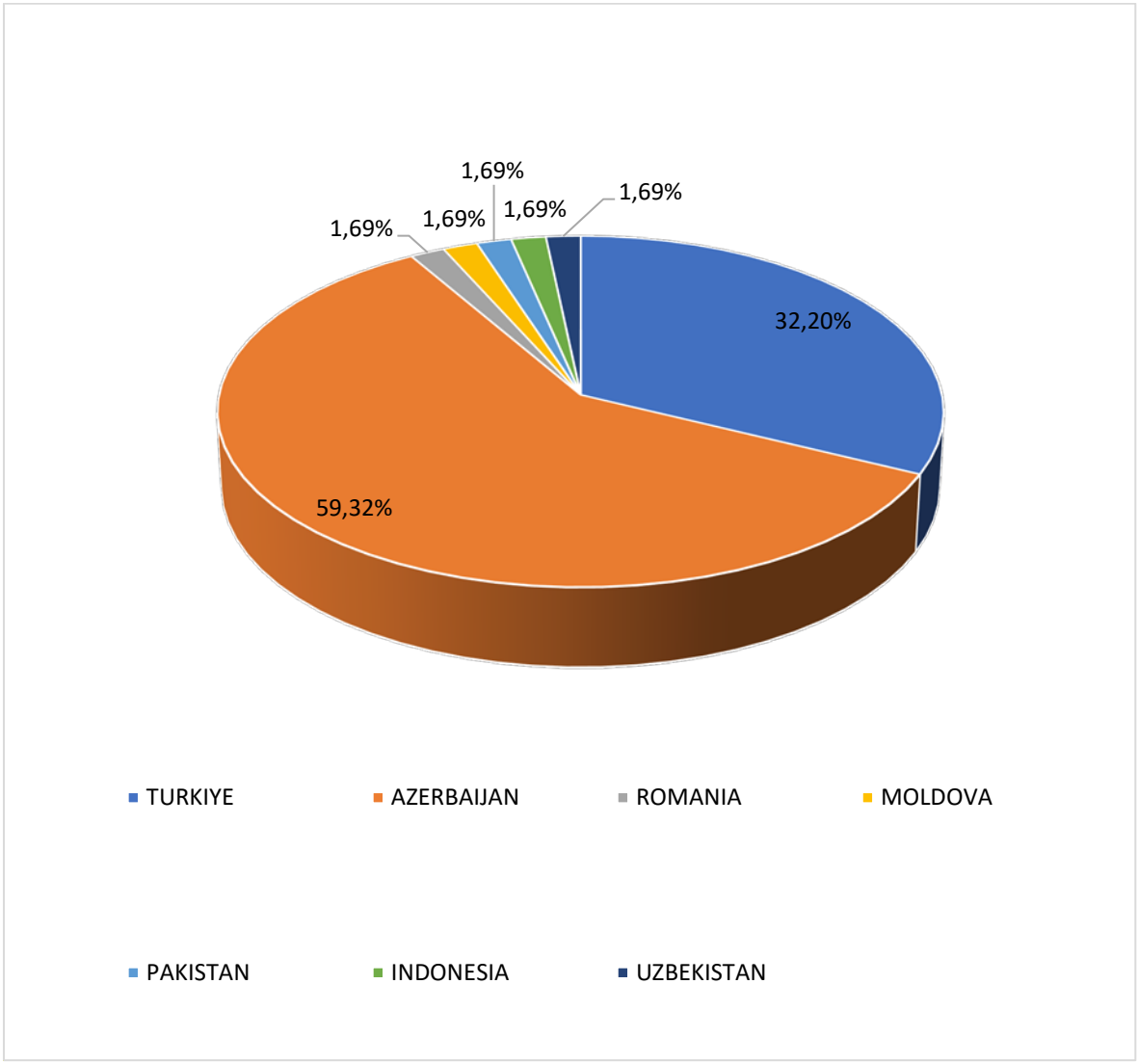

ARCENG III. INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE

APRIL 25-27, 2025,
SINOP, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Assoc. Prof. Naseem AKHTER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
AZIZOVA HANIM GUNAY KERIMOVA	Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi	GREEN WORLD AND ECOLOGICAL ENVIRONMENT
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	THE IMPORTANCE OF HUMAN LIFE AND ITS PROTECTION: A SOCIOLOGICAL STUDY
Assist. Prof. Mehmet Fatih KANOĞLU Assoc. Prof. Ahmet ARSLAN	Bozok Üniversitesi	GREEN TAX INCENTIVES AND SUSTAINABLE ORGANIZATIONS: EFFECTS OF ENVIRONMENTAL POLICIES ON CULTURAL TRANSFORMATION IN MANAGEMENT
Assoc. Prof. Turhan MOÇ Ali Atakan SÜNE Gökhan BUZKAN	Iğdır Üniversitesi Iğdır M.E.B.	THE EFFECT OF PROFESSIONALISATION ON CRISIS MANAGAMENT SKILLS
Songül NARYAPRAĞI Assist. Prof. Fred Barış ERNST Dr. Abdullah İzzeddin KARABULUT	Harran Üniversitesi	MODELING THE SPATIAL DEVELOPMENT OF ŞANLIURFA CITY USING THE SLEUTH MODEL
Prof. Dr. Abdülkadir DEVELİ Mustafa AKGÜN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	A SUPPORTIVE ENVIRONMENT FOR THE EMPLOYMENT OF INDIVIDUALS WITH MENTALLY AND EMOTİONALLY DISABILITIES: A CASE STUDY

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assoc. Prof. Natalia SHCHUKINA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Esra ALTAY SABUNCU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	RELIGIOUS COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES IN NURSING HOMES
Irem ULU DOĞAN Prof. Dr. Seydi Ahmet SATICI	Yıldız Teknik Üniversitesi	RUMINATION AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS: THE MULTIPLE MEDIATION OF SELF-COMPASSION AND COMPASSION
Beyza Sündüs ATLIER Assoc. Prof. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	KORUYUCU AİLE SİSTEMİNİN SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ
Beyza NOGAY Assoc. Prof. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE STRATEJİLERİ
Assoc. Prof. Natalia SHCHUKINA	Dr.Habilitat in Jurisprudence	GREEN TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET: A LEGAL PERSPECTIVE ON SUSTAINABLE EMPLOYMENT
Assoc. Prof. Turan BAŞKONUŞ Aysima ATEŞLİ	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Süha Alemdaroğlu Özel Eğitim ve Uygulama Okulu	THE ROLE AND EFFECTS OF SPORTS IN REDUCING PEER BULLYING

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Assoc. Prof. Mustafa PAMUK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Turhan MOÇ Fatma KURT	Iğdır Üniversitesi	CONFLICT RESOLUTION STRATEGIES OF TEACHERS. A RESEARCH ON TEACHERS WORKING IN THE DIRECTORATE OF NATIONAL EDUCATION IN IĞDIR PROVINCE
Assoc. Prof. Mustafa PAMUK	Selçuk Üniversitesi	YETİŞKİN BİREYLERDE YOUTUBE BAĞIMLILIĞININ GENEL ERTELEME DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ROLÜNÜN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Ayham OBEİD Zeynep DEMİRTAŞ	Sakarya Üniversitesi	EXAMINATION OF PRESERVICE TEACHERS DIGITAL LITERACY LEVELS
Hatice KIZILTAŞ		II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININA YANSIMALARI
Ali Osman YILMAZ Halil MUTLU	Karabük Üniversitesi MEB Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulu	PERCEPTIONS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON THE CONCEPT OF TAX: A METAPHOR STUDY
Yasemen BABAYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZERBAIJANI WOMEN POETS AND WRITERS IN EUROPEAN LITERARY -CRITICAL THOUGHT

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Prof. Dr. Mustafa DİĞLER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
CƏFƏROVA Ulviyyə Əhməd	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	RİYAZİYYAT FİNNININ FƏRQLİ TƏDRİS METODLARI
AGAKISLBƏYLI SEVINC YAVƏR	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	KOMPÜTERİN ARXİTEKTURASI ANLAYIŞI
Assoc. Prof. SEVDA ABBASOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	DISCUSSION AS A METHOD OF FORMING COMMUNICATION SKILLS
Prof. Dr. Mustafa DİĞLER	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	EROL AKYAVAS: A TURNING POINT IN CONTEMPORARY TURKISH ART
Bahriddin UMAROV	Özbekistan Uluslararası İslami Akademisi	MODERN TOPLUMDA İSLAM DİNİNİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ
Assist. Prof. Cemal SANDIKCI	Ordu Üniversitesi	KUR'ÂN-I KERÎM'DE "İNSAN"
İshak ATAMAN	Bursa Dini Yüksek İhtisas Merkezi	APPLICABILITY OF THE METHOD OF MAFHŪM AL-MUKHĀLAFAH IN UNDERSTANDING THE QUR'AN
Prof. Dr. Mustafa DİĞLER	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	FROM TRADITION TO MODERNITY: BEDRI RAHMI EYUBOGLU'S ARTISTIC JOURNEY

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 5 / MODERATOR
EMIL RAUL OĞLU AĞAYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
HASANOVA AMALİYA MURAD	Azerbaijan State Pedagogical University	INTELLECTUAL ANALYSIS OF COGNITION IN INCLUSIVE EDUCATION
Lala MUSAYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	DEVELOPING LITERARY PRONUNCIATION SKILLS IN PRIMARY SCHOOLS THROUGH INTERACTIVE STORYTELLING: A STUDY OF AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS
EMIL RAUL OĞLU AĞAYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE ROLE OF NEW TEACHING METHODS IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS
MAMMADOVA ESMİRA FARHAD DAUGHTER	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	WAYS TO IMPROVE KNOWLEDGE AND SKILLS ON EXPRESSIVE READING IN PRIMARY GRADES
Assoc. Prof. Mehrabova Tamam Allahverdi qızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	DIFFERENT ASPECTS IN THE CLASSIFICATION OF SENTENCE MEMBERS IN AZERBAIJANI AND TURKISH TURKISH
Samira BABAYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	MODERN METHODS OF TEACHING

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 6 / MODERATOR
Dr. Irına-Ana DROBOT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Шафиева Эльнара Ибрагим кызы Assoc. Prof. Аллахярова Севиндж Агавели гызы Assoc. Prof. Самандарова Айдан Фирудин гызы Lect. Игидова Эмилия Шахруддин гызы	Bakü Devlet Üniversitesi	ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ
Dr. Irına-Ana DROBOT	Technical University	SIGMUND FREUD'S VIEWS ON HAPPINESS
Nizami ADISIRINOV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi	TÜRK DESTAN GELENEĞİNDE ÇOÇUK TERBİYESİ
IBRAHIMOVA GULNARA AKIF	Shirvan State College of Economics and Humanities	AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN BANİSİ ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV
ZEHRA HEMZEYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	LANGUAGE INFORMATION

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 7 / MODERATOR
AYNUR ZAHIR QIZI BƏDƏLOVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Arzu KƏRİMOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	DIALECTS OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR RESEARCH
ARZU ƏLƏSGƏR QIZI SÜLEYMANOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	INCLUSIVE EDUCATION
MAMMADOVA ESMİRA FARHAD DAUGHTER	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	WAYS TO IMPROVE KNOWLEDGE AND SKILLS ON EXPRESSIVE READING IN PRIMARY GRADES
AYNUR ZAHIR QIZI BƏDƏLOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ARTISTIC EXPRESSION OF AMERICAN REALITIES IN THE NOVEL “SISTER CARRIE
Angel CALLISTA Christian Kevin WANG Vania ELSHADANIA	Widya Dharma Pontianak	CHINESE GRAVE PRAYING

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 8 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman GULİYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Arzu KƏRIMOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	GRAMMATICAL FEATURES OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR TEACHING
COBANOVA NƏRGIZ MƏHƏMMƏD QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MÖVCUD ŞƏRAİTƏ DÜŞMÜŞ İNSANIN DAVRANIŞI VƏ PSİXOLOGİYASI
SEYFULLAYEVA AYNUR TAHIR QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİNİN FORMALAŞMASI
ALMASZADƏ GÜLSÜM SİYAVUŞ QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	PREDİKAT VƏ TƏKLİF MƏNTİQİ
SEYFULLAYEVA AYNUR TAHIR QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İNTİBAH DÖVRÜ DEKORATİV – TƏTBİQİ SƏNƏTİ
Prof. Dr. Elman GULİYEV	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ANALYSIS OF MOLLA ABBAS SURAT IN THE NOVELS OF ISMAYIL GASPIRALI

27.04.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 9 / MODERATOR
Dr. Ülker BAHŞİYEVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
HƏSƏNOVA YEGANƏ AKİF QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İNFORMATİKANIN TƏDRİSİ METODİKASI
GUNEL PENİYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	SİMPTOMATİK VƏ İZAHEDİCİ ŞƏRHLƏR
AYNUR ZAHİR KIZI BADALOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	TEVFİK FİKRET'İN "MILLET ŞARKISI" ŞIIRINDE TOPLUMSAL DİRENİŞ VE ADALETİN IŞIĞI
ULDUZ FƏRHAD QƏHRƏMANOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	DRAMATİK ƏSƏRLƏR BƏDİİLƏŞDİRİLMİŞ SƏHNƏ ƏSƏRİ KİMİ
Günel HÜMMƏTOVA (PƏNIYEVA) Saleh	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MƏRASİM NƏĞMƏLƏRİNDƏ MİLLİ DƏYƏRLƏR
Dr. Ülker BAHŞİYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	RESEARCH ISSUES OF THE MAGAZINES "MOLLA NASREDDIN" AND "FUYUZAT"
BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ARTISTIC STRUCTURE OF FADAI'S POEM "BAKHTIYARNAME"PHILOSOPHY OF FAITH, JUSTICE AND PATIENCE IN THE WORK

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
AZIZOVA HANIM GUNAY KERIMOVA	GREEN WORLD AND ECOLOGICAL ENVIRONMENT	1
Naseem AKHTER	THE IMPORTANCE OF HUMAN LIFE AND ITS PROTECTİON: A SOCIOLOGICAL STUDY	4
Mehmet Fatih KANOĞLU Ahmet ARSLAN	GREEN TAX INCENTIVES AND SUSTAINABLE ORGANIZATIONS: EFFECTS OF ENVIRONMENTAL POLICIES ON CULTURAL TRANSFORMATION IN MANAGEMENT	5
Turhan MOÇ Ali Atakan SÜNE Gökhan BUZKAN	THE EFFECT OF PROFESSIONALISATION ON CRISIS MANAGAMENT SKILLS	20
Songül NARYAPRAĞI Assist. Prof. Fred Barış ERNST Abdullah İzzeddin KARABULUT	MODELING THE SPATIAL DEVELOPMENT OF ŞANLIURFA CITY USING THE SLEUTH MODEL	33
Abdülkadir DEVELİ Mustafa AKGÜN	A SUPPORTIVE ENVIRONMENT FOR THE EMPLOYMENT OF INDIVIDUALS WITH MENTALLY AND EMOTİONALLY DISABILITIES: A CASE STUDY	42
Esra ALTAY SABUNCU	RELIGIOUS COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES IN NURSING HOMES	44
Irem ULU DOĞAN Seydi Ahmet SATICI	RUMINATION AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS: THE MULTIPLE MEDIATION OF SELF-COMPASSION AND COMPASSION	53
Beyza Sündüs ATLIER Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	EVALUATION OF THE FOSTER FAMILY SYSTEM FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SERVICES	55
Beyza NOGAY Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	STRATEGIES TO FIGHT AGAINST CHILD LABOR IN SOCIAL WORK PERSPECTIVE	65
Natalia SHCHUKINA	GREEN TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET: A LEGAL PERSPECTIVE ON SUSTAINABLE EMPLOYMENT	73
Turan BAŞKONUŞ Aysima ATEŞLİ	THE ROLE AND EFFECTS OF SPORTS IN REDUCING PEER BULLYING	75
Turhan MOÇ Fatma KURT	ÖĞRETMENLERİN ÇATIŞMA ÇÖZÜM STRATEJİLERİ. IĞDIR İLİ MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	77
Mustafa PAMUK	INVESTIGATION OF THE ROLE OF YOUTUBE ADDICTION IN THE GENERAL PROCRASTINATION OF ADULTS IN RELATION TO SOME VARIABLES	94
Ayham OBEİD Zeynep DEMİRTAŞ	EXAMINATION OF PRESERVICE TEACHERS DIGITAL LITERACY LEVELS	103
Hatice KIZILTAŞ	REFLECTIONS OF TURKIYE-ENGLAND RELATIONS DURING WORLD WAR II IN THE TURKISH PRESS	112

Ali Osman YILMAZ Halil MUTLU	PERCEPTIONS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON THE CONCEPT OF TAX:A METAPHOR STUDY	114
Yasemen BABAYEVA	AZERBAIJANI WOMEN POETS AND WRITERS IN EUROPEAN LITERARY -CRITICAL THOUGHT.	124
CƏFƏROVA Ulviyyə Əhməd	RYIAZIYYAT FINNININ FƏRQLI TƏDRIS METODLARI	125
AGAKISLBƏYLI SEVINC YAVƏR	KOMPÜTERİN ARXİTEKTURASI ANLAYIŞI	128
SEVDA ABBASOVA	DISCUSSION AS A METHOD OF FORMING COMMUNICATION SKILLS	130
Mustafa DİĞLER	EROL AKYAVAŞ: A TURNING POINT IN CONTEMPORARY TURKISH ART	134
Bahriddin UMAROV	MODERN TOPLUMDA İSLAM DİNİNİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ	136
Cemal SANDIKCI	KUR'ÂN-I KERÎM'DE "İNSAN"	137
İshak ATAMAN	APPLICABILITY OF THE METHOD OF MAFHŪM AL-MUKHĀLAFAH IN UNDERSTANDİNG THE QUR'AN	142
Mustafa DİĞLER	FROM TRADITION TO MODERNITY: BEDRI RAHMI EYUBOĞLU'S ARTISTIC JOURNEY	144
HASANOVA AMALİYA MURAD	INTELLECTUAL ANALYSIS OF COGNITION IN INCLUSIVE EDUCATION	146
Lala MUSAYEVA	DEVELOPING LITERARY PRONUNCIATION SKILLS IN PRIMARY SCHOOLS THROUGH INTERACTIVE STORYTELLNG: A STUDY OF AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS	151
EMIL RAUL OĞLU AĞAYEV	THE ROLE OF NEW TEACHING METHODS IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS	154
MAMMADOVA ESMİRA FARHAD DAUGHTER	WAYS TO IMPROVE KNOWLEDGE AND SKILLS ON EXPRESSIVE READING IN PRIMARY GRADES	156
Mehrabova Tamam Allahverdi qızı	DIFERENT ASPECTS IN THE CLASSIFICATION OF SENTENCE MEMBERS IN AZERBAIJANI AND TURKISH TURKISH	163
Samira BABAYEVA	MODERN METHODS OF TEACHING	165
Шафиева Эльнара Ибрагим кызы Аллахярова Севиндж Агавели гызы Самандарова Айдан Фирудин гызы Игидова Эмилия Шахруддин гызы	ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.	168
Dr. Irına-Ana DROBOT	SIGMUND FREUD'S VIEWS ON HAPPINESS	173

Nizami ADISIRINOV	SUMMARYCHILD REPUBLICATION IN THE TURKISH EPIC TRADITION	178
IBRAHIMOVA GULNARA AKIF	AZƏRBAYCAN MULTIKULTURALIZMININ BANISI ULU ONDƏR HEYDƏR ƏLIYEV	186
ZEHRA HEMZEYEVA	LANGUAGE INFORMATION	188
Arzu KƏRIMOVA	DIALECTS OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR RESEARCH	192
ARZU ƏLƏSGƏR QIZI SÜLEYMANOVA	INCLUSIVE EDUCATION	196
AYNUR ZAHIR QIZI BƏDƏLOVA	ARTISTIC EXPRESSION OF AMERICAN REALITIES IN THE NOVEL "SISTER CARRIE"	198
Arzu KƏRIMOVA	GRAMMATICAL FEATURES OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR TEACHING	201
COBANOVA NƏRGIZ MƏHƏMMƏD QIZI	MÖVCUD ŞƏRAİTƏ DÜŞMÜŞ İNSANIN DAVRANIŞI VƏ PSİXOLOGİYASI	205
SEYFULLAYEVA AYNUR TAHIR QIZI	QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİNİN FORMALAŞMASI	208
SEYFULLAYEVA AYNUR TAHIR QIZI	İNTİBAH DÖVRÜ DEKORATİV – TƏTBİQİ SƏNƏTİ	210
ALMASZADƏ GÜLSÜM SIYAVUS QIZI	PREDİKAT VƏ TƏKLİF MƏNTİQİ	213
Elman GULIYEV	ANALYSIS OF MOLLA ABBAS SURAT IN THE NOVELS OF ISMAYIL GASPIRALI	215
HƏSƏNOVA YEGANƏ AKİF QIZI	INFORMATIKANIN TƏDRISI METODIKASI	223
GUNEL PENIYEVA	SIMPTOMATIK VƏ IZAHEDICI ŞƏRHLƏR	225
AYNUR ZAHİR KIZI BADALOVA	TEVFİK FİKRET'İN "MILLET ŞARKISI" ŞIIRINDE TOPLUMSAL DİRENİŞ VE ADALETİN IŞIĞI	227
ULDUZ FƏRHAD QƏHRƏMANOVA	DRAMATIC WORKS AS ARTISTIC STAGE WORKS	231
Günel HUMMƏTOVA (PƏNIYEVA) Saleh	MƏRASİM NƏĞMƏLƏRİNDƏ MİLLİ DƏYƏRLƏR	234
Ülker BAHSIYEVA	RESEARCH ISSUES OF THE MAGAZINES "MOLLA NASREDDIN" AND "FUYUZAT"	237
BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU	ARTISTIC STRUCTURE OF FADAI'S POEM "BAKHTIYARNAME", PHILOSOPHY OF FAITH, JUSTICE AND PATIENCE IN THE WORK	241
Angel CALLISTA Christian Kevin WANG Vania ELSHADANIA	CHINESE GRAVE PRAYING	247

GREEN WORLD AND ECOLOGICAL ENVIRONMENT
YEŞİL DÜNYA VE EKOLOJİK ÇEVRE

Azizova Hanım[1], Günay Kerimova[2]

[1,2]Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi (UNEC)

ÖZET

"Yeşil dünya" kavramı, günümüzde ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından ön plana çıkan temel yaklaşımlardan biridir. Bu makalede küresel çevre sorunları ile bu sorunların topluma ve doğaya etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Makalede belirtildiğine göre, küresel ısınma, hava ve su kirliliği, ormanların yok edilmesi ve plastik atıkların artışı biyosferin dengesini bozmakta; bunun sonucunda iklim değişiklikleri ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi tehlikeli süreçler yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümü için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, atıkların azaltılması ve geri dönüşüm teknolojilerinin uygulanması gibi etkili önlemler önerilmektedir.

Aynı zamanda yeşil ekonominin geliştirilmesi ve bu alanda yürütülen devlet programlarının önemi vurgulanmaktadır. Makalede eğitimin ve bireysel sorumluluğun özel bir rolü olduğu belirtilmektedir; çevrenin korunması yalnızca devletlerin değil, her bireyin vatandaşlık görevi olarak kabul edilmektedir. Çevresel farkındalık etkinlikleri, okullarda çevre eğitiminin verilmesi, toplumsal girişimlerin artırılması gibi teşvik edici unsurlar "yeşil" düşünce yapısının oluşturulmasında temel araçlar arasında yer almaktadır.

Makalede okuyucuya hem akademik hem de pratik açıdan çevresel sorunların çözüm yolları hakkında geniş bilgi sunulmakta ve daha yaşanabilir, temiz ve dengeli bir dünya kurulması için bir çağrı yapılmaktadır. Yeşil bir geleceğin temini amacıyla bilgilendirici, hukuki ve teknolojik yaklaşımların birlikte uygulanması temel strateji olarak önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: doğa, sorun, etkili önlemler, dünya, küresel ısınma.

ABSTRACT

The concept of a "green world" has emerged as one of the key approaches in modern times to ensure environmental stability and sustainable development. This article provides an in-depth analysis of global environmental issues and their effects on both society and nature. It highlights that global warming, air and water pollution, deforestation, and the increase in plastic waste are disrupting the balance of the biosphere, leading to dangerous outcomes such as climate change and the decline of biodiversity. To address these problems, effective measures such as the use of renewable energy sources, reduction of waste, and implementation of recycling technologies are proposed.

At the same time, the development of a green economy and the significance of state-run programs in this field are emphasized. The article underlines the special role of education and individual responsibility; protecting the environment is not only the duty of governments but also a civic responsibility of every individual. Environmental awareness initiatives, incorporation of ecological education in schools, and the encouragement of public involvement are introduced as fundamental tools for fostering a "green" mindset.

The article provides readers with comprehensive information about the solutions to environmental challenges from both academic and practical perspectives, serving as a call to build a more livable, clean, and balanced world. It proposes the combined application of educational, legal, and technological approaches as the main strategy to ensure a green future.

Key words: nature, problem, effective measures, world, global warming.

YAŞIL DÜNYA VƏ EKOLOJİ MÜHİT

“Yaşıl dünya” anlayışı müasir dövrdə ekoloji sabitliyin qorunması və dayanıqlı inkişafın təmin olunması üçün ön plana çıxan əsas konsepsiyalardan biridir. Bu məqalədə qlobal ekoloji problemlər, onların cəmiyyətə və təbiətə təsirləri ətraflı şəkildə təhlil olunur. Məqalədə qeyd olunur ki, qlobal istiləşmə, hava və su kirliliyi, meşələrin qırılması və plastik tullantıların artması biosferin balansını pozur, nəticədə iqlim dəyişiklikləri və biomüxtəlifliyin azalması kimi təhlükəli proseslər baş verir. Bu problemlərin həlli üçün bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların azaldılması və təkrar emal texnologiyalarının tətbiqi kimi effektiv tədbirlər irəli sürülür.

Eyni zamanda, yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə həyata keçirilən dövlət proqramlarının əhəmiyyəti vurğulanır. Məqalədə təhsilin və şəxsi məsuliyyətin xüsusi rolu qeyd olunur; ətraf mühitin qorunması yalnız hökumətlərin deyil, həm də hər bir fərdin vətəndaşlıq borcudur. Ekoloji maarifləndirmə tədbirləri, məktəblərdə ekoloji təlimin təşkili, ictimai təşəbbüslərin artırılması kimi təşviqedici amillər “yaşıl” düşüncə tərzinin formalaşmasında əsas vasitələrdən biri kimi təqdim olunur. [1, 93]

Məqalə həm akademik, həm də praktik cəhətdən oxucuya ekoloji problemlərin həlli yolları barədə geniş məlumat verir və daha yaşanılan, təmiz və sabit bir dünyanın qurulması üçün çağırış rolunu oynayır. Yaşıl gələcəyin təmin edilməsi məqsədilə maarifləndirici, hüquqi və texnoloji yanaşmaların birgə tətbiqi əsas strategiya kimi irəli sürülür.

Giriş. Müasir dünya ekoloji problemlərlə üzləşir. Qlobal istiləşmə, hava, su və torpaq kirliliyi, meşələrin qırılması kimi problemlər ekosistemlərə ciddi ziyan vurur. Sürətlə artan istehsal və istehlak mədəniyyəti təbiətə olan təsirləri daha da artırır. Bütün bu problemlərin aradan qaldırılması üçün insanlar təbiətə qarşı məsuliyyətli yanaşmalı, ekoloji dürüstlüyə sahib olmalıdır. “Yaşıl dünya” anlayışı, ekoloji cəhətdən dayanıqlı və balanslı bir gələcək qurmaq üçün mühüm rol oynayır.

Ekoloji problemlər və onların həlli yolları. Dünyada ekoloji problemlərin artması həyat tərzimizi və gələcək nəsillərin rifahını təhlükə altına alır. Hava kirliliyi, plastik tullantıların çoxalması, su ehtiyatlarının azalması, torpaqların eroziyaya uğraması kimi problemlər ekoloji balansı pozur. Süni iqlim dəyişikliyi dünya iqliminin normadan kənara çıxmasına səbəb olur. Biomühitdən yox olan heyvan və bitki növləri təbiət tarazlığını pozaraq biosferin dağılmasına səbəb olur. [2, 31]

Bu problemlərin həlli yollarından bəziləri bunlardır:

–Təbii resursların qorunması və onların səmərəli istifadəsi;

–Bərpa olunan enerji mənbələrinə üstünlük verilməsi (günəş, külək, hidroenerji);

–Meşələrin qənaətli istifadəsi, yeni yaşıllıqların salınması və ağac əkilməsi kampaniyaları;

–Plastik istifadəsinin azaldılması, təkrar emalın genişləndirilməsi;

–Ekoloji maarifləndirmənin artırılması, məktəblərdə və ali təhsil müəssisələrində ekoloji təhsil;

–Şəhər yaşayış mühitində yaşıl sahələrin, park və bağçaların yaradılması;

–Alternativ nəqliyyat vasitələrindən istifadənin təbliği (velosiped yolları, elektrik nəqliyyatı və s.).

Yaşıl iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf. Yaşıl iqtisadiyyat ekoloji dayanıqlılığı qorumaqla yanaşı, iş yerləri yaradaraq iqtisadiyyata təkan verir. Bərpa olunan enerji istifadəsi, ekoloji təmiz texnologiyalar və tullantıların minimal hala salınması bu iqtisadiyyatın əsas prinsipləridir. Dünya ölkələri bu sahədə çoxlu tədqiqatlar aparır və ekoloji qanunları sərtləşdirir. Bu, bir tərəfdən karbon izini azaldır, digər tərəfdən dayanıqlı inkişaf hədəflərinə nail olmaq üçün imkanlar yaradır. Yaşıl turizm, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı, təkrar emal sənayesi, ekoməhsulların istehsalı kimi sahələr bu iqtisadiyyatın tərkib hissəsidir.

Təhsilin rolu və şəxsi məsuliyyət. Ekoloji maarifləndirmə təhsildə kiçik yaşlardan başlanmalıdır. Məktəblərdə ekoloji tərbiyə proqramlarının daxil edilməsi şagirdlərdə təbiətə sevgi və qayğı hissinin formalaşmasına imkan yaradar. Valideynlər, müəllimlər və icmalar bu sahədə birgə əməkdaşlıq etməlidirlər. Təhsil müəssisələrində həyata keçirilən ekoloji layihələr, yaşıllaşdırma aksiyaları və seminarlar bu istiqamətdə mühüm addımlardır.

Şəxsi məsuliyyət daşıyan insanlar hər gün kiçik addımlarla, məsələn, tullantıları ayrı toplamaq, enerji israfını azaltmaq, suya qənaət etmək, ictimai nəqliyyatdan və ya velosipedlərdən istifadə etməklə yaşıl dünya quruculuğuna töhfə verə bilərlər. İnsanlar öz həyat tərzlərini daha ekoloji hala gətirərək cəmiyyətə nümunə ola bilərlər. [4, 29]

Nəticə. Yaşıl dünya konsepsiyası insanlığın gələcəyi üçün vacibdir. Hər bir insan ekoloji problemlərin həllinə öz töhfəsini verməlidir. Davam etdiyimiz həyat tərzi dünya ekosistemini qorumaqla yanaşı, gələcək nəsillər üçün dayanıqlı və yaşana biləcək bir planet yaratmalıdır. Bu istiqamətdə birliyimiz, elmə və maarifləmməyə verdiyimiz dəyər, yaşıl dünya yolunda atılacaq ən böyük addımdır. Yaşıl dünya yalnız dövlətlərin və təşkilatların deyil, hər bir fərdin və ailənin də həyat fəlsəfəsinə çevrilməlidir.

Anahtar kelimeler: doğa, sorun, etkili önlemler, dünya, küresel ısınma.

Key words: nature, problem, effective measures, world, global warming.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1.Əliyev H. Ekoloji problemlər və onların həlli yolları. Bakı: Elm və Təhsil, 2020.

2.Məmmədova S. Dayanıqlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyat. Bakı: Təfəkkür nəşriyyatı, 2019.

3.United Nations Environment Programme. Green Economy and Sustainable Development. UNEP Publications, 2021.

4.Qasımov T.Azərbaycanın ekoloji siyasəti və hüquqi aspektləri. Bakı: Hüquq nəşriyyatı, 2018.

5.World Bank. Green Growth and Climate Resilience. Washington: World Bank Group. 2022.

THE IMPORTANCE OF HUMAN LIFE AND ITS PROTECTİON: A SOCIOLOGICAL STUDY

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies, Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

Protecting human beings and their lives is considered essential since they are among the most valuable resources in any given social organisation. The study's approach helps to clarify how human life is valued and how societal protection of it is seen. From a social, moral, and legal perspective, protecting human life is essential to promoting harmony in society. This article aims to evaluate the rights or provisions such as healthcare facilities, legal frameworks, educational initiatives, and social consciousness that uphold or compromise the protection of human life or property.

It also examines the various threats to human existence, such as natural disasters, hunger, and conflict. The purpose of this essay is to provide better methods and strategies for protecting human life, so that society may recognise the value of human life and provide the circumstances required to safeguard it.

Keywords: Human Beings, Human Life, Social organisation, Social, moral, and legal perspective

GREEN TAX INCENTIVES AND SUSTAINABLE ORGANIZATIONS: EFFECTS OF ENVIRONMENTAL POLICIES ON CULTURAL TRANSFORMATION IN MANAGEMENT

YEŞİL VERGİ TEŞVİKLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÖRGÜTLER: ÇEVRESEL POLİTİKALARIN YÖNETİMDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ

Mehmet Fatih KANOĞLU [1], Ahmet ARSLAN[2]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi,

ORCID numarası 0000-0001-6551-7332

[2]Doç. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF Maliye, Mali Hukuk,

ORCID numarası 0000-0002-2355-7544

Özet

Sanayileşmenin artması ile birlikte küresel düzeyde ortaya çıkan çevre kirliliği ve iklim değişiklikleri ekolojik dengeyi de bozmuş ve tüm dünyada devletlerin elinde bulunan doğal kaynakların hızlı bir şekilde azaldığı görülmüştür. Yaşanan bu problemler devletleri kaynakları daha etkin ve verimli kullanmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda ülkeler bir yandan çevresel sorunlarla mücadele ederken diğer taraftan mevcut kaynakların korunması ve gelecek nesillerin de kullanabileceği sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelmişlerdir. Tüm bu gelişmeler işletmelerin çevreye daha duyarlı olmasını ve çevre politikaları açısından sosyal sorumluluk bilincine dayalı bir yönetim kültürü bünyelerinde oluşturmalarını sağlamıştır. Hükümetler bahsedilen problemleri çözmek için bir yandan sürdürülebilir maliye politikası araçlarını kullanılırlarken, diğer yandan çevreye duyarlı mali politikalar ile uyumlu hareket eden işletmelere ödül olarak bir takım sübvansiyon, vergi indirimi, vergi teşviği, muafiyet ve istisnalardan faydalandırma imkanı sağlamaktadır. Çevreye karşı duyarsız davranan işletmeler için ise vergi koyma, idari yaptırımlar ve cezalar uygulanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı yeşil işletme kültürünün oluşmasında uygulanan vergi teşvik politikalarının rolünü ortaya koymak ve bu durumun işletmelerin yönetimsel dönüşümüne katkısını ortaya koyabilmektir. Çalışmanın yöntemi belge ve döküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada OECD ülkeleri içinden seçilecek diğer örneklerle beraber Türkiye'de sürdürülebilir çevresel mali politikalar ele alınmıştır.Sonuç olarak İşletmelerin sürdürülebilir olabilmeleri için çevresel sorunlara duyarlı örgütler olmaları ve hükümetlerin uyguladıkları mali politikalara uyumlu bir yönetim kültürünü benimsemelerinin zaruri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Vergi Teşvikleri, Örgüt Yönetimi, Yönetim Kültürü

Abstract

With the increase in industrialization, environmental pollution and climate changes that have emerged at a global level have also disrupted the ecological balance and it has been observed that the natural resources in the hands of states all over the world are rapidly decreasing. These problems have led states to use resources more effectively and efficiently. In this context, while countries are struggling with environmental problems on the one hand, they have also turned to

sustainable development goals that protect existing resources and that future generations can use. All these developments have enabled businesses to be more sensitive to the environment and to create a management culture based on social responsibility awareness in terms of environmental policies. While governments use sustainable fiscal policy tools to solve the mentioned problems on the one hand, they also provide the opportunity to benefit from a number of subsidies, tax reductions, tax incentives, exemptions and exceptions as a reward for businesses that act in accordance with environmentally sensitive fiscal policies. On the other hand, taxation, administrative sanctions and penalties are applied to businesses that act insensitively towards the environment.

The aim of this study is to reveal the role of tax incentive policies implemented in the formation of a green business culture and to reveal the contribution of this situation to the administrative transformation of businesses. The method of the study is based on document and document analysis method. In the study, sustainable environmental financial policies in Turkey were discussed together with other examples selected from OECD countries. As a result, it was concluded that in order for businesses to be sustainable, they must be organizations sensitive to environmental problems and adopt a management culture compatible with the financial policies implemented by governments.

Keywords: Tax Incentives, Organizational Management, Management Culture

1. GİRİŞ

Sanayileşmenin artması ile birlikte küresel düzeyde iklim değişikliklerinin meydana gelmesi, ekolojik dengeyi de bozmuştur. Bu durum iklim değişikliklerini de beraberinde getirerek biyoçeşitliliğin azalmasına ve bazı bitki ve hayvan türlerinin nesillerinin yok olmasına ve tahribatına sebep olmuştur. Doğal kaynaklar da bu durumdan olumsuz etkilendiği için devletler bu kaynakların korunması amacıyla çevresel politikalarını artırmaya yönelik çareler aramaya başlamışlardır. Özellikle gelecek nesillerin de doğal kaynaklardan daha fazla yararlanabilmesi ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacıyla bir takım hedefler ve politikaların geliştirilmesi çabası içine girmişlerdir. 1929 yılında ortaya çıkan büyük buhran devletlerin ekonomileri üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirmiş ve ülkeler işsizliğin önlenmesi için yeni çareler aramak durumunda kalmışlardır. 1936 Tarihinde Keynes'in "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı eserini yazması ile birlikte ekonomik kalkınma gibi bir takım maliye politikası amaçlarına ulaşmada; vergiler, kamu harcamaları, bütçe ve borçlanma gibi maliye politikası araçlarının aktif bir şekilde kullanılmasına yönelik müdahaleci Keynesyen politikaların uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllara kadar hakimiyetini sürdüren bu politikalar yerini neoliberal düşünceye bırakmış ve Keynesyen iktisadi düşünce sorgulanır hale gelmiştir. Neoliberal politikaların bu yıllardan itibaren hızlanması ve 2008 küresel krizinin etkisine çevresel sorunların artmasının eşlik etmesi hükümetleri yeşil Keynesci politikalara tekrar dönmeye zorlamıştır. Yeşil vergi politikaları, yeşil işletmecilik uygulamaları vb. gibi kavramaların ortaya çıkması yönetim kültüründe de değişikliklere sebep olmuştur. Böylelikle işletmeler sürdürülebilir çevre politikalarına daha fazla ağırlık vererek hem işletme sürekliliğini sağlamayı garanti etmeyi hem de hükümet eliyle yeşil uygulamalara verilen desteklerden yararlanarak daha düşük maliyetle yatırım yapmanın fırsatlarını çoğaltmayı amaç edinmişlerdir. Bu durum yeni bir işletme örgüt kültürünün gelişmesini sağlamıştır (İzgi ve Özpolat, 2008:233-235).

Bu çalışmada öncelikle çevresel sorunlar ve bu sorunları gidermeye yönelik uluslararası arenada ülkelerin çevre ve iklim politikaları konusunda bilgiler verilecek, ardından yeşil işletmecilik uygulamalarına yönelik vergi teşvikleri açıklanacaktır. Ayrıca tüm bu işletme-

hükümet işbirliği politikalarının işletme kültüründe ve sürdürülebilir örgüt yönetiminde yansımaları ele alınacaktır.

2. ÇEVRESEL DIŞSALLIKLAR, KÜRESEL ISINMA VE SERA GAZI ETKİLERİ

Dışsallıklar bir üretici ya da tüketicinin diğer bir üretici ya da tüketici üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileridir. Bu etkiler piyasa dışı olduğu için genellikle devlet müdahalesi olmadan bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması zordur. Bu yüzden kamu eliyle dışsallığın ortadan kaldırılmasına yönelik bir takım çözüm yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemli olanları, negatif dışsallığın önlenmesinde vergiler, cezai yaptırımlar, standart uygulamalar, miktar kısıtlamaları ve dışsallığın kiralanmasıdır (permiler). Çevresel negatif dışsallıkların çözümünde en etkili vergiler karbon ve emisyon vergisidir. Emisyon vergisi birim üretim başına alınan spesifik bir vergidir. Üretimin belirli bir optimum seviyeyi aşması durumunda alınır ve bu yolla maliyetlerin vergi dolayısıyla artmasına bağlı olarak üretim seviyesinin ve aslında kirlilik düzeyinin azaltılması amaçlanır.

Küresel ısınmanın ortaya çıkmasında en etkili gazlardan birisi sera gazlarıdır. Bu yüzden sera gazlarını azaltıcı vergi politikaları küresel iklim değişiklikleri açısından çok önemlidir. Özellikle fosil yakıtların yol açtığı emisyonların azaltılabilmesi için karbondioksit ve kloroflorokarbon gazlarının atmosfere salınımının azaltılması gerekmektedir. Bu tür fosil yakıtların tüketimi üzerinden alınan karbon vergisi ise emisyon vergisine benzer biçimde ulaşım, enerji ve yakıt sektörlerinde ortaya çıkan ve çevreye yayılan CO2 yani karbon emisyonunu azaltmayı ilke edinen bir vergidir. Burada da amaç işletmelerin karbon vergisi yoluyla petrol, doğalgaz ve kömür gibi yakıtların daha az tüketilmesini sağlamak, işletmelerin üretimde kullandıkları bu yakıtların vergilendirilmesi suretiyle maliyetlerini artırmaktır. Böylelikle bu tarz üretim olanaklarına yönelik uygulamaların yerine daha düşük maliyetli alternatif temiz kaynakların kullanımını sağlamaktır. Böylece kirliliği artıran enerji kaynaklarına yönelik daha düşük enerji taleplerinin ortaya çıkmasını, kirliliği azaltan enerji kaynaklarına ise talebin yükseltilmesi sağlanabilmektedir (Beşer ve Prinç, 2024:70-75; Karakaya vd., 2023:815.

3. DÜNYA'DA ÇEVRESEL SORUNLARI ÖNLEMEYE YÖNELİK SÖZLEŞMELER

1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan ekonomik krizlerin ve iklim değişikliği krizlerinin bir arada görülmesi ülkeleri yukarıda bahsi geçen politika araçlarını aktif bir şekilde kullanma fikrine yöneltmiştir. Ülkeler 1990'lı yıllardan itibaren çevresel sorunlara ve iklim değişikliği gibi problemlere karşı daha duyarlı olmaya başlamamışlardır. 1992 yılında Rio Zirvesi, 1997 yılında ise Kyoto Protokolü, küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik uluslararası yegane çerçeveler olmuştur. Bu protokol Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde imzalanmıştır. Yapılan görüşmeler ve alınan kararlarda ülkelerin bir takım protokollere uluslararası çevre sözleşmeleri gereğince imza atmaları ve uygulamada da çevreye duyarlı politikalar konusunda adım atmaları kararlaştırılmıştır. Dünya çapında yaşanan çevresel sorunların yayıldığı alanın küresel düzeyde olması tek başına bir devletin bu dışsallıklarla mücadele etmede yetersiz kalacağı vurgulanmış ve hep birlikte ülkelerin ortak bir şekilde mücadele vermesinin önemi vurgulanmıştır. Çevresel dışsallıkların tahribatında genel olarak "kirleten öder" ilkesi benimsenmiş olsa da, finansmanın sağlanmasında her ülkenin katkı sağlaması gerektiği vurgulanmıştır (Organ ve Çiftçi:2013:82-85; Kete vd., 2017:183-184).

12 Aralık 2015 Tarihinde Paris Anlaşması kabul edilmiştir. Ardından 4 Kasım 2016 tarihinde bu anlaşma yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya taraf olan ülkeler küresel düzeyde ortalama sıcaklık

artışı değerinin 1,5-2 santigrat derece aralığı ile sınırlandırılması hususunda uzlaşı sağlamışlardır (Çelikkaya, 2017:4).

4. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YEŞİL İŞLETMECİLİK UYGULAMALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARI

Gelişmiş ülkeler her ne kadar iklim değişikliği temel konversiyonunu imzalamış ve ardından 1992'de Kyoto Protokolünü imzalamış olsalar da Kyoto protokolüne tam olarak bağlı kaldıkları pek söylenememektedir. Zira bu protokole göre üye ülkeler CO2 emisyonlarını önemli ölçüde azaltmaları gerekmektedir. Ülkeler bu konudaki sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemiştir (Güneş, 2019:37-38[1]).

Tablo 1. Seçilmiş ülkelerde CO2 emisyonları (1999-2020)

Ülkeler	**CO2 emisyonları (Kişi Başı Düşen Metrik Ton)**		
	1999	**2010**	**2020**
Türkiye	3.0964	4.1080	4.8855
ABD	20.1057	17.4342	13.0328
Avusturya	7.8888	8.3650	6.6326
Kanada	16.2868	15.7339	13.5993
Fransa	6.1986	5.3506	3.9536
Hollanda	10.2225	10.3212	7.4715
Lüksemburg	18.467	21.8166	12.4569
Danimarka	10.7031	8.6847	4.6912
İzlanda	10.7276	8.9097	3.9474
Yunanistan	8.1213	7.8749	4.7671
İsveç	6.4654	5.1321	3.2429
İspanya	6.8911	5.8666	4.2795
Norveç	8.8235	8.5616	6.7250
Portekiz	6.0883	4.8178	3.7849"

Kaynak: (World Bank, 2024; Solt, 2020, SWIID 8-9.)'den aktaran Yağış, 2024:414-415.

Tablo 1'de seçilmiş bazı ülkelerde CO2 emisyon tutarları yer almaktadır. Kişi başı düşen metrik tona göre en fazla CO2 miktarı ABD'dedir. Onu sırasıyla Kanada ve Lüksemburg izlemektedir.

1 Bu konuda bakınız Güneş,2019:37-38; CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: 34 OECD ülkesi için Toda-Yamamoto nedensellik analizi,Kocaeli Sosyal Bilimler Dergisi,2019.

Türkiye nisbeten CO2 salınımında daha düşük seviyerlerde kalmaktadır. En düşük seviyeler ise sırasıyla İsveç, Portekiz ve İzlanda gibi ülkelerdir.

Türkiye, diğer OECD ülkeleri ile beraber Kyoto protokolü imzalamış olsa da henüz bütünüyle Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin tam metinlerinin tamamını onaylamış değildir. Bununla beraber Avrupa Birliği ile uyum politikaları çerçevesinde çevre kirliğini önlemede bir takım düzenlemelere kendi mevzuatında yer vermiştir. Örneğin belediyelerin ilgili mevzuatında da yeri olan ve belediyelerin öz gelirleri arasında sayılan çevre temizlik vergisi, katı atık vergisi bu politika uygulamalarından bazılarıdır. Birçok ülkede Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) emisyon salınımını azaltmak amacıyla araç olarak kullanılırken, Türkiye'de farklı amaçlarla ve çevresel kaygılar daha az gözetilerek alınmaktadır. Bazı ülkeler (Almanya, Hindistan, Hollanda, ABD, Çin, İsveç vs.) karbon vergisini almakta ve çevreyi kirleten ürünlerin alınıp satılmasında KDV ve ÖTV benzeri ek tüketim vergileri koymaktadır. Ayrıca yeşil işletmeciliği teşvik amaçlı olarak çevrenin temizlenmesi ve onarımına katkı sağlayan işletmelere yönelik sübvansiyon (mali destek), vergi teşvikleri, vergi iadeleri ve muafiyet ve istisnaları ile vergi indirimleri de getirilmektedir. Bu bağlamda çevreyi korumak adına ekstra maliyetlere katlanan yatırımcıların desteklenmesi amacıyla yatırımcıları indirimlerden faydalandırmak ve düşük vergi oranları uygulamak suretiyle de bu tarz işletme ve kuruluşların desteklenmesine yönelik politikalar da mevcuttur. Bu sayede bu politikaları uygulayan ülkelerde sürdürülebilir çevre politikaları sayesinde gelecek nesillerin de kaynaklardan yeterince faydalanabileceği ve refahlarını artırabilecekleri ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi hedeflenmektedir. Gelecek nesiller için gelir eşitsizliği sorununu da çözebilecek kalkınma modelinin de desteklenmesi daha kolay olacaktır. Aşağıda Tablo 1'de seçilmiş bazı ülkelerde çevresel dışsallıklara karşı uygulanan vergi ve benzeri mali araçlar ile ülkelerin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik uyguladığı bir takım teşvik politikaları ve cezai yaptırım türleri yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde ülkelerin genel olarak emisyon, atık ve yakıt tüketiminden kaynaklı ürünlere yönelik vergilere ağırlık verdiği, ayrıca enerji kullanımlarında da temiz hava kalitesini sağlamaya yönelik tesisleri ve yenilebilir enerji kaynakalarını desteklediği sonucuna varılabilir.

Tablo 2. Seçilmiş ülkelerde uygulanan yeşil işletmecilik politikaları ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik kullanılan mali araçlar

Ülkeler	**Yeşil İşletme Politikaları Mali Araçlar**	**Sürdürülebilir Kalkınmayı Teşvik Amaçlı Politikalar**
Avusturya	Akaryakıt vergisi Enerji vergisi CO2 emisyon vergisi Madeni yağ vergisi Hava taşımacılığı vergisi	Vergi teşvikleri Vergi muafiyetleri Vergi indirimleri (Daha az madeni yağ, daha düşük akaryakıt ve daha düşük enerji kullanımlarında)
Belçika	Özel tüketim vergisi Katı ve sıvı atık vergisi Motorlu taşıtlar vergisi Poşet vergisi Gübre vergisi	Doğal kaynakların hızla tüketimini önlemek amaçlı geri dönüşümü ve geri kazandırmayı hedefleyen politkalara ağırlık verilmektedir.
Danimarka	Kükürt vergisi	Yenilenebilir enerji desteği verilmektedir

	Motorlu taşıt vergisi Elektrik tüketim Vergisi	Rüzgar enerjisi desteği verilmektedir.
Norveç	Petrol ürünlerine yönelik vergiler Böcek ilaçları kullanımına yönelik vergiler Suni gübre kullanımına yönelik vergi Madeni yağlar üzerindeki sülfür vergisi Katı Atık Vergisi MTV, Elektrik tüketim Vergisi Özel tüketim Vergisi	Norveç ile İsveç kendi aralarında ortaklığa dayalı bir yeşil sertifika pazarı oluşturmuştur. Buradaki amaç iki ülkenin kendi aralarında meydana gelecek fiyat farklılarından kaynaklı olumsuz riskleri en aza indirmektir. Tespit edilen kota tutarına riayet etmeyen üreticiler sertifikada tespit edilen fiyat tutarının % 150'si nisbetinde idari yaptırıma uğramaktadır.
Hollanda	Enerji Vergisi (motor yakıtı hariç mineral yağlara, elektrik, doğal gaz için)	Yeşil enerji ürünlerini tüketen kimselere yönelik enerji vergisi muafiyetleri. Yeşil projelere yönelik daha az maliyetli kredi imkanı sağlama (piyasanın %1-2 altında). Bankalara, kendilerine ait olan para kaynakalarının %70'ini yeşil projeleri desteklemede kullanmak gibi bir mecburiyet getirilmiştir. Ayrıca 2003 yılı itibariyle çevresel kalite programı (MEP) ismiyle anılan bir program yürütülmeye başlanmıştır.
İspanya	Karbon Vergisi İnşaat, kurulum ve çalışma vergisi	Güneş panelleri gibi güneş solar enerjisine dayalı ürünler için %5-10 civarında ve rüzgar enerjisi üreten kuruluşlar için %4-8 aralığında amortisman indiriminden yararlanma imkanı sağlama. Taşınmmazların(Arsa,arazi ve bina v.s.) güneş sistemi ile techiz edilmesi durumunda; inşaat işleri, kurulum ve çalışma vergisi (ICIO) %95'e düzeyinde indirimli oranda uygulanmaktadır. Yenilenebilir enerji Rüzgar enerjisi desteği (%40) Oranında Yatırım indirim imkanı) Eyalet ve diğer yerlerde emlak vergisi oranlarında değişim, daha küçük kentlerde daha az emlak vergisi oranı
İsveç	Fosil yakıtlardan enerji vergisi (karbon ve sülfür)	Biyo yakıt ve rüzgâr için önemli sübvansiyonlar (Devlet destekleri) Rüzgâr tribünlerine dayalı tesislerdeki makine ve techizatlar (%30) oranında hızlandırılmış bir şekilde amortismana tabi tutulmaktadır. YEN adıyla anılan yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yatırımlar için; Ar-Ge destekleri, bağışlar ve yatırımlara yönelik bir takım vergi teşvikleri yer almaktadır.

Almanya	Karbon vergisi, Havacılık vergisi Biyoçeşitlilik denkleştirme vergisi	"Kirleten öder" tarzında bir çok politikalar uygulamaktadır. Bazen de işletmelerin kullandıkları paketlerin tekrardan işletmelerce toplanmasını sorumluluk haline getirmektedir.
Türkiye	Belediyeler konutlar üzerinden çevre temizlik vergisi adı altında bir vergi almaktadır. MTV direkt olarak çevre vergisi olarak uygulanmasa da motorlu taşıtların çevreye saldığı atık ve zehirli gazları sınırladığı için dolaylı çevre vergisi olarak değerlendirilebilir. Çevre kirliliğine neden olan mal ve hizmetler için alınan ÖTV de yine dolaylı çevre vergisi kapsamındadır. Elektrikli araçlara ÖTV indirimi sağlanmaya başlanmıştır (2022 Temmuz itibari ile).	Türkiye'de, yenilenebilir enerji yatırımlarından sağlanan gelirlere yönelik indirimli kurumlar vergisi (bölgelere göre %25 ile %60 arasında değişen oranlarda indirim sağlanmaktadır. Stratejik yatırımlarda bu indirim tutarı %90 oranına kadar kadar çıkmaktadır). 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, vergi ayrıcalıkları fazlalaştırılmıştır. Bu kanun nezdinde, elektrik santrali yatırımları teşvik edilmektedir. Rüzgar enerjisi ekipman ve trübünleri de aynı şekilde verggisel açıdan teşvik edilmektedir.

Kaynak: Çelikkaya, 2017:1-26; Tok Demircan, 2024:102; Geçgel ve Karaca, 2023:29; Ağcakaya ve Kaya, 2022:518; Bolahatoğlu, 2022:89-99'den yararlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de Seçilmiş bazı ülkelerde 2000-2020 yılları arasında toplam vergi gelirleri içerisinde yeşil vergi oranlarının dağılımı gösterilmektedir. Oranlar incelendiğinde ülkelerde oranların yıllar itibariyle değişiklik gösterdikleri, artıp azaldıkları görülmektedir. Özellikle 2010 yılından sonra 2020 yılına kadar yeşil vergi oranlarında genel olarak bir düşüş gözlemlenmektedir. 2020 yılında görülen belirgin düşüşün pandemi dönemine denk gelmesi sebebiyle salgından kaynaklı olduğu söylenebilir. Hükümetler yeşil vergi oranları ile de şirketleri vergisel kıskaca almayı bu dönemde uygun görmemiş olabilirler. Zira bu dönemde dünya genelinde daha genişletici maliye politikaları uygulanmış ve bir takım vergisel indirim ve muafiyetler ile erteleme ve oran indirimleri gerçekleşmiştir. Türkiye'nin diğer OECD ülkeleri ile kıyaslandığında toplam vergi gelirleri içerisinde daha yüksek oranda (Ortalama %13,5) yeşil vergilere ağırlık verdiği görülmektedir. Buradan şirketlerin ileride ayakta kalmak ve varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa yeşil uygulamayı destekleyen yatırımlara daha ağırlık vermeleri yararlarına olacaktır sonucunu çıkarmak mümkündür. Genel OECD ortalaması ise %5'ler civarında seyretmiştir.

Tablo 3: 2000 – 2020 Yılları arasında toplam vergilerin içerisinde yeşil vergilerin oranı (%)

Ülkeler	**2000**	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**
Avusturya	5,9	6,6	6,0	5,8	5,0
Belçika	5,8	5,8	5,2	4,7	4,7
Kanada	3,8	3,7	3,8	3,7	3,6
Danimarka	10,5	10,5	9,2	8,5	6,7

Finlandiya	6,5	7,2	6,7	6,7	6,5
Fransa	5,4	5,3	5,2	5,3	5,18
Almanya	6,4	7,1	6,07	5,1	4,4
İrlanda	8,9	8,2	8,8	8,2	5,9
İtalya	7,6	7,4	6,7	7,9	7,2
Japonya	6,5	6,4	5,8	4,43	6,2
Hollanda	9,8	10,3	10,1	9,2	8,9
Norveç	7,1	6,6	6,2	5,9	5,1
Polonya	6,6	8,02	7,7	7,7	6,8
Portekiz	8,4	9,3	8,03	7,06	6,7
İspanya	6,4	5,3	5,2	5,7	4,7
İsveç	5,2	5,71	5,9	5,1	4,9
Türkiye	10,2	16,9	15,03	13,2	11,01
Birleşik Krallık	8,1	6,9	7,6	7,5	6,4
ABD	3,4	3,3	3,4	2,8	2,8
OECD	5,9	5,9	5,8	5,5	5,1”
Kaynak: (OECD, Database on Policy Instruments for the Environment. (Erişim 12.03.2022). https://pinedatabase.oecd.org)’den aktaran Bolahatoğlu, 2022:187-188					

5. YÖNETİMDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM VE SÜRDÜRLEBİLİR ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Çalışmanın bu kısmında yönetimde kültürel dönüşüm ve örgüt kültürünün kavramsal çerçevesi üzerinde durulacaktır.

5.1. Yönetimde Kültürel Dönüşümün Etkileyici Unsurları

Günümüz dünyası, küreselleşme, dijitalleşme ve teknolojik ilerlemeler gibi dinamiklerin yanı sıra toplumsal beklentileri de içeren hızlı değişimlerle şekillenmektedir. Bu dönüşüm süreci, örgütlerin yapısal ve teknolojik altyapılarından çok daha fazlasını, değerlerini, normlarını ve

davranış kalıplarını da yeniden gözden geçirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, yönetimde "kültürel dönüşüm" kavramı, akademik ve uygulamalı yönetim literatüründe öncelikli araştırma alanlarından biri haline gelmiştir (Çömez, 2007).

Kültürel dönüşüm, örgüt içinde paylaşılan anlamların, sembollerin ve davranış örüntülerinin zaman içerisinde evrilmesini tanımlar. Schein'in (2010) belirttiği üzere, bu süreç sadece yüzeysel bir değişim değil, aynı zamanda köklü bir yeniden yapılanma gerektirir. Örgüt kültürü, çalışan davranışlarını şekillendirirken, karar alma süreçlerine etki eden ve örgütsel kimliği oluşturan temel bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu kültürel yapının dönüşümü, içsel ve dışsal unsurların etkileşimiyle mümkündür (Uzun, 2007).

Kültürel dönüşümde en önemli tetikleyicilerden biri, liderlik tarzıdır. Dönüştürücü liderlik modeli, çalışanların değer ve inanç sistemlerini yeniden şekillendirme, örgütsel vizyonu içselleştirme ve değişime olan motivasyonu artırma kapasitesiyle dikkat çeker (Bass ve Avolio, 1994). Özellikle yenilikçi ve öğrenen organizasyonlarda, dönüşümcü liderlik, kültürel direncin aşılmasında etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Naranjo-Valencia, Jiménez-Jiménez ve Sanz-Valle, 2016). Diğer yandan, hiyerarşik ve merkeziyetçi yönetim anlayışlarının kültürel değişimi engelleyebileceği sıklıkla ifade edilmektedir (O'Reilly vd., 2010).

Örgüt içi iletişim de kültürel dönüşümde hayati bir rol oynamaktadır. Etkin, açık ve çift yönlü iletişim, değişimin anlaşılmasına, kabulüne ve içselleştirilmesine yardımcı olur. Yeşil'in (2018) araştırması, değişim sürecinde yöneticiler ile çalışanlar arasında kurulan güçlü iletişim bağlarının örgütsel direnci azalttığını ve süreci kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Edmondson'ın (1999) "psikolojik güvenlik" kavramı, çalışanların fikirlerini özgürce ifade edebileceği ortamların, kültürel esneklik ve dönüşümün hızlanmasına katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Çalışan katılımı ise, kültürel dönüşümün sürdürülebilirliğini artıran kritik bir unsurdur. Aladağ (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, dijital dönüşüm projelerinde çalışanların sürece aktif katılımının, dönüşümün başarısı üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermiştir. Literatürde de belirtildiği gibi, dönüşümün sadece yönetim tarafından değil, tüm örgütsel paydaşların katkısıyla gerçekleşmesi, sürecin kalıcılığını ve etkinliğini artırmaktadır (Alvesson ve Sveningsson, 2015).

Dijitalleşme, kültürel dönüşümün hem tetikleyicisi hem de sonucudur. Teknolojik yenilikler, örgütsel yapıları yeniden biçimlendirirken, aynı zamanda kültürel temellerde de değişim yaratır. Akman (2023), dijital stratejilerin örgüt kültürüyle olan uyumunun, dijital dönüşüm süreçlerinin başarısında belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir. Benzer şekilde, Vial (2019) yapay zeka ve veri analitiği gibi teknolojilerin iş yapma biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Besson ve Rowe (2012) ise bu süreçlerin örgütlerde daha şeffaf ve etkileşimli kültürel yapılar oluşturduğunu ifade etmiştir.

Küreselleşme ve çok kültürlü iş ortamlarının artışı, kültürel dönüşümde kültürlerarası yönetim becerilerinin önemini artırmıştır. Hofstede'nin (2001) kültürel boyutlar teorisi, örgütlerin uluslararası paz arlarda başarılı olabilmek için hem yerel hem de küresel değerleri dengede tutmaları gerektiğini savunmaktadır. Stahl vd. (2010), kültürel çeşitliliğin örgütsel performansa katkısına dikkat çekerken, bu süreçte yaşanabilecek kültürel çatışmaların da dikkatle yönetilmesi gerektiğini vurgular (Adler, 2002).

Eğitim ve gelişim, kültürel dönüşüm sürecini destekleyen stratejik araçlar arasında yer almaktadır. Tüyen (2020), kurumsal eğitimlerin değişim karşıtı dirençleri azaltma rolünü ortaya koyarken, öğrenen organizasyonların dönüşüm kapasitesini artırdığını belirtmektedir.

Senge'nin (2006) sistem düşüncesine dayanan modeli, bu bağlamda örgütsel öğrenmeyi kültürel dönüşümün sürdürülebilirliğini sağlayan bir mekanizma olarak ele almaktadır.

Kültürel dönüşüm, yalnızca ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda etik ve sosyal bir sorumluluk olma niteliği taşımaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), paydaş temelli bir yönetim anlayışının temelini oluşturur. Freeman'ın (1984) paydaş teorisi, örgütlerin yalnızca hissedarlarına değil; aynı zamanda çalışanlar, toplum, çevre ve diğer paydaşlara karşı da sorumluluk taşıdığını öne sürmektedir. Glavas (2016), KSS uygulamalarının örgüt itibarını artırırken, çalışanların aidiyet duygusunu pekiştirdiğini belirtmektedir. Ancak bu tür uygulamaların yüzeysel kalması durumunda etkilerinin zayıflayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Lyon ve Montgomery, 2015).

Devlet politikaları ve yasal düzenlemeler, kültürel dönüşümün yönünü ve kapsamını belirleyen önemli faktörlerdir. Özellikle sürdürülebilirlik raporlaması gibi uygulamalar, örgütlerin daha şeffaf, etik ve çevresel sorumluluğu yüksek bir kültür geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Eccles, Ioannou ve Serafeim, 2014). Bu tür yasal zorunlulukların etkisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir.

Eleştirel literatürde, kültürel dönüşüm süreçlerinin çoğu zaman üst yönetim tarafından "dayatmacı" bir yaklaşımla uygulandığı ve çalışan katılımının göz ardı edildiği eleştirisi sıkça dile getirilmektedir (Alvesson ve Sveningsson, 2015). Ayrıca, dönüşüm süreçlerinin değerlendirilmesine yönelik standart metriklerin eksikliğinin, dönüşümün etkinliğini ölçmeyi zorlaştırdığı belirtilmektedir. Bu durum, gelecekte dönüşümün hem niteliksel hem de niceliksel boyutlarının daha sistematik bir şekilde analiz edilmesini zorunlu kılmaktadır (Schein, 2010).

Yönetimde kültürel dönüşüm; liderlik, iletişim, katılım, dijitalleşme, eğitim ve etik değerler etrafında şekillenen çok katmanlı bir süreç olarak incelenebilir. Bu süreç, yalnızca organizasyonların iç yapısına değil, aynı zamanda çevresel uyum yeteneklerine de etki eder. Başarılı bir kültürel dönüşüm için bütüncül, katılımcı ve uzun vadeli bir strateji izlenmesi gerektiği açıktır.

5.2. Sürdürülebilir Örgüt

Sürdürülebilir örgüt kavramı, ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri entegre ederek uzun vadeli bir denge sağlama kapasitesini ifade eder (Bansal ve DesJardine, 2014). Bu kavram, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin mikro ölçekte uygulanması ile şekillenir ve kurumsal sosyal sorumluluk, paydaş teorisi ve çevresel yönetim sistemleri gibi disiplinlerle ilişkilidir (Carroll ve Shabana, 2010).

Sürdürülebilir örgüt yaklaşımı, Brundtland Raporu'nun (1987) "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan mevcut ihtiyaçların karşılanması" ilkesine dayanır (WCED, 1987). Bu ilke, örgütlerin stratejik karar alma süreçlerinde çevresel ve sosyal maliyetleri dikkate almalarını gerektirir (Hart, 1995). Kaynak temelli bakış açısıyla (RBV) incelendiğinde, sürdürülebilirliğin örgütün nadir ve taklit edilemez kaynakları olduğu vurgulanır (Barney, 1991). Örneğin, yeşil inovasyon ve insan kaynakları yönetimi gibi dinamik yetenekler, rekabet avantajı sağlama potansiyeline sahiptir (Horbach, Rammer ve Rennings, 2012).

Sürdürülebilir örgütlerin oluşumunda liderlik ve örgüt kültürü kritik öneme sahiptir. Dönüştürücü liderlik, çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden bir rol oynamaktadır (Robertson ve Barling, 2013). Örgüt kültürünün esnek ve şeffaf bir yapıya sahip olması, sürdürülebilirlik hedeflerinin benimsenmesini kolaylaştırmaktadır (Linnenluecke ve Griffiths, 2010). Bununla birlikte, paydaş teorisi, örgütlerin tedarikçiler, müşteriler ve toplum gibi geniş bir paydaş ağı ile ilişki kurmalarını önermektedir (Freeman, 1984).

Sürdürülebilirlik uygulamaları, finansal performansı orta ve uzun vadede iyileştirebilir. Meta-analiz çalışmalarına göre, çevresel yönetim sistemleri kârlılığı %9-16 oranında artırma potansiyeline sahiptir (Albertini, 2013). Sosyal performans açısından ise, çalışan bağlılığı ve marka itibarı gibi unsurlar önemli bir yere sahiptir (Glavas, 2016). Sürdürülebilir örgüt literatürüne yönelik temel eleştirilerden biri, "yeşil aklama" gibi yüzeysel uygulamaların yaygınlığıdır (Lyon & Montgomery, 2015). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilirlik stratejileri, kurumsal yönetişim eksiklikleri nedeniyle yeterince etkin olmayabilir (Jamali & Karam, 2018).

Sürdürülebilir örgüt kavramı, örgütlerin genel strateji ve uygulamalarında çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları entegrasyonunu gerektiren çok katmanlı bir yapıdır. Bu süreç, sadece çevresel gereksinimleri karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal sorumluluk ve etik değerlere de duyarlı bir yaklaşımı içermektedir. Başarılı bir sürdürülebilir örgüt modeli, dinamik bir liderlik anlayışı, katılımcı bir yönetim stili ve sürekli eğitim ile desteklenmelidir. Bu sayede, örgütler hem içsel başarılarını sürdürebilirler hem de dış çevreyle uyum içinde hareket edebilirler.

6. ÇEVRE DOSTU MALİ POLİTİKALARIN YÖNETİMDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜME VE SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLETMECİLİĞE ETKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde çevre dostu mali politikaların işletmelerin kültürel dönüşümlerinde ne gibi değişlikler oluşturduğu açıklanacak ve bunun sürdürülebilir örgüt oluşturmada ne gibi bir etkisi olduğu hakkında bilgi verilecektir. Çevre dostu mali politikaların yönetimde kültürel dönüşüme ve sürdürülebilir işletmeciliğe katkısı, günümüzde giderek önem kazanan bir konudur. Bu politikalar, hem kurumsal davranışları hem de toplumsal bilinci dönüştürerek uzun vadeli sürdürülebilirliği teşvik eder. Bu katkılar özetle şunlardır:

6.1. Kültürel Dönüşüme Katkısı

İşletmelerde hükümetlerin uyguladıkları mali politikalarla uyumlu çevre dostu politikaların Kültürel dönüşüme katkısını farkındalık ve eğitim, değerlerin şekillenmesi ve paydaş katılımı olarak sınıflandırabilmek mümkündür

- Farkındalık ve Eğitim: Çevre dostu vergi teşvikleri, karbon vergileri veya sürdürülebilir yatırım destekleri, şirketler ve çalışanlar arasında ekolojik bilinci artırır. Örneğin, yenilenebilir enerji projelerine sağlanan mali avantajlar, çevreci uygulamaların benimsenmesini hızlandırır.
- Değerlerin Yeniden Şekillenmesi: Kurum içinde "yeşil" politikaların ödüllendirilmesi, çalışanların ve yöneticilerin sürdürülebilirlik odaklı kararlar almasını teşvik eder. Bu da şirket kültürünün çevreye duyarlı bir yaklaşıma evrilmesini sağlar.
- Paydaş Katılımı: Çevreci mali politikalar, tüketicilerin ve yatırımcıların beklentilerine uyum sağlayarak şirketlerin itibarını güçlendirir. Bu süreç, paydaşların sürdürülebilirlik taleplerini yönetim stratejilerine entegre eden bir kültür oluşturur.

6.2. Sürdürülebilir İşletmeciliğe Katkısı

İşletmelerde hükümetlerin uyguladıkları mali politikalarla uyumlu çevre dostu politikaların sürdürülebilir işletmeciliğe katkılarını kaynak vermimliliği, uzun vadeli rekabet avantajı, inovasyon ve rsik yönetimi açısından ele almak mümkümdür.

- Kaynak Verimliliği: Enerji tasarrufu sağlayan teknolojilere yönelik vergi indirimleri veya atık yönetimi teşvikleri, işletmelerin maliyetlerini düşürürken doğal kaynak kullanımını optimize eder.

- Uzun Vadeli Rekabet Avantajı: Sürdürülebilirliği merkeze alan mali politikalar (örneğin, karbon ayak izini azaltan şirketlere sağlanan hibeler), işletmelerin gelecekteki düzenlemelere uyum sağlamasını kolaylaştırır ve piyasa direncini artırır.
- İnovasyon ve Yeşil Ekonomi: Temiz enerji ve döngüsel ekonomi modellerine yapılan yatırımlar, yeni iş modellerinin gelişmesine olanak tanır. Bu da yeşil girişimcilik ekosistemini büyütür.
- Risk Yönetimi: Çevresel riskleri azaltan politikalar (örneğin, kirlilik cezaları), işletmeleri proaktif önlemler almaya zorlayarak operasyonel sürdürülebilirliği güçlendirir.

6.3. Toplumsal ve Küresel Etkileri

İşletmelerde hükümetlerin uyguladıkları mali politikalarla uyumlu çevre dostu politikaların toplumsal ve kültürel etkilerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Çevre dostu politikalar, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışını genişleterek toplumla bağlarını güçlendirir.
- Uluslararası sürdürülebilirlik hedeflerine (BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi) uyum, küresel tedarik zincirlerinde rekabetçi kalmanın anahtarı haline gelmiştir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayileşmenin artması ile birlikte küresel düzeyde ortaya çıkan çevre kirliliği ve iklim değişiklikleri ekolojik dengeyi de bozmuş ve tüm dünyada devletlerin elinde bulunan doğal kaynakların hızlı bir şekilde azaldığı görülmüştür. Yaşanan bu problemler devletleri kaynakları daha etkin ve verimli kullanmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda ülkeler bir yandan çevresel sorunlarla mücadele ederken diğer taraftan mevcut kaynakların korunması ve gelecek nesillerin de kullanabileceği sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelmişlerdir. Tüm bu gelişmeler işletmelerin çevreye daha duyarlı olmasını ve çevre politikaları açısından sosyal sorumluluk bilincine dayalı bir yönetim kültürü bünyelerinde oluşturmalarını sağlamıştır. Hükümetler bahsedilen problemleri çözmek için bir yandan sürdürülebilir maliye politikası araçlarını kullanılırlarken, diğer yandan çevreye duyarlı mali politikalar ile uyumlu hareket eden işletmelere ödül olarak bir takım sübvansiyon, vergi indirimi, vergi teşviği, muafiyet ve istisnalardan faydalandırma imkanı sağlamaktadır. Çevreye karşı duyarsız davranan işletmeler için ise vergi koyma, idari yaptırımlar ve cezalar uygulanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı yeşil işletme kültürünün oluşmasında uygulanan vergi teşvik politikalarının rolünü ortaya koymak ve bu durumun işletmelerin yönetimsel dönüşümüne katkısını ortaya koyabilmektir. Çalışmanın yöntemi belge ve döküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada OECD ülkeleri içinden seçilen diğer örneklerle beraber Türkiye'de sürdürülebilir çevresel mali politikalar ele alınmıştır. Sonuç olarak işletmelerin sürdürülebilir olabilmeleri için çevresel sorunlara duyarlı örgütler olmaları ve hükümetlerin uyguladıkları mali politikalara uyumlu bir yönetim kültürünü benimsemelerinin zaruri olduğu sonucuna varılmıştır.

Çevre dostu mali politikalar, yalnızca ekonomik araçlar olarak değil, aynı zamanda kurumsal kültürün dönüşümüne ve sürdürülebilir iş pratiklerinin yerleşmesine yardımcı olabilecek stratejik birer kaldıraçtır. İşletmeler, bu politikaları benimseyerek hem çevresel ayak izlerini azaltır hem de uzun vadeli finansal ve sosyal getiriler elde eder.

Özetle, yeşil maliye araçları, "kâr odaklı" anlayıştan "paydaş odaklı" bir modele geçişin temel taşlarından biridir. Uzun süreli olarak ayakta kalmak ve kurum kültürürünü daha sağlam bir zemine oturtabilmek için çevre dostu ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik örgüt kültürünü geliştirmeye ihtiyaç vardır.

7. KAYNAKLAR

Adler, N. J. (2002). International dimensions of organizational behavior. South-Western College Publishing.

Akman, A. Z. (2023). *Toplum 5.0 Yapılanmasında Dijital Dönüşüm ile Örgüt Kültürü Etkileşiminin Yeri: Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aladağ, H. (2022). Türk inşaat sektöründe dijital dönüşüm uygulamaları üzerine bir araştırma. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 10(1), 25–40.

Albertini, E. (2013). Does environmental management improve financial performance? A meta-analytical review. *Organization & Environment, 26*(4), 431-457. https://doi.org/10.1177/1086026613510301

Alvesson, M., & Sveningsson, S. (2015). Changing organizational culture: Cultural change work in progress. Routledge.

Bansal, P., & DesJardine, M. R. (2014). Business sustainability: It is about time. *Strategic Organization, 12*(1), 70-78. https://doi.org/10.1177/1476127013520265

Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*(1), 99-120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). Improving organizational effectiveness through transformational leadership. Sage Publications.

Besson, P., & Rowe, F. (2012). Strategizing information systems-enabled organizational transformation: A transdisciplinary review and new directions. *The Journal of Strategic Information* Systems, 21(2), 103-124. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2012.05.001

Beşer, B. H. ve Pirinç, O. Çevresel Dışsalliklar Boyutuyla Sera Gazi Etkİsİne Ve Çevre Vergİlerİne YönelİK Bİr İnceleme. Journal of Management Theory and Practices Research, 5(1), 66-80.

Biyan, Ö.ve Gök, M. (2014). Çevre PoliiİkaIarı Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 281-310.

Bolahatoğlu, M. (2022). Yeşil vergilerin bazı OECD ülkeleri ile Türkiye'deki uygulamalarının panel veri analizi aracılığıyla değerlendirilmesi (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).

Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews, 12*(1), 85-105. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00275.x

Çömez, P. (2007). *Değişim yönetiminde dönüştürücü liderlik davranışlarının firma performansına etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Çelikkaya, A. (2017). Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Yenilenebilir Enerjiye Sağlanan Teşvikler Üzerine Bir İnceleme. Sayıştay Dergisi, (104), 1-26.

Demircan, D. T. (2024). Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik vergi teşvikleri; Türkiye ve Almanya özelinde bir değerlendirme (Master's thesis, Balikesir University (Turkey)).

Detert, J. R., & Edmondson, A. C. (2011). Implicit voice theories: Taken-for-granted rules of self-censorship at work. *Academy of Management Journal, 54*(3), 461-488. https://doi.org/10.5465/amj.2011.61967925

Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science, 60*(11), 2835-2857. https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.1984

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350-383. https://doi.org/10.2307/2666999

Freeman, R. E. (1984). Strategic management: A stakeholder approach. Pitman Publishing.

Glavas, A. (2016). Corporate social responsibility and employee engagement: Enabling employees to employ more of their whole selves at work. *Frontiers in Psychology*, 7, 796. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00796

Geçgel, D. ve Karaca, A. (2023). Yeşil Ekonomi Kapsamında Almanya'nın İklim Değişikliği ile Mücadele Kamu Spotlarının Gösterge bilimsel Analizi. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 24-55.

Hart, S. L. (1995). A natural-resource-based view of the firm. *Academy of Management Review, 20*(4), 986-1014. https://doi.org/10.5465/amr.1995.9512280033

Hofstede, G. (2001). Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. Sage Publications.

Horbach, J., Rammer, C., & Rennings, K. (2012). Determinants of eco-innovations by type of environmental impact: The role of regulatory push/pull, technology push and market pull. *Ecological Economics*, 78, 112-122. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.04.005.

Güneş, H. (2022). Türkiye'de Pandemi Döneminin Kamu Borçlarının Sürdürülebilirliği Üzerine Etkisi, Özmen, M. Ve Yurdadoğ, V. (Eds.).Güncel Ekonomi Çalışmaları II. Akademisyen Kitabevi.

Güneş, H. (2019). CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: 34 OECD ülkesi için Toda-Yamamoto nedensellik analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(38), 55-68.

İzgi, B. B. ve Özpolat, A. (2008). Küreselleşen devletin değişen rolü ve sanayileşme üzerine tartışmalar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 229-240.

Jamali, D., & Karam, C. (2018). Corporate social responsibility in developing countries as an emerging field of study. *International Journal of Management Reviews, 20*(1), 32-61. https://doi.org/10.1111/ijmr.12112

Karakaya, E., Akkoyun, G. ve Hiçyılmaz, B. (2023). Sera Gazı Emisyonu Azaltımı için Karbonun Fiyatlanması: Karbon Vergisi mi Emisyon Ticareti mi?. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 8(4), 813-841.

Linnenluecke, M. K., & Griffiths, A. (2010). Corporate sustainability and organizational culture. *Journal of World Business, 45*(4), 357-366. https://doi.org/10.1016/j.jwb.2009.08.006.

Kete, H., Aydın, M. S. ve Kaya, H. (2017). Çevre Sorunlari İle Mücadelede Maliye Politikaları. *Journal of Life Economics*, 4(2), 167-190.

Lyon, T. P., & Montgomery, A. W. (2015). The means and end of greenwash. *Organization & Environment, 28*(2), 223-249. https://doi.org/10.1177/1086026615575332

Naranjo-Valencia, J. C., Jiménez-Jiménez, D., & Sanz-Valle, R. (2016). Studying the links between organizational culture, innovation, and performance in Spanish companies. *Revista Latinoamericana de Psicología, 48*(1), 30-41. https://doi.org/10.1016/j.rlp.2015.09.009

O'Reilly, C. A., Caldwell, D. F., Chatman, J. A., Lapiz, M., & Self, W. (2010). How leadership matters: The effects of leaders' alignment on strategy implementation. *The Leadership Quarterly, 21*(1), 104-113. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.10.008

Orlitzky, M., Schmidt, F. L., & Rynes, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: A meta-analysis. *Organization Studies, 24*(3), 403-441. https://doi.org/10.1177/0170840603024003910

Organ, İ., & Çiftçi, T. E. (2013). Karbon vergisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 81-95.

Robertson, J. L., & Barling, J. (2013). Greening organizations through leaders' influence on employees' pro-environmental behaviors. *Journal of Organizational Behavior, 34*(2), 176-194. https://doi.org/10.1002/job.1820

Schein, E. H. (2010). Organizational culture and leadership. Jossey-Bass.

Senge, P. M. (2006). The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. Currency Doubleday.

Stahl, G. K., Maznevski, M. L., Voigt, A., & Jonsen, K. (2010). Unraveling the effects of cultural diversity in teams: A meta-analysis of research on multicultural work groups. *Journal of International Business Studies, 41*(4), 690-709. https://doi.org/10.1057/jibs.2009.85

Tüyen, Z. (2020). İşletmelerde Sürdürülebilirlik Kavramı Ve Sürdülebilirliği Etkileyen Etmenler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(37), 91-117.

Uzun, D. (2007). *Örgüt Kültürünün Bilgi Yönetim Sürecine Ve Örgütsel Performansa Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Doktora Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems, 28*(2), 118-144. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003

WCED. (1987). Our common future. Oxford University Press.

Yağış, O. (2024). Gelir Eşitsizliği ve CO2 Emisyonu İlişkisi: Panel Veri Analizi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 412-435.

Yeşil, A. (2018). Örgütlerde değişimin önemi ve değişim yönetimi üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(5), 307-323.

THE EFFECT OF PROFESSIONALISATION ON CRISIS MANAGAMENT SKILLS
PROFESYONELLEŞMENİN KRİZ YÖNETİM BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Turhan MOÇ[1], Ali Atakan SÜNE[2], Gökhan BUZKAN[3]

[1]Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, İşletme, Orcid:0000-0001-9639-2974

[2]Iğdır Üniversitesi, İşletme, Orcid:0009-0000-5125-1027

[3]Okul Müdürü, Iğdır M.E.B., Spor Yöneticiliği,Orcid: 0009-0004-9818-0704

Özet

Profesyonelleşme, işletmelerin hayatını sürdürebilmesi ve iş dünyasında başarılı olabilmesi için ihtiyaç duyduğu önemli bir yetkinliktir. Özellikle kriz dönemlerinde, profesyonel bir tutum sergileyen işletmeler, belirsizlikleri ve ani değişimleri daha etkili bir şekilde yönetebilmektedir. Bu nedenle, profesyonelleşmenin kriz yönetimi becerileri üzerindeki etkisini anlamak, hem teorik hem de pratik açıdan önemli bir araştırma konusu olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, profesyonelleşmenin kriz yönetimi becerileri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırmaya 169 kişi katılmış ve anketler hem yüz yüze hem de çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Veriler SPSS 22.0 ve AMOS 18.0 programları ile analiz edilmiş, yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırma evreni, Iğdır ilindeki özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerin çalışanlarından oluşmaktadır Araştırma, profesyonelleşmenin kriz yönetimi becerilerini olumlu yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Profesyonelleşme düzeyi arttıkça çalışanların kriz öncesi, esnası ve sonrası süreçlerdeki hazırlık ve bilinç düzeyleri yükselmektedir. Kadınların profesyonelleşme algısı erkeklerden yüksek bulunmuş, kriz yönetimi eğitimi alan ve evli bireylerin farkındalıklarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yaş ve eğitim düzeyi de kriz yönetimi algısını anlamlı şekilde etkilemektedir. Bu bulgular, profesyonelleşmeyi teşvik eden ve kriz yönetimi eğitimlerini yaygınlaştıran uygulamaların önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Profesyonel, Profesyonelleşme, Kriz, Kriz Yönetimi

Abstract

Professionalism is a crucial competency for businesses to sustain their operations and succeed in the business world. Especially during crisis periods, businesses that exhibit a professional attitude are better equipped to manage uncertainties and sudden changes. Therefore, understanding the impact of professionalism on crisis management skills is an important research topic both theoretically and practically. The aim of this study is to examine the effect of professionalism on crisis management skills. The study involved 169 participants, and the surveys were conducted both face-to-face and online. The data were analyzed using SPSS 22.0 and AMOS 18.0, with structural equation modeling employed. The research population consists of employees of enterprises operating in the private sector in the province of Iğdır. The research has shown that professionalization has a positive and significant effect on crisis management skills. As the level of professionalism increases, employees' preparedness and awareness levels during the pre-crisis, crisis, and post-crisis phases also rise. It was found that women have a higher perception of professionalism compared to men, and individuals who received crisis management training and married employees had higher awareness levels. Additionally, age and education level significantly influence crisis management perceptions. These findings

emphasize the importance of promoting professionalism and expanding crisis management training programs.

Keywords: Professional, Professionalization, Crisis, Crisis Management

1. GİRİŞ

Günümüzde iş hayatı, belirsizliklerin ve beklenmedik değişimlerin sıkça ortaya çıktığı bir ortamdır. İşletmeler, belirsizlikler ve beklenmedik değişimler ortaya çıkmadan önce, çıktığı anda ve sonrasında ne yapacağını planlamaz ve gerekli önlemleri almaz ise bu durumun işletmelerin başarısızlığı ile sonuçlanması kaçınılmazdır. Bu noktada, rekabetin çok yüksek olduğu iş hayatında işletmelerin başarılı olabilmesi için kriz yönetimi kritik bir öneme sahiptir. Krizler, işletmelere sadece finansal anlamda zarar vermemekte birçok açıdan işletmeyi etkilemektedir. Krizler, personellerin çalışma azmine ve işletmenin iş süreçlerine zarar vermekte, rakip işletmelere avantaj sağlamak gibi birçok açıdan işletmeyi sarsmaktadır (Oran ve Demir, 2016: 182). Bu sebeple, krizlerin başarılı bir şekilde atlatılması sadece işletme yöneticilerinin sahip olduğu beceriler ile değil aynı zamanda işletmelerin profesyonellik seviyeleri ile de yakından ilgilidir.

Bir işi en doğru şekilde ve minimum hata ile gerçekleştirmek, profesyonelliğin bir işaretidir. Profesyonellik denildiğinde, alanında eğitimli uzmanlar tarafından yürütülen ve meslek kuruluşları tarafından desteklenen hizmetler akla gelmektedir (Adıgüzel vd., 2011: 239). İşletmelerin profesyonelleşmesi, işletmenin birçok alanda daha etkili ve sürdürülebilir stratejiler ortaya koymasına fırsat sağlaya bilmektedir. İşletmelerin profesyonelleşmesi krizlerin yönetimi açısından da işletmeye avantaj sağlamaktadır. Profesyonelleşmiş işletmeler kriz ortaya çıkmadan önce etkili planlara sahip olduğu için ne yapacağını çok iyi bilmektedir. Bu sayede, hızlı ve etkin kararlar alabilmekte ve krizi daha az hasarla atlatabilmektedir. Bu çerçevede, profesyonellik ile kriz yönetimi yetkinlikleri arasında güçlü bir bağ olduğu sıklıkla dile getirilen bir konudur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın konusu ve çalışma içeriği kısaca tanıtılmaktadır. İkinci bölümde, alan yazın taraması ışığında; profesyonelleşmenin tanımı, amacı ve faydaları, örgütlerde profesyonelleşme, kriz yönetimi kavramının tanımı, amacı ve faydası, kriz yönetiminin yöntemleri, kriz yönetim becerileri ve örgütlerde kriz yönetimi ayrıntılı olarak incelenmektedir. Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemine ve bulgularına dair ayrıntılar sunulmaktadır. Bu bölümde; araştırmanın evreni, örneklemi, veri toplama aracı ve süreci, araştırmada kullanılan analiz yöntemleri ile araştırmanın bulguları kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak, dördüncü bölümde öneriler bölümünde ise alan araştırmasından elde edilen bulgular ışığında, öneriler ve gelecekteki araştırmalara dair tavsiyelere yer verilmiştir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

1.1. 1. Profesyonelleşme Kavramı ve Tanımı

Profesyonel kavramının kökeni İngilizce “profession" kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime Türkçede genellikle "amatör" ifadesinin zıddı olarak kullanılmaktadır. Profesyonelleşme kelimesi profesyonel kelimesinden türeyen bir kelimedir (Furat, 2009: 55). Profesyonelleşme kavramı, kimi zaman meslek ve meslekleşme gibi terimlerle eş anlamlı olarak kullanılabilmekte, aynı zamanda bir alanda sergilenen uzmanlık, bilgi, beceri ve tutumların bütünü olarak da tanımlanabilmektedir (Altıok ve Üstün, 2014: 151).

Profesyonelleşme, örgüt içindeki görev ve süreçlerin alanında uzman kişiler tarafından yerine getirilmesi ve yetki, sorumluluk ile görev dağılımının uzmanlık ilkesine göre düzenlenmesi

esasına dayanmaktadır (Yazıcıoğlu ve Koç, 2009: 500). Bu tanımdan yola çıkarak, profesyonelleşme kavramının bugün ki şeklini almasında sürekli olarak değişen ve gelişen dünya koşullarının etkili olması ve özellikle yönetim alanındaki dönüşüm ve gelişmeler, profesyonelleşme gereksinimini zorunlu hale getirmiştir (Bozok, 2016: 29). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, profesyonelleşme dinamik ve çaba harcamayı gerektiren bir süreçtir (Çetin, 2015: 9). Bu tanımlar doğrultusunda profesyonelleşme, belirli bir alanda uzmanlık gerektiren bilgi, beceri ve yetkinliklerin planlı bir şekilde kazanılması ve uygulanması sürecidir. Bu süreç, bireylerin veya kurumların alanında uzman kişiler tarafından yönetilmesini, mesleki standartların oluşturulmasını ve görevlerin uzmanlık ilkesine göre dağıtılmasını kapsamaktadır. Sürekli gelişen ve değişen dünya koşulları ve yönetim anlayışındaki gelişmeler, profesyonelleşmeyi yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda kalıcı başarı için bir gereklilik haline getirmiştir. Profesyonelleşmenin aktif, sürekli öğrenmeyi gerekli kılan ve uzmanlığa dayalı bir işleyiş olduğunu ifade edebiliriz.

1.1.2. Profesyonelleşmenin Amacı ve Faydaları

Profesyonelleşme, bir alanda uzmanlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığından, işletmelerin değişen çevre koşullarına uyum sağlamasında destekleyici bir araç işlevi görmektedir (Şahman vd., 2008: 3). Bu noktada profesyonelleşme, değişen ve gelişen çevre koşullarına veya aniden ortaya çıkan sorunlara hızlı bir şekilde yanıt verebilmeyi sağladığı için işletmeler açısından çok önemli bir kavramdır. Profesyonelleşme kavramı ele alındığında, alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından ortaya konulan işler ve minimum hata ile sürdürülen süreçler akla gelmektedir (Bozok, 2016: 43). Profesyonelliğin bir başka göstergesi, yapılan işi en ince ayrıntısına kadar kavramak, uygulamak ve işin tüm püf noktalarına hakim olarak beklenilenin ötesinde bir performans ortaya koymaktır (Adıgüzel vd., 2011: 240). Hata düzeyinin minimum seviyede olması, yapılan işi çok iyi bir şekilde kavraması ve değişen koşullara hızlı bir şekilde yanıt verebilmesinden dolayı profesyonelleşme kavramı işletmeler açısından öne çıkan bir kavramdır. Günümüzün rekabet koşulları dikkate alındığında, bu unsurlar işletmelerin rekabet avantajı sağlaması açısından çok önemli bir yere sahiptir (Bozok, 2016: 43). Alanında profesyonelleşmiş bireyler, hem yetkinlikleri hem de bu yetkinliklere uygun bir yaşam tarzı benimsemeleri sayesinde çevrelerindeki insanları olumlu yönde etkilemektedir (Seçer, 2007: 41). Bir başka deyişle, alanında profesyonel olan bireyler, profesyonelliği hayatının tamamına entegre etmişlerdir.

1.1.3. Örgütlerde Profesyonelleşme

Bir işletmede profesyonelleşme, yönetim kadrosunda uzman kişilerin istihdam edilmesi, işletme kültürünün profesyonel çalışanların ihtiyaçlarını destekleyecek şekilde (sürekli eğitim ve otonomi gibi) geliştirilmesi ve işletmenin faaliyet gösterdiği alandaki diğer uzman ve sektörel kuruluşlarla etkileşim halinde olması şeklinde tanımlanabilmektedir (Aylan ve Koç, 2017: 569). Örgütlerde profesyonelleşmenin sağlanabilmesi, sistemlerin ve ilkelerin açık bir şekilde ortaya konulması, işlerin standartlaştırılması ve her bir görevin kim tarafından, nerede, nasıl, hangi yetki ve sorumluluklarla yerine getirileceğinin açıkça tanımlanması gerekmektedir (Spahi, 2019: 64).

İşletmelerin profesyonelleşmesini belirleyen önemli faktörlerden biri, profesyonel çalışanların toplam çalışanlar içindeki oranıdır. Profesyonel çalışan sayısı arttıkça, işletmeler daha fazla profesyonel özellik kazanmaktadır (Apaydın, 2008: 123). Profesyonel yöneticilerin tutum ve davranışları, diğer yöneticilerden farklı olduğu için, profesyonellerin özelliklerinin tanınması ve örgüt ikliminin bu çalışanların verimli çalışmasına uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Dündar, 2010: 63). Profesyonelleşmede patron ve yönetici kavramlarının birbirinden ayrılması büyük önem taşımaktadır. Profesyonel yöneticilerin, karar alma

süreçlerinde bağımsız ilerlemeleri ve dış etkilerden uzak durmaları gerekirken, işletme sahibinin ise zaman zaman gözlemci konumuna çekilmesi uygun olacaktır (Şahman vd., 2008: 8).

1.1.4. Kriz Yönetimi Kavramı ve Tanımı

Kriz kelimesi, Yunanca kökenli "krisis" sözcüğünden türemiş olup "karar verme" anlamına gelmektedir (Darıcan, 2013: 40). Kriz kelimesi farklı tanımlara sahiptir. Bu kelime, daha iyiye ya da daha kötüye dönüş anlamına gelen bir dönüm noktası, belirleyici bir an veya kritik zaman anlamına sahiptir. Tıp alanındaki kökeninden gelen kriz kelimesi, psikoloji ve psikiyatriye dahil edilmiş ve önce önemli nokta anlamını taşımaya başlamış, ardından kritik tehlikeler için genel bir terim haline gelmiştir (Abe vd., 2019: 141). Kriz yönetimi kavramının da kriz kavramı gibi çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bir tanıma göre kriz yönetimi, olası bir kriz durumunda kriz sinyallerinin tespit edilip analiz edilmesi ve işletmenin bu sürecin üstesinden en az kayıpla gelmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınarak hayata geçirilmesi faaliyetlerini kapsayan bir süreçtir (Murat ve Mısırlı, 2005: 6). Kriz yönetimi, gelecekte önemli ilişkileri bozma potansiyeline sahip olayları önceden fark etmeyi gerektiren özel bir uzmanlık süreci, yöneticinin olası tehlike durumlarda hedeflerini kabul edilebilir bir maliyetle gerçekleştirme çabası veya örgüt yöneticilerinin en düşük maliyetle dengeyi sağlama gayreti olarak tanımlanabilmektedir (Ulutaş, 2010: 19). Krizin yönetim alanındaki tanımı ise, örgüt ve yöneticiyi zor durumda sokan; doğru, eksiksiz ve güncel bilginin elde edilememesi, etkili iletişimin sağlanamaması ve haberleşme engellerinin ortaya çıkması nedeniyle örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin yeterli bir şekilde yerine getirilemediği bir durumdur (Aksu, 2009: 2436). Ortaya çıkan bir durumun kriz olarak nitelendirilebilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerekmektedir (Asunakutlu vd., 1997: 143).

- Kriz durumu öngörülemez bir şekilde ortaya çıkar.
- Örgütün mevcut önlem ve tahmin sistemleri yetersiz kalır.
- Kriz, örgütün temel amaçlarını ve varlığını ciddi şekilde tehdit eder.
- Krizi yönetmek ve uygun çözümler belirlemek için yeterli bilgi ve zaman bulunmaz.
- Kriz, hızlı ve acil müdahaleyi zorunlu kılar.
- Karar alıcılar üzerinde yoğun bir baskı ve stres yaratır.

Krizin bu özelliklerinden yola çıkarak kriz yönetiminde karar alıcılarının günümüz hızla değişen ortamında geleceği öngörebilen stratejik bakış açısına sahip olmaları gerektiği ifade edilebilir. Profesyonelleşme düzeyi yüksek bireyler/örgütler alanlarında daha yetkin, bilgili ve deneyimli olacaklarından geleceğe yönelik öngörüleri daha tutarlı ve kuvvetli olacaktır. Dolayısıyla krizleri daha başarılı etkin bir şekilde yönetebileceklerini ifade edebiliriz.

1.1.5. Kriz Yönetiminin Amacı ve Faydaları

Kriz yönetiminin temel hedefi, krizleri önceden tahmin edebilen, krizin türlerini belirleyebilen, bu durumlara karşı etkili önlemler alabilen, farklı alanlarda krizlerden yeni bilgiler elde edebilen ve en hızlı şekilde toparlanma becerisine sahip işletmeler ortaya çıkarmaktır (Patan, 2009: 39). Bu noktada, krizi önceden öngörebilen ve zamanında gerekli önlemleri alan profesyonelleşmiş yöneticilerin işletme içerisinde rol alması çok önemlidir. Bu yöneticiler krizi ne kadar erken fark edip buna yönelik planlar ortaya koyarsa krizin ortaya çıkaracağı potansiyel zararlar da minimum seviyede olacaktır.

Kriz yönetimi ve kriz yönetimine yönelik planlar ortaya koymanın birçok faydası bulunmaktadır. Bu faydaları şu şekilde sıralayabiliriz (Genç, 2009: 4-5).

- Kriz yönetimi, işletmelere krizlere karşı daha güçlü yanıt verebilme ve eksik ya da hatalı süreçlerini gözden geçirip düzeltme fırsatı sunmaktadır.
- Bu süreçte yöneticilerin ve çalışanların zorluklarla başa çıkma becerileri gelişirken, elde edilen yeni bilgiler ve ortak mücadele ruhu çalışanlar arasındaki bağlılığı artırmakta ve olumlu bir işletme iklimi oluşturmaktadır.
- İç ve dış çevrenin sürekli analiz edilmesi, iletişim sistemlerini güçlendirmekte ve çevreye duyarlılığı artırarak verimliliğe katkı sağlamaktadır.
- Krizlere hazırlık planlarının yapılması, planlama süreçlerini daha etkin hale getirmekte ve bu planların düzenli olarak test edilip güncellenmesi gerekmektedir.
- Krizlerin her biri farklı dinamiklere sahip olduğundan, kriz yönetimi de bu farklılıklara uygun şekilde uyarlanmalıdır.
- Uzun ve zahmetli bir süreç olan kriz yönetiminde iletişim, düzenleme, kontrol, maliyet ve kültür gibi faktörler kritik önem taşımaktadır. Bu faktörlere gerekli önemin verilmesi gerekmektedir.

Bireyler/Örgütler profesyonelleştikçe olaylara daha stratejik bakacaklarından örgüt için olumsuzluklara neden olabilecek krizleri öngörebilir ve daha iyi yönetebileceklerini ifade edebiliriz.

1.1.6. Kriz Yönetiminin Yöntemleri

Kriz yönetimi oldukça komplike bir süreçtir. Kriz yönetimi, kriz ortaya çıkmadan önce başlayıp kriz anında devam eden ve kriz sonrasında da süren bir yönetim sürecini kapsamaktadır (Çalışkan, 2020: 109). Kriz öncesi yönetim kriz daha ortaya çıkmadan uygulanacak yöntemleri kapsamaktadır. Bu yöntemler strateji geliştirme, erken uyarı sistemlerini tanımlama, kriz planı ortaya koyma ve karar destek birimleri ile kriz ekibi oluşturma gibi hazırlık faaliyetlerini içermektedir (Ulutaş, 2010: 24). Kriz dönemi aşaması ise krizin patlama dönemidir (Sarı ve Sarı, 2020: 53). Kriz ortaya çıktıktan sonra bu aşama da, tüm kaynakları seferber etmek, durum analizi yaparak kurtarılabilecek unsurları belirlemek, kayıpları tespit etmek ve bu kayıpları telafi etmek için iletişim stratejileri, simülasyon çalışmaları ve kritik ilişki yönetimi planları gibi eylem planları geliştirmek gibi aktif adımlar atılması gerekmektedir (Ulutaş, 2010: 24). Kriz yönetiminin üçüncü ve son aşaması olan kriz sonrası yönetimi, kriz dönemi sona erdikten sonra yürütülmesi gereken yönetim süreçlerini ifade etmektedir (Alaağaçlı, 2006: 63). Bu aşama, kısaca kriz sırasında yaşananlardan ve yapılan hatalardan ders çıkarma, yeniden yapılanma ve düzen sağlama, bir başka deyişle fırsatları değerlendirme yöntemlerini içermektedir. Bu dönemde çalışanlarda görülebilecek korku, bitkinlik, güvensizlik, aşırı tepki ve öz-savunma gibi olumsuz davranışlara yönelik rehabilitasyon çalışmaları yapılmalıdır (Ulutaş, 2010: 25).

Örgütlerin temel amaçlarının biriside sürekliliktir (Hogart vd., 1991:18; Colli, 2014; Çubukçu 2023). Örgütün sürekliliğini sağlayabilmesi kriz dönemlerindeki yönetim başarısına bağlıdır. Krizi etkin bir şekilde yönetemeyen örgütler olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalabilir ve bu olumsuz durumlar örgütün yok olmasına yol açabilir. Örgütlerin sürekliliğini sağlayabilmeleri için özellikle kriz öncesi, esnası ve sonrasında etkin bir yönetimin gerekmektedir ve etkin bir yönetim de en çok profesyonelleşmiş çalışan/örgüt ve yöneticiler ile mümkün olabilir.

1.1.7. Kriz Yönetim Becerileri

Kriz yönetim becerileri, kriz durumlarında etkin bir şekilde hareket edebilmek için gerekli olan yetkinliklerdir. Başlıca kriz yönetim becerileri şunlardır (Özarslan ve Diker, 2020: 657-658).

- **Sakin kalmak:** Kriz yönetimi, net bir şekilde düşünebilmeyi, duyguları kontrol etmeyi ve dengeli bir yaklaşım sergilemeyi gerektirmektedir.
- **Açık fikirli olmak:** Mümkün olduğunca fazla bilgi edinmek ve sürekli olarak dinleyici bir tutum sergilemek, kriz yönetiminde kritik bir rol oynamaktadır.
- **Kararlılık göstermek:** Karar verici, hem kendi düşüncelerini hem de başkalarından gelen verileri değerlendirerek bir sonuca varmalıdır. Bu süreçte, yalnızca sınırlı bilgiye dayanarak doğru bir karar alabilmek önemli bir noktadır.
- **Esnek davranmak:** Kriz anında bazı bilgilerin eksik ya da yanlış olabileceğini göz önünde bulundurarak, hızlı değişimlere adapte olabilmek önemli bir beceridir.
- **İkna kabiliyeti:** Kriz yönetimi, kurum çalışanlarını belirlenen yönergeleri takip etmeye motive edebilmeyi ve ikna edebilmeyi gerektirmektedir.

1.1.8. Örgütlerde Kriz Yönetimi

Örgütler, faaliyetlerini sürdürdükleri sürece sıkıntılı durumlarla ve krizlerle karşılaşma olasılığına her zaman sahiptir. Hızla değişen ve gelişen rekabet ortamında, işletme yöneticilerinin krize yönelik olası tehditleri önceden tahmin ederek bunlara nasıl karşı koyacaklarını planlamaları gerekmektedir (Karaköse, 2007: 13). Bu noktada etkili bir kriz yönetimine sahip olan işletmeler krizi fırsata çevirebilmektedir.

Kriz yönetiminin temel hedefi, kriz durumunu etkili bir şekilde kontrol altına alarak yönetmektir (Kılıçhan ve Caner, 2019: 13). Kriz yönetimi, işletmelerin sürekli olarak uyguladığı bir yönetim biçimi olmadığından, bu yaklaşım sadece kriz dönemlerinde devreye alınmalı ve kriz sona erdiğinde devre dışı bırakılmalıdır (Patan, 2009: 36). Olası krizlere karşı hazırlanan planların belirli aralıklarla test edilmesi ve tespit edilen eksikliklerin ortadan kaldırılması, işletmelerin krizlere karşı hazırlıklı olması açısından büyük önem taşımaktadır (Kaya, 2009: 31-33). Ayrıca işletmeler, kriz döneminde yönetim tarzlarını, stratejik hedeflerini ve planlarını hayata geçirebilecek şekilde düzenlemelidir (Kılıçhan ve Caner, 2019: 13). Etkili bir kriz yönetiminin, örgütün daha hızlı toparlanmasını sağladığı ve krizlerden daha olumlu sonuçlar elde etmeye katkı sunduğu kanıtlanmıştır (Demiral, 2009: 25).

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı profesyonelleşmenin kriz yönetimi becerileri üzerindeki etkisinin olup olmadığının araştırılmasıdır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde çevrimiçi ve yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için Iğdır Üniversitesi Etik Kurulunun 24.10.2024 tarihli oturumundan 2024/29 karar sayı numarası ile gerekli olan etik kurul izni alınmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 ve AMOS 18.0 istatiksel analiz programları kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test edilmesinde yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın araştırma evreni Iğdır ilinde özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerde yer alan çalışanlardan oluşmaktadır. Zaman ve mekân kısıtı nedeniyle araştırma evreninde yer alan çalışanlardan kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen 169 çalışana anket formu uygulanmıştır. Hayes (2018) yapısal eşitlik modellemesi üzerinde yürütülen istatiksel analizler için araştırma ölçeğinde yer alan ifade sayısının beş katı örneklem sayısının yeterli örneklem büyüklüğe sahip olacağını ifade etmiştir. Araştırmanın anket formunda yer alan ifade sayısı 29 olmakla birlikte, ifade sayısının beş katı 145 yapmaktadır. Bu tespit temelinde

yapılacak istatiksel analizler için araştırma örneklemi yeterli örneklem büyüklüğüne sahiptir. Çalışmada profesyonelleşmeyi ölçmek amacıyla Aylan ve Koç (2017) tarafından geliştirilen ölçek ve kriz yönetimini ölçmek için Çalışkan (2020) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğe ait uyum iyiliği indeks değerleri aşağıda Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1

Uyum iyiliği indeks değerleri

			Modifikasyon Öncesi		**Modifikasyon Sonrası**	
İndeksler	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Profe.	K.Y.	Profe.	K.Y.
χ2/sd	0 ≤ χ2/sd ≤ 2	2 ≤ χ2/sd<5	6,404	2,909	1,514	1,417
RMSEA	0 ≤RMSEA ≤ ,05	,05 ≤ RMSEA ≤ ,10	0,180	0,107	0,055	0,050
SRMR	0 ≤ SRMR ≤ ,05	,05 ≤ SRMR ≤ ,10	0,036	0,047	0,015	0,027
GFI	,95 ≤ GFI ≤ 1,00	,90 ≤ GFI ≤ ,95	0,902	0,743	0,986	0,904
CFI	,97 ≤ CFI ≤ 1,00	,95 ≤ CFI ≤ ,97	0,942	0,893	0,997	0,984

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum iyiliği değerleri literatürde istenilen uyum iyiliği değerlerine göre uyum sağlamadığından düzeltme indekslerinden yararlanılmıştır. Yapılan düzeltme indeksleri sonucunda profesyonelleşme ölçeğinin 4 ve kriz yönetim ölçeğinin 1, 8, 9, 11, 17 ve 19. soruları ölçekten çıkarılmıştır. Profesyonelleşme ölçeğinin 2 ve 3.soruları; kriz yönetimi ölçeğinin 2 ve 3, 13 ve 14, 15 ve 16. soruları arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Yapılan bu düzeltmeler sonucunda yukarıda Çizelge 3.1'de görüldüğü gibi bu çalışmada kullanılan ölçeklerin uyum iyiliği değerleri istenilen uyum iyiliği değerlerine uyum sağladığı görülmüştür.

Ölçek ve alt boyutlarına ilişkin Croanbach alfa güvenirlik değerleri kriz yönetim genel boyutu için; 0,969, alt boyutları olan kriz öncesi için; 0,929, kriz esnası için; 0,944, kriz sonrası için; 0,900 ve profesyonelleşme için; 0,925 olarak tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Farklılık Analiz Sonuçları

Çalışmanın gözlenemez değişkenleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit edebilmek için yapılan farklılık analiz sonuçlarına göre;

- Cinsiyet ile profesyonelleşme arasında anlamlı bir farklılık bulunurken kriz yönetimi genel boyutu ile alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet ile profesyonelleşme arasındaki anlamlı farklılığın kadınlardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile kadınların profesyonelleşme algıları erkek çalışanlara daha yüksektir.

- Kriz yönetimi ile ilgili eğitim alama durumu ile hem profesyonelleşeme hem de kriz yönetimi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılık kriz yönetimi eğitimi alanlardan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile kriz yönetimi eğitim alan çalışanların hem kriz yönetimi farkındalık ve profesyonelleşme düzeyleri almayanlara göre daha yüksektir.

- Medeni durum ile kriz yönetimi arasında anlamlı bir farklılık bulunurken profesyonelleşme arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Medeni durum ile kriz yönetimi arasındaki anlamlı farklılığın evli çalışanlardan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile evli çalışanların kriz yönetimi konusunda daha bilinçlidirler.

- Yaş ile kriz yönetimi arasında anlamlı bir farklılık varken profesyonelleşme arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Yapılan Post-Hoc analizleri sonucunda yaş ile kriz yönetimi arasındaki farklılığın 18-25, 26-35 ve 36-45 yaş grubu ile 46 yaş üzeri grupları arasında olduğu ve yaş artıkça kriz yönetimi algılarının da arttığı görülmüştür.

- Eğitim durumu ile hem kriz yönetimi hem de profesyonelleşeme arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

3.2. Korelasyon Analiz Sonuçları

Aşağıda Tablo 2`de çalışmaya konu olan gözlenemez değişkenlere ait korelasyon analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2

Korelasyon Analizi Sonuçları

		KRZ_Öncesi	KRZ_Esnası	KRZ_Sonrası	KRZ_GENEL	PROFO
KRZ_Öncesi	r	1				
KRZ_Esnası	r	,866**	1			
KRZ_Sonrası	r	,817**	,817**	1		
KRZ_GENEL	r	,956**	,963**	,900**	1	
PROFO	r	,734**	,754**	,648**	,765**	1

**. p< 0.01 level (2-tailed).---*. p< 0.05 level (2-tailed)

Korelasyon analiz sonuçlarına göre;

- Profesyonelleşme ile kriz yönetimi arasında pozitif yönde ve anlamlı kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,765, p<0,01). Profesyonelleşeme arttıkça kriz yönetim becerisi artmaktadır.

- Profesyonelleşme ile kriz yönetiminin alt boyutu olan kriz öncesi kriz yönetim becerisi arasında pozitif yönde ve anlamlı kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,734, p<0,01). Profesyonelleşeme arttıkça kriz öncesi kriz yönetim becerisi artmaktadır.

- Profesyonelleşme ile kriz yönetiminin alt boyutu olan kriz esnasındaki kriz yönetim becerisi arasında pozitif yönde ve anlamlı kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,754, p<0,01). Profesyonelleşeme arttıkça kriz esnasındaki kriz yönetim becerisi artmaktadır.

- Profesyonelleşme ile kriz yönetiminin alt boyutu olan kriz sonrası kriz yönetim becerisi arasında pozitif yönde ve anlamlı kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,734, p<0,01). Profesyonelleşeme arttıkça kriz sonrası kriz yönetim becerisi artmaktadır.

3.3. Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Hipotez Sonuçları

Araştırmanın H1 *(Profesyonelleşme → Kriz Yönetimi)* hipotezini test edilmesi için kurulan yapısal eşitlik modelinde Şekil 3.1'de görüldüğü gibi yol analizi ile test edilmiştir. Yapılan yol analizi sonucunda profesyonelleşme kriz yönetimini pozitif yönde ve anlamlı şekilde yordadığı (β= 0,827; p<0,01) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların profesyonelleşme düzeyleri arttıkça kriz yönetim becerileri artmaktadır. Ayrıca profesyonelleşme kriz yönetiminin %68`ni açıklamaktadır. Ulaşılan bu sonuç çalışmanın H1 hipotezini desteklemektedir.

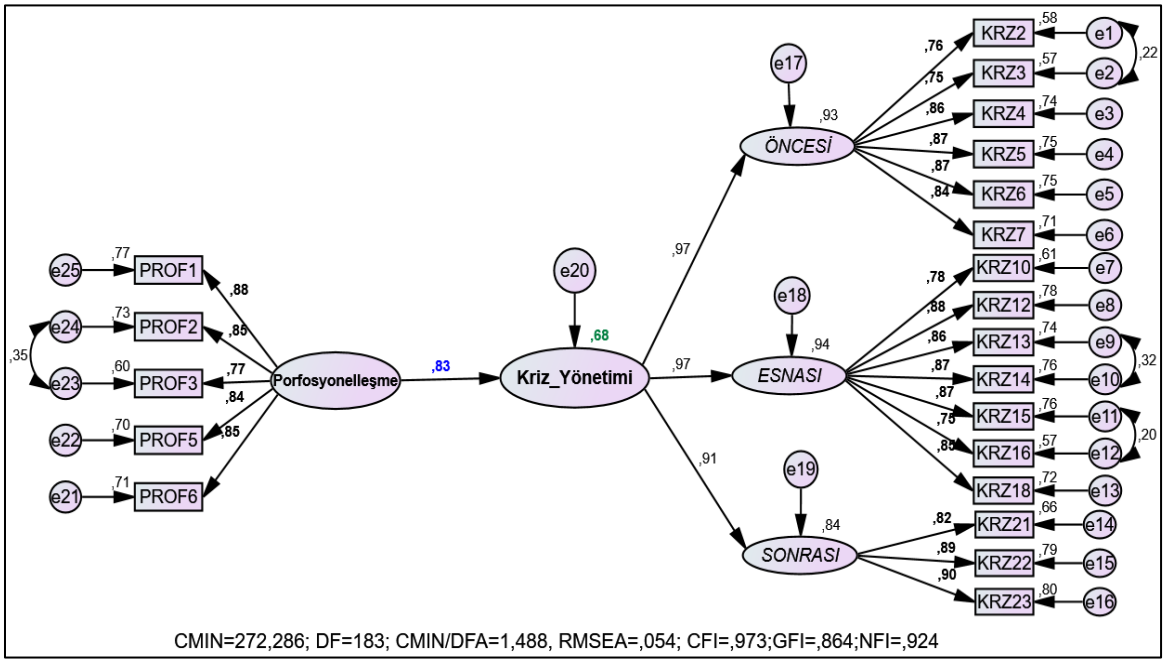

Şekil 1. H1 hipotezi

Araştırmanın H1a *(Profesyonelleşme → Kriz Öncesi)* hipotezini test edilmesi için kurulan yapısal eşitlik modelinde Şekil 3.2`de görüldüğü gibi profesyonelleşme kriz öncesi kriz yönetim bilinç düzeyini pozitif yönde ve anlamlı yordadığı (β=0,809; p<0,01) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların profesyonelleşme düzeyleri arttıkça kriz öncesi krize hazırlıklı olma düzeyleri de artmaktadır. Ayrıca profesyonelleşme kriz yönetiminin kriz öncesi alt boyutunun %65`ni açıklamaktadır. Ulaşılan bu sonuç çalışmanın H1a hipotezini desteklemektedir.

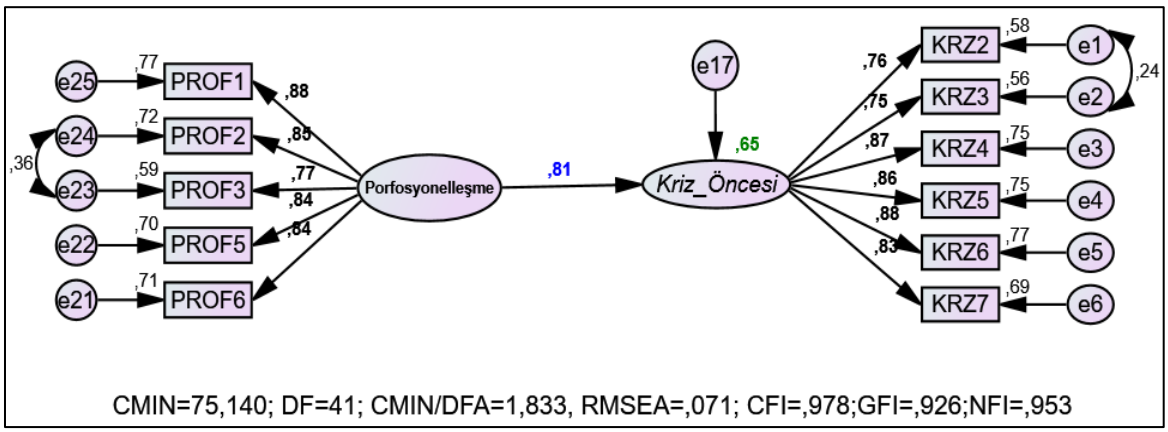

Şekil 2. H1a Hipotezi

Araştırmanın H1b *(Profesyonelleşme → Kriz Esnası)* hipotezini test edilmesi için kurulan yapısal eşitlik modelinde Şekil 3.3`te görüldüğü gibi profesyonelleşme kriz esnası kriz yönetim bilinç düzeyini pozitif yönde ve anlamlı yordadığı (β=0,812; p<0,01) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların profesyonelleşme düzeyleri arttıkça kriz esnası krize hazırlıklı olma düzeyleri de artmaktadır. Ayrıca profesyonelleşme kriz yönetiminin kriz esnası alt boyutunun %66`sını açıklamaktadır. Ulaşılan bu sonuç çalışmanın H1b hipotezini desteklemektedir.

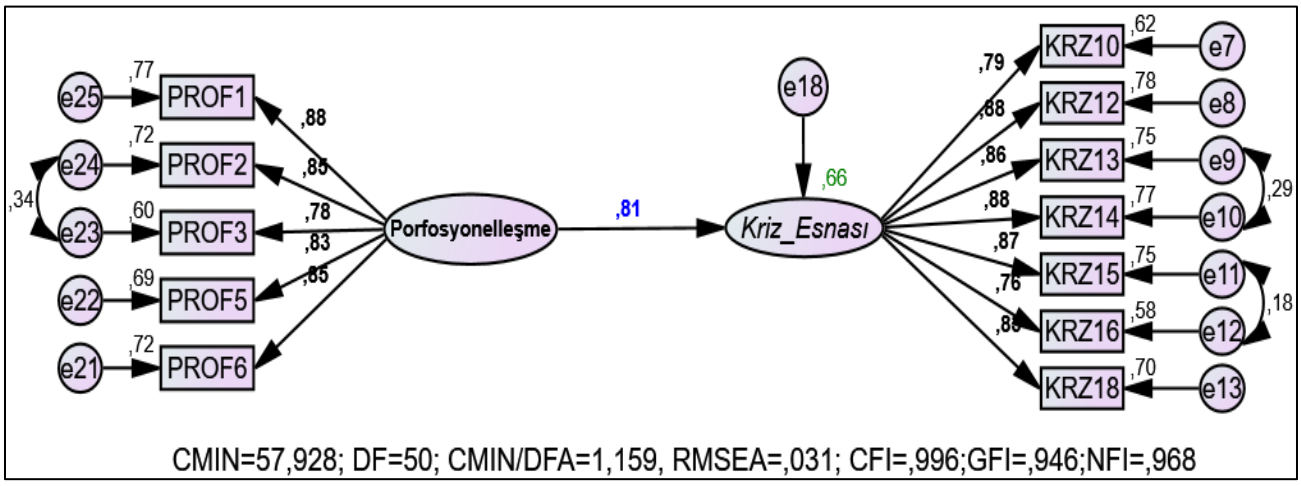

Şekil 3. H1b Hipotezi

Araştırmanın H1c *(Profesyonelleşme → Kriz Sonrası)* hipotezini test edilmesi için kurulan yapısal eşitlik modelinde Şekil 3.4`te görüldüğü gibi profesyonelleşme kriz sonrası kriz yönetim bilinç düzeyini pozitif yönde ve anlamlı yordadığı (β=0,713 p<0,01) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların profesyonelleşme düzeyleri arttıkça kriz sonrası krize hazırlıklı olma düzeyleri de artmaktadır. Ayrıca profesyonelleşme kriz yönetiminin kriz sonrası alt boyutunun %51`ni açıklamaktadır. Ulaşılan bu sonuç çalışmanın H1c hipotezini desteklemektedir.

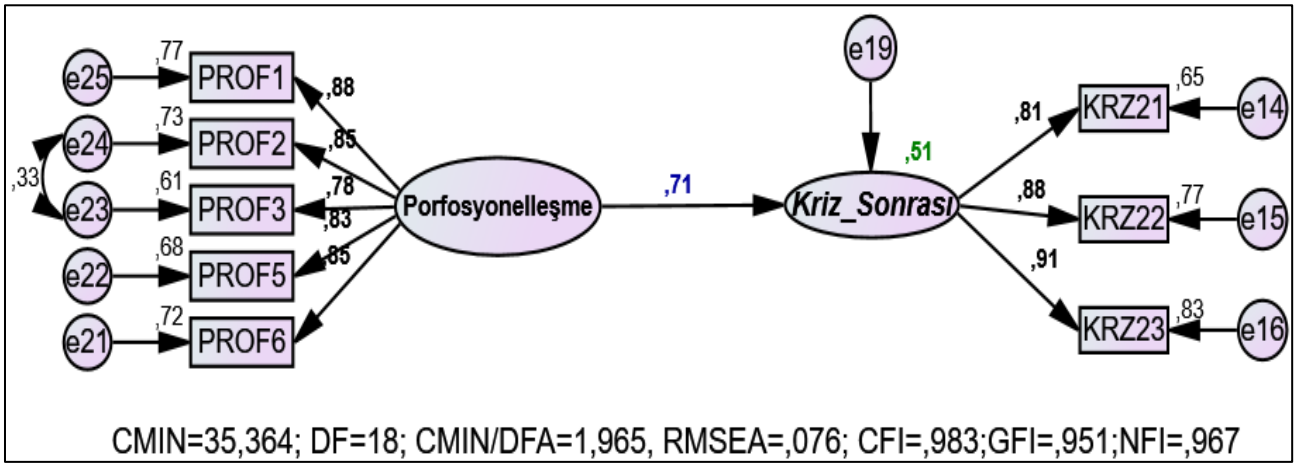

Şekil 4. H1c Hipotezi

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre, profesyonelleşme ile kriz yönetimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışanların profesyonelleşme düzeylerinin artışı, kriz yönetimi becerilerini ve farkındalıklarını önemli ölçüde artırmaktadır. Profesyonelleşmenin, kriz yönetiminin genel

boyutunun %68'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca profesyonelleşme, kriz yönetiminin alt boyutlarında da etkili bir faktör olarak öne çıkmıştır.

Kriz yönetiminin alt boyutları incelendiğinde, profesyonelleşmenin kriz öncesi (β=0,81), kriz esnası (β=0,81) ve kriz sonrası (β=0,71) kriz yönetimi bilinç düzeylerini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Bu bulgular, profesyonelleşme düzeyinin, çalışanların krizlere hazırlık, kriz sırasında etkin müdahale ve kriz sonrası süreçlerde öğrenme ve iyileştirme gibi kritik alanlarda gelişimini sağladığını göstermektedir.

Demografik değişkenler açısından, cinsiyet, kriz yönetimi eğitimi, medeni durum, yaş ve eğitim düzeyi gibi faktörlerin kriz yönetimi ve profesyonelleşme üzerinde anlamlı etkileri olduğu saptanmıştır. Özellikle kadın çalışanların profesyonelleşme algılarının erkeklerden daha yüksek olduğu ve kriz yönetimi eğitimi alan bireylerin bu becerilerde daha yüksek düzeye ulaştığı görülmüştür. Ayrıca yaş ve medeni durum gibi faktörlerin kriz yönetimi farkındalığında farklılık yarattığı belirlenmiştir.

Genel olarak, bu araştırma, profesyonelleşmenin kriz yönetimi becerilerinin gelişiminde kritik bir role sahip olduğunu ve demografik faktörlerin bu sürece çeşitli şekillerde etki ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, profesyonelleşme düzeyinin artırılmasının, kriz yönetiminde etkinliğin ve başarının artırılmasında önemli bir strateji olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları, kriz yönetimi eğitimi alan çalışanların hem profesyonelleşme düzeylerinin hem de kriz yönetim farkındalıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, tüm çalışanlara yönelik düzenli kriz yönetimi eğitimleri düzenlenmeli ve bu eğitimler hem teorik hem de pratik açıdan eğitimler olmalıdır. Eğitim programları, çalışanların kriz öncesi hazırlık, kriz esnasındaki müdahale ve kriz sonrası toparlanma süreçlerindeki etkinliklerini artıracak şekilde tasarlanmalıdır.

Kadınların profesyonelleşme algılarının erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu bulgusu doğrultusunda, kadın çalışanların kriz yönetimi süreçlerinde liderlik rolleri üstlenmeleri teşvik edilmelidir. Bu durum, kriz süreçlerinde çeşitliliği artırarak kurumların daha etkin kriz yönetimi yapmalarını sağlayabilir. Kadınların liderlik kapasitelerini geliştirmek için özel eğitim ve danışmanlık programları uygulanabilir.

Yaşın kriz yönetimi farkındalığı üzerinde etkili olduğu bulgusuna dayanarak, genç çalışanların kriz yönetimi konusunda deneyim kazanmalarını desteklemek için kurum içi danışmanlık programları oluşturulmalıdır. Deneyimli çalışanlar, genç çalışanlara kriz yönetimi süreçlerinde rehberlik ederek kurumsal bilgi birikiminin aktarılmasını sağlayabilir. Ayrıca, farklı yaş gruplarına yönelik kriz tatbikatları düzenlenerek kriz yönetimi becerileri uygulamalı olarak geliştirilebilir.

5. KAYNAKLAR

Abe, S., Ozawa, M., & Kawata, Y. (2019). *Science of Societal Safety: Living at Times of Risks and Disasters* (p. 227). Springer Nature.

Adıgüzel, O., Tanrıverdi, H., & Özkan, D. S. (2011). Mesleki profesyonellik ve bir meslek mensupları olarak hemşireler örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 9*(2), 235- 260.

Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 4*(15), 2435-2450.

Alaağaçlı, S. (2006). *Kriz ve afet yönetimi: Türkiye örneği* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Altıok, H. Ö., & Üstün, B. (2014). Profesyonellik: kavram analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *7*(2), 151-155.

Apaydın, F. (2008). Kurumsallaşmanın küçük ve orta ölçekli işletmelerin performansına etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *4*(7), 119-143.

Asunakutlu, T., Safran, B., & Tosun, E. (1997). Kriz yönetimi üzerine bir araştirma. *Dynamics*, *26*(2), 52.

Aylan, S., & Koç, H. (2017). İşletmelerin kurumsallaşma kriterlerinin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 564-585.

Bozok, E. (2016). *Profesyonelleşmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin incelenmesi: Bir vakıf üniversite çalışanları üzerine araştırma* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Colli, A., & Mats, L. (2014). Family Business and Business History: An Example of Comparative Research. Business History, 56(1), 37-53.

Çalışkan, A. (2020). Kriz Yönetimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 108-123.

Çetin, N. (2015). *Profesyonelleşme olgusu ve mali müşavirler üzerinde bir uygulama* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Çubukçu, M. (2023). Asırlık İşletmelerin Uzun Ömürlülüğüne Dair Bir Araştırma. International Journal of Management and Administration, 7(13), 1-20.

Darıcan, M. F. (2013). Ekonomik krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, *5*(17), 39-46.

Demiral, A. S. (2019). *İşletmelerde kriz yönetimi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Dündar, Ş. (2010). *Aile işletmelerinde kurumsal yönetim anlayışı ve profesyonelleşmenin işletme performansına etkileri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Furat, M. F. (2009). Arşivcilik hizmetlerinde profesyonelleşme süreci ve Türkiye.

Genç, F. N. (2009). Kriz yönetimi ve kamu yönetiminde uygulanabilirliği. *Verimlilik*

Hogarth, R., Claude, M., Yves D., & Ludo, V.D.H. (1991). Longevity of Business Firms: A Four-stage Framework for Analysis. Fontainebleau: INSEADDergisi, (4), 7-22.

Karaköse, T. (2007). Örgütler ve kriz yönetimi. *Akademik bakış*, *13*(2), 1-15

Kaya, S. (2009). Kriz yönetimi ve ekonomik krizlerin işletmeler üzerindeki etkileri.

Kılıçhan, R., & Caner, E. (2019). Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Kriz Yönetim Becerileri ve Stratejileri (Crisis Management Skills and Strategies of Accommodation Businesses Executives). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *7*(4), 3202-3248.

Murat, G., & Mısırlı, K. (2005). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde kriz yönetimi: Çaycuma örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *1*(1), 1-19.

Oran, F. Ç., & Demir, Y. (2016). Kriz yönetim süreci: Türkiye'de faaliyet gösteren özel bir banka üzerine inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 181-197.

Özarslan, C., & Diker, E. (2020). Kamu kurumlarının kriz yönetimi becerileri: Samsun Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, *7*(1), 653-678.

Patan, G. N. (2009). İşletmelerde kriz yönetimi ve stratejisinin önemi

Sarı, E., & Sarı, B. (2020). Kriz zamanlarinda eğitim yönetimi: covid-19 örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, *3*(2), 49- 63.

Seçer, H. Ş. (2007). *Mesleki yaşam modelinin oluşturulması ve mesleki analizlerde kullanımı* (Doctoral dissertation, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Spahi, J. Aile işletmelerinin profesyonelleşmesi: Kosova Cumhuriyeti örneği.

Şahman, İ., Tengilimoğlu, D., & Işık, O. (2008). Özel hastanelerde yönetimin profesyonelleşmesinin, kurumsallaşma süreci üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik alan çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 1-23.

Ulutaş, S. (2010). *Kriz yönetimi ve dönüşümcü liderlik* (Master's thesis, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Yazıcıoğlu, İ., & Koç, H. (2009). Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik KarşılaştırmalıBir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 497-507.

MODELING THE SPATIAL DEVELOPMENT OF ŞANLIURFA CITY USING THE SLEUTH MODEL

SLEUTH MODELİ İLE ŞANLIURFA ŞEHRİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİNİN MODELLENMESİ

Songül NARYAPRAĞI[1], Fred Barış ERNST[2], Abdullah İzzeddin KARABULUT[3]

[1] Harran Üniversitesi, Osmanbey Kampüsü, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa orcid.org/0000-0003-3632-1677

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Osmanbey Kampüsü, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa. orcid.org/0000-0002-7568-2582

[3] Dr. Harran Üniversitesi, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri, Şanlıurfa, Türkiye.orcid.org/0000-0002-9784-5549

Özet

Bu çalışma, Şanlıurfa ili örneğinde kentsel büyümenin mekânsal ve zamansal dinamiklerinin analiz edilmesi ve geleceğe yönelik projeksiyonlarının oluşturulması amacıyla, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Uzaktan Algılama (UA) teknikleri ve hücresel otomata temelli SLEUTH modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu model; eğim, arazi örtüsü, dışlanmış alanlar, kentsel alanlar, ulaşım ve tepe gölgesi katmanlarını girdi olarak kullanarak kentsel yayılımın simülasyonunu sağlamaktadır. Çalışmada ayrıca literatürden farklı olarak afet riski taşıyan alanlar ve şehrin gelişimini etkileyecek kamu politikaları girdi katmanı olarak kullanıldı. Çalışmada, 1985–2025 yıllarını kapsayan altı farklı döneme ait Landsat uydu görüntüleri kullanılarak Şanlıurfa'daki kentsel gelişimin mekânsal örüntüsü belirlenmiştir. Araştırmada, Çok Kriterli Karar Analizi (ÇKKA) kapsamında Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi uygulanarak, her bir parametreye ilişkin ağırlıklandırma yapılmış ve bu değerler raster formatındaki verilerle birleştirilerek mekânsal analiz gerçekleştirilmiştir. Model, çeşitli senaryolar doğrultusunda gelecek yıllarda kentsel gelişimin yönünü ve olası yayılım alanlarını tahmin etmektedir. Sonuçlar, SLEUTH modelinin farklı mekânsal çözünürlüklerde kalibre edilmesiyle geçmişe yönelik büyüme eğilimlerini başarıyla yansıttığını ve bu doğrultuda geleceğe dair güvenilir öngörüler sunabildiğini ortaya koymuştur. Kentin özellikle kuzey ve batı yönlerinde genişleme eğiliminde olduğu, bu yönlerdeki gelişmenin ise topoğrafik uygunluk, ulaşım altyapısı ve kamu politikaları gibi faktörlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Çalışma, kentsel planlamada alternatif gelişme senaryolarının değerlendirilmesinde SLEUTH modelinin etkili bir karar destek aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, sürdürülebilir arazi yönetimi politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayacak niteliktedir.

Anahtar kelimeler: SLEUTH modeli, Kentsel büyüme, AHP, CBS-UA

Abstract

This study was carried out using Geographic Information Systems (GIS), Remote Sensing (RS) techniques and the SLEUTH model based on cellular automata in order to analyze the spatial and temporal dynamics of urban growth in the case of Sanliurfa province and to create future projections. The model in question provides the simulation of urban sprawl by using slope, land

cover, excluded areas, urban areas, transportation and hill shade layers as inputs. In addition, unlike the literature, disaster risk areas and public policies that will affect the development of the city were used as input layers in the study. In the study, the spatial pattern of urban development in Sanliurfa was determined by using Landsat satellite images of six different periods covering the years 1985–2025. In the study, the Analytical Hierarchy Process (AHP) method was applied within the scope of Multi-Criteria Decision Analysis (MCDA), weighting was made for each parameter, and spatial analysis was performed by combining these values with data in raster format. The model predicts the direction of urban development and possible sprawl areas in the coming years in line with various scenarios. The results show that the SLEUTH model successfully reflects past growth trends when calibrated at different spatial resolutions and can provide reliable predictions for the future. It has been determined that the city tends to expand especially in the north and west directions, and that the development in these directions is related to factors such as topographic suitability, transportation infrastructure and public policies. The study shows that the SLEUTH model can be used as an effective decision support tool in the evaluation of alternative development scenarios in urban planning. The findings obtained will contribute to the development of sustainable land management policies.

Keywords: SLEUTH model, Urban growth, AHP, GIS-RS

1. GİRİŞ

Kentler, dünya nüfusunun yarısından fazlasına yaşam alanı sağlayarak hayatımızda çok önemli bir rol oynuyor. Kentleri insan eliyle yaratılmış en karmaşık yapılar arasına sokan pek çok özellik vardır. Birçok bireysel nesnenin yerel ölçekli davranışından, yoğun saatlerde trafik sıkışıklıkları ve ikamet yerine göre sosyoekonomik grupların büyük mekânsal kümelenmesi gibi, toplamda yapılandırılmış ve düzenli modeller ortaya çıkar. Bununla birlikte, bu tür sistemleri anlamak, dinamik olarak değişen birçok parametre ve uzayda etkileşimde bulunan çok sayıda ayrık aktör ile birçok parçadan oluştukları için son derece karmaşıktır (Batty, 2005). Kentler ayrıca fraktal boyutluluk ve ölçekler arasında kendine benzerlik gibi çeşitli karmaşıklık özellikleri sergiler (Batty vd., 1989). Kentlerin dinamiklerini ve büyümesini modellemek, karmaşık sistemleri modellemek için çok uygun araçlar kullanılmadan zorlu bir görev olmaktadır.

Kentleşme meydana geldikçe, şehirler ve köyler yeni alanlar talep ederek dışa doğru genişler. Bu süreç, açık ve doğal çevre üzerinde yüksek baskı uygulamakta ve kentsel yönetim ve gelişimin önemini göstermektedir. Bununla birlikte, kentleşme ile ilişkili itici güçler ve etkiler, çeşitli disiplinleri zamansal ve mekânsal ölçekleri etkilemekte, bu da bunların ve bunların karşılıklı ilişkilerinin anlaşılmasını ve tanımlanmasını karmaşık bir mesele haline getirmektedir (Goldstein, vd., 2004). Kentsel büyümenin ve arazi kullanımı değişikliklerinin ve bunun çevre üzerindeki etkisinin etkin ve verimli bir şekilde planlanması, diğer önemli bilgilerin yanı sıra büyüme eğilimleri ve kalıpları hakkında bilgi gerektirir. Kentsel Büyüme Modelleme ve tahmin tarihi esas olarak 1950'lerde başlamış, 1970'lerde ve 80'lerde daha az etkinlik göstermiş, ancak 1990'larda mekânsal veri mevcudiyeti ve Coğrafi bilgi sistemlerinin (CBS) yardımıyla güçlü bir şekilde yeniden canlanmıştır.

Günümüzde, uzaktan algılama teknolojileri ve CBS ile modelleme ve simülasyon, kentsel gelecekteki büyüme planlamasını etkileyen değişiklikleri, önlemleri ve politikaları tespit etmek ve tahmin etmek için kentsel yönetimin hizmetinde etkili bir araç sunmaktadır. CBS, özellikle kentsel evrimin analizi için yeni ufuklar açan belirli modellerin uygulanması yoluyla yeni çözümler sunmaktadır. CBS, uydu görüntüleri, vektörel depolar, sosyoekonomik bilgiler, vb. gibi çok sayıda format ve kökene sahip verilere dayanır ve bunlar kesinlikle dünya yüzeyinde

meydana gelen olaylar hakkında neredeyse tam bir görünürlüğe sahip olmayı mümkün kılar; bununla birlikte, kentleşme gibi karmaşık bir olgunun iyi bir gelecek projeksiyonu, yerel bağlama uyarlanmış güvenilir modellerin kullanılmasını gerektirecektir.

CBS araçlarını ve uzaktan algılama verilerini Hücresel Otomata (CA) ile entegre etmek, kentlerin gelecekteki kentsel büyümesinin gerçekçi bir simülasyonunu sağlama potansiyeline sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde arazi kullanımı/arazi örtüsü dönüşümünün ana itici gücü olarak kentsel büyüme evriminin anlaşılması, analizi, izlenmesi ve modellenmesi, sürdürülebilir kalkınma sürecinde arazi yöneticileri için büyük önem taşımaktadır. Mekânsal tahmin modellerinin ve değişim tespit tekniklerinin kullanılması, kentsel büyüme mekanizmalarının nedenleri ve etkileri hakkında ek bir bilgi düzeyi sağlayabilir ve bu da nihayetinde kentsel kronolojiye kapsamlı bir bakış açısı sağlar.

SLEUTH kentsel büyüme modeli kentsel gelişiminin bir simülasyonu, geniş mekânsal veri tabanlarının ve çeşitli çözünürlüklerde uzaktan algılama uydu görüntülerinin desteği altında gösterilmektedir. Uzun vadeli perspektif tahmininden hem makro hem de orta ölçekli insan kaynaklı arazi kullanımı değişikliği simülasyonunda optimal parametreleri analiz ederek, kentsel büyümenin tarihsel eğilimi ve özellikleri yakalanır ve ardından gelecekteki genişlemeyi simüle etmek için farklı senaryolar oluşturulur.

SLEUTH modeline ilişkin çalışmalarda, farklı coğrafi bağlamlarda model performansı ve parametre duyarlılığı detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Örneğin, Atlanta'da arazi kullanım değişimi zamansal uydu görüntüleriyle analiz edilirken (Yang & Lo, 2002), Chesapeake Körfezi Havzası'nda geleceğe yönelik kentsel yayılımın ekolojik etkileri senaryolarla modellenmiştir (Jantz, vd., 2004; Claggetti, vd., 2004). Türkiye'de yapılan uygulamalarda ise, modelin doğruluk oranları ve senaryo üretim kapasitesi yüksek bulunmuş; özellikle Adana ve Antalya gibi hızlı kentleşen bölgelerde, SLEUTH modelinin farklı gelişim eğilimlerine duyarlılık gösterdiği ve planlama kararlarında etkin bir araç olduğu belirtilmiştir (Şevik, 2006; Tanrıöver, 2011). Ayrıca, geçmişe dönük büyüme dinamiklerinin doğru bir biçimde modellenmesi, geleceğe dair daha sağlıklı öngörülerde bulunulmasını mümkün kılmaktadır (Goldstein, vd., 2004). Bu çerçevede, SLEUTH modeli; hem kentsel yayılımın mekânsal örüntülerini anlamada hem de planlama süreçlerinde alternatif gelecek senaryolarının oluşturulmasında etkili bir karar destek aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı; Şanlıurfa şehrinin kentleşme sürecini geçmiş ve geleceğe yönelik olarak incelenerek, farklı veri katmanlarını entegre edebilme özelliği olan CA tabanlı SLEUTH Modelini uygulamaktır. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada 6 girdi verisine ilaveten afet riski taşıyan alanlar ve şehrin gelişim yönünü etki edecek kamu planlamaları katmaları kullanılması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Klasik SLEUTH Modelini, Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) analizine uyarlayarak literatürden farklı bir yöntem denenmiştir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

SLEUTH, 1990'ların başında ABD Jeolojik Araştırması (USGS) ve Çevre Koruma Ajansı (EPA) himayesinde Keith Clark tarafından California Üniversitesi, Santa Barbara'da geliştirilen bir kentsel büyüme ve arazi kullanımı değişikliği simülasyon modelidir. California Üniversitesi, Santa Barbara, Coğrafya Bölümü'nden Dr. Keith C. Clarke tarafından geliştirilen SLEUTH modeli, CBS ile kentsel büyümeyi simüle etmek için bir araç sunmaktadır. Modelin adı Slope (Eğim), Landcover (Arazi Örtüsü), Excluded (Bölgeleme), Urban (Şehirleşme), Transportation (Ulaşım) ve Hillshade (Gölgeli Rölyef) girdi verilerinin baş harflerinden oluşmaktadır. CA kullanarak eğim, kentsel arazi kullanımı, dışlama, ulaşım ve tepe gölgesi

olmak üzere altı tür girdi verisi aracılığıyla Sleuth, zaman içinde kentsel büyümeyi ve arazi kullanım değişikliklerini yeniden yaratan CA tabanlı bir modeldir.

Model ilk olarak 1993-1997 yılları arasında San Francisco Körfezi bölgesine uygulandı ve o zamandan beri model dünya çapında 100'den fazla şehir ve kentsel bölgeye uygulandı (Clarke, vd., 1996;1997). Model, kentsel büyüme ve bunun çeşitli bölgelerdeki planlama politikaları üzerindeki etkileri hakkında faydalı bir anlayış sağlamıştır ve açıkça, kentsel büyüme ve gelişmeye odaklanan en yaygın olarak kullanılan CA tabanlı kentsel büyüme simülasyon modellerinden biridir (Jantz, vd., 2010). Clarke tarafından geliştirilen SLEUTH modeli, C programlama dilinde yazılmış ve UNIX veya LINUX işletim sistemi üzerinde çalışan Açık kaynaklı bir yazılımdır. Bu model, esas olarak, kentsel alanların çevredeki bölgelere göre genişlemesini ve muhtemel bu genişlemenin söz konusu alanın çevresi üzerindeki etkisini incelemek ve modellemek için kentsel büyümeyi simüle etmeyi amaçlamaktadır. SLEUTH'un popülaritesi ve dünya çapında kullanımının artması, temel olarak açık erişimi, kaynak kodunun mevcudiyeti, bölgesel modelleme kabiliyeti ve göreceli olarak hesaplama ve uygulama kolaylığıdır. SLEUTH, kentsel büyümeyi simüle etmek ve arazi kullanımı değişimini modellemek için son 20 yılda dünyanın çeşitli ülkelerinde başarıyla uygulanmıştır (Chaudhuri & Clarke, 2013). CA modelleri arasında SLEUTH, kentsel genişlemenin modellenmesi ve öngörülmesi için en çok kullanılan model olarak kendini göstermektedir.

2. YÖNTEM

SLEUTH modelinin Şanlıurfa şehrine uygulamak amacıyla, ile ilgili verilerin düzenlenip analiz aşaması için derlenen raster ve vektör tabanlı veriler kullanarak başlanmıştır. Kullanılan her farklı metotta çalışmanın amacını en iyi karşılayan arazi kullanım sınıfı değişiminin izlenmesi ayrı ayrı yapılmıştır. Buna göre Şanlıurfa şehrinin ilk olarak 1985, 1990 ve 2000 yılına ait Landsat MSS, TM, ETM, OLI/TIRS uydu görüntüsü ArcGis 10.8 programına aktarılarak Şanlıurfa şehrinin farklı yıllara ait mevcut alanı belirlenmiştir. 2010 ve 2020 yılı Şehir sınırı ise Google Earth Pro Yazılımında zaman kaydırıcı aracı kullanılarak ilgili yılın şehir sınırı çizilmiştir. Bu çalışmada kullanılan her bir kriter birbirinden farklı birimlere sahip olduğundan risk haritasını oluşturulabilmesi için bu kriterlerin ortak bir birime dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu ortak birim için AHP yöntemi, farklı birimlere sahip her bir kriteri ağırlıklandırıp sınıflandırdığından dolayı bu çalışmada tercih edilmiştir (Saaty, 1977). Karşılaştırma ölçeğindeki ağırlık derecelendirmeleri AHP için 1 ile 9 arasında değişmektedir. Ağırlıklar, uzman görüşüne ve bu çalışmada incelenen literatüre dayalı olarak atanmıştır. Çalışmada kullanılan veri ve veri kaynakaları tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1**:** Kullanılan veri ve veri kaynakları

Veri	**Yıl**	**Format**	**Veri kaynağı**
Şehir gelişimi	1985	Raster	Landsat 5 TM
	1990	Raster	Landsat 5 TM
	2000	Raster	Landsat 5 TM
	2010	Raster	Landsat 5 TM, Google Earth Pro
	2020	Raster	Landsat 8 OLI/TIRS, Google Earth Pro

Arazi Kullanımı	2025	Raster ve vektör	Landsat 8 OLI/TIRS, Corine (2018)
Ulaşım	1985-2020 arası	Vektörden Raster'a dönüştürüldü	OpenStreetMap
Dışlama (İnşaat Yasak Alanları	2025	Vektörden Raster'a dönüştürüldü	Kültür varlıkları koruma kurulu
Eğim	2025	Raster	DEM/ https://search.asf.alaska.edu/
Tepe gölgesi	2025	Raster	DEM/ https://search.asf.alaska.edu/
Afet Riski Taşıyan alanlar	2025	Vektörden Raster'a dönüştürüldü	Jeoloji, Hidroloji, DEM
Şehrin gelişim yönünü etki edecek kamu planlamaları	2025	Vektörden Raster'a dönüştürüldü	Büyükşehir Belediyesi

AHP'nin ikinci aşaması olarak ikili karşılaştırmalar matrisi gelmektedir. Ana ve alt kriterler belirlendikten sonra her kriterin göreceli önem derecesi hesaplanmaktadır (Chandran, vd., 2005). Kriterlerin göreceli önem dereceleri, ancak iki kriterin birbirleriyle karşılaştırılması yapılarak bulunmaktadır (Sharma, vd., 2008). Elde edilen tutarlılık oranı %10 küçükse tasarlanan matrisin tutarlı olduğunu göstermektedir. Bu oran %10 büyükse parametreler arasındaki ilişki kontrol edilip, hatalar varsa tekrar tasarlanmalı ve oran %10 altına düşürülmelidir.

(a) Tutarlılık Oranının Kontrol Edilmesi

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (1)$$

Denklem 1'te λ_{max} M matrisinin özdeğerini temsil eder ve Denklem 2 kullanılarak hesaplanmıştır.

$$\lambda_{max} = \frac{(MW_n)}{N_t W_n} \quad (2)$$

Denk. (2), W ağırlıklı bir vektörü belirtir. Rassal İndeks (Random Index-RI) değeri, Saaty'nin (1977) verdiği standart tablodan elde edilebilir. Tutarlılık oranı (CR) için ≤ 0,10 değeri kabul edilebilir (Saaty, 1987).

3. BULGULAR

SLEUTH modeli kapsamında mekânsal karar verme süreçlerinde kullanılan kriterler, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemiyle değerlendirilmiş ve bu doğrultuda her bir kriter için karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur. Eğim katmanı ilişkin karşılaştırma matrisi, düşük eğim değerlerinin (özellikle %0–1 aralığı için 0,255 ve %1–2 için 0,201 AHP ağırlıklarıyla) yerleşim açısından daha uygun kabul edildiğini göstermektedir. Bu eğilim, düz veya hafif eğimli

alanların inşaat maliyetleri ve doğal afetlere karşı daha az risk barındırması nedeniyle planlamada önceliklendirildiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, tepe gölgesi katmanı da benzer bir sonucu desteklemekte; 0–30 value değerine sahip alanlar 0,424 AHP değeri ile en çok tercih edilen grup olarak belirlenmiştir. Topografik düzlüğün kentleşme kararlarında baskın bir kriter olduğu anlaşılmaktadır.

Arazi kullanımı ve dışlanma kriterleri de yerleşim için uygunluk açısından detaylı biçimde analiz edilmiştir. Buna göre arazi kullanım veri 5 ayrı gruba ayrılarak AHP karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. Mevcut arazi kullanımı sınıflamaları, 1. grupta yer alan ulaşım güzergâhları, mevcut yerleşim çevresi ve kamu hizmet alanlarının 0,399 AHP değeri ile en uygun alanlar olarak kabul edildiğini göstermektedir. Buna karşılık, 5. grup olarak değerlendirilen ormanlık alanlar, sulu tarım arazileri ve atık su arıtma tesislerinin çevresi, yalnızca 0,062 AHP ağırlığı alarak yerleşime uygun bulunmamıştır. Dışlanması gereken alanlara odaklanmakta ve özellikle arkeolojik sit ve koruma alanlarının düşük ağırlıklarla değerlendirilmesi, kültürel ve doğal mirasın korunması gerektiği yönünde açık bir planlama politikası ortaya koymaktadır.

Kentsel gelişimin yönünü belirleyen diğer önemli kriterler ise kentleşme, ulaşım, afet riski ve kamu planlamalarıdır. Mevcut kentleşmeye 2 km mesafede yer alan alanlar 0,235 AHP değeri ile en yüksek uygunluk derecesine sahiptir; bu durum, şehir merkezine yakın alanların gelişmeye daha açık olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde, ulaşım kriteri değerlendirilmiş ve karayollarına 500 m mesafedeki bölgelerin 0,378 AHP değeri ile en çok tercih edilen alanlar olduğu tespit edilmiştir. En düşük risk grubundaki jeolojik birimlerin 0,724 gibi oldukça yüksek bir AHP değerine sahip olması, planlamada güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir. Şehrin gelişim yönünü etki edecek kamu planlamaları katmanında planlanan konut sahaları ve planlanan tramvay hatlarının her birinin 0,321 AHP ağırlığına sahip olması, kamu yatırımlarının şehirleşme yönünü belirleyici düzeyde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu veriler bir araya getirildiğinde, SLEUTH modelinin çok kriterli karar analiziyle desteklenmiş kapsamlı bir mekânsal planlama aracı sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tüm giriş verileri GIS ortamında vektör veriye dönüştüler veriler sınıflandırıldı. Sonraki aşamada AHP karşılaştırma matrisi oluşturularak AHP ağırlık değeri tespit edildi. Tespit edilen değerler vektör veri halindeki veriler işlenerek raster formatta her bir verinin AHP ağırlık değerinin mekânsal dağılım haritaları oluşturuldu. Girdi verilerinin AHP ağırlık değerinin mekânsal

dağılımı haritaları şekil 1’de verilmiştir.

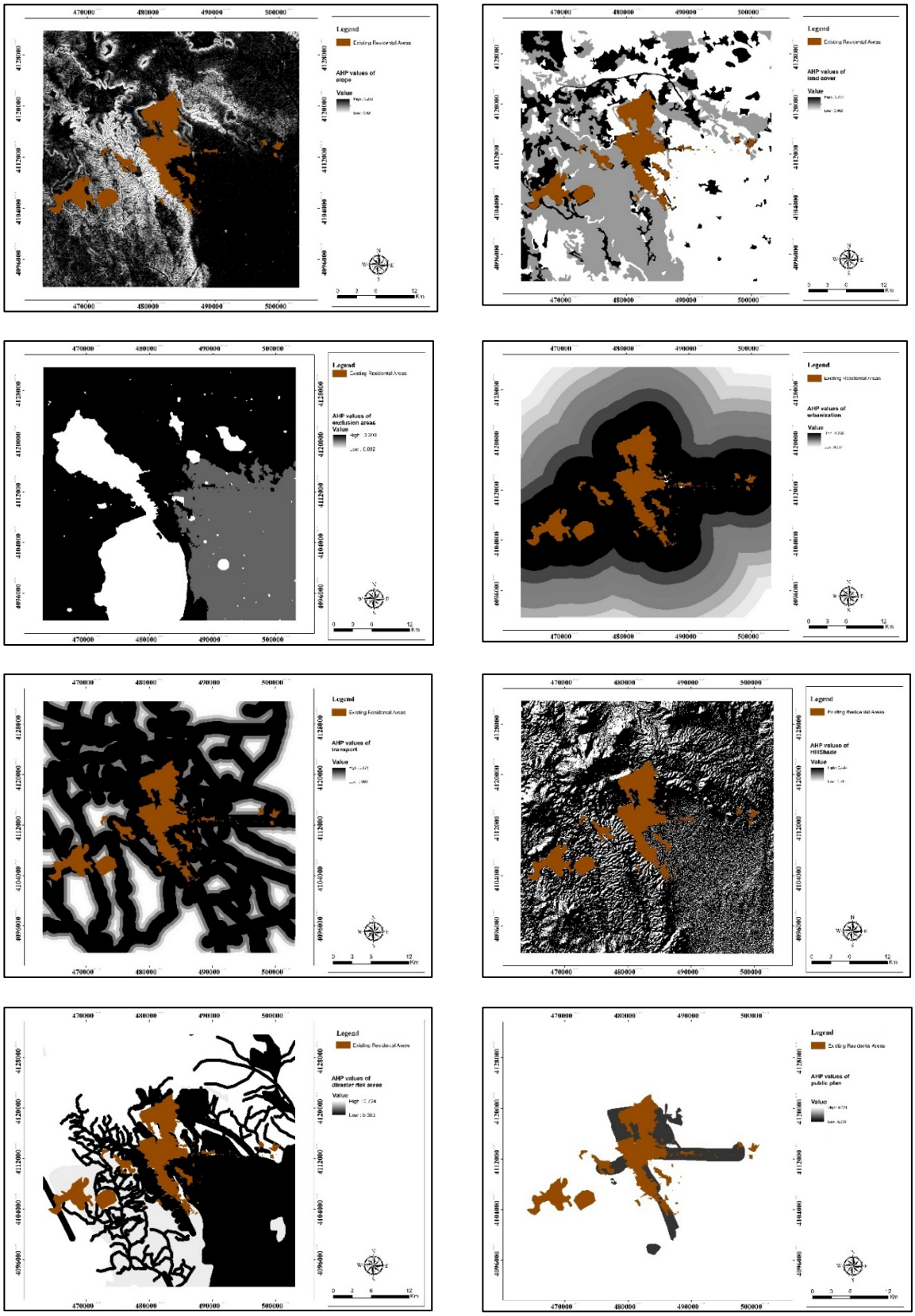

Şekil 1. Girdi Verilerinin AHP Ağırlık Değerinin Mekânsal Dağılımı haritaları

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

AHP karşılaştırma matrisi hazırlandıktan sonra Tutarlılık İndeksi (Consistency Index-CI) ve Tutarlılık Oranı (Consistency Ratio-CR) hesaplanmaktadır. CR değeri 0.10'dan (%10) küçük çıkması durumunda karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu anlaşılır. Bu modelde kullanılan girdi verilerini CI 0,047, CR 0,033 ve Consistency Check = %3 olarak hesaplanmıştır. Bu modelde CR değeri 0,10'dan az olduğu görülmektedir ve dolayısıyla hazırlanan karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Saaty (1977) tarafından geliştirilen kriterlerin göreceli önem ölçeği referans alınarak her bir kriter ve alt kriterler ağırlıklandırılmıştır. Her bir kriterin haritası raster veri formatına dönüştürülmüştür. Koordinat sistemi WGS84 UTM 37 dilimine çevrildikten sonra her bir piksel 25*25 metrelik çözünürlükte hazırlanmıştır. Sonraki işlemde CBS yazılımında Ağırlıklı Yer Paylaşımı aracı kullanılarak analiz edilmiştir. Model sonucunda oluşan harita şekil 2'de verilmiştir. Model sonucuna göre şehrin doğusu, güneyi ve kuzeybatısı yeni yerleşim alanlarına uygun alanlar olarak tespit edilmiştir.

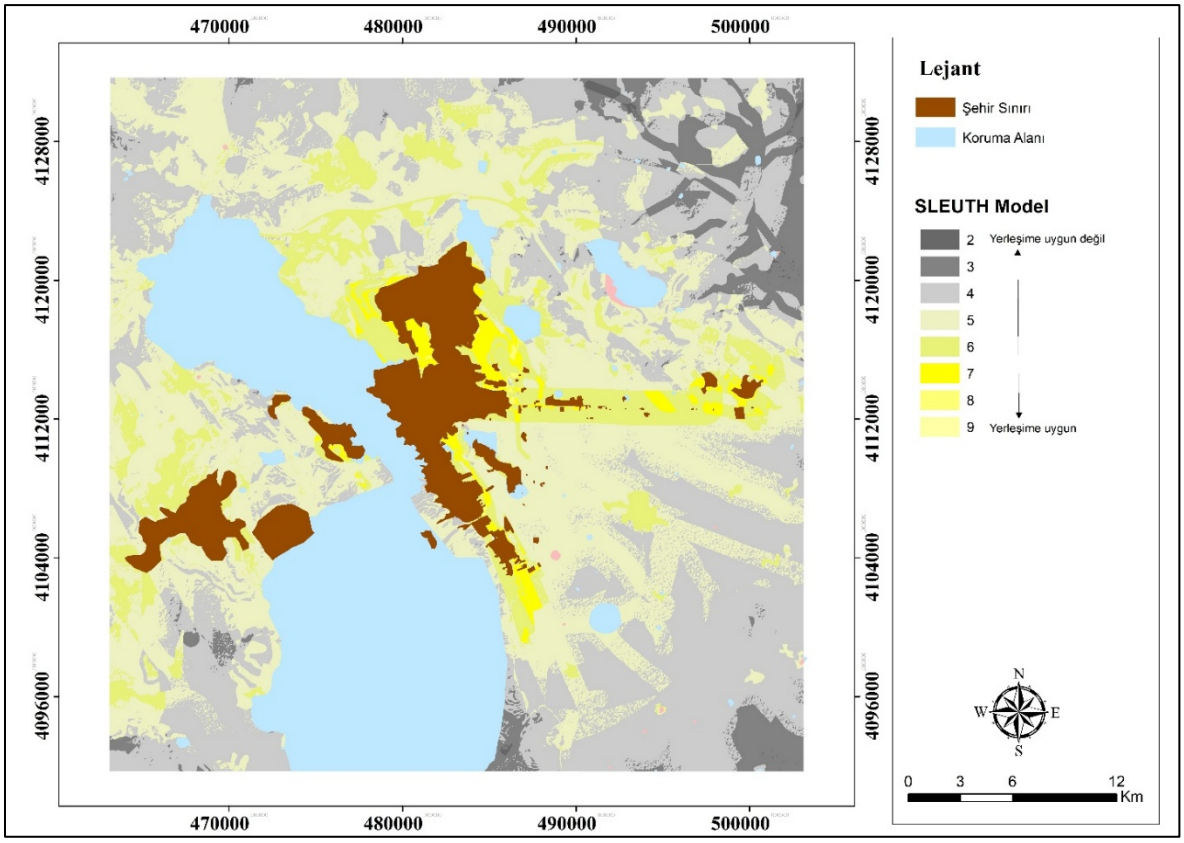

Şekil 2: AHP analizine göre oluşturulmuş SLEUTH Model

5. KAYNAKLAR

Batty, M., (2005). Cities and complexity: understanding cities with cellular automata, agentbased models, and fractals. Cambridge, MA: MIT Press.

Batty, M., Longley, P., & Fotheringham, S. (1989). Urban growth and form: scaling, fractal geometry, and diffusion-limited aggregation. *Environment and planning A*, *21*(11), 1447-1472.

Chandran, B., Golden, B., & Wasil, E. (2005). Linear programming models for estimating weights in the analytic hierarchy process. Computers & Operations Research, 32(9), 2235-2254. https://doi.org/10.1016/j.cor.2004.02.010

Chaudhuri, G., & Clarke, K. (2013). The SLEUTH land use change model: A review. *Environmental Resources Research*, *1*(1), 88-105.

Claggett, P. R., Jantz, C. A., Goetz, S. J., & Bisland, C. (2004). Assessing development pressure in the Chesapeake Bay watershed: An evaluation of two land-use change models. *Environmental Monitoring and Assessment*, *94*, 129-146.

Clarke, K. C., Hoppen, S., & Gaydos, L. (1996, January). Methods and techniques for rigorous calibration of a cellular automaton model of urban growth. In *Third international conference/workshop on integrating GIS and environmental modeling* (pp. 21-25). http://www.ncgia.ucsb.edu/projects/gig/Pub/SLEUTHPapers_Nov24/Clarke_Hoppen_Gaydos_1996.pdf

Clarke, K. C., Hoppen, S., & Gaydos, L. (1997). A self-modifying cellular automaton model of historical urbanization in the San Francisco Bay area. *Environment and planning B: Planning and design*, *24*(2), 247-261.

Goldstein, N. C., Candau, J. T., & Clarke, K. C. (2004). Approaches to simulating the "March of Bricks and Mortar". *Computers, Environment and Urban Systems*, *28*(1-2), 125-147.

Jantz, C. A., Goetz, S. J., & Shelley, M. K. (2004). Using the SLEUTH urban growth model to simulate the impacts of future policy scenarios on urban land use in the Baltimore-Washington metropolitan area. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *31*(2), 251-271.

Jantz, C. A., Goetz, S. J., Donato, D., & Claggett, P. (2010). Designing and implementing a regional urban modeling system using the SLEUTH cellular urban model. *Computers, Environment and Urban Systems*, *34*(1), 1-16.

Saaty TL (1977). A scalingmethod for priorities in hierarchical structures. JMath Psychol 15:234–281. https://doi.org/10.1016/0022-2496(77) 90033-5

Saaty, R. W. (1987). The analytic hierarchy process—what it is and how it is used. Mathematical modelling, 9(3-5), 161-176. https://doi.org/10.1016/0270-0255(87)90473-8

Sharma, M. J., Moon, I., & Bae, H. (2008). Analytic hierarchy process to assess and optimize distribution network. Applied mathematics and computation, 202(1), 256-265. https://doi.org/10.1016/j.amc.2008.02.008

Şevik, Ö. (2006). *Application of SLEUTH model in Antalya* (Master's thesis, Middle East Technical University (Turkey).

Tanrıöver, A.A., (2011), Adana Kentsel Gelişiminin Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Modellenmesi, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Adana, 203s.

Yang, X. and Lo, C.P., 2002, Using a time series of satellite imagery to detect land use and land cover changes in the Atlanta, Georgia metropolitan area, International Journal of Remote Sensing, 23(9):1775-1798.

A SUPPORTIVE ENVIRONMENT FOR THE EMPLOYMENT OF INDIVIDUALS WITH MENTALLY AND EMOTİONALLY DISABILITIES: A CASE STUDY

RUHSAL-DUYGUSAL ENGELLİ İSTİHDAMINDA DESTEKLEYİCİ ÇEVRE: BİR VAKA ÇALIŞMASI

Abdülkadir DEVELİ[1], Mustafa AKGÜN[2]

[1]Prof. Dr. , Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-7800-0225

[2]Doktora Öğrencisi , Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı ,ORCID: 0000-0003-1175-9058

Özet

Ruhsal-duygusal engelli bireylerin istihdamı gerek ülkemizde gerekse dünyada önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhsal-duygusal engelli bireylerin hem toplumsal yaşamlarını sürdürürken hem de istihdam aşamasında damgalanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, toplumun bu tutumuna ve karşılaşılan güçlüklere yönelik destekleyici çevrenin vaka özelinde önemine vurgu yapmaktır. Çalışmaya konu olan atmış sekiz yaşındaki S.K. ile derinlemesine görüşme yapılarak elde edilen veriler sonucunda şizofreni hastalığı ile otuz beş yıl önce tanıştığı, hastalığından sonra kendi köyüne tayin isteyerek orada çalıştığı ve öğretmenlik mesleğinden emekli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yirmi beş yıllık çalışma hayatı sürecinde, bireyin yabancı olmadığı bir sosyal çevrede, kendi köyünde göreve devam etmesinin damgalanmayı azaltarak ruhsal durumuna olumlu etkisinin olduğu ve işe bağlılığını arttırdığı bilgisine ulaşılmıştır.

Bu vakada, çevresel ve sosyal anlamda destek sistemi olmasının ruhsal-duygusal engelli bireyin istihdamında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Aile, akraba ve köy halkının, hastalığı bilmesi hem dışlanma kaygılarının azalmasına hem de kendini güvende hissetmesine yardımcı olmuştur. Hastalık sürecinde başa çıkma stratejilerinde destekleyici çevrenin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu vaka örneği, ruhsal-duygusal engelli bireylerin istihdam edilmesinde, bireysel özellikler kadar çevresel, sosyal ve ekonomik koşulların da önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Derinlemesine görüşmeden elde edilen bulgular, ruhsal-duygusal engelli bireylerin istihdamda yer almasında, sosyal çevre desteği ve politikaların erişilebilirliği gibi etkenlerin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışma, ruhsal-duygusal engelli bireylerin istihdamda yer alması ve üretkenliğinin artmasında, bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi ve toplumsal düzeyde destekleyici bir politikanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, İstihdam, Ruhsal-Duygusal Engelli Birey, Destekleyici Çevre

Abstract

The employment of individuals with mentally and emotionally disabilities emerges as a significant issue both in our country and globally. It is well documented that these individuals are subjected to stigma and discrimination both in daily social life and during the employment

process. The aim of this study is to highlight the importance of a supportive environment in addressing these societal attitudes and the challenges faced, through the lens of a specific case.Data were obtained through an in-depth interview with S.K., a 68-year-old individual. The findings revealed that he was diagnosed with schizophrenia 35 years ago. Following his diagnosis, he requested a reassignment to his home village, where he continued to work and eventually retired from the teaching profession. It was found that working in a familiar social environment—his own village—played a significant role in reducing stigma, positively affecting his mentally well-being, and strengthening his commitment to work.

In this case, it becomes evident that the presence of a supportive social and environmental system plays a crucial role in the employment of individuals with mentally and emotionally disabilities. The fact that his family, relatives, and fellow villagers were aware of his condition contributed to a reduced sense of exclusion and helped his feel secure. Throughout the course of his illness, the supportive environment proved to be an essential factor in his coping strategies.

This case demonstrates that environmental, social and economic conditions are just as important as individual characteristics in the employment of individuals with mentally and emotionally disabilities. The findings from the in-depth interview indicate that social support and the accessibility of inclusive policies should be evaluated together when promoting the employment of individuals with such conditions. Ultimately, this study underlines the necessity of adopting a holistic approach and developing socially supportive policies to enhance both the employment participation and productivity of individuals with mentally and emotionally disabilities.

Keywords: Disability, Employment, Individuals With Mentally-Emotionally Disabilities, Supportive Environment

RELIGIOUS COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES IN NURSING HOMES
HUZUREVLERİNDE DİNİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNİN ÖNEMİ

Esra ALTAY SABUNCU

Yüksek Lisans Öğrenci,Ondokuz Mayıs Üniversitesi,Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
0009-0009-8991-3159

Özet

'Global bir köy' olarak nitelendirmiş olduğumuz bugünün dünyasında iletişim zirve noktaya ulaşmaktadır. Ne yazık ki insanoğlu bu kadar büyük iletişim ağı içinde iken en büyük sorunu iletişimsizlikten çekmektedir. Artık insanlar hiç olmadığı kadar birbirinden haberdar yaşarken, aynı zamanda bir o kadar da yalnızlık çekmektedirler. Bu yalnızlığı hayatın en yoğun ve koşuşturmalı dönemlerini geride bırakıp kendi ile baş başa kalan yaşlılar, özellikle de huzurevlerinde yaşamak zorunda kalanlar yaşlılar hissetmektedir. Huzurevinde yaşamak durumunda olan yaşlıların hissettiği yetersizlik, değersizlik ve yalnızlık duygusu ile baş edebilmesi için manevi bir dayanak olan danışmanlık hizmetlerine de ihtiyaç duyulmaktadırlar. Biz de bu çalışmada yaşlılık dönemi özelliklerini ve ihtiyaçları dikkate alarak huzurevlerindeki dini danışmanlık hizmetlerini incelemeye çalıştık. Problem olarak huzurevlerindeki dini danışmanlık hizmetlerinin kapsamını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve konu, yaşlılık dönemi, huzurevleri ve dini danışmanlık kavramlarının açıklandığı kuramsal çerçeve ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Huzurevi, Dini Danışmanlık

Abstract

In today's world, which we characterize as a 'global village', communication is reaching its peak. Unfortunately, while human beings are in such a large communication network, their biggest problem is lack of communication. While people now live more aware of each other than ever before, they also suffer from loneliness. This loneliness is felt by the elderly who leave behind the most intense and hectic periods of life and are left alone with themselves, especially by the elderly who have to live in nursing homes. In order to cope with the feelings of inadequacy, worthlessness and loneliness felt by the elderly living in nursing homes, they also need counseling services, which are a spiritual support. In this study, we tried to examine religious counseling services in nursing homes, taking into account the characteristics and needs of the old age period. In this study, which aims to reveal the scope of religious counseling services in nursing homes as a problem, qualitative research method was used and the subject was supported by the theoretical framework explaining the concepts of old age, nursing homes and religious counseling.

Keywords: *Old Age, Nursing Home, Religious Counseling*

1. GİRİŞ

İnsanlar genel itibari ile yaratılışları gereği doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler. Bu döngü yüce yaratıcı tarafından konulmuş ilahi bir dengedir. Yani yaşlılık eğer verilmiş olan ömür yeterse her günün sonu geldiği, her baharın güzü geldiği gibi insanoğlu için de yaşanan bir gerçektir. İşte bu kaçınılmazlık kişilerde ümitsizlik ve korku hissi uyandırabilir. Bu durumda olan yaşlılara karşı ihtiyaç duyduğu manevi değerlerinin tekrar hatırlatacak bir rehberlik yapılması, onlara yaşamlarının bu evrelerinde karşılaştıkları sorunlara karşı manevi bir isteklendirme oluşturacaktır. Bu manevi rehberlik hizmetini kendi de talep eden yaşlıda bir ümit oluşturarak bulunduğu durumu kabullenmesini sağlayacak, teselli olarak şükür bilinci oluşturacaktı. Belki fiziksel konumu değişmeyecek fakat bakış açısını pozitif hala dönüştürerek olumlu bir bakış kazandıracaktır. Bu durum sağlıklı ve uzun ömrün sırrı olan kâmil bir bakış oluşturacaktır. Dünya üzerinde psikolojik sağlığı yerinde olan mutlu yaşlılar görmek için giderek artmakta olan yaşlı nüfusunun bu desteğe karşı ihtiyacı olduğu görülmüştür.

Huzurevleri; 2828 sayılı kanunun 4. maddesinin (e) bendinde "İhtiyacı olan yaşlı; sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup, korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan yaşlı statüsündeki" birey, (f) bendinde ise "Huzurevleri; ihtiyacı olan yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşu" olarak tanımlanmaktadır (Gökkuş & Yılmaz, 2022/2). Aslına bakıldığında huzurevleri tolumun yaşlı sınıfının ihtiyaç duyduğu her türlü maddi, manevi ve sosyal hayata adapte olunmasını sağlamak için kurulun devlet bünyesindeki bir yardım kuruluşudur. Bu anlamda ihtiyaç duyan yaşlının manevi psikolojik desteği de yine devlet güvencesi altında sağlamak en doğru bir yaklaşımdır.

Manevi Bakım, başta Amerika olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde bir meslek dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu alanda din adamlarının kendilerini yetiştirmeleri konusunda gönüllü kuruluşların, üniversitelerin ve hastanelerin de desteği alınarak "Manevi Danışmanlık" programları oluşturulmakta ve okulları açılmaktadır (Karagül, 15/40 Haziran 2012).bu da gösteriyor ki dünya genelinde bu alanda bir ihtiyaç oluşmaktadır. Dinler, kendi inanç sistemi içindeki yaşlılarına bu hususta manevi danışmanlık hizmetini sistemli bir şekilde vermesi gereken tek kurumdur.

Avusturya'da, bir kilise kayıtlarına göre, 1680 yılında doğan her 19 kişiden sadece 2'si 65 yaşına geliyorken, tam 300 yıl sonra 1980'de doğan her 19 kişiden 15'i 65 yaşına gelmektedir. Bu demektir ki "ebedi gençlik çeşmesi" bulunmadı ama hayatta kalma süresi uzadı. Yaşlı nüfusu böyle çoğalınca yaşlanma ile ilgili sorunlarda önümüze yığıldı. Konunun hastalık boyotunu bir kenara bırakıp yaşlanmanın psikolojisini ve sevgiye muhtaç insanlara nasıl yardım edebileceğimizi düşünmek toplumsal bir görev haline gelmiş durumdadır (Tarhan, 2001).

Özellikle günümüz dünyasında bilim ve teknolojinin ilerleyişi ile yaşlılar gündeme geldiğinde hep maddi boyutları ile çözüm arayışına odaklanılmış metafizik boyutu ihmal edilir olmuştur. İlerleyen bilimsel faaliyetler yaşlanmaya çare olamamış üstelik "İnsan neslini nasıl bitiririz de robotlaşan, yaşlanmayan bireyler ile daha uzun vadede sorunsuz ve yük olmayan bir dünyada yaşarız?" sorusunun peşine düşmüştür. İnsan ruh ve beden ürünü bir varlıktır tek boyutlu çare aramak maalesef ki eksik kalacak daha da kötüsü ruh ve beden dengesi arasında büyük uçurumlar oluşturacaktır. Mâtürîdî'ye göre insan, ona hayat veren ruhuyla, idrak eden, düşünen, akleden nefsiyle ve bütün bu özelliklerin görünen boyutu olan bedeniyle bir bütün olarak insandır ve ölümlü bir canlıdır (Maturidi, 2005). Biz de burada bi farkındalık oluşturmak için yeni dünyanın kulak ardı ettiği yaşlılık dönemi manevi ihtiyaçları üzerine duracağız. Bu çalışmamız da yaşlılık ve huzurevlerinde dini danışmanlık konusunu ele alacağız.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Değişen, bilimselleşen ve bireyselleşen dünyamızda insanoğlunun gelişimsel dönemlerindeki psikolojik ihtiyaçlarına yönelik çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Aslında var olan fakat bireyselleşmenin etkisiyle özellikle yaşlılık döneminde kendini daha fazla hissettiren yalnızlık ve yetersizlik duygusu ile baş etme ihtiyacı yeni yüzyılda araştırmalara daha fazla konu olmuştur. Biz de bu bakış açısı ile dini danışmanlık hizmetinin bir boyutu olan yaşlık döneminde dini danışmanlık hizmetine değineceğiz Araştırmamız genel bir bakış açısı kazandırmayı hedeflediğinden konumuz kapsamsam açısından genişletilmeye müsaittir.

Araştırma kapsamında şu başlıklara yer verilmiştir:

1. Yaşlılık ve Yaşlılık Dönemi Özellikleri
2. Huzurevleri ve Huzurevleri İşleyişi
3. Dini Danışma ve Rehberlik
4. Huzurevlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

2. YÖNTEM

Yaşlılık dönemi ve huzurevlerinde dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini konu alan bu çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tercih edilmiştir. Nitekim dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Tercih edilen bu yöntem ile araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yapılabilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızda geniş bir literatür taraması yapılmış ve alanla ilgili çok çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Daha sonra ilgili veriler kritik edilerek genel bir bakış kazandırılmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Yaşlılık ve Yaşlılık Dönemi Özellikleri

Türk Dil Kurumunun ifadesiyle yaşlı “uzun yılları geride bırakan kimse” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ise “Sizi toprak, sonra nutfe, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O’dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder. Sonuçta belli bir vakte kadar yaşamaktasınız. Umulur ki (bunlar üzerine) akıl yorarsınız.” (Mü'min 40/67). Bu açıdan bakıldığında Yüce Yaratıcı insan için çocukluktan başlayıp gençlik, yetişkinlik ve yaşlılıkla devem eden bir hayat serüveni çizmektedir. Ünlü psikolog Jung’a göre insan yaşamının sonu bunaklık değil, bilgeliktir. İnsan bu dönemde, bütün bir yaşam tecrübesinin ortaya çıkardığı bilgelik, içgörür ve muhakeme kazanır (Düzgüner & Telek, 2020).

Yaşlılık fizyolojik ve ruhsal değişimlerin ortaya çıktığı algılama, bellek ve kısmen de olsa üretme yeteneklerinin azalmasıyla kendini belli eden bir durumdur (Tan, 2008). Kronolojik yaşı ilerlemiş olsa da bedenen ve zihnen dinç olan yaşlılar olabileceği gibi yetişkinlik evresinin sonlarında olmasına rağmen bedenen veya zihnen yaşlanmış kişiler de olabilir çünkü yaşlılık, sadece yaşa göre değil sosyal, ekonomik, küresel, pek çok etmene bağlı olarak gelişir (Düzgüner & Telek, 2020).

Yaşlılık ne zaman başlar, yaşlı kime denir? sorularını tek bir tanımla cevaplamak doğru değildir. Emeklilik, sigorta kurumlarında yaşlılığı belirlemede istatistiksel yöntemler kullanılsa da yaşlanma asla tek boyutlu bir süreç olarak incelenmez. Kişinin kronolojik yaşına bakarak 65

yaşını geçen kişi yaşlıdır demek yaşlılığı tek boyutlu olarak incelemektir. Oysa kişi 70 yaşında olup, biyolojik ve psikolojik yönden 50 yaşındaki kişi gibi görünebilir. Yaşlılığın, birden fazla disiplin konusu içerisine girmesinin nedenlerini Uysal, yaşlılığın biyolojik ve psikolojik ve sosyolojik boyutların hepsini kapsamış olmasından kaynaklandığını belirtir. Hatta bunlara ek olarak yaşlanmayı ekonomik, patolojik yaşlanma başlıkları altında inceleyen araştırmacılar da vardır.

Biyolojik yaşlanma: Zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişimlerdir.

Psikolojik Yaşlanma: Bireyin davranışsal uyum yeteneğindeki yaşa bağlı değişimlerdir.

Sosyal Yaşlanma: Zaman akışı içinde edinilen sosyal davranış ve sosyal konumun ve bireylerin sosyal rollerini değişmesidir.

Ekonomik Yaşlanma: Parasal koşullardaki değişikliklerin etkisi ile yaşlı kişinin yaşam tarzının değişmesidir.

Patolojik yaşlanma: Yaşlanma ve fakirliğe ya da alışkanlığa bağlı olarak (beslenme, sağlık açısından yetersizlik, hareket eksikliği vb.) ortaya çıkan değişimlerdir

Dünya Sağlık Teşkilatı'nın 1963 yılında yaşlıların sağlık sorunları konusunda düzenlediği seminerde yaşlanma, kronolojik olarak üçe ayrılmıştır.

*Orta Yaşlılar (45 – 59 yaş)

*Yaşlılar (60 – 74 yaş)

*Kocamışlar (75 + yaş) (Şimşek A. , 2006)

Yaşlı insan, bütün organlarında belirgin olarak olumsuz yönde değişiklikler hissetmekte ve geçmişiyle sık sık kıyaslamalar yapmaktadır. Zihinsel yeteneklerde özellikle ileri yaşlarda düşüş olur. Yaşlılıkta kristalize(birikimli) zekâ, pek fazla değişime uğramazken, akıcı zekada zayıflama gözlenir. Yaşlılığın en büyük sorunlarından birisi bedenin kuvvetten düşmesinden çok, ruhun kayıtsızlığa kapılmasıdır. Maddi istekleri azaldığından, belki de ömrün sonlarına gelindiği düşüncesi arzu ve eğilimleri söndürdüğünden dolayı, insanın gönlü adete yaşlanır.

Yaşlılık dönemi yaşayan emekli bireyler, topluma üretim olarak katkıda bulunamadıkları için, eksiklik yaşayabilmekte, dolayısıyla daha önceki dönemlerde sahip oldukları işini, beraberindeki sosyal statü ve rolünü, bunun yanında ekonomik bağımsızlığın vermiş olduğu güven duygusunu aramaktadır. Yaşlılığın özelliklerinden birisi de eskiye duyulan özlemin gitgide artması ve yaşlanmaya başlayan şahısla, genç nesiller arasındaki mesafenin sürekli olarak açılmasıdır.

Yaşlı insanlarda bu dönemde dine yönelme, dine olan ilgi, dindarlaşma olayı daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Örneğin yapılan alan araştırmalarında yaş artıkça hem namaz kılanların hem de oruç tutanların oranında artış olduğu tespit edilmektedir. Bu dönemde din yalnızlığa karşı bir sığınak, sosyal bir destek, değerlere bağlanma gibi çok önemli ihtiyaçlar giderir (Sancaklı, 2008). Dini danışmalık imkânı sunup, yaşlılara bu dönemlerinde destek olmak artık bir gereklilik olarak belirir.

Yaşlılık durdurulamayan bir süreçtir. Ama yaşlanmanın fizyolojik olarak belli bir süreç içinde devem ettiği beyinde ise doğumla birlikte başladığı söylenebilir. Doğumdan sonra beyin dokusunda hücrelerin ölümü, sabit bir hızla yaşam boyu sürer. Yaşlılık, ruhsal yönden çevreye karşı ilgisizlik, içe kapanma, yaşamadan zevk almama gibi değişimlerle kendini belli edebilir. Bu değişimler karşısında kişi kötümserliğe kapılabilir. Yaşamda isteklerini gerçekleştirememiş

olanlar yaşlanma döneminde seçeneklerinin iyice azalmış olduğunu görürler. İstediklerini gerçekleştirmiş olanlar ise işinde ya da aile ve toplum yaşamında eski etkinliklerini sürdürmekte giderek daha yetersiz kaldıklarını anlarlar. Ama bu durum kişiye olumlu açılımlar sağlayabilir. Sahip olunana birikim ve kültür sonradan gelen nesillere aktarılabilir. Bir nevi "torunlarla birlikte yaşlanama" hayatı devam ettirme yaşlının "güz dönemi" ikinci bahara çevirebilir. (Tan, 2008)

3.2.Huzurevleri ve Huzurevleri İşleyişi

Huzurevi: 60 yaş ve üzeri yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakmak ve bu kişilerin sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşunu ifade eder. Ülkemizde yaşlı bakım alanında en eski ve en yaygın kurum huzurevleridir. Huzurevlerinin kuruluş, işleyiş ve denetimi ile ilgili usuller 2828 sayılı kanun uyarınca yerine getirilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme Kurumu (SHÇEK) genel müdürlüğüne bağlı huzurevlerinin yanı sıra, ülkemizde dernek ve vakıflara, azınlıklara ve şahıslara ait özel huzurevleri ile diğer bakanlıklara ve belediyelere bağlı huzurevleri yaşlılara kurum bakımı hizmeti vermektedir. Bu huzurevlerin açılışı denetimi ve koordinasyonun yetki ve sorumluluğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) aittir (Düzgüner & Telek, 2020).

Huzurevlerine maddi ve sosyal yönden yoksunluk içinde olan, ancak günlük ihtiyaçlarını (yeme, içme ve tuvalet gibi) bağımsız olarak karşılayabilen, sürekli tıbbi bakım ve tedavi gerektiren ağır bir hastalık veya sakatlığı bulunmayan, akıl ve ruh sağlığı yerinde 60 yaş ve daha yukarı yaştaki kişiler alınmaktadır. Huzurevlerine ekonomik gücü yerinde olmayan, kanunen kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan ya da kanunen kendisine bakmakla yükümlü kimsesi olan fakat yükümlülerin ekonomik gücü yeterli olmayan yaşlılar ücretsiz, ekonomik gücü yerinde olan ancak sosyal yoksunluk içinde bulunan yaşlılar ücretli olarak kabul edilmektedirler (Ardıhan, 2010).

2022 yılı itibariyle Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevi sayısı 164'e ulaşmıştır. Buralarda yaklaşık 12800 yaşlıya bakım ve rehabilitasyon hizmeti verilmektedir. Huzurevlerinde kalan yaşlılara, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra güvenli, sağlıklı ve huzurlu bir ortam içerisinde yaşayabilmeleri için birtakım ek hizmetler de sunulmaktadır. Bu hizmetler arasında; zihinsel ve bedensel gerilemelere uyum sağlamalarına yardımcı olma, mevcut güç ve yeteneklerinin korunmasını ve geliştirilmesini destekleme kayıplarla mücadele, bildikleri/alıştıkları ortam ve yaşamdan uzaklaşma ile başa çıkmaya yönelik psikolojik ya da manevi danışmanlık gibi görevler yer almaktadır (Gökkuş & Yılmaz, 2022/2). Huzurevlerine alındıktan sonra zaman içinde bazı yaşlılarda bedensel ve zihinsel fonksiyon kayıpları nedeniyle sürekli yatağa bağımlı hale gelme ve kontrol altında bulundurulma sorununun ortaya çıkması, ayrıca evlerinde bu duruma düşmüş, aile yanında bakımı güçleşen yaşlıların bakım ve korunmalarının sağlanması, özel bakım hizmetlerini gerekli kılmıştır. Huzurevleri bünyesinde özel bakım bölümleri açılmıştır (Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2007).

3.3.Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

İnsan, sadece bedenden ibaret değildir. İnsanın diğer varlıklardan farklı olarak bir manevi yönü vardır. Secde suresi 7-9 ayetlerde Allah; insanı topraktan yaratıp şekillendirdikten sonra ona kendi ruhundan üfleyerek can verdiğini ifade etmiştir. Bu ilahi ruha sahip olan insan, psikolojik, ruhi özellikleri olan, akıllı, düşünen, inanan, öğrenene, öğreten, ibadet eden, uygarlık kuran, tarih yapan, geçmişine sahip çıkan, geleceğini güvence altına alan bir varlık olmuştur. İnsan, maddi(biyolojik) ihtiyaçlarını çeşitli yollarla karşılamak zorundadır. Manevi

ihtiyaçlarının başında sevmek, güvenmek, en önemlisi inanmak gelir. İşte insanı yeryüzündeki diğer varlıklardan ayıran ve üstün kılan özelliği akıl sahibi ve inanan bir varlık olmasıdır (Paslı, Ekim,2009). Bireyin kişiliğinin oluşmasında dini inançların etkisi diğer psikolojik ve çevresel faktörler kadar önemli bir yere sahiptir. Çünkü birey içinde yaşadığı kültürün ve değerler sisteminin etkileri ile birlikte kişiliğini oluşturur (Karaca, 2010).

İnsanoğlu her alanda olduğu gibi dini problemlerini halledebilmek için de dini danışma ve rehberlik hizmetlerine ihtiyaç duyar. Çünkü her ne kadar kişilik gelişimini tamamlamış olsa da yaşamında dini değerlere öncelik veren birey bazı konularda çıkmaza düşüp danışma ihtiyacı hissedebilmektedir.

Dini yaşantıda şekilciliğin hâkim olması, dini bir alışkanlık şeklinde yaşama, dini kurallara uygun bir şekilde yaşama isteğine rağmen, çağın değişmesi ile birlikte yeni gelişmeleri ve değişmeleri takip edememe, dinle ilgili çeşitli uyum ve gelişim sorunlarını da beraberinde getirmiştir. İşte bu problemlerin çözüme ulaştırılabilmesi için dini danışma ve rehberlik hizmetlerinden yararlanması gerekecektir.

Hz. Peygamber döneminde dini inancını yaşamak isteyen insanlar dini sorunlarını çözmede çıkmaza düştüklerinde O'na danışıyorlardı. Fakat Hz. Peygamberin vefatından sonra her ne kadar sahabe ve âlimler onun yolundan giderek kendilerini yetiştirmeye gayret gösterseler de toplumların yaşama biçimlerini, kültürlerini ve dini anlayışlarını derinden etkileyen çok hızlı değişimlerin yaşanması sebebiyle dini danışma ihtiyacı artarak devam etmiştir. Gerek sosyal ve ekonomik gelişmeler gerek bilgi kaynaklarının çoğalması ve gerekse din anlayışındaki değişmeler bu ihtiyacın ortaya çıkışını hızlandırmıştır.

Toplumlar arası etkileşim ve iletişim artık eskisi gibi değildir. Artık dünyanın bir ucunda olan bir olay teknolojinin gelişmesi ile birlikte bütün toplumlar tarafından takip edilebilmekte ve haliyle bir olay bütün toplumları ve toplumların değerlerini etkileyebilmektedir.

Toplumlardaki bu sosyal gelişmeler, insanların anlayışını ve yaşam şekillerini kolayca değiştirebilme ve bu değişim ile birlikte yeni problemleri ortaya çıkarabilme imkânına sahiptir. Ortaya çıkan bu problemler neticesinde ise birey, dinin bu problemlerin çözümü ile ilgili yorumunu bilmek istemektedir. İşte değişen bu yaşam biçimleri her zaman yeni dini sorunları beraberinde getirmekte böylece dini danışmanlık ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Karaca, 2010).

Psikolojik danışma, bireye problemlerini nasıl çözeceği konusunda öğüt vermekten ya da bireyin ruh sağlığını iyileştirmekten ibaret bir faaliyet değildir. Çünkü "danışanlara öğüt vermek, danışanların yerine onların problemini çözmek psikolojik danışmanın işi değildir. Psikolojik danışmanlar danışanları ile kurdukları içten diyalog aracılığıyla danışanların iyileşmelerini kolaylaştırırlar." Psikolojik danışma, bireye koyduğu hedeflere ulaşması, çeşitli konularda sağlıklı kararlar vermesi ve problemleri çözmesi konusunda yardımcı olmayı amaçlayan bir dizi çabayı da kapsayan süreci ve iş birliğini ifade eder.

Psikolojik danışmanın bir kolu olan dini danışmanlık ise; *bireyin dini alandaki yaşantısında karşılaştığı problemleri, zamana ve çağa ve bilime uygun, günün ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitede, bireyin çevresine uyum sağlayıp sosyalleşmesine ve dini veya dini olmayan her alanda kendini gerçekleştirmesini sağlayan, uzman kişilerce verilen psikolojik yardımlardır* (Karaca, 2010).

Dini danışmanlıkta amaç, bireyin dini yaşantısını düzeltmek için öğüt vermek değil, bireyin dini yaşantısında karşılaştığı sorunları çözmesine ve doğru kararlar vermesine yardımcı olmak için gerekli olan bilgileri vermek ve böylece benzer sorunlarla karşılaştığı zaman uygun çözümü bulabilme kabiliyetini artırmaktır.

Dini danışmanlık sayesinde birey problemlerle, sorunlarla karşılaştığı zaman gösterdiği tepkileri benzer sorunlar karşısında yeniden gözden geçirip biçimlendirir ve böylece kendi benliğine ve dine karşı yeni bir tutum geliştirir.

Eğer birey dinle ilgili olan sorunlarını çözüme ulaştıramazsa, bireyin iç dünyasında duygu, düşünce ve değerler arasında çatışmalar, haliyle dini değerlere karşı bir önyargı ve uzaklaşma oluşur. İşte tam burada dini danışma ve rehberlik devreye girerse bu çatışmaya yapıcı ve kalıcı çözümler getirme imkânı doğar (Karaca, 2010).

3.4.Huzurevlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Dünyada giderek yaşlı nüfusu artmaktadır. Gelişmiş ülkeler yaşlıların ortaya çıkan ihtiyaçları karşısında sosyal hizmet ve refah politikaları belirleyip yürürlüğe koymaktadır. Ülkemizde de sağlık alanında ortaya çıkan gelişmeler ve sosyo-kültürel iyileşmeler sonucu 65 yaş ve üstü nüfusun oluşturduğu grup her yıl biraz daha genişlemektedir. Nüfus yapımızdaki değişime bakıldığında yaşlı nüfusun toplum nüfusa oranı 2025 yılında %9.7; 2050 yılında ise %18.7'i olacağı tahmin edilmektedir. 2050'de yaşlı nüfusumuzun sayısı, buğunun 3 katı olacaktır. Modern kent yaşamının beraberinde getirdiği sorunların doğal sonucu olarak birçok sosyal, psikolojik problemin yanında yaşlılara has problemlerde de belirgin artışlar olmuş ve çözümüne yönelik yeni hizmet planlamaları gündeme gelmiştir. Özellikle yaşlılara dönük sosyal bakım hizmetleri yanında kültürel ve psiko-sosyal hizmetlere daha fazla ihtiyaç hissedilmektedir (Akbaş, 2008).

Kişiler arası yakınlık gereksiniminin yetersiz olarak karşılanması sonucu ortaya çıkan yalnızlık, yaşamın her dönemindeki bireyler için zor ve katlanılması güç bir duygu olmuştur. Anne-baba, kardeş ve eş kaybı, çocuklardan ayrılmak ve nihayetinde bakımevi gibi aileden olmayan bireylerle birlikte yaşama zorunluluğu, yaşlı bireylerde stres oluşturarak, psikolojik reaksiyonların artmasına ve nöronların zarar görmesine neden olabilmektedir (Öz, 2010). Bu tür travmatik durumlardan kurtulmak için bireyler kendine has çözüm yolları bulmaktadır. Bunlardan biri de manevi yönelimler olmaktadır (Yaman, 2020).

Yapılan bir araştırma da "Manevi yönelim hayatı anlamlı kılarken içinde mutluluğun olduğu sonsuz hayatı vaat eden bir paradigma sunmaktadır. Yaşlıların maneviyatlarının gereği olan ibadetlerini ifa etmeleri, bağışlanma aracılığıyla, kendi geçmişiyle barışmasına, yaşlılığı kabul etmesi ve yaşlılığa uyum sağlamasına yardımcı olur Nitekim katılımcılardan bu yönde destekleyici açıklamalar da alınmıştır. Bir katılımcı "huzurevini katlanılır kılan yaptığım dualardır." (Yaman, 2020)

Onat (2004) tarafından Ankara'da yapılan araştırmada; 1300 yaşlı kişi ile görüşülmüş yaşlıların neredeyse tamamına yakınının (%91.7) huzurevinde kalmayı istemedikleri belirlenmiştir. Huzurevinde kalmayı istememe nedenleri incelendiğin de; yaşlıların yarısı (% 50.1) ailesiyle kalmaktan mutlu olduğu, %21.0'i çocukları izin vermeyeceği, % 9.9'u yalnız yaşamaktan hoşlandığı, %2.2'si huzurevi ortamından rahatsız olduğu için, % 1.8'i ise toplum baskısı nedeniyle huzurevinde kalmak istememektedir (Onat, 2004).

Araştırmalardan anlaşılıyor ki yaşlı bireyler huzurevi şartları ne kadar iyi olsa da yaşadıkları ortamdan manevi bir rahatsızlık içinde olduklarını belirtmişlerdir. Kendi biyolojik durumlarının getirdi sorunlar ve bireysel problemleri huzurevi ortamında manevi bir desteği artırdığı görülmektedir. Yaşlı bireyler de zaten bu psikolojik mücadele gücünü manevi dünyalarındaki ibadet hallerinde bulduklarını belirtmişlerdir.

Günümüzde eşin kaybedilmesi ya da çocukların evden ayrılması sonucunda tek başına yaşamak zorunda kalan ve yakın akrabalar, aile ve arkadaşla arasındaki iletişimsizlik ve

sorunlardan dolayı yaşlılar huzur ve bakım yurtlarına yerleşmektedir. Huzurevlerinde yaşlıların bakımı kadar pısko- sosyal desteğe ihtiyaç vardır. Bu desteği de en güçlü biçimde dinimizin manevi prensipleri sağlayabilir. Zira İslam dini kişiye teselli veren bir umut kaynağı ve sabır, fedakârlık, mücadele vb. duyguların kuvvetli tutmak suretiyle hayatın acı ve ıstıraplarını hafifleten, yaşam gücünü besleyen motive edici bir güç olarak kişiyi psikolojik olarak koruya bilmekte, ayrıca hayatın manasını öğreterek, mesuliyet duygusunu geliştirip şahsiyet bütünlüğünü sağlamaktır. Dini inancı sayesinde sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücü bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir. İnsanlar, sorularına cevap buldukları dinin inanç esaslarını kabullenirler. Kabullendikleri esaslar çerçevesinde de hayatlarını düzenleme gayreti içine giderleler. Bu açıdan, dini danışmanlık özellikle huzurevlerinde veya sosyal hayata katılamayan yaşlı insanlarımız için oldukça önemlidir. Özellikle yaşlılarda yaşlanma psikolojisi, eskiye aşırı bağlılık ve yeniden korkma egoizminin belirginleşmesi, sağlığa aşırı derecede düşkünlük, artan tutkular, yalnızlık ölüm korkusu çaresizlik vb. duyguların iyiye motive edilmesinde ve yaşlılığa uyum sağlanmasında dini telkinlerin büyük rolü bulunmaktadır (Akbaş, 2008).

Türkiye'de huzurevinde yapılan bir araştırmaya göre ibadetlerini yerine getiren yaşlılar huzurevine daha kolay uyum sağlamışlardır. Bu ibadetlerin, onların moralini yükselttiği ve onlara huzur verdiği de tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere dini uygulamalar, yaşlıların manevi yönden güç kazandığı en önemli pratiklerdir. Yaşlıların kendi ifadelerine göre dini inanç, ölüm korkularını hafifletmiş ve ölüme hazırlıklarına destek olmuş, onlara dostluk ve arkadaşlık imkânı sağlamış, büyük kayıp ve yas acılarını yenmeye yardım etmiş ve krizler sırasında bir destek sunmuş, birçok psikolojik ihtiyacını giderilmesinde onların yardımına koşmuştur (Düzgüner & Telek, 2020).

Huzurevlerinde sunulmakta olan din hizmetleri diyanet işleri başkalığı (DİB) arasında yapılan bir protokol çerçevesinde yapılmaktadır. Bu protokole göre DİB ile SHÇEK'e bağlı huzurevlerinde din hizmetleri gerçekleştirilmektedir. Yalnız burada yaygın olan ve huzurevinde olmasa da bir kısmında uygulanmakta olan kısmı, daha ziyade Dini Gün ve Gecelerde yapılan etkinliklerdir. Böyle bir protokol olmasına rağmen düzenli, planlı, programlı ve kaliteli bir hizmetin sunulduğunu söylemek realiteyle örtüşmemektedir. (Özdemir, Ekim 20009).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsanın yaratılışından gelen yüce olana sığınma ve inanma ihtiyacı vardır. Bu insan da potansiyel olarak bulunan bir cevherdir. Kişinin bu cevheri dini ritüeller ve danışmalarla bir mücevhere dönüştürmesi gerekir. Kişide bulunan ve sonsuzdan gelen bir ebedilik isteği, bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyaçlar sınırlı olan bir şeyle doldurulamaz. Doldurulmaya çalışılsa bile hep bir şeylerin eksikliği hissedilir. Bu ise insanı son derece rahatsız eden bir hale sokar. Bu istekler yalnızca sonsuz olan ilahi bir güçle dolabilir ki bu güç sonsuz ilim ve hikmet sahibi olan yaratıcıya inanma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç doğumdan ölüme kadar bizimle var olan bir ihtiyaçtır.

Hayata içerisinde insanın en ihtiyaç sahibi olduğu zaman dilimi şüphesiz çocukluk ve yaşlılık dönemidir. Bediüzzaman'ın da dediği gibi "Canavar suretinde bir hayvan, insanların hanesine misafir geldiği vakit berekete medar oluyor. Öyle ise mahlukatın en mükerreri olan ehl-i iman ve ehl-i imanın en ziyade hürmet merhamet şayan aceze, alil ihtiyara; ve alil ihtiyarın içinde şefkat ve hizmete ve muhabbete en ziyade layık olan peder ve valide, ihtiyarlık halinde bir hanede bulunsa, ne derece vesileci berat vesile rahmet olur" (Mektubat 21. Mektup) sözüyle yaşlıların bulunduğu haneye getirdiği bereketi vurgulamıştır. Yaşlılık da çocukluk, gençlik gibi

hayat denen bu yolcuk da geçeceğimiz bir duraktır. Huzurevlerimiz bu dönemde yaşlılarımıza sosyal ve psikolojik destek veren çok değerli kurumlarımızdır. Burada alınan danışmalık hizmetleri insanın belki de en ihtiyacı olduğu bir dönemde ona yardımcı olan hizmetlerdir.

Peygamberimiz bir hadisinde *"Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar." (Tirmizî, Birr, 75)* bizlerde bir gün aciz ihtiyarlar olduğumuzda bekli o dönemin ihtiyaçlarını daha iyi anlayacağız.

5. KAYNAKLAR

Akbaş, A. (2008). Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti. *I . Din Hizmetleri Sempozyumu II Salaon,*. Ankara: DİB Yayın.

Ardıhan, M. (2010). Yaşlılık Ve Huzurevleri. *Ali ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi, Say 20*, 25-32.

Düzgüner, S., & Telek, S. (2020). *Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri.* Ankara: DİB Yayın,s13.

Gökkuş, Ş., & Yılmaz, Z. (2022/2). Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmeti Verecek Bir Personelde Bulunması Gereken Vasıflar. *Bilimname*, 567-600.

Karaca, F. K. (2010). Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik Tezi. *Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Ensitüsü*.

Karagül, A. (15/40 Haziran 2012). Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eitimi "Hollanda Örneği". *Dini Araştırmalar*, 5-27.

Kerim, K. (tarih yok). *Mü'min 40/67*. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Nursi, B. S. (tarih yok). *Mektubat 21. Mektup*. Söz Basım Yayın, Nesil Yayaınları.

Özdemir, S. (Ekim 20009). Huzur Evlerinde Din Eğitimi Hizmetlerinde Karşılaşılan Problemler Ve Çözüm Önerileri. *IV Din Şurası Tebliği.* Ankara: DİB yayın.

Paslı, C. (Ekim,2009). Yetiştirme Yurdu Gençliği Ve Din Eğitimi. *IV Din Şurası Tebliğ.* DİB.

Sancaklı, S. (2008). *"Hadislerle Yaşlılk Olgusunun Değerledirilişi" Manevi Ve Sosyal Hizmetler,Edit. Ali Seyyar*. İstanbul: Rağbet Yayın.

Şimşek, A. (2006). Huzur Evi Sakinlerinde Dini Yaşayış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü , Adana,Yüksek Lisans Tezi*, s4.

Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: (12. baskı)Seçkin Yayıncılık.

Tan, Z. (2008). Yaşlıya Din Hizmetleri Sunulurken Onların Yaşam Kalitesini Artırma Ve Yaşlılığı Anlamlı Kılmadan Dinin Tanıdığı Pozitif Ayrımcılığın Boyutları . *I. Din Hizmetleri Sempozyumu II.Salon* (s. 421). Ankara: DİB Yayın.

Tarhan, N. (2001). *Psikiyatri Penceresinden İnsan Ve Toplum Kendimizle Barışık Olmak.* İstanbul: Zafer Yayınları sf94.

Yaman, Y. (2020). Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımı Ve Maneviyat: İstanbul Ünal Özel Huzurevi Örneği . *(Doktora Tezi) İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

RUMINATION AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS: THE MULTIPLE MEDIATION OF SELF-COMPASSION AND COMPASSION

EVLİ BİREYLERDE RUMİNASYON İLE İLİŞKİ DOYUMU: ÖZ ANLAYIŞ VE MERHAMETİN ÇOKLU ARACILIĞI

İrem ULU DOĞAN[1], Seydi Ahmet SATICI[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler,

ORCID: 0009-0009-6327-9268

[2]Profesör Doktor, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler,

ORCID: 0000-0002-2871-8589

Özet

Bu çalışma evli bireylerin ilişki doyumu ile ruminasyon düzeyleri arasında öz anlayış ve merhametin çoklu sıralı aracılığını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında evli bireylerin ilişki doyumu düzeylerinin cinsiyet, yaş, ilişki süresi, evlenme biçimi, eğitim düzeyi ve çocuk sayısı değişkenleri açısından anlamlı derecede farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırmanın katılımcı grubu Türkiye'de yaşayan 21 ile 65 yaş arasındaki evli bireylerden oluşmaktadır. Çalışma 273'ü kadın 106'sı erkek 379 evli bireyin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak "Demografik Bilgi Formu", "İlişki Değerlendirme Ölçeği", "Ruminasyon Ölçeği", "Öz Anlayış Ölçeği" ve "Merhamet Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi için "SPSS 27 for Windows" kullanılmıştır. Veriler bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), pearson moment korelasyon kat sayısı ve regresyon temelli bootstrapping tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Araştırma sonucunda; katılımcıların ilişki doyum düzeylerinde cinsiyet, ilişki süresi, eğitim düzeyi ve çocuk sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bunun yanında ilişki doyumu düzeylerinde yaşa ve evlenme biçimine göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Pearson moment korelasyon kat sayısı sonuçlarına göre ilişki doyumu öz anlayış ve merhamet ile pozitif, ruminasyon ile negatif olarak anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanında ruminasyon, öz anlayış ve merhamet ile negatif olarak anlamlı ilişkilere sahiptir. Öz anlayış ve merhamet arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Regresyon temelli bootstrapping tekniği sonucuna göre ruminasyonun öz anlayış ve merhametin seri aracılığıyla ilişki doyumu üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Ruminasyon, İlişki Doyumu, Öz Anlayış, Merhamet

Yazar notu: Bu bildiri, "Evli Bireylerde Ruminasyon ile İlişki Doyumu; Öz Anlayış ve Merhametin Çoklu Aracılığı" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş olup Yıldız Teknik Üniversitesi'nde hazırlanmıştır.

Abstract

This study was conducted to examine the multiple serial mediation of self-compassion and compassion in the relationship between rumination levels and relationship satisfaction in married individuals. Within the scope of the study, it was also examined whether the

relationship satisfaction of married individuals differed significantly in terms of gender, age, relationship duration, type of marriage, education level and number of children. The participant group of the study consists of married individuals between the ages of 21 and 65 living in Turkey. A total of 379 married individuals, 273 women and 106 men, participated in the study. "Demographic Information Form", "Relationship Assessment Scale", "Rumination Scale", "Self-Compassion Scale" and "Compassion Scale" were used as data collection tools. SPSS 27 for Windows was used to analyze the data obtained. The data were analyzed using independent sample t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), Pearson moment correlation coefficient and regression-based bootstrapping technique.

As a result of the study, no significant difference was found in the relationship satisfaction of the participants according to the variables of gender, relationship duration, education level and number of children. On the other hand, a significant difference was found in relationship satisfaction levels according to age and type of marriage. Pearson's correlation analysis revealed that relationship satisfaction was positively associated with self-compassion and compassion, while it was negatively associated with rumination. Additionally, rumination has negatively significant relationships with self-compassion and compassion. It has also been observed that there are positive significant relationships between self-compassion and compassion. As a result of the bootstrapping technique the indirect effect of rumination on relationship satisfaction through the series of self-compassion and compassion was found to be significant.

Keywords: Rumination, Relationship Satisfaction, Self- Compassion, Compassion

Author Note: This paper has been derived from the master's thesis entitled *"Rumination and Relationship Satisfaction in Married Individuals: The Multiple Mediation of Self-Compassion and Compassion"*, conducted at Yıldız Technical University.

EVALUATION OF THE FOSTER FAMILY SYSTEM FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SERVICES

KORUYUCU AİLE SİSTEMİNİN SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Beyza Sündüs ATLIER [1],Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ [2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi , Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Hizmet ve Sosyal Politikalar, ,ORCID ID: 0009-0007-1656-1354

[2]Doçent Doktor, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, , ORCID ID: 0000-0002-3425-483X

ÖZET

Bu çalışmada genel amaç koruyucu aile sistemini tüm özellikleriyle anlatmak ve korunmaya ihtiyacı olan çocukların özellikleri ve bu çocukların aile ortamında büyümesinin etkilerini öne sürmektir. Çocukları dezavantajlı duruma düşüren faktörler ele alındığında ebeveynlerin olmayışı veya yeterli bakımı verememesi gibi etkenler oldukça önemlidir. Çocukların aile ortamından mahrum kalmalarının sebepleri ebeveynlerinin boşanmaları, ebeveynlerinden birinin veya birkaçının ceza evine girmesi, ebeveyn kaybı olarak sıralanabilir. Bu durumlarda çocukların kurum bakımından ziyade aile ortamında olmaları desteklenmelidir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar açısından çocuk hakları irdelendiğinde ise kurum bakımından aile yanında bakıma doğru bir geçiş gözlemlenmektedir. Islahhanelerden evlat edinmeye daha sonra koruyucu aile yanında bakıma doğru olan bu gelişmeler çalışmamızda ayrıntılı ele alınmıştır. Evlat edinme süreci ile koruyucu aile yanında bakımın arasındaki temel farklar, çocuk hakları kapsamına dahil olan mevzuat bilgisi, evrensel sözleşmeler ve içerikleri de çalışmamızda işlenmiştir. Koruyucu aile sistemi ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve literatür bilgisi sunulmuştur. Bu çalışma Türkiye'deki koruyucu aile sisteminin etkinliğini ve işleyişini öğrenmek açısından önemlidir. Bu çalışmanın sonucunda ise korunmaya ihtiyacı olan çocukların ulusal ve uluslararası çocuk hakları çerçevesinde bakımlarının sağlanması ve iyi bir gelecek sunulması kapsamında aile ortamında büyümelerinin kurum çatısı altında büyümelerinden daha iyi olacağı bu çerçevede koruyucu aile sisteminin gelişmesinin hem aile hem de çocuk açısından olumlu çıktıları olacağı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, korunmaya ihtiyacı olan çocuk, koruyucu aile sistemi

ABSTRACT

The general aim of this study is to explain the foster care system with all its features and to put forward the characteristics of children in need of protection and the effects of these children growing up in a family environment. When the factors that put children at a disadvantage are considered, factors such as the absence of parents or their inability to provide adequate care are very important. The reasons why children are deprived of family environment can be listed as divorce of their parents, imprisonment of one or more of their parents, loss of parents. In these cases, children should be supported to be in a family environment rather than institutional care. When children's rights are analyzed in terms of children in need of protection, a transition from institutional care to care in the family is observed. These developments from correctional institutions to adoption and then to foster care are discussed in detail in our study. The main

differences between the adoption process and foster care, knowledge of the legislation, universal conventions and their contents, which are included in the scope of children's rights, are also covered in our study. Studies on the foster care system were examined and literature was presented. This study is important in terms of learning the effectiveness and functioning of the foster care system in Turkey. As a result of this study, it is aimed to ensure that children in need of protection grow up in a family environment within the scope of providing care and a good future within the framework of national and international children's rights.

Key words: Child rights, child in need of protection, foster care system

1. GİRİŞ

Bu çalışmada genel amaç koruyucu aile sistemini tüm özellikleriyle anlatmak ve korunmaya ihtiyacı olan çocukların özellikleri ve bu çocukların aile ortamında büyümesinin etkilerini öne sürmektir. Çalışmanın önemi ise koruyucu aile sisteminin sosyal hizmet mesleği adına kapsamına değinerek korunmaya ihtiyacı olan çocukların yüksek yararını gözetmek adına literatürdeki çalışmaları derlemeyi içerir. Çalışmanın kavramsal çerçevesini korunmaya ihtiyacı olan çocuk, çocuk koruma sistemi, koruyucu aile sistemi, çocuk koruma sistemi kapsamında kullanılan sosyal hizmet kuramları, koruyucu aile modelleri başlıkları oluşturmaktadır. Yolcuoğlu (2009), sosyal çalışma mesleğinin korunmaya ihtiyacı olan çocuklar kapsamında her dönemde kapsamının genişlediğini ve çocuk koruma sisteminin her geçen gün geliştiğini belirtmiştir. Karatay (2017), Koruyucu aile sisteminin Osmanlı döneminden bu yana uğradığı değişimi korunmaya ihtiyacı olan çocuklar kapsamında ele almış, evlatlık ve besleneme gibi tanımlamaların zaman içerisinde evrilmesini işlemiştir. Çocuk koruma sisteminin tek başına gerçekleştirilemeyeceği, çocuğun korunması için toplumun iş birliği yapması gerektiği savunulmuştur. Çocuk koruma sisteminin ilk adımı aile kurumudur. Çocuğun ailenin yanında bakılamadığında çocuk koruma sistemi koruyucu aile yanında bakılmasını destekler. Koruyucu aile yanında bakılması uygun olmadığında devlet koruması kapsamında kurum bakımına alınır. Tüm bu sistemler çocuğun iyilik halinin korunması, toplumun refahı ve çocuğun eğitim hayatına devamlılığını hedefler. Kurum bakımı, benzer özellikleri taşıyan korunmaya ihtiyacı olan çocukları toplu olarak bakmanın hedeflendiği bakım türüdür. (Yazıcı,2012). Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara sunulan hizmetlerin detaylı şekilde ele alındığı bir derleme çalışmasında evlat edinme, koruyucu aile modeli, kurum bakımı gibi başlıklar irdelenmiş ve aile yanında bakımın en uygun olduğu görülmüştür. Ülkemizin toplumsal değişimleri hızlı yaşaması sebebiyle bu tür uygulamalarında sıkça evrildiği bir gerçektir. Bu değişim sosyal hizmet mesleğinin kapsamını da genişleterek uygulama alanını çeşitlendirmiştir. (Tuncer ve Erdoğan, 2018).

Tezel (2018), koruyucu aile modellerini ayrıntılı incelenmiştir. Bunlar, akraba veya yakın çevre koruyucu aile modeli, geçici koruyucu aile modeli, süreli koruyucu aile modeli, uzmanlaşmış koruyucu aile modeli olarak sıralanabilir. Bu modeller korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile yanında bakılmasını en iyi şekilde gerçekleşmesi için çeşitlendirilmiştir. Certel (2018), koruyucu aile olma yolunda izlenmesi gereken süreçler hakkında bilgi verir. Koruyucu ailelerin belirli eğitimlerden geçmelerinin süreci sağlıklı etkileyeceğini savunmuş ancak bu eğitimleri çok az koruyucu ailenin aldığını belirtmiştir. Çocukların aile ortamında bakımının sağlanması ilk öncelik olmuştur. Aile ortamı sosyal olarak insanları dış dünyaya hazırlamak açısından oldukça önemlidir. Bir çocuğun ihtiyaç duyduğu ilgi, sevgi ve sosyallik ilk olarak aile ortamında sağlanmalıdır. Bu çalışmamızın ana konusu olan koruyucu ailelik sisteminin ihmal ve istismara maruz kalan ruhsal ve davranışsal sorunlar yaşayan çocukların bakımında daha farklı yollar izlenmesi gerektiği ve iyilik hallerinin korunması için daha çok çabalanması gerektiğini savunan araştırmacılar bu hedef doğrultusunda uzmanlaşmış koruyucu aile

modelinin sosyal politikalar kapsamında desteklenmesi gerektiğini beyan ederler. (Çavuş Bekçe ve Çalış, 2021). Çocuklar dezavantajlı gruplar içerisinde en hassas olarak değerlendirilen gruptur. Çocuğun kendi haklarını savunması diğer dezavantajlı gruplara göre daha zordur. Bu yüzden çocuk refahı sosyal hizmet mesleğinin önemli bir konusudur. Çocuğun yüksek yararı ilkesi çocuk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hedeflediği ana ilkedir. Çocuğun mutlu ve huzurlu bir ortamda büyümesi, sevgi ve ilgiden mahrum kalmaması çocuk dönemi için önemlidir. Erdal (2014), yaptığı çalışmada, ailenin toplumun güvenliği için önemini vurgular ve sağlıklı bir ailede büyümenin bilgi, beceri kazanmadaki rolünden bahseder. İnsanların en önemli gelişim dönemlerinden olan bebeklik ve çocukluk dönemi hayatın her alanında kişilerin doğru kararlar vermesine etki etmektedir. Zamanla küçülen bazen parçalanan aile yapısının çocukları korumada eksik kaldığı hakkındaki yapılan bir çalışmada, çocuklar savunmasız korunma düşerek hayata karşı dirençsiz kalmalarının muhtemel olduğu görülmüştür. (Karataş, 2007). Çocukların dezavantajlı konuma düşmesinin en önemli sebebi onlara doğru olanı gösterecek bir ebeveynin yokluğudur. Ebeveyn eksikliği çocukların tüm hayatlarını etkileyen ve onları incinebilir hale getiren en önemli husustur. Sağlıklı bir ailede yetişmiş kişiler hayatlarında başarılı olma oranları her zaman fazladır. Sağlıklı aile ortamı anne babanın çocukla ilişkisinden de öte ebeveynlik rollerinden bağımsız düşünülmeden kendi aralarında sağlıklı bağlarında olduğu aile ortamı olarak tanımlanabilir. Çocukluk döneminde rol model alınan ebeveynlerin çocukla kurduğu ilişkide yapıcı ve tutarlı davranmaları çocukların ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde karar alma biçimlerine etki ederek onların hayatlarını şekillendirir. Anne karnında başlayan bebeklik dönemi annenin sağlıklı bir hamilelik geçirmesi, dengeli ve düzenli beslenmesi, stresten uzak durması ve fiziksel olarak yorulmaması gibi şartlar gerektirir. Bu şartların sağlanamadığı, annenin stresli bir ortamda hamileliğini sürdürdüğü, dengeli ve düzenli beslenemediği, fiziksel olarak fazlaca yorulduğu ortamlarda anne ile birlikte bebekte olumsuz etkilenir ve sağlıksız bir bebeklik döneminin temeli atılmış olur. Annenin hamilelik döneminde zararlı bir maddeye bağımlılığı söz konusu olduğunda ise bu durum bebeklerin fiziksel özelliklerine yansıyıp öncelikle kalp sağlığı başta olmak üzere birçok rahatsızlığa neden olabilir. Ebeyenlerin aralarındaki sağlıklı iletişim çoğunlukla kişiler arası ev içi rollerin eşit paylaşılması ve kişilerin birbirine olan anlayışından doğmaktadır. Kadının ev içi sorumluluklarını tek başına yerine getiriyor oluşu, kadında bir depresyon hali yaratabilir ve hal aile yaşamına da yansıyabilir.

Geçmişten bugüne değişen aile yapısında geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinden daha da küçülen aile yapıları meydana gelmiştir. Tek ebeveynli aile yapısı buna en büyük örnektir. Tek ebeveynli aile olarak tanımladığımız aile yapısı boşanmış anne ya da babayı temsil eder. Evlilik birliğinin sona ermesiyle kadınlar ya da erkekler çocuklarına tek başlarına bakmak isteyebilirler. Bu durumda tek ebeveynli aileler oluşmaktadır. Tek ebeveynli aile eğer boşanmış bir anneden oluşuyorsa toplum tarafından dışlanma oranının daha fazla olacağı söylenebilir. Tek ebeveynli aile eğer boşanmış bir babadan oluşuyorsa, çocuğa yeterince iyi bir bakım sunamayacağı düşüncesi hakim olabilir. Tek ebeveynli aileler boşanma haliyle oluşmak zorunda değildir. Gerekli şartlar sağlandığında maddi ve manevi imkanları sunabileceği kanıtlanan bekar bir kadın ya da erkek de ebeveyn olmak isteyebilir. Bu durumda çocukların aile yanında bakılması ilk tercih olduğu için koruyucu aile sistemi devreye girmektedir.

Sosyal hizmet mesleği odağına insan hakları ilkesini alan ve toplum içerisinde kendini dışlanmış hisseden herkesin topluma kazandırılması için çalışmalar yapan ve bu çalışmaları mikro boyutta bireylerle mezzo boyutta gruplarla makro boyutta ise politikaların üretilmesine katkı sunarak yapmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları çocukların haklarının ihlal edildiği yerlerde hak savunuculuğu, kurumlarla iletişim kurulması gerektiğinde bağlantı kurucu, çocuk alanındaki vakalara yön vermek için vaka yöneticiliği gibi birçok rolde hizmet vermektedir. Bu

hizmetleri verirken etkin iletişim becerilerini kullanarak çocuğun yüksek yararını gözetip çocuk koruma sistemine katkı sağlarlar. Çocuğun haklarının savunulmasında çocuğun gizliliğinin ve mahremiyetinin korunması ve toplum sözcüsü rolü başı çeker. Koruyucu aile olma konusundaki uzman görüşlerini konu alan bir nitel araştırmada ise Türkiye'de koruyucu aile sisteminin halen tam olarak tanınmadığını, sosyo-kültürel nedenlerden kaynaklı koruyucu aile olmaya mesafeli yaklaşıldığını ortaya koymuştur. (Erbay ve Çalış 2021).

1.1 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1 Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk

Tüm dünya çapında var olan krizlerden en çok çocuklar etkilenmektedir. Bu etki çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanamamasına kadar uzanmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde çocuklar temiz kıyafetlere, sağlıklı yiyeceklere ve hatta temiz içme suyuna ulaşamamaktadır. Bu durumda onların sağlıklı bir geleceklerinin olmasında en büyük engeldir. Bu çocukların toplumsal sistem tarafından sosyal devlet politikalarıyla bütüncül bir bakış açısıyla korunması şart haline gelmektedir. Korunması gereken çocuklar olgusu her toplumun içinde bulunduğu kendine özgü siyasal ve sosyal ortamın, ekonomi politikalarının bir çıktısı ve toplum refahı açısından önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlardan etkilenen çocukların profili sayı ve nitelik bakımından zaman içerisinde değişime uğramakta ve sorunu ortaya çıkaran etkiler bağlanımda farklılaşabilmektedir ancak tek bir gerçek olarak çocuklarının sorunları çeşitlense de onları üzerinde bıraktığı hasar ve olumsuzluklar benzerdir. Çocuk sorunuyla her zaman yakından ilgili olan sosyal çalışma disiplini bireylerin yaşadığı toplumla bütünleşmelerine risk gruplarının sorunlarıyla baş edebilme becerisi geliştirmelerine ve ailenin özellikle çocuğun iyilik halinin sürdürmesine odaklanan bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanlarının aile ve çocuk refahı alanındaki öncelikli görevlerinden biri korunması gereken çocuklarla ilgili kurum bakımı dışında çocuğun yararını gözeten, ihmal istismarı önleyici erken müdahale politikalarının üretilmesine katkı yapmaktır. Sosyal çalışma mesleğinin çocuk refahı alanı kamusal çocuk koruma kurumlarınca ihmal ve istismara uğradığı kanıtlanan 18 yaş altı kişilerin sorunlarına çözüm bulmayı hedefleyen koruyucu ve rehabilite edici hizmetleri içermektedir. Bu alan sosyal çalıma disiplini açısından her dönemde en temel alan olmuştur. Çocuk koruma sistemi aracılığıyla verilen bu hizmetlerin kapsamı her geçen gün genişletilmiştir. (Yolcuoğlu, 2009:44).

Sosyal çalışmacılar çocuk refahı konusunda çocuk gelişim uzmanları, psikologlar gibi meslek gruplarıyla da iş birliği yaparak hizmetlerin kalitesini arttırmak ve kapsamını genişletmeyi hedeflemişlerdir.

Çocukların zorla çalıştırılması, fuhuş, işkence, tehdit istismar edilmeleri çocukları korunmaya muhtaç hale getirmektedir. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda , korunmaya muhtaç çocuk beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup; annesiz veya babasız, anne veya babası veya her ikisi de belli olmayan, anne veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, anne veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuğu ifade etmektedir (m.3/b)

1.1.2. Koruyucu Aile Sistemi

Osmanlı devleti dönemlerinde anne babası olmayan, anne babasını kaybetmiş çocuklar varlıklı ailelere evlatlık verilerek bakımı sağlanırdı. Bakımı sağlanan çocuk ev içi sorumlulukları üstlenerek aileye yardım ederlerdi daha çok da bu sebepten bakım altına alınırlardı. Ev işlerine, bahçe işlerine yardım etmek 0smanlı döneminde oldukça önemlidir. Aileler anne babası

olmayan çocukları küçük yaşta evlat edinip onları kendileri yetiştirmek isterler. Osmanlı döneminde bu çocuklara evlatlık ya da besleme olarak adlandırırlardı. Cumhuriyet döneminde ise bu çocuklar korunmaya muhtaç çocuk olarak tanımlanmıştır. Korunmaya muhtaç olan çocuk tanımlaması ise muhtaç kavramından dolayı yetersiz gelmiştir. Yeni dönemde ise korunmaya ihtiyacı olan çocuk olarak yenilenmiştir. (Karatay,2017). Koruyucu aile sistemi toplum temelli bakım hizmetlerinin bir koludur. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ülkemize kıyasla bu hizmet modeli daha ileri düzeyde uygulanmaktadır. ABD'de de farklı koruyucu aile modelleri uygulandığı ve korunmaya ihtiyacı olan çocuklar kapsamında tıbbi ve koruyucu hizmetleri de sunduğu bilinmektedir. (Akbaş ve Öztürk, 2022).

1.1.3.Çocuk Koruma Sistemi

Çocuğun korunması tek bir kişi ile mümkün değildir. Çocuğun korunması için bireyler ve aileler başta olmak üzere toplum ve devlette sorumluluk sahibidir. Çocuklar karar verirken kendi iyilik hallerini bilemeyebilirler bu yüzden onlar için iyi olanı belirleyecek kişi veya kişilere ihtiyaç duyarlar. Bu bütüncül sistem çocuk koruma sistemi olarak bilinir. Bu sistemin uygulanabilmesi için sistemdeki kurumların hizmetlerinin etkin bir şekilde devam ediyor olması gerekir. Çocuk koruma sisteminde ilk kurum aile kurumudur. Çocuğun aile yanında bakımı ilk tercih olduğu için aile kurumundaki herhangi bir aksama hemen kurum bakımını gerektirmez ve genelde böylesi tercih edilmez. Ailenin kalkınması ya da refahını desteklemek için aile ilk başta sosyal yardımlarla ekonomik olarak desteklenir. Çocuğu desteklememiz gereken bir başka husus ise çocuğun eğitim hayatıdır. Çocuğun eğitim hayatının devamlılığı için ona uygun bir okula gitmesi ve bu okulun ailenin ekonomik durumunu olumsuz etkilememesi gerekmektedir. Bunun için aile ile iletişime geçilmeli ve eğitim hakkı konusunda bilgilendirilmelidir.

Çocuğun aile yanında bakılamadığı durumlarda çocuk koruma sistemi kapsamında kurum bakımı devreye girmektedir. Kurum bakımı, korunma ihtiyacı olan çocukların bakımında ilk tercih olan kendi kök ailesinin yanında kalmasını sağlıksız hale getiren ihmal, istismar gibi çeşitli dezavantaj yaratacak ve çocuğun psikososyal durumunu derinden sarsacak durumlarla karşılaşması sonrasında devletin çocuğun yüksek yararı ilkesine ve sosyal adalet olgusuna dayanarak bakımını ilgili kurumların üstlenmesi durumudur. Kurum bakımı çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları, grup evleri gibi kurumlarda sağlanmaktadır. Devlet bu hizmeti sosyal devlet oluşumuna dayanarak üstlenmektedir. (Yazıcı, 2014)

Kurum bakımı, benzer özellikleri olan çocukların belli bir yerde topluca bakılıp korunması veya bir aile ortamına sahip ya da aile ortamında yaşama şansı bulunmayan çocukların gruplar şeklinde veya toplu olarak bir kurum içerisinde yaşamaları ve bu süre içerisinde kendilerine anne, babalarının yerini alan yetişkinler tarafından bakılmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu bakım yönetminin verildiği kurumların birkaç tipi bulunmaktadır. (Yazıcı, 2014).

0-12 yaş korunmaya muhtaç çocukların bedensel, psikososyal gelişimlerini destekleyecek hizmeti veren çocuk yuvaları, 10- 12 yaş çocukların kalabileceği koğuş tipinden ziyade daha küçük birimler halinde konumlanmış çocuk hizmetleri genel müdürlüğüne bağlı sevgi evleri, 13-18 yaş arasındaki korunmaya muhtaç çocukların kalabileceği ve aynı zamanda bir iş sahibi olacak şekilde hizmet aldıkları yetiştirme yurtları bu kurumlar arasında sayılmaktadır. Gelişen çocuk koruma sistemiyle beraber koğuş tipinden ev tipi kurumlara geçilmesiyle birlikte şehrin sosyal kültürel ve fiziksel yapısı çocuğu yetiştirme için elverişli olan bölgelerde, tercih olarak şehir merkezinde 0-18 yaş grubu çocuklara ev ortamı oluşturularak 6 ile 8 çocuk kapasiteli bloklar halinde gelişmiş apartman dairesi veya müstakil evlerde verilen bakım hizmet modeli çocuk evleri olarak adlandırılmıştır.

1.1.4. Çocuk Koruma Sistemi Kapsamında Kullanılan Sosyal Hizmet Kuramları

1.1.4.1.Sistem Kuramı

Sistem kuramı bireyleri çevreleriyle bir bütün şeklinde ele almamızın onları değerlendirmede en doğru yol olduğunu savunan ve bireyleri yalnız başına değerlendirmenin eksiklikler doğuracağı fikrine dayanan kuramdır. Buradaki sistemler başta aile sistemi yoksa kurum sistemi, eğitim sistemi, adli sistemler, sağlık sistemleri olarak çeşitlendirilebilir. Bu sistemlerden en önemlisi olarak sayılabilecek aile sistemi çocuğun yüksek yararı için oldukça önemlidir. Aile sisteminin çevresinde konumlanan diğer sistemlerin iyi bir şekilde işlemesi için aile sisteminin sağlam olması gerekir. Aile sistemi aksadığında veya hiç var olamadığında çocuklar için kriz durumları başlar. Bu kriz durumunu çözmek içinde devlet eliyle sosyal politikalar devreye girer. Korunma ihtiyacı olan çocuklar için devreye girmiş en etkin sistemlerden biri de koruyucu aile sistemidir.

1.1.4.2Bağlanma Kuramı

Anne-çocuk arasındaki bağlanmayı odak alarak çocuk ile anne arasında güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi halinde çocuğun sağlıklı psikolojik gelişim göstermesine katkı sağlayacağını ifade eder. Buradan hareketle çocuğun bakımı biyolojik bir anne/baba tarafından verilemiyor ise koruyucu aile hizmetinde olduğu gibi bakım veren pozisyonunda koruyucu anne ve/veya baba tarafından sağlanması çocuğun gelişimi açısından son derece önemlidir.

1.1.4.3. Ekolojik Yaklaşım

‘Çevresi içinde birey’ bakış açısı ekolojik yaklaşımın en önemli vurgusudur. Yani bireyin yetişme sürecinde fiziksel ve sosyal çevrenin birey üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Koruyucu aile yanındaki çocuk için önemine bakıldığında, kuruluş bakımında yaşanabilecek olumsuz etkileşimler ve akran zorbalığı gibi durumlardan uzaklaşması sağlanacaktır. Koruyucu ailenin çocuğa bakım verme sürecinde sağladığı etkileşim ve katkı olumlu sürdürülürse çocuğun sosyal ve fiziksel çevresinden olumlu etkilenmesi sağlanacak ve çocuğun yüksek yararı korunabilecektir.

1.1.5.Koruyucu Aile Modelleri

1.1.5.1 Akraba veya Yakın Çevre Koruyucu Aile Modeli

Anne baba dışında kalan çocuğun tanıdığı bir komşusu ya da yakını tarafından çocuğun bakımın sağlanmasını kapsar. Bu kişiler çocuğa bakma yükümlülüğünü kabul ederlerse temel anlamda bir anne baba eğitimi verilir ve çocuğun takibi yapılır.

1.1.5.2. Geçici Koruyucu Aile Modeli

Acil koruma gereken ya da hakkında bakım kapsamında kesinleştirilmiş kararı bulunmayan, hizmet planına dahil edilmemiş ya da belirli sebeplerden planlanan hizmetin aksaması halinde hizmetten henüz yararlanamamış çocuklara bakım verme kapsamında temel anne baba eğitimleri ve iki kademeden oluşan koruyucu aile hizmetlerini almış profesyonel kişilerin bir aydan fazla olmamak şartıyla sundukları hizmettir.

1.1.5.3. Süreli Koruyucu Aile Modeli

Öz ailesi yanına döndürülmesi imkansız olan ve kalıcı bir aile yanına yerleştirilmesi yapılmayan çocuklara ana baba eğitimleri ve iki kademeden oluşan koruyucu aile eğitimleri verilmiş yetişkinlerin sunduğu hizmettir.

1.1.5.4. Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli

Özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olabilecek lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere temel ana, baba eğitimleri, Koruyucu Aile Birinci ve İkinci Kademe Eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakım modelini düzenlemektedir. Koruyucu aile modellerinin yukarıda sayılan şekilde çeşitlilik ve farklılık göstermesi, türlü ihtiyaçları olan çocukların koruyucu aile uygulamasından etkili bir şekilde yararlanmasına katkı sağlamaktır. Koruyucu aile adaylarının belirlenmesinden, adaylara koruyucu aile statülerinin verilmesi ve koruyucu aile yanına korunma ihtiyacı içinde olan bir çocuğun yerleştirilmesine kadar geçen süreç uzun ve kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bakanlık bünyesinde taşrada Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri aracılığıyla yürütülen bu hizmet, ailelerin İl müdürlüklerine başvuruları ile başlamakta, süreç içinde; ailelerin kapsamlı görüşmelerle değerlendirilmesi, koruyucu aile olmak için yeterli şartları taşıyıp taşımadıkları noktasında düzenlenen sosyal inceleme raporu ve koruyucu aile komisyonunca değerlendirilmesi, komisyonca bu şartları taşıdığı anlaşılan ailelere 'koruyucu aile statüsü' verilmesi belirlenen aile çocuk/çocukların yerleştirilmesi ile süreç devam etmektedir. Bu süreç aile ve çocuk açısından detaylı bir değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir. Sürecin detaylı bir şekilde ele alınması ilerde oluşabilecek muhtemel sorunların oluşmasını önlemek, çocukların hizmetten sağlayacakları yararı azami düzeye çıkarabilmek açısından son derece önemli olacaktır. (Tezel vd, 2018).

Aile ve Çocuğa İlişkin Yürütülen İş ve İşlemler (Süreç) Koruyucu Aile Yönetmeliği rehberliğinde aile ve çocuğa ilişkin yürütülen iş ve işlemleri 5 ana başlık altında sıralamak mümkündür.

1.1.6.1. Başvuru süreci

Koruyucu aile başvurusu alınırken ailenin taşıması gereken koşullar ve bazı gerekli belgeler sorgulanır. Bu belgeler, Türkiye'de ikamet ediyor olması ve Türk vatandaşı olması, 25 ile 65 yaş aralığında olması, düzenli bir gelirinin olması, eğitim düzeyinin en az ilkokul seviyesinde olmasıdır. Bu kriterleri ispatlayacak belgeler aileden istenir. Şartlara uygun olan aileler evlilik durumunları var ise beraber veya bekar ise tek başına il müdürlüklerine başvuru yapmaları gerekmektedir. Bu sürecin en sancılı kısmı, anne, babanın veya vasinin koruyucu aile olup olamayacağı konusudur fakat burada belirlenen karar çocuğun anne babasının veya vasininin koruyucu aile olamayacağı yönündedir. Bu süreçteki ilk adım aileleri çocuk hakkında bilgilendirmekle başlar. Uygun görülen ailelerle ilk görüşme formu doldurulur ve yazılı başvuru alınır. Ailelerden beklenen,Yönetmeliğe göre belirlenen tüm belgeleri en geç bir ay içerisinde ilgili il müdürlüğüne teslim etmeleridir. Bu süreçte sosyal çalışma görevlisi gerekli görülebilecek alternatif belgeleri de aileden talep edebilir bu sürecin en büyük hedefi çocuğun yüksek yararıdır. Başvuruların yoğun olması durumunda aileler sıraya alınabilir. İstenilen tüm belgeler aileyi tanımaya yönelik olup çocuğun her açıdan güvenilir, sağlıklı ve hizmetin farkındalığına sahip ailelerin seçilebilmesi için özenle yürütülmelidir. Koruyucu aile bakımına uygun olan ailelerin seçimi uzun ve zahmeti bir süreçtir. Yapılan görüşmelerle ailenin yapısı, aile üyelerinin birbiri ile ilişkileri, ailenin korunma ihtiyacı içinde olan çocuk/çocukların bakımını üstlenebilecek sabır ve hoşgörüye sahip olması, aile üyeleri ve özellikle yakın çevrenin ailenin koruyucu aile hizmeti yürütmesine yönelik genel bakışı, ailenin çocuğu kabullenebilmesi başvuru sürecindeki en çok üzerinde durulması gereken noktalardır. Bu süreçte en önemli noktalardan bir diğeri ise koruyucu aile adayının başvuru yapmaktaki asıl amaçlarının ne olduğunun öğrenilmesidir. Alanda yapılan birçok görüşmede bu amaçların aileden aileye değişkenlik göstermesi karşılaşılan bir durumdur. Burada koruyucu aile adayının

ve sorumlu sosyal çalışma görevlisinin unutmaması gereken temel nokta "Aile için Çocuk değil Çocuk için uygun ailenin seçilmesidir". (Tezel vd, 2018).

Çocuk koruma sistemleri içerisinde koruyucu aile hizmetleri çocuklara sunulan geçici bir koruma hizmeti olmak üzere değerlendirilmekle birlikte Türkiye'de koruyucu aile modeli uygulamada çoğunlukla uzun süreli bir model olarak şekillenmiştir. Fakat geçici olabileceği ihtimali hangi durumlarda koruyucu aileliğin son bulacağı ve son bulduğu durumda koruma altındaki çocuğun geleceğinin ne olacağı, biyolojik ailesiyle yeniden bir araya hangi koşullarda gelebileceği, yeniden bir araya gelişin mümkün olması için biyolojik ailelerle ilişkilerin nasıl şekillenmesi gerektiği gibi soruları da gündeme getirmektedir. Biyolojik aileler koruyucu aile modelinde özellikle iki açıdan önem arz ederler. İlki çocuğun korunmaya alındığı andan itibaren biyolojik ailesi ile görüşmeler süreci (biyolojik aile-çocuk ilişkisi), ikincisi ise uygun koşullar sağlanması şartıyla çocuğun biyolojik ailesine yeniden dönmesi sürecidir. Bu yanlarıyla biyolojik ailelerin koruyucu aile sisteminin bir parçası olarak ele alınması şarttır. (Certel,2024).

Koruyucu ailelerin başvurucu sürecinde bir eğitimden geçmeleri koruyucu ailelik sürecini olumlu olarak etkilemektedir. Araştırma kapsamında koruyucu ailelerin, koruyucu aile yönetmeliğinde belirtilenin aksine, birkaçının dışında büyük bir çoğunluğunun herhangi bir eğitimden geçmediği öğrenilmiştir. Koruyucu ailelere verilecek olan eğitimin bütün sürecin boyutlarını kapsaması ve bu modelin barındırdığı herkesin haklarına ilişkin bir eğitim olması gerektiği anlaşılmıştır. (Certel, 2018).

Koruyucu aile hizmetlerinin farklı biçimleri bulunmakla birlikte ihmal ve istismara maruz kalan, ruhsal ve davranışsal sorunlar yaşayan çocukların bakımı özel ilgi ve beceri gerektirdiğinden bu çocuklar için uzmanlaşmış koruyucu aile modeli öne çıkmaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aile modelleri pek çok açıdan etkinliği ortaya konulmuş uygulamalar olarak özel ihtiyaca sahip çocukların korunması adına çocuk koruma politikalarında önemli bir yere sahiptir. Özel eğitimli uzmanlaşmış koruyucu ailenin çocuğun özgün ihtiyaçlarına karşılık verebilecek donanıma sahip olması bu modelin güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Öte yandan, bu model bir ekip çalışması anlayışına göre işlemektedir. Çocuğun rehabilitasyon sürecinde ailenin kendi başına kalmaması, sürekli profesyonel destek alabilmesi diğer bir önemli husustur. Bu desteği sağlayacak profesyonellerin de bu alanda bilgi ve beceri sahibi olması güçlü bir iş birliğinin oluşmasına katkı sağlayabilmektedir. (Çavuş Bekçe ve Çalış, 2021).

1.1.7.Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk ve Travma

İnsan hayatını derinden etkileyen ölüm, afet, şiddet, istismar gibi olumsuz durumlar sonrası ani ve beklenmedik tepkiler şeklinde ortaya çıkan kişinin dehşete ve paniğe kapılmasına sebep olan olaylara travmatik olay bu olayların kişi de iz bırakmasına da travma denir. (Şimşek,2024).

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar sağlıklı bir aile ortamında dünyaya gelememenin stresini ömür boyu yaşarlar. Bu çocuklarda özellikle alt ıslatma, gece kabsular görme, ani öfke patlamaları, ağlama krizleri, donuk yüz yapısı gibi tepkiler travma tepkisidir.

Koruyucu aile olmak isteyen kişi veya kişiler çocuklarda bu tip tepkilerin olabileceğini bilmeli ve bu tepkilerde ne yapılmalı ya da hangi kurumlara başvurulmalı bilgilendirilmelidirler. Yapılan bazı çalışmaların sonucunda anne ve babanın yokluğu çocuklarda otizim benzeri tepkiler vermelerine neden olduğu saptanmıştır.

Kurum bakımında kalan çocuklarda ise duygusal ve fiziksel davranış bozuklukları koruyucu aile yanında kalan çocuklara oranla dört kat daha fazladır. (Şimşek,2024). dört kat daha fazladır. (Şimşek,2024).

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, çocukları dezavantajlı konuma düşüren ihmal, istismar, suça sürüklenme gibi olumsuz durumlarla devlet politikalarıyla desteklenerek çocukların yüksek yararı gözetilmeli, sağlıklı bir çocukluk dönemi geçirmeleri için çaba sarf edilmelidir. Bir insanın tüm hayatını etkileyebilecek çocukluk ve bebeklik dönemi sağlıklı ve güvenli bir aile ortamında geçtiği müddetçe çocuklar güvende olur. Aile kurumu toplumun yapı taşıdır. Anne babanın hayatta olmaması, boşanmaları ya da terk etmeleri gibi olumsuz durumlarda çocukların bakımına devlet eliyle el konulabilir. Devletin çocuk koruma sistemi adı altında verdikleri hizmetler çeşitlenmektedir. Bu hizmetlerden biri koruyucu aile hizmetidir. Koruyucu aile hizmeti çocukların bakımın kurum bakımı yerine aile yanında yapılması fikrine dayanan bir sistemdir. Koruyucu aile sistemi çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda aile ve sosyal hizmetler bakanlığına bağlı olarak gerçekleştirilir. Sosyal devletin bir gerekliliği olan sosyal politikaların koruyucu aile sisteminindeki yararı çocukların da bizzat yararına olacaktır. Koruyucu aile sistemi, uzmanlaşmış koruyucu ailelerin sayılarını arttırarak daha çok geliştirilebilir. Bu sayede sistem, daha etkin işleyerek çocuklara daha çok fayda sağlayacaktır. Koruyucu aile sistemini ülkemizde bilinirliliğini arttırmak sosyo-kültürel yapı gereği oluşan olumsuz izlenimi olumlu bir bakış açısına çevirmekte faydalı olacaktır. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar kapsamında daha detaylı alan çalışamalarını da arttırarak bilimsel zemini geliştirmek önemlidir.

3. KAYNAKÇA

Akbaş, G.E., & Öztürk, B. (2022). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Koruyucu Aile Sistemi: Fırsatlar ve Güçlükler. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 6(1), 83-99.

Çavuş- Bekçe, F.Ö. ve Çalış, N. (2021). İhmal ve istismarı önlemeye yönelik çocuk koruma politikalarında uzmanlaşmış koruyucu aile modelinin yeri. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 32(4).

Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. Sosyoekonomi, 22(22).

Erbay, E., & Çalış, N. (2021). Türkiye'de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 439-462.

Karataş, K. (2007). Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18,(2), 7-20.

Karatay, A. (2017). Türkiye'de koruyucu aile: Kökenleri, gelişimi ve bugünü. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (5), 389-427.

Şimşek, Z. (2024). Travma bilgili koruyucu aile sistemi. Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 5(1), 84-98.

Tezel, Z., vd. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 19(43), 15-36

Tuncer, B. ve Erdoğan, T. (2018). Korunmaya muhtaç çocuklar ve korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3(2), 515-527.

Yazıcı, E. (2014). Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 247-270.

Yolcuoğlu, İ.G (2009). Türkiye çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. Aile ve Toplum Eğitim- Kültür ve Araştırma Dergisi, (5), 18.

STRATEGIES TO FIGHT AGAINST CHILD LABOR IN SOCIAL WORK PERSPECTIVE

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE STRATEJİLERİ

Beyza NOGAY[1], Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Anabilim Dalı,ORCID ID: 0009-0000-0217-319X

[2]Doçent Doktor, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3425-483X

Özet

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet perspektifinde tarım, mevsimlik tarım, sanayi ve sokak gibi yerlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri, karşılaştıkları sorunlar ve sosyal hizmet müdahaleleri ile literatürde yer alan bulgularla değerlendirmektir. Çocuk işçiliği günümüzün sorunlarından olmayıp, geriye dönük geçmiş bir tarihe sahip toplumsal sorunlardan biridir. Çocuk işçiliğine dair çalışmalar yürütülse de geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde bu sorun varlığını sürdürmektedir. Çocuk işçiliği bu derlemede sosyal hizmet bakış açısıyla sorunun temeline inilmiş çoğunlukla yoksulluk olduğu belirtilmiştir. Özellikle düşük gelirli hanelerde ebeveynler, çocuklarını eğitim yerine çalışma hayatına yönlendirmektedir. Çocukların sistematik bir yoksulluk döngüsü içerisinde yer almasını ve erken yaşta emek piyasasına dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Dünya genelinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun verilerine göre 160 milyon çocuk işçi bulunmaktadır (ILO, 2021). Türkiye'de ise 720 bin çocuk işçi bulunmaktadır (TÜİK, 2019). Kayıt dışı düşük ücretle çalıştırılan çocuk sayıları ile beraber çocuk işçiliği, ciddi sayılara ulaşmıştır. Milyonlarca çocuğun eğitim hakkından mahrum kalmasına, fiziksel ve psikolojik istismara uğramasına ve sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda bırakılmasına neden olan önemli yapısal bir sorundur. Çocuk işçiliğine dair yapılan çalışmalar ve uygulamaların yetersizliği, sosyal hizmet uygulama ve müdahale planı çerçevesinde incelemeyi öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda çocukları çalışmaya iten temel nedenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik ailenin ekonomik yükünü hafifletecek sosyal destekler, sosyal hizmet alında yapılan uygulamaların yaygınlaştırılması, çocuğun eğitimden mahrum kalmasını önleyecek mekanizmaların geliştirilmesi gibi faaliyetler uygulanabilir. Sonuç olarak, çocuğun korunmasına yönelik yapılan politikaların ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanabilirliğini sağlayacak denetimlerin, yasa ve kamusal gücün yanında toplumsal farkındalık oluşmasını da gerekli kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, çocuk işçiliği sorununu çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak; devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri gibi ilgili paydaşlarla iş birliği içerisinde çalışmak ve bu doğrultuda etkin, sürdürülebilir çözümler geliştirmektir Çocuk alanında sosyal hizmet uygulamanın temelinde çocuğun yüksek yararını sağlamak ve var olan durumlar karşısında çocuğun etkilenme düzeyini en aza indirmektir.

Anahtar Kavramlar: Çocuk, Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliği Sorunları, Çocuk İşçiliğine Müdahale.

Abstract

The aim of this study is to evaluate the reasons why children working in agriculture, seasonal agriculture, industry and streets work, the problems they face and social service interventions with the findings in the literature from the perspective of social work. Child labor is not one of today's problems, but one of the social problems with a long history. Although studies on child labor are carried out, this problem continues to exist in underdeveloped or developing countries. In this review, child labor is examined from a social work perspective and it is stated that the root of the problem is mostly poverty. Especially in low-income households, parents direct their children to work instead of education. This has made it easier for children to take part in a systematic cycle of poverty and to be included in the labor market at an early age. According to data from the International Labor Organization (ILO), there are 160 million child workers worldwide (ILO, 2021). In Turkey, there are 720 thousand child laborers (TurkStat, 2019). With the number of children working for low wages off the books, child labor has reached serious numbers. It is an important structural problem that causes millions of children to be deprived of their right to education, physically and psychologically abused and forced to work in unhealthy conditions. The inadequacy of studies and practices on child labor brings forward the examination within the framework of social work practice and intervention plan. In this context, the main reasons that push children to work should be eliminated. Activities such as social support to alleviate the economic burden of the family to reduce poverty, dissemination of practices in the field of social work, and development of mechanisms to prevent children from being deprived of education can be implemented. As a result, it is necessary to raise social awareness in addition to the controls, laws and public power that will ensure the applicability of policies for the protection of children at national and international level. Social workers, by addressing the problem of child labor with a multidimensional approach, work in cooperation with relevant stakeholders such as state institutions, international organizations and non-governmental organizations and develop effective and sustainable solutions in this direction. The basis of social work practice in the field of children is to ensure the best interests of the child and to minimize the level of impact on the child in the face of existing situations.

Keywords: Child, Child Labour, Child Labour Problems, Intervention in Child Labour.

1.GİRİŞ

Yaşam standartları bakımından her çocuk eşit bir çocukluk yaşam deneyimine sahip değildir. Çocukların bu yaşam deneyimlerini en iyi şekilde gerçekleştirmesine engel olan faktörlerin başında çocuk haklarının ihlal edilmesidir (Kalaycı & Karadeniz, 2023). Çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocukların gelişimleri önündeki engellerin en önemli alanlarından birisi, çocuk işçiliğidir (Erbay, 2013).

Çocuk işçiliğinin, sadece bugünün sorunlarından değildir. Uzun bir tarihi vardır ve geriye gidildikçe çocukların daha yaygın olarak çalıştırıldığı söylenebilir (İnal, 2010 s.12). Yani çocuk işçiliği geçmişten günümüze devam eden bir sorun olmakla beraber dünyanın farklı ülkelerinde görmek mümkündür.

Toplumsal bir sorun olarak uzun yıllardır gündemde kalan çocuk işçiliği, çocukların özgürce yaşamalarını engellemektedir. Çocukların çalışma hayatında yer almaları durumunda çocuklara oyun oynamak, dinlenmek, okul derslerini yapmak için yeterli zaman kalmamaktadır. Bu sorunların yanında çocukta psikolojik sorunlar, sosyal dışlanma, zorunlu eğitim sürecini tamamlayamama ve sağlıksız çevre koşulları çocuklar üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler arasındadır (Kalaycı & Karadeniz, 2023).

Sosyal hizmet mesleği, çocuk işçiliği ve çocuk işçiliğinin beraberinde getirdiği sorunlar ile güçlükleri ortadan kaldırmak, çocuğun yüksek yararı gözetmek ve sağlıklı gelişimini sağlamak

gibi çabaları barındırır. Çocuğun yaşam standartlarını, gelişimsel süreçlerini ve hak ihlalini barındırması nedeni ile çocuk işçiliği sosyal hizmet disiplinin temel konularından biridir (Güneş, 2023 s.179).

Çocuğun yüksek yararı gözetilerek, uygun müdahalenin temeli olarak sosyal hizmet uzmanlarının gelişimsel, ailesel ve çevresel faktörlerle birlikte kültürel faktörleri de içeren çok boyutlu bir değerlendirme ve uygulama çerçevesi kullanmaktadır (Webb, 2017). Aynı zamanda risklerin yönetimi ile hizmete erişimin sağlanmasına yönelik hak temelli ve bütüncül yaklaşımla politikaların geliştirilmesidir (Şimşek & Eşigül Yaghmaei, 2019).

1.1.Kavramsal Çerçeve

1.1.1.Çocuk

Çocuk kavramı, ruhsal, bedensel ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış bireylerdir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde "Çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" tanımı yapılmıştır (U.N. General Assembly, 1989, madde 1; Erkut, Balcı &Yıldız, 2017). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre; "10 yaş öncesi çocukluk, 10-19 yaş arası ergenlik dönemidir. Yasalara göre 18 yaşında ergenlik dönemidir" (Erkut, Balcı & Yıldız, 2017).

Türkiye'de çocuk kavramı yasal olarak, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunun (TCK) 6/1-c maddesi uyarınca 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun (ÇKK) 3/1-a maddesi uyarınca daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur. Bu iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde; 18 yaşını doldurmamış her insan çocuk sayılmıştır. Kişi 18 yaşından önce ergin (reşit) olsa da çocuk sayılmaya devam edecektir. Bu anlamda; 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun (TMK) 11. maddesinde erginlik (reşitlik) yaşı 18 olarak kabul edilmiş, 12. maddesinde 15 yaşını doldurmuş kişinin anne ve babasının rızası ile ve mahkemenin onayı ile ergin kılınabileceği kabul edilmiş, yine 16 yaşını doldurmuş kişinin hakim kararı ile, 17 yaşını doldurmuş kişinin ise anne ve babasının rızası ile evlenebileceği kabul edilerek evlenmenin kişiyi ergin kılacağı belirlenmiş ise de, bu durumlarda dahi ergin kılınan kişinin çocuk olma hali devam edecektir. 16 yaşında evlenmiş ve bu nedenle ergin sayılmış kişi ile 15 yaşında yargısal karar ile ergin kılınmış kişi TCK ve ÇKK bakımından çocuk olmaya devam edecektir" (Anayasa Mahkemesi, Acar).

Bilimsel anlamda çocuk kavramı, biyolojik ve sosyolojik açılardan farklı yönleri olan ve disiplinler arası perspektif gerektiren bir kavramdır. Çocuk, kişinin doğumdan ergenliğe kadar geçirdiği değişim evresini ifade eder. Biyolojik olarak çocuk, duygusal, zihinsel ve bedensel olgunlaşma sürecinde olan kişidir. Sosyal olarak çocuk ise aile, arkadaş, okul ve toplum gibi çeşitli sosyal topluluklara ait olan ve bu topluluklar tarafından verilen rolleri üstlenmelerinin yanında beklenti ve normlara göre yaşamına yön çizilmesidir (Güneş, 2023).

1.1.2.Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği kavramı ülkelere ve kültürlere göre tanımı farklılık göstermektedir. Uluslararası kavramlar içerisinde çalışan çocuk; esnaf ve sanatkarların yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklar ve ailesi ile birlikte tarım kesiminde çalışan çocuk olarak tanımlanmaktadır. "ILO ise, 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak veya yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları 'çalışan çocuk' ya da 'çocuk işçi', 15-24 yaş arası çalışanları da 'genç işçi' olarak adlandırır. ILO'nun yaptığı ayrım 4857 sayılı İş Kanunu'nda da kabul edilerek 15 yaşına kadar olanlar çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakiler genç işçi olarak" tanımlanır (Avşar & Öğütoğulları, 2012).

Türkiye'de Çalışan Çocuk Araştırması: 2019 Ekim-Aralık verilerine göre %30,8' tarım, %27'si sanayi, %45,5'i ise hizmet sektöründe yer aldı. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1 ile tarım sektöründe, 5-17 yaş grubunda çalışan çocukların ise %51,0 ile hizmet sektöründe ağırlık kazandığı görüldü (TÜİK, 2019).

Türkiye'de çocuklar genellikle sanayi, sokak ve mevsimlik tarım alanlarında istihdam edilmektedir:

1.1.3.Sanayi sektöründe çocuk işçiliği

Bu sektörde çocukların çalıştırılması sanayi devrimi ve sonrasında yüksek kar elde etmek için çocuklar bu alanda kullanıldı. Çocuk işçiliği büyük sanayi işletmelerinden ziyade küçük sanayi işletmelerinde çalıştırılmıştır, denetimi zor olmasından kaynaklanmasıdır. Türkiye'de çoğunlukla oto sanayilerde, mobilyacılıkta çalıştırılmıştır. Bu yerlerde çalışan çocuklar para kazanma amacıyla kötü şartlar altında çalışmaktadır. Tehlike altında sanayide çalışan bu çocukların fark edilmesi diğer sektörlere göre daha zordur. Bu tür çalışma alanlarında çalışan çocukların tespiti ancak yasal yollarla mümkündür (Erbay, 2013).

1.1.4.Sokak sektöründe çocuk işçiliği

Çocuk işçiliği türleri arasında en tehlikeli olan sokak çalışma alnıdır. Sokakta çalışmak; duygusal, fiziksel, cinsel istismarın yaşanabildiği korumasız ve riskli bir alandır. Oyun oynamak ve hayatın içinde bizzat yer almaktan ziyade çocukluğun yaşanmadığı ve her türlü tehlikeyi içinde barındırır. Çoğunlukla sokakta çalıştırılan çocuklar, mendil, simit, araba camı silerek, atık madde toplayarak ve ayakkabı boyayarak para kazanmaktadırlar. Türkiye'de sokakta yaşayan ve çalışan çocuk sayısı kesin kapsamlı veri bulunmamaktadır (Erbay, 2013).

1.1.5.Tarım sektöründe çalıştırılan çocuklar

Tarım sektöründe çalıştırılan çocuklar, çalıştıkları yerlerde yaşamakta işin bitiminde kendi evlerine dönebilmektedirler. Bu koşullar altında çalıştırılan çocuklar geçici ikame sorunu yaşamayıp kendi evlerinde kalmaktadırlar (Özbek & Sahil, 2004; Ata 2020). İşin süresine bağlı saatlik, günlük çalıştırılırlar.

Tarım sektöründe çocuk istihdamı geleneksel bir yapıyı oluşturmaktadır. Çocuklar tarım bölgelerinde ev ekonomisine yardım amacıyla tarlalarda emek sarf etmektedirler. Çocuklar yaptıkları iş karşılığında herhangi bir ücret almamaktadırlar. Çocukların bazıları okulu bırakarak bazıları ise okulları ile birlikte yürütmektedirler. Ancak çalışan çocuk okul başarı durumu düşme olasılığı yüksektir (Erbay, 2013).

1.1.6.Mevsimlik tarım sektöründe çalıştırılan çocuk işçiliği

Mevsimlik olarak tarımda çalıştırılan çocuklar; çoğunlukla aileleriyle birlikte ya da kendi başına ücret karşılığında bir başkasının yanında çalışan çocukları kapsamaktadır. Bu çocuk işçiler genellikle belirli yerleşim yerlerinden başka yerleşim yerlerine mevsimlik olarak başta bitki çapalamak, hasat, ot alma gibi bitkisel üretim işlerinde çalışmak üzere yaşadığı yerden ayrılarak 4-7 ay arasında değişen çalışanlardan oluşmaktadır. Çocukların bu sektörde çalışması açısından tarım kayıt dışı bir iş alana sahip sektör olması ve çocukları koruyacak herhangi iş güvenliğinin olmamasıdır. Hastalanma, yaralanma veya işverenin kötü muamelesine karşı koruma talebinde bulunamazlar (Gülçubuk, 2012).

1.1.7.Çocuk İşçiliğine Tarihsel Bakış

Çocuğun çalıştırılması yaşamın her döneminde görmek mümkündür. Geçmiş tarihler incelendiğinde çocukların yaygın olarak çalıştırıldığı söylenebilir. Sanayileşme döneminden önce tarım kültüründe çocuklar akraba ve aile iş yerlerinde çalıştırmaları oldukça yaygındı. Bu

dönemde çalışma ve eğitim iç içeydi. Tarım hayatı Orta çağ toplumlarında çocuk emeğinin kullanılması süreklilik arz etmiştir. Çocuk bir yetişkinin işlerini öğrenmede eğitim ya da çıraklık anlayışı hakimdi. Orta çağda eğitim okuldan ziyade formel bir çıraklık ya da ev/tarla işlerinde beceri gerektiren işleri yapmaktı. Çocuğun başkasının yanında ya da babasının yanında çırak olarak çalışması, mesleğin (zanaatın) bir sonraki nesle aktarılması için önemliydi (İnal, 2007; İnal, 2010 s.12-13).

Çocuk 7 yaşına geldiğinde yetişkinlerle birlikte gruplanırdı. Çocuklar çırak olarak zanaatkarların yanında çalışması, işveren ve aile arasında yapılan bir çıraklık iş sözleşmesi ile sağlanırdı. Mesleki eğitim almanın yanında çocuk, yemek ve giyimden faydalanabiliyordu (Becchi, 1998; İnal, 2010 s.13).

Kırsal bölgelerde yaşayan tarımla geçimlerini sağlayan aileler sanayileşme ve kapitalizm etkileri nedenleriyle kentlere göç etmeye başladılar. Kentlerde aileler geçimlerini sağlamak amacıyla fabrikalara iş başvurularda bulunmuşlardır. Bu iş başvuruların büyük bir çoğunluğu çocuk işçilerden oluşturmuştur. Bu süreç sonunda çocuk çalışması çocuk işçiliğine dönüşmüştür (Duyar & Özener, 2003; Şahin, 2012).

Sanayi devrimi büyük değişim ve dönüşümlere neden olmasıyla yeni örgütlenme ve üretimde makineleşmeye gidilmiştir. Yeni bir sınıf olan işçi sınıfın doğması, kentler hızla insanlarla dolması, yeni çalışma koşulları olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsan onuruna yakışmayan çalışma koşulları; çocuk, kadın, erkek işçilerin zor, ağır işlerde çalıştırılmıştır (Talas, 1981; Şahin, 2012). "1846 yılında Belçika'nın Wollonia kömür ocaklarında 10-12 yaşlarında yaklaşık on bin çocuk çalıştırılmıştır. Yine aynı dönemde tuğla imalathanelerinde çalışan çocuklar yağmur ve rüzgârdan korunaksız barakalarda barındırılmışlardır. Keten ve pamuk imalathaneler yaklaşık 40 C sıcaklıkta çamur içinde, çıplak ayakla çalışan çocukların elleri ve ayakları kangren olduğu görülmüştür (De Herdt, 1996; Şahin, 2013).

Sanayi devrimi ile trajik boyutlara gelen çocuk işçiliği, ilerleyen süreçlerde çocukları korumaya yönelik bir takım yasal düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler yapılmıştır. Görüldüğü üzere çocuk işçiliği tarihin her döneminde karşılaşılan bir olgu olmuştur. Çocuklara günümüzde nasıl davranıldığının bir iç sorun olduğu artık söylenmez. Ancak gelişmemiş ülkelerde durum hiç de iç açıcı değildir. Modern dünyada yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle dünya küçülmüş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışan çocukların durumunu gözler önüne sermiş, çocuk sömürüsüne son verilmesi konusunda uluslararası baskılar yapılmıştır (Bakırcı, 2010; Avşar & Öğütoğulları, 2012).

1.1.8.Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliğinin oluşmasında etkili olan faktörler arasında çocukların aile yapısı ve sosyal çevreleri ile yakından ilişkilidir. Ailenin ekonomik gelir düzeyi önemlidir. Çocuğun ailesinin ekonomik statüsü ve çevrenin ekonomik statüsü ile gelir dağılımında var olan eşitsizliklerden etkilenme düzeyi de önemlidir. Çelik, (2019)' göre çocuk işçiliğini etkileyen faktörleri şöyle belirtmiştir;

- Gelir dağılımında eşitsizliklerin bulunması
- Hızlı göçlerin yaşanması
- Mevzuatta eksik alanların bulunması
- Aile içerisindeki gelirin düşmesi veya azalması
- Geleneksel bakış açılarının bulunması

Temelde bakıldığındaekonomik ve sosyo-ekonomik nedenler oluşturmaktadır (Ayata Küçükbükücü, 2023 s.180).

Çocuğun ev içi ekonomiye katkısını olağan gören bazı aileleri görmek mümkündür. Ebeveynler küçük yaşta çocuğun iş hayatına girmesinin duygusal, toplumsal, fiziksel kişilik gelişimi üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağı bilincinde değildir (Köksal, 1992; Şahin, 2013).

Şahin, (2013)'e göre çocuk işçiliğini üç başlıkta tanımlamıştır;

- Eğitim masraflarının karşılanması
- İşverenlerin çocuk işgücüne olan talebi
- Az-gelişmişlik ve yoksulluk

Çocuk işçiliğinin nedenleri üzerine Çöpoğlu, (2018) şöyle değinmiştir;

Ekonomik faaliyetler; yoksulluk, enformel ekonomi, küçük ve orta boy işletmeler, çocukların belirli işler için uygun görülmesi, çocuk emeğinin maliyeti.

Sosyal faktörler; eğitim durumunun etkileri, düzensiz kentleşmenin etkileri.

Kültürel faktörler; çocuğa ve çocuğun emeğine bakış açısı, sosyalleşme ve enformel çıraklık, çocuğa bakış açısında ayrımcılık.

Çalışan çocukların çalışma nedenlerinde ilk sırayı %35,9 ile "hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak" alırken bunu %34,4 ile "iş öğrenmek, meslek sahibi olmak" %23,2 ile "hanehalkı gelirine katkıda bulunmak" izledi. Çocukların %6,4'ü ise "kendi ihtiyaçlarını karşılamak" amacıyla çalıştı (TÜİK, 2019).

1.1.9.Çocuk İşçiliğinde karşılaşılan Sorunlar

Çocuk işçiliğinde çocuğun olumsuz anlamda etkilendiği durumlar; ağır iş yükünün olması, çocuğun yaşına uygun ortamın olmaması, kullanılan araç ve gereçlerin risk barındırması, fiziksel riskler, şiddet türlerine maruz kalma gibi sorunlar sıralanabilir. Psikolojik sağlık sorunların çocuklarda yaygın olarak görülen depresyon ve anksiyetedir bunlara örnek; "*Çalışma koşullarında uzun çalışma saatleri, işyerinde düşük sosyal desteğe sahip olmama, izin kullanmama, sigortasız çalışma ve iş yerinde şiddete maruz kalma ile psikolojik sağlık sorunları ileri derecede anlamlı bir ilişki bulunmuştur"* (Ayata Küçükbükücü, 2023 s.182).

Çalışan çocukların erken yaşta sorumluluk almaları çocukluk dönemini ihmal edilmesidir. Çocukluk dönemini yaşayamayan çocuklar; eğitime devam edememe, sosyalleşememe, iletişimsizlik gibi olumsuz etkileri olmaktadır. Aynı zamanda çocuğun eğitim hakkından mahrum kalma ve çocuk istismarı farklı boyutları oluşturmaktadır (Ceylan, 2019). Dursun ve Aksakal (2018) 'ın İstanbul'da 157 çalışan çocuk (seyyar satıcı, çırak, hurda-atık toplayıcı) ile yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgular şöyledir;

- Çalışan çocukların %39, 5'i eğitimine devam etmemektedir.
- Eğitimine devam etmemenin asıl nedeni ekonomik nedenlerdir.
- Çalışan çocuklar, madde bağımlılığı, kanun ihlal etmek, şiddet ve istismara maruz kalmak.
- Çalışan çocukların %98'i fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmıştır.

Tüm bu veriler ışığında çocuk işçiler eğitim yaşamında olumsuz etkileri ve güçlükler bulunmaktadır (Ayata Küçükbükücü, 2023 s.184).

1.1.10.Çocuk İşçiliği ve Sosyal Hizmet Uygulama

Sosyal hizmet disiplini kişinin insan haklarına ve yaşam standartlarının kalitesini artırmayı amaçları taşıyan çalışmaları içermektedir. Kişinin, grubun, ailenin ve toplumun var olan sorunları azaltmak ve sorunlar karşısında uygun müdahale yöntemi belirlemektir. Çocuk alanında sosyal hizmet uygulamanın temelinde çocuğun yüksek yararını sağlamak ve var olan durumlar karşısında çocuğun etkilenme düzeyini en aza indirmektir. Çocuk işçiliği bu kapsamda sosyal hizmet alanının konusu olmuştur. Çocuk işçiliğinin önlenmesi ancak risk altında çocukların belirlenmesi ve bu riskleri ortadan kaldırma çabası içerisinde olmasıdır (Ayata Küçükbükücü, 2023 s.186).

Çocuk işçiliği kapsamında sosyal hizmet uygulamaları genelci bir yaklaşım türü kullanır. Genelci sosyal hizmet uygulaması mikro, mezzo ve makro olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilir. Sosyal hizmet uzmanı çalışan çocuk ve ailesine mikro düzeyde, çalışan çocuk ve gruplara mezzo düzeyde, çalışan çocuğun gerekli sorunları çözülmesi ve ihtiyaçların karşılanıp yeni politikalar üretmesi ise makro düzeyde müdahale yapmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları koruyucu-önleyici-güçlendirici gibi diğer yaklaşım türlerini de kullanmaktadır.

Çocuk işçiliğine yönelik sosyal hizmet uzmanının yüklendiği sorumluluklar ve roller şöyledir;
Danışmanlık: Çocuk işçilerine ihtiyaç duyuldukları her alanda danışmanlık hizmeti verir.

Savunuculuk: Çocuk ve Çocuk işçilerin haklarını savunur.

Bilgi verme: Çocuk işçilerine gerek duyulduğu her alanda bilgilendirme ve yönlendirme yapabilir.

Kaynaklarla buluşturma: Çocuk işçinin ihtiyaç duyduğu kaynaklarla buluşturmasıdır.

Psiko-sosyal destek: Çocuk işçinin sağlıklı gelişimi açısından ve ruhsal yönden iyilik halinin sağlanmasıdır (Ata, 2020).

Çocuk işçilerin yaşamı bir sistem olarak ele alındığında temel sisteme etki yapan bazı alt sistemler bulunmaktadır. Çocuğun yaşamında yer alan herhangi bir alt sistem risk altında olması veya zarar görmesi sistemin dengesini bozabilmektedir. Çocuğun yaşamında bazı alt sistemler; aile yaşamı, kardeş alt sistemi, akran grubu alt sistemi, eğitim alt sistemi, ekonomik alt sistem gibi birçok alt sistem bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanları hem sisteme hem de alt sistemlere odaklanarak sorun ve risklerin ortadan kaldırmasına yardımcı olur (Ayata, Küçükbükücü, 2023 s.187).

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliği çok boyutlu olup bütünsel bir yaklaşım ile ele alınmalıdır. Çocuk işçiliğinin arkasında yoksulluk, eğitime erişim engelleri, kültürel normlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yetersiz sosyal politikalar gibi birçok faktör bulunmaktadır. Çocuğun yüksek yararı için ulusal ve uluslararası anlaşmalar, yasalar çıkartılmıştır ancak uygulama konusunda yetersiz kalınmış ve denetim eksikliğinin varlığı söz konusudur.

Çocuk işçiliğinin yüksek olduğu bölgelerde yürütülen farkındalık kampanyaları, yerel liderlerle iş birliği ve mahalle düzeyinde koruma mekanizmaları ile çocuk işçiliğini önemli ölçüde azaltacaktır. Bu da toplum temelli çalışmalarla mümkündür.

Sosyal hizmet disiplini, çocuğun sorunlarını hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çözüme ulaştırır. Sosyal hizmet uzmanları, çocukların fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimlerini desteklemenin yanında aileyi ve toplumun çocuk haklarına dair bilinçlenmesine katkılar sağlar. Sosyal hizmet uzmanlarının sahada varlığı etkili olması için okul sosyal hizmeti, sokak sosyal hizmeti ve aile destek birimleri gibi alanlarda sosyal hizmet uzmanlarının aktif çalışması, risk

altındaki çocukların tespit edilmesi ve desteklenmesini kolaylaştıracaktır. Burada sosyal hizmet umanlarının rolü kritiktir

3. KAYNAKÇA

Avşar, Z., & Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği mücadele stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.

Ayata Küçükbükücü, R. Güneş, E. (Ed.). (2023). Çocuklarla Sosyal Hizmet. İstanbul: Çizgi Kitapevi.

Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de çocuk işçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 357-398.

Erbay, E. (2013). Türkiye'de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *24*(1), 157-168.

Erkut, Z., Balcı, S., & Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. *Çocuk ve Medeniyet*, *2*(3), 17-28.

Gülçubuk, B. (2012). Tarımda çocuk emeği sömürüsü ve toplumsal duyarlılık. *Çalışma ve*

Toplum, *2*(33), 75-94

Güneş, E. (Ed.). (2023). Çocuklarla Sosyal Hizmet. İstanbul: Çizgi Kitapevi.

Güneş, E. (Ed.). (2023). Çocuklarla Sosyal Hizmet. İstanbul: Çizgi Kitapevi.

İnal. K. (2010). Türkiye'de Çocuk Emeği. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kalaycı, C., & Karadeniz, M. (2023). Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Sosyal Korumanın Rolü. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *9*(2), 207-229.

Şahin, L. (2012). Geçmişten günümüze çocuk işçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 103-118.

Şimşek, Z., & Yaghmaei, S. N. E. (2019). Mevsimlik genç tarım çalışanları örneğinde iş sağlığı ve güvenliği alanında sosyal hizmet uygulamalarına yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(3), 767-795.

Tatar, M. (2024). Türkiye'de çocuk işçiliği ve çözüm önerileri: çocuk işçiliği izleme merkezlerinin kurulması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *15*(44), 1439-1453.

TÜİK, (2019). Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZMWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkRQxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU=%20(2).pdf. Erişim: 05.01.2025

Webb. N. B. (2017). Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması. (Çev. Erbay, E.) Ankara: Nika Yayınevi. https://www.anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf

Erişim: 05.01.2025

GREEN TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET: A LEGAL PERSPECTIVE ON SUSTAINABLE EMPLOYMENT

Natalia SHCHUKINA[1]

[1]Republic of Moldova, Dr.Habilitat in Jurisprudence, Assoc.Professor,

orcid id: 0000-0001-5858-4924

Abstract

Global climate change poses an increasingly serious challenge not only to environmental systems but also to the economic and social spheres, particularly affecting labour market dynamics and the ability of states to provide decent and sustainable employment. The ongoing transition to a green or low-carbon economy requires a fundamental rethinking of the legal and institutional frameworks governing labour relations. As economies restructure themselves in response to environmental imperatives, labour laws must evolve to support this transformation, while ensuring the protection of workers' rights and the creation of fair and inclusive labour markets.

This article examines the principles of sustainable employment in the context of climate change, focusing on the need to harmonize environmental policies with labour laws and employment strategies. Sustainable employment in this context refers not only to the creation of jobs in environmentally responsible sectors ('green jobs'), but also to the social dimension of the transformation of work – ensuring social justice, inclusion and resilience in the face of climate-induced economic shifts.

The paper examines both international legal standards and national approaches, highlighting the importance of integrating global frameworks such as the International Labour Organization Just Transition Guidelines and the Paris Agreement into national policies and legislation. A detailed legal analysis is provided, highlighting how these international commitments can inform national labour law reforms to support a just and sustainable transition.

Special attention is paid to the experience of the Republic of Moldova and its legal capacity to adapt to climate-related challenges in the world of work. Comparative insights are drawn from countries such as Germany, Canada and Belarus, which have adopted progressive legal and policy frameworks to address employment challenges related to climate change. For example, Germany's integration of climate and employment strategies, Canada's federal support for workers affected by the energy transition and Belarus's state employment programs offer valuable models.

The article formulates a number of proposals for improving the current legislation for the Republic of Moldova. These include the development of national sustainable employment strategies, legal guarantees for retraining and upgrading workers, creating incentives for creating environmentally friendly jobs and aligning labour market institutions with environmental goals.

The article formulates a number of conclusions justifying that adapting labour legislation to climate challenges requires a comprehensive, multidimensional approach that balances environmental responsibility with social justice, economic development and legal certainty.

Keywords: labor relations, green transformation, labor market, climate change, legal guarantees

THE ROLE AND EFFECTS OF SPORTS IN REDUCING PEER BULLYING
SPORUN AKRAN ZORBALIĞINI AZALTMADAKİ ROLÜ VE ETKİLERİ

[1]Turan BAŞKONUŞ1, [2]Aysima ATEŞLİ,

[1]Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Spor Bilimleri, 0000-0001-8932-7656
[2]Özel Eğitim Öğretmeni, Süha Alemdaroğlu Özel Eğitim ve Uygulama Okulu

Özet

Bu çalışma, sporun akran zorbalığını azaltmadaki rolü ve etkilerini incelemektedir. Özellikle, spor etkinliklerinin bireylerin sosyal davranışları, duygusal gelişimi ve toplumsal etkileşimleri üzerinde oluşturduğu olumlu etkiler değerlendirilmektedir. Sporun, öğrencilerin sosyal bağlarını güçlendirerek, zihinsel ve duygusal sağlıklarını iyileştirerek, zorbalık davranışlarını nasıl engellediği vurgulanmaktadır. Öğrencilerin spor yaparak öğrendikleri işbirliği, saygı, empati gibi değerler, zorbalığa karşı güçlü birer savunma aracı olarak öne çıkmaktadır. Spor, yalnızca öğrencilerin fiziksel yeterliliklerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda onların duygusal zekâlarını ve sosyal becerilerini de geliştirir.

Araştırma, sporun fiziksel etkinliklerinin, toplumsal becerilerin gelişimi, öz güvenin artması ve empati duygusunun güçlenmesi gibi konularda nasıl bir araç haline geldiğini açıklamaktadır. Sporun, sosyal entegrasyonu teşvik ederek psikolojik gelişim üzerinde doğrudan etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, top oyunları, bireysel sporlar veya grup çalışmaları gibi etkinliklerin, öğrencilerin zorbalıkla mücadele etmelerini ve daha sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmelerini sağladığı belirtilmektedir. Ayrıca, sporun toplumsal bağları güçlendirme, stres yönetimi ve psiko-sosyal iyileşme gibi etkileri de araştırılmıştır.

Çalışma, sporun, akran zorbalığına karşı etkin bir mücadele aracı olabileceğini ve bu süreçte öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirerek zorbalık davranışlarına karşı direnç kazandıklarını ortaya koymaktadır. Öğrenciler, spor etkinlikleri sayesinde yalnızca bedensel becerilerini değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerini de güçlendirmektedir. Bu, öğrencilerin zorbalıkla başa çıkma becerilerini artırırken, öz güvenlerini ve gelişen empatiyi de desteklemektedir.

Sonuç olarak, sporun sosyal gelişim ve zihinsel sağlık üzerindeki etkileri, akran zorbalığına karşı bir engelleme mekanizması işlevi görmektedir. Bu çalışma, eğitimcilerin ve okul yöneticilerinin, sporun akran zorbalığını azaltma potansiyelini daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Spor, Sosyal Beceriler, Duygusal Gelişim

Abstract

This study examines the role and effects of sports in reducing peer bullying. Specifically, the positive impacts of sports activities on individuals' social behaviors, emotional development, and social interactions are evaluated. The study highlights how physical activities strengthen students' social bonds, improve their mental and emotional health, and prevent bullying behaviors. The values students learn through sports, such as cooperation, respect, and empathy, emerge as strong defenses against bullying. Sports not only enhance students' physical competence but also develop their emotional intelligence and social skills.

The research explains how sports' physical activities become a tool in the development of social skills, increasing self-confidence, and strengthening the sense of empathy. It has been observed that sports directly affect psychological development by promoting social integration. For example, activities such as ball games, individual sports, or group exercises help students fight bullying and develop healthier social relationships. Additionally, the effects of sports in strengthening social ties, managing stress, and promoting psycho-social recovery have been explored.

The study demonstrates that physical activity can be an effective tool in the fight against peer bullying, with students developing resistance to bullying behaviors by improving their social skills during this process. Through sports activities, students not only improve their physical skills but also strengthen their social relationships. This enhances students' ability to cope with bullying while supporting their self-confidence and developing empathy.

In conclusion, the impact of sports on social development and mental health acts as a mechanism for preventing peer bullying. This study aims to help educators and school administrators better understand the potential of sports in reducing peer bullying.

Keywords: Peer Bullying, Sports, Social Skills, Emotional Development

ÖĞRETMENLERİN ÇATIŞMA ÇÖZÜM STRATEJİLERİ. IĞDIR İLİ MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Turhan MOÇ[1], Fatma KURT[2]

[1]Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, İşletme, Orcid:0000-0001-9639-2974

[2]Okul Müdürü, Iğdır M.E.B, Okulöncesi Öğretmenliği,Orcid:0009-0009-7174-9880

Özet

Farklı yaş gruplarını, bireylerin farklı tutum ve inançlarını, farklı öz geçmişlik ve kültürleri içeren önemli kurumlardan biri de okuldur. Okul bileşeninde farklı branşta öğretmenler, yöneticiler, iletişim halinde olunması gereken öğrenci ve veliler bulunmaktadır. Okulun önemli bir örneklemini oluşturan öğretmenler de sınıf içerisinde ve dışında öğrencilerle, öğrencilerin sosyal ve eğitim durumlarını görüştükleri velilerle, görüş ve öneriler paylaştıkları öğretmenlerle ve okul yöneticileriyle farklı nedenlerden dolayı çatışma içerisine girebilirler. Öğretmenlerin bu çatışma süreçlerini iyi yönetmesi gerekir çünkü okul içinde yaşanan çatışmalar iyi yönetilmediği takdirde okulun popülasyonunu oluşturan bireylerde motivasyon ve performans düşüklüğü ve psikolojik bozukluklar görülebileceği gibi daha fazla çatışmaya da neden olabilir. Bu nedenle, çatışma çözüm stratejilerini bilmek ve yönetebilmek hem teorik hem de pratik açıdan önemli bir araştırma konusu olmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Iğdır ilinde görev yapan her kademeden öğretmenin okul ortamında karşılaştıkları çatışma durumlarında kullandıkları çatışma çözüm stratejilerini belirleyerek çatışma çözüm stratejilerinin öğretmenlerin cinsiyetine, yaşına, mesleki kıdemine, görev yaptığı okulun kademesine, öğrenim durumlarına ve medeni hallerine göre bir farklılık olup olmadığını incelemektir. Nicel çalışma özelliği içeren bu araştırmanın desenini betimsel tarama modeli oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini Iğdır ilinde milli eğitime bağlı görev yapan öğretmenler oluştururken örneklemini ise kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre belirlenen 218 öğretmen oluşturmuştur. Veriler SPSS 22.0 ve AMOS 18.0 programları ile analiz edilmiş, yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre çatışma çözüm stratejileri olan bütünleştirme, hükmetme, uzlaşma ve kaçınma davranışları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken uyma startejisinde erkeklerin lehine olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucuna göre 20-30,31-40, 41-50 ve 51 yaş üzeri öğretmenlerin bütünleştirme, uyma, uzlaşma ve kaçınma startejilerini tercih etme durumlarında bir farklılık gözlemlenmemiş fakat 20-30 yaş aralığındaki öğretmenlerin 41-50 yaş aralığındaki öğretmenlere göre daha fazla hükmetme startejisi kullandıkları görülmüştür. Aynı şekilde 1-5 yıl kıdem yılına sahip öğretmenler ile 6-10 yıl kıdem yılına sahip öğretmenler arasında ve 6-10 yıl kıdem yılana sahip öğretmeneler ile 11 yıl ve üzeri kıdem yılına sahip öğretmenler arasında çatışma çözüm stratejilerini tercih etme durumları arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin çatışma çözüm stratejileri öğrenim durumları ve medeni durumları ile anlamlı farklılık göstermezken çalıştıkları okul kademesine göre farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, çatışma çözüm stratejileri, bütünleştirme, uyma, hükmetme, kaçınma, uzlaşma

Abstract

One of the important institutions that includes different age groups, different attitudes and beliefs of individuals, different backgrounds and cultures is the school. In the school component, there are teachers of different branches, administrators, students and parents who need to be in contact. Teachers, who constitute an important sample of the school, may come into conflict with students inside and outside the classroom, with parents with whom they discuss the social and educational status of students, with teachers with whom they share opinions and suggestions, and with school administrators for different reasons. Teachers need to manage these conflict processes well, because if the conflicts experienced within the school are not managed well, it may cause low motivation and performance and psychological disorders in the individuals who make up the school population, as well as more conflicts. Therefore, knowing and managing conflict resolution strategies is an important research topic both theoretically and practically. The aim of this study is to determine the conflict resolution strategies used by teachers of all levels working in Igdir province in conflict situations they encounter in the school environment and to examine whether there is a difference in conflict resolution strategies according to teachers' gender, age, professional seniority, the level of the school where they work, their educational status and marital status.The design of this quantitative study is descriptive survey model. While the population of the study consisted of teachers working for national education in Igdir province, the sample consisted of 218 teachers determined according to the convenience sampling method. The data were analysed with SPSS 22.0 and AMOS 18.0 programs and structural equation modelling was used. According to the results of the study, integration, dominance, compromise and avoidance behaviours, which are conflict resolution strategies, did not show a significant difference according to gender variable, while a significant difference was observed in favour of men in the strategy of compliance. According to another result of the research, no difference was observed in the preference of teachers aged 20-30, 31-40, 41-50 and over 51 for integration, accommodation, compromise and avoidance strategies, but it was observed that teachers aged 20-30 used dominance strategy more than teachers aged 41-50. Likewise, no difference was observed between teachers with 1-5 years of seniority and teachers with 6-10 years of seniority, and between teachers with 6-10 years of seniority and teachers with 11 years or more of seniority. In addition, according to the results of the research, teachers' conflict resolution strategies did not differ significantly with their educational status and marital status, but they differed according to the school level they worked at.

Keywords: Conflict, conflict resolution strategies, ıntegration, compliance, dominance, avoidance, compromise

1. GİRİŞ

Çatışmalar, bireyler ve gruplar arasındaki beklenti, değer ve çıkar farklılıklarından kaynaklanan sosyal yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır (Türnüklü, Şahin ve Öztürk, 2002). Özellikle örgütlerde, üyeler arasındaki kültürel geçmişlerin, kişilik özelliklerinin ve hedeflerin çeşitliliği çatışma olasılığını artırmaktadır (Özdemir, 2017; Coşkun, 2020). Çatışma, potansiyel yıkıcı etkileri nedeniyle genellikle olumsuz olarak algılansa da, son zamanlarda yapılan çalışmalar iyi yönetilen çatışmanın yaratıcılığı, yeniliği ve örgütsel büyümeyi teşvik edebileceğini göstermiştir (Tanrıöğren, 2018). Örgütlerde çatışmaların etkili bir şekilde yönetilmesi, örgütsel verimliliğin artırılmasında ve çalışanlar arasında daha güçlü kişilerarası ilişkilerin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Yılmaz, 2019). Farklı yaş, kültürel geçmiş ve deneyimlere sahip bireylerden oluşan eğitim kurumları özellikle çatışmaya yatkındır. Okullarda öğretmenler, öğrenciler, veliler ve yöneticiler arasındaki etkileşimler sıklıkla çatışmalara yol

açabilir (Başsayın, 2022). Bu çatışmaların nasıl yönetildiği, okul iklimini ve eğitim süreçlerinin genel kalitesini önemli ölçüde etkiler (Boyraz, 2015). Çatışma çözme stratejileri, bireylerin çatışmaları ele almak ve yönetmek için kullandıkları yöntemleri ifade eder ve genellikle bütünleşme, uzlaşma, kaçınma, hükmetme ve uzlaşma olarak kategorize edilir (Rahim, 2001). Önceki çalışmalar, bireylerin belirli çatışma çözme stratejilerine yönelik tercihlerinin yaş, cinsiyet ve mesleki kıdem gibi demografik değişkenlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir (Özdemir, 2018; Karip, 2015). Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin kullandıkları çatışma çözme stratejilerini araştırmak ve bu stratejilerin demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Elde edilen bulguların, öğretmenlerin çatışma yönetimi konusundaki yeterliliklerinin artırılmasına ve okullarda daha işbirlikçi ve etkili bir örgütsel ortamın teşvik edilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

1.1. Çatışma Çözüm Stratejileri

İnsanlar evde, işte, eğlence yerlerinde vb. ortamlarda çevresindeki bireylerle sosyal etkileşim içerisinde bulunurlar. Bu ortamlarda bireyler birbirleriyle olumlu bir iletişim halinde olabildikleri gibi kişilerin birbirlerinden farklı kültürlere, yaşam biçimlerine, algı ve ilgi alanlarına, inançlarına, kişilik özelliklerine ve buna benzer farklılıklara bağlı olarak çatışma içerisinde de olabilirler (Türnüklü, Şahin ve Öztürk, 2022). Nasıl bireyler arasında görülen pozitif ve toplum tarafından onaylanan iletişim halleri doğal bir durum ise kişiler arasında yaşanan çatışmalar da bir o kadar beklendik ve şaşırılmaması gereken bir durumdur (Türker, 2010). Literatüre bakılacak olursa çatışma kavramı; bireyler veya gruplar arasında farklı nedenler ile ortaya çıkan ve bu süreç içerisinde kişilerde gerginlik uyandıran, anlaşmazlık içeren ve iyi yönetilmediği durumlarda bireyin yaşantısına zarar verecek davranış ve düşüncelerin gözlemlendiği, hem psikolojik hem de fiziksel etkileri içeren yaşantılar olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2017; Coşkun, 2020; Başsayın, 2022).

Çatışma her ne kadar kulağa bireye, topluma veya örgüte olumsuz etkiler bırakan bir durum olarak gelse de bu algı günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda yıkılmaya başlamıştır. Kişiler arasında yaşanan çatışma durumları iyi yönetildiğinde çatışmanın olumsuz etkileri azaltılır, yeni fikirler geliştirilir ve bireye, topluma veya örgüte fayda sağlayacak yenilikler getirebilir (Tanrıöğren, 2018). Çatışmaların özellikle farklı yaş gruplarını, cinsiyetleri, farklı statüleri ve farklı düşünce ve bilgi birikimlerine sahip bireyleri içeren örgütlerde iyi yönetilmesi örgütün sağlamlığı ve bireylerin birbirleriyle olumlu işbirliği içerisinde olması açısından önemlidir. Örgüt içerisinde iyi yönetilen çatışma durumları rekabeti arttırarak motive edici özellik de barındırabilir (Yılmaz, 2019).

Farklı yaş gruplarını, bireylerin farklı tutum ve inançlarını, farklı öz geçmişlik ve kültürleri içeren önemli kurumlardan biri de okuldur (Özdemir, 2018). Okul bileşeninde farklı branşta öğretmenler, yöneticiler, iletişim halinde olunması gereken öğrenci ve veliler bulunmaktadır (Başsayın, 2022). Okulun önemli bir örneklemini oluşturan öğretmenler de sınıf içerisinde ve dışında öğrencilerle, öğrencilerin sosyal ve eğitim durumlarını görüştükleri velilerle, görüş ve öneriler paylaştıkları öğretmenlerle ve okul yöneticileriyle farklı nedenlerden dolayı çatışma içerisine girebilirler (Boyraz, 2015). Öğretmenlerin bu çatışma süreçlerini iyi yönetmesi gerekir çünkü okul içinde yaşanan çatışmalar iyi yönetilmediği takdirde okulun popülasyonunu oluşturan bireylerde motivasyon ve performans düşüklüğü ve psikolojik bozukluklar görülebileceği gibi daha fazla çatışmaya da neden olabilir (Seval,2006).

Çatışma çözümü ve çatışma yönetimi kavramları birbirlerine benzeseler de bazı küçük farklılıklarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çatışma çözümü, bireyler arasında mevcut olan çatışmayı dindirmek ve uzlaşmayı sağlayarak çatışmayı bir çözüme kavuşturmayı temsil ederken, çatışma yönetimi ise çatışma çözümü sürecinin tamamını ele alırken aynı zamanda bu

süreç sonunda ulaşılan sonucun istenilen olumlu bir sonuca dönüşmesi için çabaları da içerir (Çam, 2018). Bireyler çatışmaları çözümlerken kendi istek, ihtiyaç ve görüşlerine göre hareket ederler. Literatür incelendiğinde çatışma çözüm davranışlarının beş alt boyutta ele alındığı ve bunların çatışma çözüm stratejileri olarak adlandırıldığı görülmektedir. Çatışma çözüm stratejilerinden ilki olan "bütünleştirme" stilinde birey karşılaştığı çatışmayı çözerken çatışma sonucunda hem kendisinin hem de karşı tarafın mutlu olmasını hedefler ve işbirliği içeren davranışlar içerisinde bulunur (Boyraz,2015). Diğer bir çatışma çözüm stratejisi olan "uyma" davranışı aynı zamanda "itaat etme" veya "ödün vermek" olarak da adlandırılır (Coşkun,2020). Birey çatışmanın çözülmesi ve karşı taraftaki kişiyle olan sosyal ilişkilerin bozulmaması için kendi istek ve ihtiyaçlarını ikinci plana atarak çatışma yaşadığı kişinin istek ve düşüncelerine ayak uydurup çatışmanın çözüme ulaşmasını hedefler (Özgan, 2006). Bunun tam tersi davranışları yani ben'ciliği içeren hükmetme stratejisinde ise birey kendi hedef ve çıkarlarını gerçekleştirmek için karşıdaki bireye üstünlük veya baskı kurarak isteklerini kabul ettirir (Karip, 2015). Kaçınma stratejisinde adından da belli olduğu gibi çatışma durumu içerisine giren bireylerin her ikisi de çatışma durumundan uzaklaşmaya, sessizleşmeye, olayı görmezden gelmeye çalışarak ortada bir çatışma yokmuş gibi davranmayı tercih ederler (Rahim, 2001; 2002). Son olarak uzlaşma stratejisinde ise bireyler çatışmanın varlığından kaçmak yerine çatışmanın çözüme kavuşması için her iki taraf da kendi istek ve ihtiyaçlarından ödün vererek uzlaşırlar (Yılmaz, 2019). Uzlaşma çatışma çözüm stratejisini uygulayan bireyler arasında kazanan ve kaybeden yoktur çünkü bu çözümü tercih eden iki birey de istek ve düşüncelerinden fedakârlık etmiştir (Göçer ve Şahin, 2022).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Nicel çalışma özelliği içeren bu araştırmanın desenini betimsel tarama modeli oluşturmaktadır. Betimsel tarama modelinde o anki mevcut durumun değiştirilmeden aynen ortaya çıkarılması için ulaşılabilen en fazla veriye ulaşarak olayı en iyi şekilde genelleyebilmeyi amaçlar (Avcı, Usluel, Kurtoğlu ve Uslu, 2013).

2.2. Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini Iğdır ilinde milli eğitime bağlı görev yapan öğretmenler oluştururken örneklemini ise kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre belirlenen 218 öğretmen oluşturmuştur. Kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminde belirlenen evrenden örneklem seçerken hem ekonomik hem de ulaşılabilirliği kolay olan ögeleri seçerek zamandan ve paradan tasarruf ederek ulaşılabilecek en büyük örnekleme ulaşmayı hedefler (Patton,2005).

Aşağıdaki tabloda araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin demografik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1

Demografik Özelliklerin Dağılımı

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	133	61,0
	Erkek	85	39,0
Yaş	20-30	84	38,5

	31-40	78	35,8
	41-50	49	22,5
	51 ve Üzeri	7	3,2
Mesleki Kıdem	1-5	85	39,0
	6-10	48	22,0
	11 ve Üzeri	85	39,0
Görev Yapılan Okulun Kademesi	Okul Öncesi	49	22,5
	İlkokul	46	21,1
	Ortaokul	74	33,9
	Lise	49	22,5
Öğrenim Durumu	Lisans	188	86,2
	Lisansüstü	30	13,8
Medeni Durum	Evli	148	67,9
	Bekar	70	32,1
Toplam		218	100.0

Tablo 1'de öğretmenlere ait demografik dağılım bilgileri verilmiştir. Tabloya göre, araştırmaya öğretmenlerin %61'i (133) kadın, %39'u (85) erkektir. Katılımcıların %38,5'i (84 kişi) 20-30 yaş aralığında, %35,8'i (78 kişi) 31-40 yaş aralığında, %22,5'i (49 kişi) 41-50 yaş aralığında ve %3,2'si (7 kişi) 51 ve üzeri yaştadır. Öğretmenlerin %39'u (85 kişi) 1-5 yıl arasında, %22'si (48 kişi) 6-10 yıl arasında ve %39'u (85 kişi) 11 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Katılımcı öğretmenlerin %22,5'i (49 kişi) okul öncesinde, %21,1'i (46 kişi) ilkokulda, %33,9'u (74 kişi) ortaokulda ve %22,5'i (49 kişi) lisede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin %86,2'si (188 kişi) lisans mezunu iken %13,8'i (30 kişi) lisansüstü mezunudur. Son olarak öğretmenlerin %67,9'u (148 kişi) evli, %32,1'i (70 kişi) ise bekârdır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada "Öğretmen Bilgi Formu" ve "Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Öğretmen Bilgi Formu

Araştırmacının hazırladığı "Öğretmen Bilgi Formu"'nda öğretmenlerin cinsiyetini, yaşını, kıdem yılını, görev yatığı okulun kademesini, öğrenim durumlarını ve medeni durumunu içeren 6 kapalı uçlu soru yer almaktadır.

2.3.2. Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği-II

1983 yılında Rahim M. A. Tarafından geliştirilen örgütsel çatışma ölçeğinde amaç örgüt içerisinde yaşanan çatışmaların hangi yöntemlerle çözüme kavuşturulduğunu tespit etmektir. Bu ölçek A, B ve C formları olmak üzere toplam üç bölümden oluşmaktadır. Üstlerle A formu, astlarla B formu ve aynı hiyerarşik düzeyde olanlarda C formu çatışmalarda hangi çatışma

çözüm stratejilerinin kullanıldığını belirlemektedir. Bu araştırmada da öğretmenler arasında yaşanan çatışmaların çözüm stratejilerini belirlemek için C formu kullanılmıştır. C formunda "bütünleştirme, uyma, hükmetme, kaçınma ve uzlaşma" olmak üzere toplam 5 alt boyut bulunmaktadır ve bu form 5'li likert yapıda 28 maddeden oluşmaktadır. Bütünleştirme alt boyutunda 7 soru, uyma alt boyutunda 6 soru, hükmetme alt boyutunda 5 soru, uzlaşma alt boyutunda 4 soru ve kaçınma alt boyutunda ise 6 soru bulunmaktadır. Rahim (2004) ölçek alt boyutlarından alınan puanlardan hangisi daha yüksekse bireyin o çatışma çözüm stratejisini daha çok kullandığını belirtmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizine başlamadan önce uç değer analizi yapılmıştır. Uç değer analizi sonucunda 9 katılımcı veri setinden çıkarılmıştır. Analizler 218 veri üzerinden yapılmıştır.

Örgütsel çatışma ölçeği toplamda 28 soru ve 5 alt boyuttan oluşan beşli likert tipli bir ölçektir. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda faktör yük değerleri .40'ın altında kalan 7 madde (3,6,11,13,20,21,22) ölçekten çıkarılmıştır. Analizler 21 madde üzerinden yapılmıştır. Şekil 1'de örgütsel çatışma ölçeği için yapılan DFA modeline ait sonuçlar görülmektedir. Modelde oklar üzerindeki değerler madde faktör yüklerini göstermektedir.

Şekil 1. Örgütsel çatışma ölçeği dfa modeli

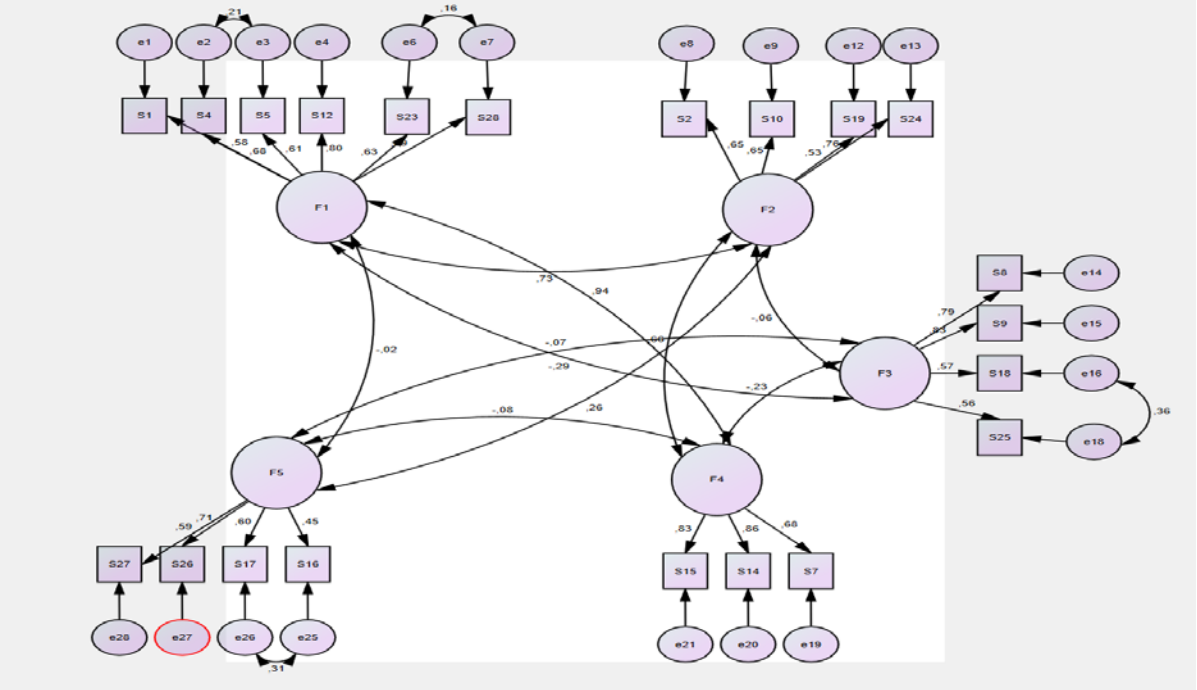

DFA için Ki-Kare/serbestlik derecesi (χ2/df), CFI, IFI, TLI, SRMR ve RMSEA uyum indeksleri incelenmiştir. χ2/df oranının 2'nin altında olması mükemmel uyum, 3 ile 5 arasında olması kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri olarak değerlendirilmektedir. RMSEA uyum değerinin .05 ve altı mükemmel uyum, 0.080 ile 0.10 arasındaki değerler ise kabul edilebilir bir uyum olarak değerlendirilmektedir. CFI, IFI, TLI değerlerinin 1'e yakın olması mükemmel, 0.90 ile 0.95 arasında ise kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, 0 ile 1 arasında değişen değerler için sıfıra en yakın "Ortalama Hataların Karekökü" (SRMR) değerinin modele daha uygun olduğu bilinmektedir (Hoe, 2008; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Kline, 2005). Araştırmada ele alınan ölçeklere uygulanan doğrulayıcı faktör analiz sonuçları bu uyum indeksleri dikkate alınarak yapılmıştır. Ayrıca modellerde kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılabilmesi için düzeltme önerilerine (modifikasyon) gerek duyulmuştur.

Tablo 2

Örgütsel çatışma ölçeğine ait dfa model uyum indeksleri

İndeksler	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değer
χ2/df	0≤χ²/df<2	3<χ²/df≤5	1.928
RMSEA	0≤RMSEA≤.050	.080<RMSEA≤.10	.065
SRMR	.00<SRMR<0.5	0.5<SRMR<.10	.048
CFI	.950≤CFI≤ 1.00	.900≤GFI<.950	.910
TLI	.950 ≤CFI≤1.00	.900≤CFI≤.950	.891
IFI	.950≤NFI≤1.00	.900≤ NFI<.950	.911

Tablo 2'de örgütsel çatışma ölçeğine ait DFA için Ki-Kare/serbestlik derecesi (χ2/df), CFI, IFI, TLI, SRMR ve RMSEA uyum indeksleri incelenmiştir. "Örgütsel Çatışma" ölçeğine yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Ki-Kare/df (χ2/df=1,928) değerleri başta olmak üzere, tespit edilen uyum katsayıları IFI=.911, CFI=.910, RMSEA=.065, SRMR=.048 ölçeğin kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir. TLI (,891) değerinin de beş faktörlü bir ölçek için kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Özdemir ve ark., 2020).

2.4. Örgütsel Çatışma Ölçeğine Ait DFA Faktör Yükleri

Örgütsel çatışma ölçeği DFA sonucunda 21 soru ve 5 alt boyuttan oluşan bir ölçektir. Ölçekteki toplam 21 madde örgütsel çatışma kavramını ölçmektedir. DFA sonucunda maddelere ait faktör yükleri tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Örgütsel çatışma ölçeğine ait dfa faktör yükleri

Ölçek Maddeleri		Faktör Yükleri	Std. Hata	z-Değeri	p
Bütünleştirme (F1)	S1	,580			
	S4	,680	,128	7,800	<.001
	S5	,606	,136	7,236	<.001
	S12	,803	,123	8,674	<.001
	S23	,630	,106	7,373	<.001
	S28	,689	,110	7,913	<.001
Uyma (F2)	S2	,651			
	S10	,655	,131	7,703	<.001
	S19	,529	,106	6,408	<.001
	S24	,755	,124	8,547	<.001

Hükmetme (F3)	S8	,793			
	S9	,829	,117	8,807	<.001
	S18	,567	,097	7,594	<.001
	S25	,560	,093	7,678	<.001
Uzlaşma (F4)	S7	,678			
	S14	,857	,110	10,823	<.001
	S15	,833	,110	10,507	<.001
Kaçınma (F5)	S27	,454			
	S16	,597	,158	4,733	<.001
	S17	,709	,190	5,651	<.001
	S26	,592	,219	5,456	<.001

Tabloya göre, alt boyutlardaki maddelerin faktör yükleri 0,454 ile 0,857 arasında değişkenlik göstermektedir.

2.5. Örgütsel Çatışma Ölçeğine Ait Güvenirlik Analizi Sonuçları

Tablo 4

Örgütsel çatışma ölçeğine ait cronbach alpha güvenirlik katsayısı

	Maddeler	**Güvenirlik Katsayısı**
Bütünleştirme	1,4,5,12,23,28	.827
Uyma	2,10,19,24	.738
Hükmetme	8,9,18,25	.806
Uzlaşma	7,14,15	.823
Kaçınma	16,17,26,27	.715
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı		.761

Tablo 4'te örgütsel çatışma ölçeği ve alt boyutlarına ait "Cronbach's Alpha" güvenirlik katsayıları verilmiştir. Ölçeğin güvenirliklerinin ölçülmesinde kullanılan Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısının eşik değeri 0,70 ve üzerinde olması durumunda ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Durmuş ve ark., 2011). Buna göre "Örgütsel Çatışma" ölçeği toplamı için "Cronbach's Alpha" güvenirlik katsayısı 0.761 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenirlik değerleri 0.715 ile 0.827 arasında olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç doğrultusunda ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

2.6. Normallik Analizi

Bu bölümde araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin SPSS v.23 kullanılarak yapılan istatiksel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5

Örgütsel çatışma ölçeği ve alt boyutlarına ait normallik testi sonuçları

Ölçek	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Bütünleştirme	-,517	,720
Uyma	-,054	-,157
Hükmetme	,317	-,472
Uzlaşma	-,664	2,763
Kaçınma	-,243	-,002
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	-,062	-,294

Tablo 5'te araştırmada kullanılan ölçeğin çarpıklık ve basıklık değerleri verilmektedir. Öncelikle verilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov analizi sonuçları incelenmiş ve analiz sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür ($p<.05$). Ancak örneklem sayısının elliden fazla olması ve Çarpıklık ve Basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında olması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilebileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2019).Tablo 5'te görüldüğü gibi ölçeğin ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerleri -3 ile +3 arasında olduğundan verilerin normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda parametrik testler kullanılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında bağımsız gruplar için t testi, üç ve üzeri gruplar için farklılık analizlerinden ANOVA analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Aşağıda Tablo 6'da cinsiyet değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6

Cinsiyete göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	df	p
Bütünleştirme	Kadın	133	4,12	,515	-,017	216	,987
	Erkek	85	4,12	,607			
Uyma	Kadın	133	3,52	,579	-3,060	216	**,002***
	Erkek	85	3,78	,663			

Hükmetme	Kadın	133	2,54	,853	,410	216	,682
	Erkek	85	2,50	,865			
Uzlaşma	Kadın	133	4,11	,512	,448	216	,655
	Erkek	85	4,07	,698			
Kaçınma	Kadın	133	3,36	,704	,047	216	,962
	Erkek	85	3,36	,762			
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	Kadın	133	3,56	,357	-,674	216	,501
	Erkek	85	3,59	,377			

Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Bütünleştirme", "Hükmetme", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ancak "Uyma" alt boyutunun puan ortalaması cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0,05). Bu farklılığa göre erkek öğretmenlerin puan ortalaması kadın öğretmenlerin puan ortalamasından daha yüksektir. Başka bir ifade ile bu anlamlı farklılık erkek öğretmenlerden kaynaklanmaktadır.

3.2. Yaşa Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Aşağıda Tablo 7'de yaş değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeğinin ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları görülmektedir.

Tablo 7

Yaşa göre tek yönlü varyans analizi (anova) sonuçları

	Yaş	**n**	$\bar{X}$	**SS**	**F**	**df**	**p**	**Anlamlı Farklılık**
Bütünleştirme	(1) 20-30	84	4,09	,582	,267	3/214	,849	
	(2) 31-40	78	4,11	,556				
	(3) 41-50	49	4,17	,499				
	(4) 51 ve Üzeri	7	4,16	,552				
Uyma	(1) 20-30	84	3,61	,632	,290	3/214	,832	
	(2) 31-40	78	3,59	,658				
	(3) 41-50	49	3,69	,561				
	(4) 51 ve Üzeri	7	3,67	,687				
Hükmetme	(1) 20-30	84	2,69	,842	**2,960**	**3/214**	**,033***	**1>3**
	(2) 31-40	78	2,54	,928				

	(3) 41-50	49	2,23	,716			
	(4) 51 ve Üzeri	7	2,46	,683			
Uzlaşma	(1) 20-30	84	4,14	,595	,240	3/214	,868
	(2) 31-40	78	4,06	,653			
	(3) 41-50	49	4,09	,490			
	(4) 51 ve Üzeri	7	4,09	,534			
Kaçınma	(1) 20-30	84	3,31	,779	1,226	3/214	,301
	(2) 31-40	78	3,30	,763			
	(3) 41-50	49	3,51	,570			
	(4) 51 ve Üzeri	7	3,60	,475			
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	(1) 20-30	84	3,59	,373	,197	3/214	,899
	(2) 31-40	78	3,55	,384			
	(3) 41-50	49	3,57	,322			
	(4) 51 ve Üzeri	7	3,63	,390			

Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Bütünleştirme", "Uyma", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları yaşa göre anlamlı farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ancak "Hükmetme" alt boyutunun puan ortalaması yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın tespiti için varyansların homojenliğine göre Tukey ve Games-Howell post-hoc testleri yapılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre, yaşları 20-30 arasında olan öğretmenler ile yaşları 41-50 arasında olan öğretmenler arasında anlamlı farklılığın olduğu ve yaşları 20-30 arasında olan öğretmenlerin puan ortalamasının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

3.3. Mesleki Kıdeme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Aşağıda Tablo 8'de mesleki kıdem değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeğinin ve alt boyutlarının ortalamalarının farklılaşma durumuna göre yapılan varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını görülmektedir.

Tablo 8

Mesleki Kıdeme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Mesleki Kıdem	**n**	$\bar{X}$	**SS**	**F**	**df**	**p**	**Anlamlı Farklılık**
Bütünleştirme	(1) 1-5 Yıl	85	4,05	,600	1,760	2/215	,174	
	(2) 6-10 Yıl	48	4,09	,433				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	4,20	,554				

Uyma	(1) 1-5 Yıl	85	3,58	,643	2,207	2/215	,113	
	(2) 6-10 Yıl	48	3,51	,577				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	3,73	,624				
Hükmetme	(1) 1-5 Yıl	85	2,73	,850	**4,129**	**2/215**	**,017***	**1>3**
	(2) 6-10 Yıl	48	2,40	,903				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	2,39	,802				
Uzlaşma	(1) 1-5 Yıl	85	4,08	,601	,241	2/215	,786	
	(2) 6-10 Yıl	48	4,07	,441				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	4,13	,655				
Kaçınma	(1) 1-5 Yıl	85	3,31	,813	1,283	2/215	,279	
	(2) 6-10 Yıl	48	3,28	,645				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	3,46	,669				
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	(1) 1-5 Yıl	85	3,57	,402	1,547	2/215	,215	
	(2) 6-10 Yıl	48	3,50	,326				
	(3) 11 Yıl ve Üzeri	85	3,61	,343				

ANOVA analiz sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Bütünleştirme", "Uyma", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları mesleki kıdeme göre istatiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ancak "Hükmetme" alt boyutunun puan ortalaması mesleki kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın tespiti için varyansların homojenliğine göre Tukey ve Games-Howell post-hoc testleri yapılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre, mesleki kıdemleri 1-5 yıl arasında olan öğretmenler ile mesleki kıdemleri 11 yıl ve üzerinde olan öğretmenler arasında anlamlı farklılığın olduğu ve mesleki kıdemleri 1-5 yıl arasında olan öğretmenlerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p<0,05).

3.4. Okul Kademesine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Tablo 9'da görev yapılan okul kademesi değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeğinin ve alt boyutlarının ortalamalarının farklılaşma durumuna göre yapılan ANOVA analiz sonuçlarını görülmektedir.

Tablo 9

Okul kademesine göre tek yönlü varyans analizi (anova) sonuçları

	Okul Kademesi	**n**	$\bar{X}$	**SS**	**F**	**df**	**p**	**Anlamlı Farklılık**
Bütünleştirme	(1) Okul Öncesi	49	4,28	,438	**3,486**	**3/214**	**,017***	**1>3**

	(2) İlkokul	46	4,19	,498			
	(3) Ortaokul	74	3,98	,597			
	(4) Lise	49	4,09	,587			
Uyma	(1) Okul Öncesi	49	3,65	,567	,256	3/214	,857
	(2) İlkokul	46	3,65	,665			
	(3) Ortaokul	74	3,57	,631			
	(4) Lise	49	3,64	,647			
Hükmetme	(1) Okul Öncesi	49	2,72	,804	1,492	3/214	,218
	(2) İlkokul	46	2,41	,870			
	(3) Ortaokul	74	2,55	,853			
	(4) Lise	49	2,40	,883			
Uzlaşma	(1) Okul Öncesi	49	4,23	,456	1,579	3/214	,195
	(2) İlkokul	46	4,13	,594			
	(3) Ortaokul	74	4,00	,664			
	(4) Lise	49	4,07	,578			
Kaçınma	(1) Okul Öncesi	49	3,31	,698	,784	3/214	,504
	(2) İlkokul	46	3,26	,786			
	(3) Ortaokul	74	3,39	,740			
	(4) Lise	49	3,46	,672			
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	(1) Okul Öncesi	49	3,67	,361	1,765	3/214	,155
	(2) İlkokul	46	3,56	,362			
	(3) Ortaokul	74	3,52	,386			
	(4) Lise	49	3,56	,327			

Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Uyma", "Hükmetme", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları görev yapılan okul kademesine göre anlamlı farklılaşmamaktadır ($p>0,05$). Ancak "Bütünleştirme" alt boyutunun puan ortalaması görev yapılan okul kademesine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın tespiti için varyansların homojenliğine göre Tukey ve Games-Howell post-hoc testleri yapılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre, okul öncesinde görev yapan öğretmenler ile ortaokulda görev yapan öğretmenler arasında anlamlı farklılığın olduğu ve okul

öncesinde görev yapan öğretmenlerin puan ortalamasının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

3.5. Öğrenim Durumuna Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Aşağıda Tablo 10'da öğrenim durumu değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 10

Öğrenim durumuna göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları

	Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	SS	t	df	p
Bütünleştirme	Lisans	188	4,13	,548	1,233	216	,219
	Lisansüstü	30	4,00	,571			
Uyma	Lisans	188	3,64	,605	,875	216	,383
	Lisansüstü	30	3,53	,742			
Hükmetme	Lisans	188	2,54	,867	,836	216	,404
	Lisansüstü	30	2,40	,783			
Uzlaşma	Lisans	188	4,11	,595	,800	216	,425
	Lisansüstü	30	4,02	,566			
Kaçınma	Lisans	188	3,32	,722	-1,786	216	,075
	Lisansüstü	30	3,58	,717			
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	Lisans	188	3,58	,367	,703	216	,483
	Lisansüstü	30	3,53	,355			

Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Bütünleştirme", "Uyma", "Hükmetme", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları öğrenim durumuna göre anlamlı farklılaşmamaktadır (p>0,05).

3.6. Medeni Durumuna Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Tablo 11'de medeni durum değişkenine göre "Örgütsel Çatışma" ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 11

Medeni durumuna göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları

	Medeni Durumu	n	$\bar{X}$	SS	t	df	p
Bütünleştirme	Evli	148	4,15	,526	1,172	216	,242
	Bekar	70	4,05	,601			
Uyma	Evli	148	3,61	,606	-,213	216	,832
	Bekar	70	3,63	,668			
Hükmetme	Evli	148	2,47	,850	-1,386	216	,167
	Bekar	70	2,64	,863			
Uzlaşma	Evli	148	4,11	,577	,532	216	,595
	Bekar	70	4,07	,621			
Kaçınma	Evli	148	3,43	,674	1,941	216	,055
	Bekar	70	3,21	,808			
Örgütsel Çatışma Ölçeği Toplamı	Evli	148	3,58	,353	,718	216	,473
	Bekar	70	3,55	,390			

Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre; ölçek toplamı, "Bütünleştirme", "Uyma", "Hükmetme", "Uzlaşma" ve "Kaçınma" alt boyutların puan ortalamaları medeni durumuna göre anlamlı farklılaşmamaktadır (p>0,05).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucuna göre çatışma çözüm stratejileri olan bütünleştirme, hükmetme, uzlaşma ve kaçınma davranışları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken uyma startejisinde erkeklerin lehine olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. Özdemir'in (2018) araştırmasında ise uyma, uzlaşma ve kaçınma stilleri cinsiyete göre farklılaşmazken, bütünleştirme stilini daha çok kadın öğretmenlerin, hükmetme stilini ise daha çok erkek öğretmenlerin kullandığı görülmüştür. Bu araştırmada "uyma" stilini daha çok erkek öğretmenlerin kullanması beklenmedik bir sonuçtur. Erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre çatışmanın uzamaması ve sosyal ilişkilerinin bozulmaması için çatışma çözümlerinde kendi istek ve düşüncelerinden ödün verdikleri söylenebilir.

Araştırmanın diğer bir sonucuna göre 20-30,31-40, 41-50 ve 51 yaş üzeri öğretmenlerin bütünleştirme, uyma, uzlaşma ve kaçınma startejilerini tercih etme durumlarında bir farklılık gözlemlenmemiş fakat 20-30 yaş aralığındaki öğretmenlerin 41-50 yaş aralığındaki öğretmenlere göre daha fazla hükmetme startejisi kullandıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra aynı şekilde 1-5 yıl kıdem yılına sahip öğretmenler ile 6-10 yıl kıdem yılına sahip öğretmenler arasında ve 6-10 yıl kıdem yılana sahip öğretmeneler ile 11 yıl ve üzeri kıdem yılına sahip öğretmenler arasında çatışma çözüm stratejilerini tercih etme durumları arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Fakat 1-5 yıl kıdem yılına sahip öğretmenlerin 11 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlere göre daha fazla hükmetme startejisi kullandığı tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlara bakılacak olursa yaş olarak daha küçük ve kıdem yılı daha az olan öğretmenlerin yaşı ve kıdemi

yüksek olan öğretmenlere göre daha fazla hükmetme startejisi kullandıkları söylenebilir. Bunun nedeni göreve yeni başlamış öğretmenlerin yaşı ve kıdem yılı fazla olan öğretmenlere göre daha idealist olmaları, bunun getirisi olarak hedeflerine ulaşmak için hükmedici çatışma çözüm stratejileri kullanmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin çatışma çözüm stratejileri öğrenim durumları ve medeni durumları ile anlamlı farklılık göstermezken çalıştıkları okul kademesine göre farklılık göstermiştir. Bu sonuca göre okul öncesi öğretmenlerinin ortaokul öğretmenlerine göre daha fazla "bütünleştirme" çatışma çözüm startejisi kullandığı görülmüştür. Okul öncesi öğretmenlerinin çatışma çözümünde daha çok orta yolu bulmaya çalıştığı, hem kendi isteklerinin karşılanması hem de çatışma yaşadığı kişinin çatışma sonunda mutlu ayrılması için çaba sarf ettiği söylenebilir.

Bu sonuçlara baktığımızda öğretmenlerin karşılaştıkları çatışma durumlarında kullandıkları stratejilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, mesleki kıdemlerine ve çalıştıkları okulların kademelerine göre değiştiği görülmektedir. Bu araştırma Iğdır ilinde görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini arttırmak için daha geniş bir evren ve örneklemde çalışmalar yürütülebilir.

Öğretmenlerin çatışma çözüm stratejileri hakkında bilgi birikimleri ölçülerek bu konu üzerine eğitim verilebilir ve sosyal iletişimi ve örgüt yapısını güçlendiren çatışma çözüm stratejilerine yönelmeleri sağlanabilir.

5. KAYNAKLAR

Avcı, Ü., Usluel, Y. K., Kurtoğlu, M. & Uslu, N. (2013). Yeniliklerin Benimsenmesi Sürecinde Rol Oynayan Değişkenlerin Betimsel Tarama Yöntemiyle İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(33), 53-71.

Başsayın, N. (2022). *Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin çatışma ve çatışma yönetimine ilişkin görüşleri.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Boyraz, S. (2015). *Öğretmenlerin çatışma yönetim stratejileri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun, A. (2020). *Yüksek lisans derecesine sahip olan öğretmenlerin okullarda çatışma ve çatışma çözümlerine ilişkin görüşleri (Sandıklı ilçesi örneği)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Göçer, O., & Şahin, A. (2022). Ortaokul Müdürlerinin Çatışmalara İlişkin Görüşleri ve Çatışma Yönetimi Stratejileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 44-61.

Karip, E. (2015). *Çatışma yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Madalina, O. (2016). Conflict management, a new challenge. *Procedia Economics and Finance*, 39, 807-814.

Özdemir, N. (2017). Örgütlerde çatışmaların tanımı, türleri, nedenleri ve yönetimi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42*(2), 93–116.

Özdemir, N. (2018). Okullarda Öğretmenlerin Yaşadığı Çatışma ve Çatışma Yönetim Stilleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42*(2), 93-116.

Özgan, H. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin çatışma yönetimi stratejilerinin incelenmesi (Gaziantep örneği).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.

Rahim M.A. (2002). Toward a theory of managing organizational conflict. *The International Journal of Conflict Management, 13*(3), 206-235.
Rahim, M. A. (2001). *Managing conflict in organizations* (3rd ed.). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
Rahim, M. A. (2004). *Rahim Organizational Conflict Inventories*: Professional Manual. PaloAlto, CA: Consulting Psychologists Press
Seval, H. (2006). Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 245-254.
Tanrıöğren, A. (2018). *Örgütlerde etkili insan ilişkileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
Türker, S. (2010). *Öğretmenleri çatışma çözüm stratejileri ile sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
Türnüklü, A., Şahin, İ., & Öztürk, N. (2002). İlköğretim okullarında öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi ve velilerin çatışma çözüm stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 32*(32), 574–594.
Yılmaz, E. (2019). *Örgütlerde çatışma yönetimi: Stratejiler ve sonuçlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

INVESTIGATION OF THE ROLE OF YOUTUBE ADDICTION IN THE GENERAL PROCRASTINATION OF ADULTS IN RELATION TO SOME VARIABLES

YETİŞKİN BİREYLERDE YOUTUBE BAĞIMLILIĞININ GENEL ERTELEME DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ROLÜNÜN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mustafa Pamuk[1]

[1]Doç. Dr., Selçuk University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Guidance and Psychological Counselling Program, ORCID: 0000-0001-8367-4382

Özet

İnsanların yaşamlarında yerine getirmeleri gereken birtakım işleri olabilmektedir. Bazen bu işlerle ilgili sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirmek yerine erteleme davranışını sergileyebilmektedirler. Bu durumda gündelik yaşamda bazı sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda bireylerin erteleme davranışına neden olan faktörleri belirlemek önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada ise çevrimiçi video paylaşım platformu olan Youtube kullanımına bağlı olarak ortaya çıkabilen riskli bir durum olan Youtube bağımlılığının bireylerin genel erteleme davranışlarında rolünün olup olmadığı bazı demografik değişkenlere (cinsiyet ve medeni durum) göre ele alınması amaçlanmıştır. Bu bağlamda 125'i erkek yetişkin ve 115'i kadın yetişkin olmak üzere toplamda 240 yetişkin bireydenveri toplanmıştır. Veriler sanal ortamlar aracılığıyla, gönüllü olan ve aktif olarak Youtube kullanan yetişkin bireylerden toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, genel erteleme davranışının kadınlarda ve bekarlarda anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hem erkek ve kadın gurplarda hem de bekar ve evli gruplarda, genel erteleme davranışları ile youtube bağımlılığı arasındaki ilişkilerin pozitif yönde, orta düzeyde, anlamlı oldukları bulunmuştur. Son olarak ise dört farklı grup (erkek, kadın, bekar ve evli) için ayrı ayrı kurulan basit regresyon sonuçlarına göre, yotube bağımlılığının dört grupta da genel erteleme davranışlarını pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordaığı bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre tartışma yapılmış, sınırlılıklar üzerinde durulmuş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Genel erteleme davranışı, youtube bağımlılığı, yetişkin bireyler.

Abstract

People may have some tasks that they need to accomplish in their lives. Sometimes, instead of fulfilling their responsibilities and duties related to these tasks, they may prefer to procrastinate. In this case, some problems may occur in daily life. In this context, it becomes important to determine the factors that cause individuals to procrastinate. The current study aims to investigate whether YouTube addiction, a risky situation that may arise from the use of the online video sharing platform YouTube, plays a role in the general procrastination of individuals in relation to some demographic variables (gender and marital status). In this context, data were collected from a total of 240 adults, 125 male and 115 female. The data were collected through online platforms from adult individuals who actively use YouTube and wanted to participate in the study on a volunteer basis. According to the results of the study, general procrastination was significantly higher in women and singles. In both the male and female groups and the single and married groups, it was found that the correlation between

general procrastination and YouTube addiction was positive, medium and significant. Finally, according to the results of the simple regression analyses conducted separately for the four groups (male, female, single, and married), YouTube addiction positively and significantly predicted general procrastination in all the four groups. In light of the findings of the study, some suggestions were made.

Keywords: General procrastination, YouTube addiction, adults.

1. INTRODUCTION

People may delay certain tasks in their lives or postpone them. Procrastination is defined as leaving the work that needs to be done until later (Çakıcı, 2003). It can be seen in all areas of human life (social relations, business life, academic work, performance, cultural activities, online interaction, purchasing behaviours, etc.) (Berk et al., 2021). It is not uncommon for people to procrastinate occasionally, but for some individuals, procrastination can become a chronic problem that causes psychological distress (Balkis & Duru, 2007). While at the beginning of the act of procrastination, there is a temporary relief and pleasure for individuals, in time this temporary situation can give way to situations such as regret, stress, anxiety and tension (Memduhoğlu & Şahin, 2021). Addressing the factors associated with procrastination and the place of procrastination in human life, has been considered important and widely researched.

General procrastination has been found to be positively and significantly correlated with time-wasters (Çiftçi & Özavci, 2023), perceived stress (Şanlıtürk & Ardıç, 2023) and neuroticism (Memduhoğlu & Şahin, 2021), while it has been found to be negatively and significantly correlated with cognitive flexibility (Ünver & Anlar, 2024), responsibility (Memduhoğlu & Şahin, 2021), optimism and self-control (Karademir, 2023) and emotion regulation (Yang, 2021). Considering the variables that general procrastination is positively and negatively correlated with, it can be said that general procrastination is a risk factor for the lives of individuals.

There are also studies in the literature showing that general procrastination is related to technology addiction. General procrastination has been found to be significantly related to multitask screen addiction (Şimşir-Gökalp et al., 2023), internet addiction (Geng et al., 2018), short video addiction (Zhao & Kou, 2024) and smartphone addiction (Hou & Li, 2019). There are also studies in the literature showing that general procrastination has positive and significant correlation with social media addiction (Çiftçi & Özavcı, 2023; Rogowska & Cincio, 2024; Sachdeva & Prusty, 2024; Tekin, 2019). In the current study, the relationship between addiction to YouTube, which ranks second among the most used social media platforms by people in Turkey in the 2024 household information technologies usage survey of the Turkish Statistical Institute (TUIK), and procrastination is addressed. In this context, it can be said that this study contributes to the limited relevant literature and can also be a source for intervention studies on relevant variables in the future.

It is observed that general procrastination has been addressed in different groups in the literature. General procrastination has been studied with students (Karademir, 2023), teachers (Tekin, 2019), administrators (Memduhoğlu & Şahin, 2021) and healthcare workers (Şanlıtürk & Ardıç, 2023). It is seen that general procrastination in adults has generally been investigated in relation to the occupational status variable (Karademir, 2023; Memduhoğlu & Şahin, 2021; Şanlıtürk & Ardıç, 2023; Tekin, 2019). In the current study, the population addressed is individuals over the age of eighteen. On the other hand, no study has been found in the literature that examines the relationship between general procrastination and YouTube addiction.

Moreover, no study has been found that examines the role of YouTube addiction in general procrastination in relation to the variables of gender and marital status. In this context, it can be said that the results obtained from this study may contribute to both the general procrastination literature and the YouTube addiction literature because the purpose of the study is to examine the role of YouTube addiction in general procrastination in adults in relation to the variables of gender and marital status.

2. METHOD

Participants

The participants of the study are 240 adults, 125 male and 115 female. While 128 of the participants are single, 112 are married. While 154 (64.2%) of the participants are employed, 86 (35.8%) are unemployed. All the participants actively use YouTube. Of the participants, 133 (55.4%) reported using YouTube for less than 1 hour daily, 95 (39.6%) reported using it for 1-3 hours and 12 (5%) reported using it for 4-6 hours daily.

Data Collection Tools

YouTube Addiction Scale: This scale was developed by Pakpour et al. (2023) and adapted to Turkish by Dinç et al. (2025). The scale consists of 6 items and a single dimension, and it is a measurement tool that uses a five-point Likert scale (1 = Never, 5 = Always). The fit values obtained from the confirmatory factor analysis are as follows: χ 2 (df) = 23.582 (7), CFI = .977 TLI = .957 IFI = .977 RMSEA = .071 and SRMR = .029. Regarding reliability, Cronbach's Alpha Coefficient was found to be .806, while McDonald's ω was found to be .813.
İnönü Procrastination Scale: It was developed by Yılmaz-Aydın and Kutlu (2024) to measure general procrastination in adults. The scale consists of 24 items and five dimensions (last-minute behaviour, subjective discomfort, motivation, dedication and coping), and it is a measurement tool that uses a five-point Likert scale (1 = Not Appropriate at All, 5 = Completely Appropriate). The lowest score to be taken from the scale is 24 while the highest score is 120. Higher scores indicate higher levels of procrastination. According to the results of the confirmatory factor analysis, the obtained fit indices are as follows: χ2/sd=1.610, CFI=.90, IFI=.90, SRMR=.07 and RMSEA=.050. Cronbach's Alpha Coefficient for the reliability of the whole scale was found to be .79.

Procedure

In the study, first, the researchers developing the scales were contacted and their permissions for the use of the scales were obtained. Then, ethical permission was obtained from the Selçuk University Faculty of Education Scientific Ethics Committee (E-91492561-605-993520). The data in the study were collected through online platforms. In the online platforms, the participants were first provided with an informed consent form. All the participants confirmed that they had read the informed consent form and were willing to participate in the study.

The data collected in the study were subjected to a preliminary check (for missing data, incorrect data entry). Then, the normality of the data was checked by examining the kurtosis and skewness values. The kurtosis and skewness values were found to be .577 and .658 for the YouTube addiction scale, and .504 and -.189 for the general procrastination scale, respectively. Since the obtained values range between 1 and -1, it can be said that the assumption of normal distribution is met (Büyüköztürk, 2010). T-test, Pearson correlation coefficients and regression analyses were performed on the data.

3. FINDINGS

In this section, results of the t-test conducted to examine whether general procrastination varies significantly depending on the gender and marital status of the adults, the Pearson correlation coefficients addressing the relationship between general procrastination and YouTube addiction in relation to the gender and marital status of the adults and the results of simple regression analysis examining the role of YouTube addiction in general procrastination according to the gender and marital status of the adults are presented.

Table 1. Investigation of the general procrastination of the adults in relation to gender

	n	**Mean**	**Ss**	**Sd**	**t**	**p**
Male	125	68	15	238	-3.526	.001*
Female	115	75	16.03			

As seen in Table 1, the mean scores of general procrastination of adults varied statistically significantly depending on their gender (t_{238}=-3.526, p<.05). The women's mean score of general procrastination (Mean=75, SD=16.03) is higher than the men's mean score (Mean=68, SD=15).

Table 2. Investigation of the general procrastination of the adults in relation to marital status

	n	**Mean**	**Ss**	**Sd**	**t**	**p**
Single	128	76.62	13.51	238	5.991	.000*
Married	112	65.3	15.7			

As seen in Table 2, the mean scores of general procrastination of adults varied statistically significantly depending on their marital status (t_{238}=5.991, p<.05). The mean score of general procrastination of the single individuals (Mean =76.62, SD=13.51) is higher than that of the married individuals (Mean=65.3, SD=15.7).

Table 3. Investigation of the relationship between the adults' general procrastination and YouTube addiction in relation to the variables of gender and marital status

	Male (n=125)	**Female (n=115)**	**Single (n=128)**	**Married (n= 112)**
r (GP and YA)	.41*	.51*	.48*	.47*

*p<.01, GP= General procrastination, YB= YouTube addiction

As seen in Table 3, when the correlation coefficients addressing the relationship between general procrastination and YouTube addiction in relation to the gender of the adults, significant, medium and positive correlations were found for both the female (r = .51, p < .01) and male (r = .41, p < .01) participants. Similarly, in relation to the marital status variable, medium, positive and significant correlations were found for both the single (r = .48, p < .01) and married adults (r = .47, p < .01).

Table 4. Investigation of the role of YouTube addiction in the adults' general procrastination in relation to the variables of gender and marital status

Groups	β	t	R^2	F	p
Male	.41	4.998	.17	24.981	.000*
Female	.51	6.361	.26	40.468	.000*
Single	.48	6.153	.23	37.863	.000*
Married	.47	5.612	.22	31.489	.000*

*p<.05

As seen in Table 4, four separate simple regression analyses were conducted. Firstly, according to the results of the simple regression analysis conducted on the male data in the context of gender, it was found that the men's YouTube addiction significantly predicted their general procrastination (β=.41, t=4.998, p<.05). YouTube addiction explained 17% of the variance in general procrastination among the male adults. On the other hand, it was found that the women's YouTube addiction also significantly predicted their general procrastination (β=.51, t=6.361, p<.05). Moreover, YouTube addiction explained 26% of the variance in general procrastination among the female adults.

As seen in Table 4, according to the results of the simple regression model established for the single participants in the context of marital status, YouTube addiction significantly predicted their general procrastination (β=.48, t=6.153, p<.05). On the other hand, in the simple regression model established for the single participants, YouTube addiction explained 23% of the variance in general procrastination. According to the results of the simple regression model established for the married participants, YouTube addiction significantly predicted general procrastination (β=.47, t=5.612, p<.05). Finally, in the simple regression model established for the married participants, YouTube addiction explained 22% of the variance in general procrastination.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

The current study examined the general procrastination of adults in relation to their gender and marital status, Pearson correlation coefficients related to the relationship between YouTube addiction and general procrastination and the results of simple regression analyses examining the role of YouTube addiction in general procrastination according to gender and marital status.

General procrastination of the adults was found to vary significantly depending on gender. The female participants' level of procrastination was found to be higher than that of the male participants. In the relevant literature, there are studies reporting similar findings (Bahat, 2023; Kahyaoğlu & Arıkan, 2021). On the other hand, there are studies showing that the level of procrastination is higher in men than in women (Karamanoğlu et al., 2022; Kerkez, 2023; Şirin & Duman, 2018). There are also studies in the literature showing that general procrastination does not vary significantly depending on gender (Memduhoğlu & Şahin, 2021; Şanlıtürk & Ardıç, 2023; Tekin, 2019). When the results of the current study are evaluated together with the findings in the literature, it can be said that there is no certainty on the relationship between general procrastination and gender. The different results may be due to the selection criteria, such as the occupation group, being considered when including adult samples in the studies.

The general procrastination of the adults was found to vary significantly depending on the variable of marital status. The level of general procrastination is higher in the single participants than it is in the married participants. There are studies in the literature reporting similar results (Arslan & Mertoğlu, 2024; Kara, 2021; Memduhoğlu & Şahin, 2021; Şanlıtürk & Ardıç, 2023). On the other hand, there are studies showing that the level of general procrastination is higher in married adults (Baltacı, 2017). In the literature, there are also some studies showing that general procrastination does not vary significantly depending on marital status (Kahyaoğlu & Arıkan, 2021). When the results of the current study are evaluated together with the findings in the literature, it can be said that there is no certainty on the relationship between general procrastination and marital status. The fact that single adults exhibit more procrastination than married adults can be explained by the fewer individuals they are responsible for, in addition to the tasks and responsibilities they have.

The correlation between YouTube addiction and general procrastination was found to be medium, positive and significant in both the male and female participants. On the other hand, YouTube addiction was found to significantly predict general procrastination in both the male and female participants. In the literature, no study has been found that separately examines the role of YouTube addiction in general procrastination in adult women and men. In this context, it can be said that the results of this study could contribute to the relevant literature. The significant prediction of general procrastination by YouTube addiction in both groups can be explained by the fact that as the time adults spend on YouTube increases, they tend to procrastinate more rather than completing their tasks and responsibilities on time. In addition, it was found that the variance explained by YouTube addiction in general procrastination is 17% in the male participants and 26% in the female participants. This relative difference is partially supported by a meta-analysis (Su et al., 2020) and other studies, which show that women tend to have higher social media addictions compared to men (Erdem & Tuzgöl-Dost, 2024; Güney & Taştepe, 2020). When the results of the current study are evaluated alongside the literature, it can be said that women, due to relatively using YouTube more than men, exhibit more general procrastination.

The correlation between YouTube addiction and general procrastination, examined in relation to marital status, was found to be medium, positive and significant in both the single and married participants. On the other hand, YouTube addiction was found to significantly predict general procrastination in both the single and married participants. The variance explained was found to be 23% for the single participants and 22% for the married participants. In the literature, no study has been found that separately examines the role of YouTube addiction in general procrastination in single and married adults. In this context, it can be said that the results of this study could contribute to the relevant literature. When the obtained results are considered together, it can be said that both the single and married individuals show similar levels of general procrastination in relation to their YouTube addiction. In the above result regarding the examination of general procrastination in relation to marital status, although the single participants were found to procrastinate more, when it comes to the role of YouTube addiction in general procrastination, the explained variance ratios were found to be very similar. Accordingly, it can be said that YouTube addiction has a similar effect on general procrastination in both single and married adults.

Although the results of the current study contribute to the literature, it has some limitations. Firstly, the current study is a cross-sectional study based on self-reports. Future studies could be longitudinal in nature. On the other hand, different results have been observed in the literature regarding the examination of general procrastination in relation to gender and marital status. Meta-analysis studies can be conducted in the future to address general procrastination

in relation to gender and marital status. To gain a deeper understanding of the obtained results, qualitative or mixed-methods research could be conducted in future studies.

5. REFERENCES

Arslan, E. T. & Mertoğlu, S. (2024). Yöneticilerde ve çalışanlarda erteleme eğilimi farklı mı? Sağlık sektöründe bir araştırma. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty, 11*(1), 172-195. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1281593.

Bahat, İ. (2023). The relationship between academic procrastination, general procrastination and patience: A study on university students. *Journal of Social Sciences and Education, 6(Education Special Issue),* 86-110.

Balkis, M., & Duru, E. (2007). The Evaluation of the major characteristics and aspects of the procrastination in the framework of psychological counseling and guidance. *Educational Sciences: Theory & Practice, 7*(1), 376-385.

Baltacı, A. (2017). Erteleme davranışı eğilimi ve beş faktörlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: okul yöneticileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 56-80.

Berk, Ö., Altunışık, R., Eskiler, E., & Sarıkaya, N. (2021). Lay (1986)'nın genel erteleme ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(2), 614-626.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (11. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çakıcı, D. Ç. (2003*). Lise ve üniversite öğrencilerinde genel erteleme ve akademik erteleme davranışının incelenmesi.* [Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Çiftçi, İ., & Özavci, R. (2023). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde zaman yönetiminin genel erteleme davranışı ve sosyal medya bağımlılığına etkisi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS*, *9*(3), 83-90.

Dinç, E., Ruckwongpatr, K., Karaduman, A., Chen, I-H., Karaduman, A., & Wang, X. L. (2025). YouTube addiction scale: Adaptation to Turkish culture, validity and reliability study. *Journal of Social Media Research, 2*(1), 13-23. https://doi.org/10.29329/jsomer.20.

Erdem, S., & Dost, M. T. (2024). Sosyal medya bağimliliğinin yordayicilari olarak temel psikolojik ihtiyaçlar ve utangaçlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(89), 213-233.

Geng, J., Han, L., Gao, F., Jou, M., & Huang, C. C. (2018). Internet addiction and procrastination among Chinese young adults: A moderated mediation model. *Computers in Human Behavior, 84,* 320-333.

Güney, M., & Taştepe, T. (2020). Social media usage and social media addiction in adolescents. *Journal of Ankara Health Sciences (JAHS), 9*(2), 183-190.

Hou, Y., & Li, C. (2019). The Relationship between general procrastination and mobile phone dependence in undergraduates: Mediating effect of willpower. *Advances in Psychology, 9*(6), 1041-1048. https://doi.org/10.12677/AP.2019.96128.

Kahyaoğlu, M., & Arıkan, E. (2021). Otel işletmelerinde erteleme davranışının demografik değişkenler açısından incelenmesi: Alanya örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(24), 79-92.

Kara, H., (2021). "Çalışanlarda erteleme davranışının iş-yaşam dengesi üzerine etkisi: Konya ilinde bir araştırma" ODÜSOBİAD 11(2), 467-482, doi: 10.48146/odusobiad.868472.

Karademir, Ç. (2023). The relationship between self-control and general procrastination in university students: The mediating role of optimism. *The Universal Academic Research Journal*, *5*(3), 182-197.

Karamanoğlu, A. Y., Koçbilek, Z. D., Turan, İ., & Özkan, R. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin genel erteleme davranışları ile mesleğe yönelik tutum ve akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *38*(3), 203-215.

Kerkez, F.İ. (2023). Öğretmen adaylarında genel erteleme davranışının çevrim içi eğitim ve akademik başarıyla ilişkisi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7*(15), 281-290, DOI: 10.57135/jier. 1299858

Memduhoğlu, H. B., & Şahin, M. (2021). Okul yöneticilerinde genel erteleme davranışının kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(3), 1804-1840.

Pakpour, A. H., Jafari, E., Zanjanchi, F., Potenza, M. N., & Lin, C. Y. (2023). The YouTube addiction scale: psychometric evidence for a new instrument developed based on the component model of addiction. *International Journal of Mental Health and Addiction*. https://doi.org/10.1007/s11469-023-01216-6

Rogowska, A.M.; Cincio, A. (2024). Procrastination mediates the relationship between problematic tiktok use and depression among young Adults. *J. Clin. Med. 13*, 1247. https://doi.org/10.3390/jcm13051247.

Sachdeva, R., & Prusty, B. (2024). The Effects of social media on procrastination and self-concept of young adults. *International Journal of Engineering, Management and Humanities*, *5*,3, 01-20.

Su, W., Han, X., Yu, H., Wu, Y., & Potenza, M. N. (2020). Do men become addicted to internet gaming and women to social media? A meta-analysis examining gender-related differences in specific internet addiction. *Computers in Human Behavior*, *113*, 106480. https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106480

Şanlıtürk, D., & Ardıç, M. (2023). Hemşirelerin algılanan stres düzeyleri ile genel erteleme eğilimleri arasındaki ilişki: Kesitsel Çalışma. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, *15*(1),198-208. DOI: 10.5336/nurses.2022-92930.

Şimşir-Gökalp, Z., Saritepeci, M., & Durak, H. Y. (2023). The relationship between self-control and procrastination among adolescent: The mediating role of multi screen addiction. *Current Psychology*, *42*(15), 13192-13203.

Şirin, E. F., & Duman, S. (2018). Cinsiyete göre beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: Genel erteleme ve akademik özyeterliğin rolü. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 1-10.

Tekin, O. (2019). Öğretmenlerin sosyal medya bağımlılık seviyelerinin genel erteleme davranışlarıyla ilişkisi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *4*(1), 36-47.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması 2024.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492 adresinden alınmıştır.

Ünver, B., & Anlar, A. (2024). Benliğin ayrımlaşması ve bilişsel esnekliğin nevrotizm ile genel erteleme davranışı arasındaki sıralı aracılık etkisi: kesitsel bir çalışma. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences/Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(4),834-844. DOI: 10.5336/healthsci.2024-104192.

Yang, Z. (2021). Does procrastination always predict lower life satisfaction? A study on the moderation effect of self-regulation in China and the United Kingdom. *Frontiers in Psychology*, *12*, 690838. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.690838

Yılmaz Aydın, D. & Kutlu, M. (2024). İnönü erteleme ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 10(*2), 137-156. DOI: https://doi.org/10.34137jilses.1544656.

Zhao, Z., & Kou, Y. (2024). Effects of short video addiction on college students' physical activity: the chain mediating role of self-efficacy and procrastination. *Frontiers in Psychology*, *15*, 1429963.

EXAMINATION OF PRESERVICE TEACHERS DIGITAL LITERACY LEVELS

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

[1]Ayham Obeid, [2]Zeynep Demirtaş

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü,https://orcid.org/0000-0002-6038-3619

[2]Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı https://orcid.org/0000-0002-0403-7199

Özet

Öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmaları, yetiştirdikleri öğrencilere rol model olmaları ve gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaları açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Özellikle öğretmen adaylarının mesleğe hazırlandığı hizmet öncesi eğitim süreci, dijital bilince sahip ve teknolojiyi etkin kullanabilen bir nesil yetiştirme yolunda kritik bir adım olabilmektedir. Bu bağlamda araştırmada, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Marmara Bölgesinde bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinin Fen Bilimleri, Okul Öncesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sosyal Bilgiler, Sınıf Eğitimi, Türkçe Eğitimi, Özel Eğitim, İlköğretim Matematik ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerine devam eden birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmaya 1086 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için Bayrakcı ve Narmanlıoğlu (2021) tarafından geliştirilen 29 madde ve 6 alt boyuttan oluşan "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler bir istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma için toplanan verilerin analizinde yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma kullanmıştır. Ayrıca, gruplar arası farklılıkları incelemek amacıyla ilişkisiz örneklemler için t testi analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin; Etik ve Sorumluluk, Günlük Kullanım ile Gizlilik ve Güvenlik boyutlarında yüksek, Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler ile Sosyal Boyutta orta, Profesyonel Üretim boyutunda ise düşük düzeyde olduğu; genel dijital okuryazarlık düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğretmen adayların Etik ve Sorumluluk, Günlük Kullanım düzeyinin erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca erkek öğretmen adayların Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler düzeyinin kadın öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijital okuryazarlık, Teknoloji, Öğretmen adayları.

Abstract

It is thought that it is important for teachers to have digital literacy skills in order to be role models for the students they educate and to provide them with the necessary knowledge and skills. Especially the pre-service education process in which pre-service teachers are prepared for the profession can be a critical step towards raising a generation that has digital awareness and can use technology effectively. In this context, this study aims to examine the digital literacy levels of pre-service teachers. The research was conducted in a descriptive survey

model from quantitative research methods. The research was conducted with first, second, third and fourth grade students attending the departments of Science, Preschool, Guidance and Psychological Counseling, Social Sciences, Classroom Education, Turkish Education, Special Education, Elementary Mathematics and English Language Teaching of the Faculty of Education of a state university in the Marmara Region in the 2024-2025 academic year. 1086 pre-service teachers participated in the study. “Digital Literacy Scale” consisting of 29 items and 6 sub-dimensions developed by Bayrakcı and Narmanlıoğlu (2021) and “Personal Information Form” prepared by the researchers were used to collect the research data. The data collected in the study were analyzed using a statistical package program. Percentage, frequency, mean and standard deviation were used to analyze the data collected for the research. In addition, t-test analysis for unrelated samples was used to examine the differences between groups. According to the results of the study, it was determined that pre-service teachers' digital literacy levels were high in Ethics and Responsibility, Daily Use and Privacy and Security dimensions, medium in General Knowledge and Functional Skills and Social Dimension, and low in Professional Production dimension; and their general digital literacy levels were at medium level. It was determined that female pre-service teachers had higher levels of Ethics and Responsibility and Daily Use than male pre-service teachers. In addition, it was determined that male pre-service teachers had higher levels of General Knowledge and Functional Skills than female pre-service teachers.

Key words: Digital literacy, Technology, Preservice teachers.

1. GİRİŞ

Modern dünyada, bilgi teknolojisi eğitim sürecinde yaygın olarak kullanılmaktadır. İnternet ve eğitim yazılımları günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Lyu ve Sokolova, 2023). Öğretmen adayları, meslek hayatları boyunca değişen koşullara uyum sağlamak ve deneyimlerini geliştirmek için sürekli öğrenmeye ihtiyaç duyar. Bu süreç, teknolojiyle desteklenerek öğrenmeyi günlük uygulamaların bir parçası yapar. Toplumda etkin rol alabilmeleri için ileri düzeyde dijital becerilere sahip olmaları gerekir (Littlejohn vd., 2012). Dijital okuryazarlık kavramı literatürde ilk kez Gilster (1997) tarafından ele alınmış ve bireylerin bilgiye erişim, bilgiyi anlama ve öğrenme süreçlerini dijital teknolojiler aracılığıyla etkin bir şekilde gerçekleştirme yeterliliği olarak tanımlanmıştır. Dijital okuryazarlık, temel iletişimden bilgi üretimine kadar dijital ortamda başarı için gerekli yetkinlikleri kapsar. Bu bağlamda, üniversitelerin eğitim programlarının bu becerileri kazandırmadaki yeterliliği sorgulanmaktadır (Littlejohn vd., 2012). Yılmaz (2021), dijital okuryazarlık kavramına değinirken; Ribble ve Bailey’nin (2007) bu kavramı, teknolojiyi öğrenme ve öğretme süreci olarak ele almaktadır. Öte yandan Karabacak ve Sezgin’e (2019) göre dijital okuryazarlık, bireylerin dijital ortamlarda elde ettikleri bilgileri doğru bir şekilde analiz edip etkili biçimde kullanabilme becerisidir. Dijital okuryazarlık, güncel ve kapsamlı becerileri kapsar: bilgiye erişim, arama, filtreleme ve değerlendirme; bilginin saklanması ve geri çağrılması; teknolojiyle etkileşim, içerik paylaşımı ve geliştirme; çevrim içi vatandaşlık, iş birliği, etik kurallara uyum, dijital kimlik yönetimi; telif hakları, programlama, cihaz güvenliği, veri koruma, sağlık ve çevre güvenliği; teknik sorun çözme, teknolojik ihtiyaçları belirleme, yenilikçi kullanım ve yeterlilik eksikliklerini tespit etme (Rambousek vd., 2016). Son dönemlerde dijital okuryazarlık konusuna yönelik yapılan araştırmaların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, öğretmenler ile öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık beceri düzeylerini ölçmeye ve değerlendirmeye odaklanmaktadır (Kozan ve Özek, 2019; Ocak ve Karakuş, 2019; Yontar, 2019; Öztürk ve Budak, 2019; Can, Çelik ve Çelik, 2020; Ogelman, Demirci ve Güngör, 2021; Şahin ve Kalkan 2022; Çelikkaya ve Köşker, 2023; Gülmez, 2024). Bu bağlamda alan yazın incelendiğinde, genellikle sosyal bilgiler, fen bilgisi, sınıf öğretmen

adayları üzerine çalışmalar mevcuttur, ancak farklı alanlardaki öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerine yönelik araştırmaların sayıca sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma, çeşitli lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık ne düzeydedir?

2. Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli tercih edilmiştir. Betimsel tarama modeli, geçmişte ya da günümüzde meydana gelmiş bir olay veya durumu, olduğu haliyle ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma türüdür (Karasar, 2012).

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini, Marmara Bölgesi'ndeki bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi'nde 2024-2025 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Dokuz lisans programında toplam 2463 öğrenci bulunan fakülteden, tabakalı küme örnekleme yöntemiyle belirlenen 1086 öğretmen adayı çalışmaya dâhil edilmiştir. Örneklem seçiminde programlar tabaka, sınıflar ise küme olarak ele alınmış; veriler, Google Form aracılığıyla gönüllü katılımcılardan toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Bayrakcı ve Narmanlıoğlu (2021) tarafından geliştirilen "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" kullanılmıştır. Toplam 29 maddeden oluşan bu ölçek, dijital okuryazarlığı altı alt boyutta değerlendirmektedir: etik ve sorumluluk, genel bilgi ve işlevsel beceriler, günlük kullanım, profesyonel üretim, gizlilik ve güvenlik ile sosyal boyut. Maddeler 5'li Likert tipi ölçekle puanlanmakta ve toplam puan aralığı 29 ile 145 arasında değişmektedir. Yapı geçerliliği açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleriyle test edilmiş, güvenirliği ise Cronbach Alpha katsayılarıyla belirlenmiştir. Alt boyutların alfa değerleri 0,719 ile 0,875 arasında değişirken, ölçeğin genel güvenirlik katsayısı 0,911 olarak tespit edilmiştir (Bayrakcı ve Narmanlıoğlu, 2021). Elde edilen veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" için geliştiricilerden e-posta yoluyla izin alınmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu eklenmiş ve ardından Google Formlar aracılığıyla dijital formata dönüştürülmüştür. Uygulama öncesinde üniversite düzeyinde gerekli etik ve idari onaylar temin edilmiştir. 2024-2025 bahar döneminde, öğretmen adaylarına çevrimiçi platformlar yoluyla ulaşılarak veri toplanmıştır. Uygulama sürecinde araştırmacı, ilgili sınıflarda doğrudan bulunarak ölçme aracı hakkında bilgi vermiş ve uygulamayı yönlendirmiştir. Katılımcılara formu doldurmaları için yaklaşık 10-15 dakika süre tanınmış, veri toplama süreci ise üç hafta içerisinde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, araştırmanın amacına ve sorularına uygun şekilde SPSS 26 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde betimsel istatistiklerden frekans,

yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma; iki grup arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla ise t-testi kullanılmıştır. Analiz öncesinde verilerin normal dağılıma uygunluğunu kontrol etmek için normallik testleri gerçekleştirilmiştir. George ve Mallery (2010) tarafından belirtilen ±2 aralığındaki çarpıklık ve basıklık katsayıları doğrultusunda verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dijital okuryazarlık düzeylerinin yorumlanmasında ise 1.00–1.79 arası "kesinlikle katılmıyorum", 1.80–2.59 "katılmıyorum", 2.60–3.39 "kararsızım", 3.40–4.19 "katılıyorum" ve 4.20–5.00 "kesinlikle katılıyorum" derecelendirme aralıkları ölçüt olarak esas alınmıştır (Gülmez, 2024).

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen verilerin analiz sonuçları tablolar halinde açıklanarak sunulmuştur.

3.1 Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

''Dijital Okuryazarlık'' ölçeğinin her bir alt boyutu için hesaplanan tanımlayıcı istatistik değerleri (ortalama ve standart sapma) Tablo 3. 1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ilişkin elde edilen bulgular

Boyutlar		Düşük	Orta	Yüksek	X̄	S
Etik ve Sorumluluk	Aralık	7-16	17-26	27-35	28.96	4.446
	F	12	250	824		
	%	1.1	23.0	75.9		
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	Aralık	6-14	15-22	23-30	17.46	5.563
	F	344	548	194		
	%	31.7	50.5	17.9		
Günlük Kullanım	Aralık	6-14	15-22	23-30	24.68	3.895
	F	27	247	812		
	%	2.5	22.7	74.8		
Profesyonel Üretim	Aralık	2-4	5-7	8-10	3.89	1.908
	F	782	240	64		
	%	72.0	22,1	5.9		
Gizlilik ve Güvenlik	Aralık	4-9	10-15	16-20	16.89	2.712
	F	11	264	811		
	%	1.0	24.3	74.7		
Sosyal Boyutu	Aralık	4-9	10-15	16-20	13.06	3.815

	F	199	574	313		
	%	18.3	52.9	28.8		
	Aralık	29-67	68-106	107-145		
Toplam	F	9	582	495	104.95	14.598
	%	.8	53.6	45.6		

Tablo 3.1 verilerine göre, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerileri alt boyutlar temelinde farklılık göstermektedir. Etik ve Sorumluluk boyutunda katılımcıların büyük kısmı (%75,9) yüksek düzeyde beceri sergilemiş ($\bar{X}$=28.96), Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler boyutunda ise çoğunluk orta (%50,5) ve düşük (%31,7) düzeyde kalmıştır ($\bar{X}$=17.46). Günlük Kullanım alanında adayların %74,8'i yüksek düzeyde yeterlilik göstermiştir ($\bar{X}$=24.68). Buna karşın, Profesyonel Üretim boyutunda katılımcıların %72'si düşük beceri düzeyine sahiptir ($\bar{X}$=3.89). Gizlilik ve Güvenlik boyutu yüksek düzeyde değerlendirilmiş ($\bar{X}$=16.89), Sosyal Boyut ise genellikle orta düzeyde kalmıştır ($\bar{X}$=13.06). Genel dijital okuryazarlık puanı ($\bar{X}$=104.95), öğretmen adaylarının beceri düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.2 İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla, dijital okuryazarlık ölçeğinin toplam puanı ve alt boyutları üzerinden bağımsız örneklem t-testi uygulanmış; analiz sonuçları Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Tablo 3.2 Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya koyan bağımsız örneklem t-testi sonuçları.

Dijital Okuryazarlık Alt Boyutları	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S.s	T	F
Etik ve Sorumluluk Boyutu	Erkek	224	28.29	4.548	-2.539	.011*
	Kadın	862	29.13	4.405		
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	Erkek	224	20.48	5.939	8.764	.000*
	Kadın	862	16.67	5.183		
Günlük Kullanım Boyutu	Erkek	224	23.79	4.584	-3.374	.001*
	Kadın	862	24.91	3.663		
Profesyonel Üretim Boyutu	Erkek	224	4.13	2.189	1.937	.054
	Kadın	862	3.83	1.824		
Gizlilik ve Güvenlik Boyutu	Erkek	224	16.78	2.869	-.727	.467
	Kadın	862	16.92	2.671		

Sosyal Boyutu	Erkek	224	12.64	4.064	-1.879	.061
	Kadın	862	13.17	4.742		
Toplam	Erkek	224	106.10	16.642	1.201	.185
	Kadın	862	104.65	14.013		

Tablo 3.2'e göre, öğretmen adaylarının genel dijital okuryazarlık puanları açısından cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (erkekler $\bar{X}$=106.10, kadınlar $\bar{X}$=104.65; p>0.05). Ancak alt boyutlar düzeyinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Etik ve Sorumluluk boyutunda kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}$=29.13) erkeklere ($\bar{X}$=28.29) kıyasla anlamlı derecede daha yüksek puan aldığı görülmektedir (p<0.05). Öte yandan, Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler boyutunda erkek adayların ($\bar{X}$=20.48), kadınlara ($\bar{X}$=16.67) göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir (p<0.05). Günlük Kullanım boyutunda ise kadın adaylar ($\bar{X}$=24.91), erkek adaylara ($\bar{X}$=23.79) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puan almıştır (p<0.05). Profesyonel Üretim, Gizlilik ve Güvenlik ile Sosyal Boyut alt boyutlarında ise cinsiyete bağlı anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Günümüzde dijital teknolojilerin hızlı bir şekilde gelişmesi, bireylerin yaşam biçimlerini önemli ölçüde etkilemiş ve yeni becerilerin kazanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu beceriler arasında yer alan dijital okuryazarlık, bireylerin hem gündelik yaşamda hem de eğitim ve iş hayatında etkili ve bilinçli bir şekilde teknolojiyle etkileşime girmelerini sağlayan temel bir yetkinlik haline gelmiştir. Özellikle öğretmen adaylarının, dijital dünyada doğmuş ve büyümüş öğrencilere hitap edebilmesi ve çağdaş eğitim anlayışını benimseyebilmesi açısından bu beceriye sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yürütülen araştırma, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini tanımlamayı ve bu düzeylerin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar tartışılmış ve ilgili önerilere yer verilmiştir.

Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, aday öğretmenlerin dijital çağa uyum sağlama kapasitelerinin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca, aday öğretmenlerin dijital ortamda karşılaştıkları temel sorunları bağımsız şekilde çözebilme becerisine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgu, adayların teknolojiyle olan etkileşim sürelerinin artması ve dijital araçlara yeterlilik kazanmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Elde edilen veriler, literatürdeki çeşitli çalışmalarla örtüşmektedir. Özerbaş ve Kuralbayeva (2018), Yontar (2019), Rizal ve arkadaşları (2019), Sağ (2021), Yoleri ve Anadolu (2022), Doğan ve Benzer (2023), Kırbaş ve Bulut (2024) ve Varghese ve Arya (2024) tarafından yürütülen araştırmalar benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bununla birlikte, bazı araştırmalarda farklı bulgulara da rastlanmaktadır. Kozan (2018), Arslan (2019), Can, Çelik ve Çelik (2020), Bay (2021), Şahin ve Kalkan (2022), Nurbaya (2023), Özçelik ve Yılmaz (2024) ile Gülmez (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu raporlamıştır. Öte yandan, Kaya ve Korucuk (2022), Hidayat ve çalışma arkadaşları (2023) ile Küçük ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan araştırmalar ise bu düzeyin düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuçların, öğretmen yetiştiren programların içerik ve niteliğiyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kırbaş ve Bulut'un (2024) çalışması da benzer biçimde, eğitim fakültelerinde sunulan programların dijital becerileri

geliştirme açısından yeterli olmayabileceğini ortaya koymakta ve öğretmen adaylarına yönelik özel olarak tasarlanmış dijital yeterlik eğitimlerinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyete göre incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum, dijital teknolojilerin günlük yaşamdaki yaygın kullanımının kadın ve erkek bireylere benzer deneyim alanları ve eğitim fırsatları sunmasıyla ilişkilendirilebilir. Alan yazında yer alan bazı çalışmalar da bu bulguyu desteklemektedir. Özellikle Arslan (2019), Kozan (2018), Sarıkaya (2019), Can, Çelik ve Çelik (2020), Bay (2021), Özçelik ve Yılmaz (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda, dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete bağlı olarak değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, literatürde bu bulgunun aksini savunan çalışmalar da mevcuttur. Öztürk ve Budak (2019), Yoleri ve Anadolu (2022), Özcan (2022) ile Çelikkaya ve Köşker (2023), kadın ve erkek öğretmen adayları arasında dijital okuryazarlık becerileri açısından anlamlı farklar olduğunu raporlamıştır. Benzer şekilde, Dağaşan (2023) ve Uzun ve arkadaşlarının (2023) çalışmaları da cinsiyetin dijital okuryazarlık düzeyi üzerinde belirleyici olmadığını ortaya koymuştur. Bu araştırmalarda, bireylerin teknolojiye erişim düzeyleri, aldıkları eğitimler ve öğrenim süreçlerinin benzer koşullarda gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

Ulaşılan tüm sonuçlar doğrultusunda araştırma bağlamında şu öneriler sunulabilir:

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemi çerçevesinde ve betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ancak, dijital okuryazarlık becerileri üzerine yapılacak gelecekteki çalışmaların farklı yöntem ve modellerle yürütülmesi alana yeni katkılar sağlayabilir. Özellikle farklı demografik özelliklere sahip örneklem gruplarıyla gerçekleştirilecek araştırmalar, dijital okuryazarlığın çeşitli boyutlarını daha kapsamlı şekilde ortaya koyabilir. Bu bağlamda, dijital okuryazarlığın alt boyutlarını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılması önerilmektedir. Ayrıca, lisans düzeyinde verilen bilgisayar ve medya okuryazarlığı derslerinin yalnızca kuramsal bilgiyle sınırlı kalmayıp, öğrencilerin dijital becerilerini uygulamalı olarak geliştirecek içeriklerle desteklenmesi faydalı olabilir. Öğretmen adaylarının dijital yeterliliklerini artırmak amacıyla, lisans eğitimi süresince verilen projelerde ve ödevlerde dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklere yer verilmesi önerilmektedir.

5. KAYNAKLAR

Arslan, S. (2019). *İlkokullarda ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Master's thesis]. https://www.proquest.com/docview/2700374925/abstract/596BB27215FE4B10PQ/12

Bay, D. N. (2021). Okul öncesi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), Article 7.

Bayrakcı, S., & Narmanlıoğlu, H. (2021). Digital literacy as whole of digital competences: Scale development study. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 1–30.

Can, Ş., Çelik, B., & Çelik, C. (2020). Fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyine çeşitli değişkenlerin etkisi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 352–358. https://doi.org/10.38089/ekuad.2020.33

Çelikkaya, T., & Köşker, C. (2023). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital okuryazarlık beceri yeterlilik düzeyleri (Kırşehir örneği). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 1–28.

Dağaşan, E. (2023). Analysis of language teachers digital literacy levels in terms of various variables. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 3. https://doi.org/10.33902/jpsp.202324108

Doğan, T., & Benzer, S. (2023). Fen bilimleri öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Individual Differences in Education*, 5(1), 14–30. https://doi.org/10.47156/jide.1243400

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10a ed.). Pearson.

Gilster, P. (1977). *Digital literacy*. New York: Wiley Computer Pub.

Gülmez, R. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin incelenmesi. *International Journal of Values in Education and Society*, 2(1). https://journalves.com/index.php/pub/article/view/22

Güngör, H., Ogelman, H. G., & Demirci, F. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*.

Hidayat, M. L., Hariyatmi, Astuti, D. S., Sumintono, B., Meccawy, M., & Khanzada, T. J. S. (2023). Digital competency mapping dataset of pre-service teachers in Indonesia. *Data in Brief*, 49, 109310. https://doi.org/10.1016/j.dib.2023.109310

Karabacak, Z. İ., & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. *Türk İdare Dergisi*, 1(488), 319–343.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (23. bs.). Nobel Yayın Dağıtım. https://kitab-evi.com/wp-content/uploads/2025/01/pdfcoffee.com_bilimsel-aratrma-yntemi-prof-dr-niyazi-karasarkilipdf-pdf-free.pdf

Kaya, H. İ., & Korucuk, M. (2022). Examination of digital literacy levels of university students. *Dinamika Ilmu*, 22(1), Article 1. https://doi.org/10.21093/di.v22i1.4523

Kirbas, A., & Bulut, M. (2024). Investigation of the competencies of teacher candidates in using Web 2.0 tools. *International Journal on Studies in Education*, 6(3), Article 3. https://doi.org/10.46328/ijonse.227

Kozan, M., & Özek, M. B. (2019). BÖTE bölümü öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 107–120.

Küçük, S., Ateş, S., & Koçak, Ö. (2024). Do teachers possess the essential digital literacy to effectively navigate through the digital era? *2024 IEEE 18th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT)*, 1–4. https://doi.org/10.1109/AICT61888.2024.10740420

Littlejohn, A., Beetham, H., & McGill, L. (2012). Learning at the digital frontier: A review of digital literacies in theory and practice. *Journal of Computer Assisted Learning*, 28(6), 547–556. https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2011.00474.x

Lyu, L., & Sokolova, A. (2023). The effect of using digital technology in the music education of elementary school students. *Education and Information Technologies*, 28(4), 4003–4016. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11334-8

Ocak, G., & Karakuş, G. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlilik becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129–147.

Özçelik, A. M., & Yılmaz, A. A. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi*, 2. https://doi.org/10.51119/ereegf.2024.104

Özcan, M. (2022). Evaluation of prospective teachers' digital literacy levels and mobile learning attitudes. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 5(2), 367–378. https://doi.org/10.31681/jetol.1020586

Öztürk, Y., & Budak, Y. (2019). Öğretmen adaylarının kendilerine yönelik dijital okuryazarlık değerlendirmelerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (21), 156–172.

Özerbaş, M. A., & Kuralbayeva, A. (2018). Türkiye ve Kazakistan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1).

Rambousek, V., Štípek, J., & Vaňková, P. (2016). Contents of digital literacy from the perspective of teachers and pupils. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217, 354–362. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.02.101

Ribble, M., & Bailey, G. (2007). *Digital citizenships in schools*. Washington: ISTE.

Rizal, R., Setiawan, W., & Rusdiana, D. (2019). Digital literacy of preservice science teacher. *Journal of Physics: Conference Series*, 1157(2), 022058. https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1157/2/022058/meta

Sağ, M. (2021). Öğretmenlerin dijital okuryazarlığı ve engellerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.

Sarıkaya, B. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital okuryazarlık durumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 12(62).

Şahin, H., & Kalkan, M. (2022). Okul öncesi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 26–38.

Uzun, S., Meydan, A., Devrilmez, E., & Uzun, A. (2023). The relationship between teachers attitudes towards distance education and their digital literacy levels. *Journal of Pedagogical Research*, 5. https://doi.org/10.33902/JPR.202322499

Varghese, J., & Arya, A. (2024). Exploring 21st century digital literacy skills among the prospective teachers for holistic learning. *6*, 282–291.

Yılmaz, Ö. (2021). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık beceri düzeylerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 17–27.

Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 815–824.

REFLECTIONS OF TURKIYE-ENGLAND RELATIONS DURING WORLD WAR II IN THE TURKISH PRESS

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININA YANSIMALARI

Hatice KIZILTAŞ

-0009-0009-6014-5125

ÖZET

Türk-İngiliz ilişkileri 16.yüzyıl itibariyle gelişmeye başlamıştır. Sultan III. Murad'ın 15 Mart 1579'da Harborne aracılığıyla gönderdiği mektup ikili ilişkilerin resmileşmesi anlamında ilk adım olmuştur. William Harborne 1583 yılında İngiltere Osmanlı elçisi olarak atanmıştır. Karlofça Antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir seviyeye taşınmıştır. Osmanlı Daimî Elçisi Yusuf Agaf Efendi, ilk Osmanlı daimî elçisi olarak Londra'ya atanmıştır. Birinci Dünya savaşı döneminde Osmanlı ve İngiltere'nin farklı taraflarda bulunması iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Birinci Dünya savaşının ardından Musul sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun İngiltere ve Türkiye arasında görüşülmüş ancak sonuç alınamamıştır. Bunun sonucunda Türkiye ve İngiltere Milletler Cemiyetinin kararlarını doğrudan kabul etmek yerine kendi aralarında anlaşmaya varılmıştır. Türkiye'nin 1936'da Milletler Cemiyetine katılması ve İngiltere ile ortak platformda iş yapması diplomatik ilişkileri güçlendirmiştir. 1937 yılında Nyon Konferansının ardından ilişkiler daha da güçlenmiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün İngiliz Veliahttı VI. Gorgenin 1937'de gerçekleşen taç giyme törenine katılmıştır. İkinci Dünya Savaşında ise söz konusu ülkelerin aynı tarafta savaşa katılması ilişkileri sağlamlaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın 1939 yılında Polonya'yı işgal etmesiyle başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etti. Türkiye, savaş dışı kalma politikasını sürdürürken, olası dış saldırılara karşı ittifak arayışlarına girdi. 1945 yılında, Almanya 8 Mayıs'ta teslim olmuştur. Ağustos ayında ise ABD, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombaları attı. Bunun sonucunda Japonya, 2 Eylül'de teslim olmuş ve savaş resmen sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmeler hem Türk basınında hem de yabancı basında geniş yer bulmuştur. Türk-İngiliz ilişkileri, askeri yardımlar ve Türkiye'nin savaşa dahil olması için düzenlenen konferanslar Türk basınında sıkça dile getirilmiştir. Ancak savaş sırasında İngiltere'nin sağladığı ekonomik destekler, savaşın sona ermesiyle birlikte kesilmiş ve bu durum iki devlet arasında soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: İngiltere, Türkiye, II. Dünya Savaşı, Diplomasi, Basın

[*]Bu Makale II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-İngiltere İlişkilerinin Türk Basınına Yansıması (193-1945) Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

ABSRACT

Turkish-English relations began to develop in the letter sent by Sultan Murad III via Harborne on Marc 15, 1579 was the First step in for malizing bilateral relations. William Harborne was appointed as the Ottoman ambassador to England'in 1583. With the Treaty of Karlowitz, relations between the two countries were taken to a different level. The Ottoman Permanent Ambassador Yusuf Agaf Efendi was appointed to London as the first Ottoman Permanent Ambassador. The fact that the Ottomans and England were on different sides during the First

World War brought relations between the two countries to a breaking point. The Mosul issue arose after the First World War. This issue was discussed between England and Turkey, but no result were achieved. As a results Turkey and England reached an agreement between themselves instead of directly accepting the decisions of thee League of Nations. Turkey's participation in the League of Nations in 1936 and doing business with England on a common platform strengthened diplomatic relations. Relations were further strengthened after the Nyon Conference in 1937. He also attended the coronation ceremony of İsmet İnönü, the British Crown Prince VI. Gorgen in 1937. World War II, the fact that the countries in question joined the war on the same side strengthened the relations. World War II began with Germany invading Poland in 1939. Following this, England France declared war on Germany. While Turkey continued its policy of staying out of the war, it began to seek alliances against possible external attacks. In 1945, Germany surrendered on May 8. In August, the USA dropped atomic bombs on Hiroshima and Nagasaki. As a result, Japan surrendered on September 2 And the war officially ended. The developments in World War II were widely covered in both the Turkish and foreign press. Turkish-English relations, military aid and conferences organized for Turkey's participation in the war were frequently mentioned in the Turkish press. However, the economic support provided by England during the war was cut off with the end of the war and this caused cold winds to blow between the states.

Key Words: England, Türkiye, World War II., Diplomacy, Press**.**

PERCEPTIONS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON THE CONCEPT OF TAX:A METAPHOR STUDY

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ÇALIŞMASI

Ali Osman YILMAZ[1], Halil MUTLU[2]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Ş.Y.D. MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü Maliye, ORCID ID:0000-0001-7758-1323

[2] İngilizce Öğretmeni, MEB Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulu, Eğitim Bilimleri,ORCID ID:0009-0007-7901-4921

Özet

Vergi, devletlerin kamu hizmetlerini finanse ederken kullandığı temel parasal kaynakların içerisinde en fazla paya ve öneme sahip kamu gelirleridir. Değişen ve gelişen günümüz dünyasında, vergiler hayatımızın hemen hemen bütün alanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak yer almakta ve etkisini göstermektedir. Vergi, sadece vergi mükelleflerinin devlete hukuki cebir altında karşılıksız olarak ödemek zorunda oldukları parasal bir ödeme aracı değildir. Vergilerin bunun çok ötesinde bir anlama ve yere sahip olduğu ifade edilebilir. Mecaz, bir kavramın belirli bir benzerliğini ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan bir dil formu olarak belirtilebilir. Mecazlar, kavramları ya da terimleri farklı anlamlara dönüştürebilmektedir. Bu çalışmanın konusu, öğrencilerin vergi kavramına yönelik algılarını belirlemektir. Yatılı bölge okulunda öğrenim gören öğrencilerin vergiye ilişkin bakış açılarının, farkındalıklarının ve vergi kavramına yükledikleri anlamların belirlenmesi açısından bu çalışma büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin vergi kavramına ilişkin bakış açılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmaktır. Çalışma grubunu 2024-2025 Eğitim ve Öğretim Yılı Güz Döneminde Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim şeklinde desenlenmiştir. Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden yararlanılmıştır. Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu görüşmeler yüz yüze şeklinde olmuştur. Katılımcılar, Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulu öğrencilerinden oluşmaktadır. Toplanan verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde, toplanan verileri açıklayabilecek terimler ve bunlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu süreçte araştırma verileri kavramlaştırılarak olguyu tanımlayabilecek kategoriler (temalar) tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrenciler vergi kavramına yönelik olarak toplam 30 geçerli metafor üretmişlerdir. Öğrencilerin ürettikleri bu metaforlar, 4 temel kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; “Vatandaşlık Görevi”, “Devletin Sürekliliği ve Gücü”, “Gelecek” ile “Zorunluluk ve Süreklilik”dir. Bu çalışma sonucunda, öğrencilerin vergiye karşı bakış açıları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerin vergi kavramına ilişkin algılarının geliştirilmesi veya pekiştirilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Vergi, Nitel Araştırma, Olgubilim, Metafor, Öğrenci.

Abstract

For governments, taxes are the most important public income among the basic monetary resources that have the biggest share to finance public services. In the changing and developing world of today, taxes play a direct or indirect role almost in every area of our life and show their influence on it. Taxes are not a mere monetary tool of charging that taxpayers are forced to pay under legal obligations. It can be stated that taxes have a much higher meaning than these definitions. Metaphors can be defined as a language form that is used to discover the similarities of a term. Metaphors can transform notions and terms into different meanings. The topic of this study is to identify students' perception toward the notion "tax". With regard to finding out the perceptions, awareness, the meanings the students put into the term "tax", this study holds a big importantance. The objective of the study is to bring the students' perceptions toward the term "Tax" to light. Target population of the study consists of the students that study in Doğanyurt Regional Boarding Secondary School in the educational year of 2024-2025. The study is designed as phenomenological method among the qualitative research methods. Of purposeful sampling methods, convenience sampling is utilized in this study. Research data is collected by semi-struectured interview forms. These interviews have been carried out face to face. The participants consist of the Doğanyurt Regional Boarding Secondary School students. Content analysis is used to analyse the collected data. In the content analysis, it is intended to reveal the terms that will explain the collected data and the correlation in between. In this process, the collected date was conceptionalised and the themes (categories) that define the notions were detected. At the end of the study the students have come up with 30 valid metaphors in total for the term "Tax". These metaphors are categorised under 4 main themes. There are as follows; duty of a citizen; the survival and power of the government; future; necessity and continuity; At the end of the study, the students' perceptions toward the term "Tax" were founded. In the scope of this research, recommendations were given in order to better and reinforce students' perceptions towards taxes.

Keywords: Tax, Qualitative Research, Phenomenology, Metaphor, Student.

1. GİRİŞ

Vergi, devletlerin kamu hizmetlerini finanse ederken kullandığı temel parasal kaynakların içerisinde en fazla paya ve öneme sahip kamu gelirleridir. Değişen ve gelişen günümüz dünyasında, vergiler hayatımızın hemen hemen bütün alanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak yer almakta ve etkisini göstermektedir. Vergi, sadece vergi mükelleflerinin devlete hukuki cebir altında karşılıksız olarak ödemek zorunda oldukları parasal bir ödeme aracı değildir. Vergilerin bunun çok ötesinde bir anlama ve yere sahip olduğu ifade edilebilir. Alanyazına bakıldığında vergi kavramı, verginin ön plana çıkarılan özelliklerine göre birbirine yakın şekilde farklı tanımların yapıldığı görülmektedir (Turhan, 1979: Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2013; Oktar, 2018; Bülbül, 2022; Akdoğan, 2023; Taşkın, 2024). Bunun yanında mecaz, bir kavramın belirli bir benzerliğini ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan bir dil formu olarak belirtilebilir. Mecazlar, kavramları ya da terimleri farklı anlamlara dönüştürebilmektedir. Metafor, bir kimsenin bir olgu ya da kavramı algıladığı şekilde benzetmelerden yararlanarak ifade etmesidir (Levine, 2005). Metafor, bir kişinin kavramsal bir olguyu, anlama ve ifade etmede kullanabileceği güçlü zihinsel bir araç olarak da ifade edilmektedir (Koçbeker ve Saban, 2006). Bir başka ifadeyle, metafor, bireyin bir olgu veya kavramı nasıl algılamakta ise bunu benzetmeler aracılığıyla anlatmasıdır (Aydın, Akça ve Akça, 2024). Kişilerin vergi kavramına ilişkin tutum ve davranışların tespit edilmesinde ve sahip oldukları vergi algıların belirlenmesinde metaforların kullanılması önemlidir. (Gencel, 2015). Bu yüzden kişilerin vergiye yönelik algılarının ortaya çıkarılmasında mecazların (metaforlar) kullanılması kişilerin

algılarının ve bu algılarını anlamlandırmasının tespiti yönünden önemli olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmanın konusu, öğrencilerin vergi kavramına yönelik algılarını belirlemektir. Yatılı bölge okulunda öğrenim gören öğrencilerin vergiye ilişkin bakış açılarının, farkındalıklarının ve vergi kavramına yükledikleri anlamların belirlenmesi açısından bu çalışma büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin vergi kavramına ilişkin bakış açılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmaktır. Çalışma grubunu 2024-2025 Eğitim ve Öğretim Yılı Güz Döneminde Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Mecazlar yoluyla yatılı bölge okulu öğrencilerinin vergi kavramına yönelik algıları, tutumları ve bunları ifade ediş şekilleri tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında yatılı bölge okulunda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin "Vergi" kavramına yönelik algılarını belirlemek, bu kavramın onlar için neyi ifade ettiğini öğrenmek ve vergi kavramına ne tür anlamlar yüklediklerini tespit edebilmek için araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Nitel araştırma yönteminin, durum çalışması, kültür analizi, kuram oluşturma, durum çalışması ve olgu bilim (fenomonoloji) gibi araştırma yaklaşımları (desen, strateji, gelenek) bulunmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı (deseni), araştırmacıya, araştırma yöntemine uygun olarak araştırmanın bütün safhalarında rehberlik eden, araştırmanın başlangıcından bulguların raporlanmasına kadar bütün süreçte takip edilmesi ve uyulması gereken çerçeveyi vermektedir. Araştırma aşamalarının birbiriyle uyumlu, tutarlı ve araştırmanın amacına ulaştıracak şekilde yol göstermektedir (Creswell, 2018). Fenomonoloji (olgubilim) araştırma yaklaşımı, farkında olunmakla birlikte ayrıntılı ve derinlemesine bir şekilde kavrayışa sahip olamadığımız olgulara üzerine eğilmektedir (Yıldırım ve Şimşek: 2021). Fenomonoloji yaklaşımı, bir kavramın arkasında yer alan gerçek durumu veya nedeni açıklamaya, onu tespit etmeye çalışmaktadır (Patton, 2014). Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim kullanılmıştır. Bu araştırmada vergi kavramının, çocuklar için neyi ifade ettiğinin araştırması hedeflenilmiştir. Vergi hakkında bireylerin ne düşündüğüne dair belirli bir düzeyde bilgi sahibi olunabilir. Bununla birlikte bir olgubilim araştırmacısı için bu durumda asıl önemli olan konu, kişilerin vergiyi nasıl algıladığı ve anlamlandırdığıdır. Araştırmacı verginin, çocukların dünyasında ne ifade ettiğini, neye karşılık geldiğini, vergi kavramı konusundaki düşüncelerini onların bakış açılarına göre irdelemeye çalışabilir. Bu durumda, günümüz çocuklarının farkındalığı çerçevesinde vergi kavramına yönelik detaylı çalışma yapılabilir. Bu araştırmada, araştırmacıların çalışma konusu hakkında katılımcıların görüşleri ve bilgi düzeyine ilişkin az çok bilgi sahibi olmalarına ve bunun farkında olmalarına rağmen detaylı ve özüne (köküne) inmiş bir şekilde anlayışa sahip olunmadığı için araştırma grubunu oluşturan günümüz bölge yatılı ortaokul öğrencilerinin vergi olgusuna odaklanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 Eğitim ve Öğretim Yılı Güz Döneminde Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Nitel araştırma geleneğinde amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılmaktadır. Amaçlı örneklem tekniklerinden birisi de ölçüt örneklemedir (Yıldırım ve Şimşek: 2021). Ölçüt örneklemede, en genel ifadeyle aynı ölçütü sağlayan durumlara odaklanılmaktadır (Miles ve Huberman, 2016). Bu çalışmada, ölçüt olarak yatılı bölge okulunda eğitim ve öğretime devam eden öğrenciler

belirlenmiştir. Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemesinden yararlanılmıştır. Aşağıdaki tabloya katılımcıların sınıf düzeyleri ve sayıları aktarılmıştır.

Tablo 1 Katılımcı listesi

Sınıflar	**Katılan öğrenci sayısı**
5/A	16
6/A	20
7/A	15
7/B	16
8/A	17
Toplam Sayı	**84**

2.3. Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma yönteminin en temel veri toplama aracı görüşmedir. Görüşme tekniğinin en güçlü özelliği, fark edemediğimiz durumlar hakkında bilgi edinme ve fark ettiğimiz durumlar hakkında alternatif açıklama ve bilgilenme imkânı vermesidir (Glesne, 2020). Araştırma konusunda derinlemesine ve detay bilgi sahibi olabilmek için görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Görüşmeler, yatılı bölge okulu öğrencileri ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin "Vergi" kavramına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya çıkarmak için öğrencilerden *"Vergi… gibidir; çünkü …"* ifadesinin yazılı olduğu form paylaşılmıştır. Bu ifadeyle, yatılı bölge okulu öğrencilerinden vergi için bir metafor seçmeleri ve bu metaforu (mecazı) niçin tercih ettiklerini yazılı, resim çizerek veya her iki biçimde de anlatmaları istenmiştir. Öğrencilerden kendilerine görüşme formunda yer alan *"Vergi… gibidir; çünkü …"* ifadesini kullanarak ve sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak, duygu ve düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Çalışma verileri, araştırmacılar tarafından toplanmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Her bir nitel araştırma, farklı özellikleri barındırmasından dolayı veri analizlerinde yeni yaklaşımlar kullanılabilmektedir. Nitel araştırmalarda nitel veri analizi, genel olarak çeşitliliği ve esnekliği ihtiva etmektedir. Alanyazına bakıldığında, nitel araştırma sahasında veri analizin farklı isimler altında sınıflandırıldığı görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek: 2021). Miles ve Huberman (2016), veri analiz safhalarını üç bölüm altında toplamıştır. Bunlar sırasıyla; verilerin işlenmesi, verinin görsel hale getirilmesi ve sonuç çıkarma ile teyit etme adımlarından oluşmaktadır (Miles ve Huberman, 2016). Bu çalışmada araştırma verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde, elde edilen araştırma verilerini açıklayabilecek kavramlar ve bu kavramlar arasındaki örüntüler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. İçerik analizi sürecinde, esas olarak yapılan işlem, birbirine yakın veriler belirli kavram ve kategoriler altında tasnif ederek yorumlamak şeklinde ifade edilebilir.

a) Verilerin işlenmesi aşaması

Öncelikle araştırmaya katılan öğrenciler tarafından üretilen metaforlar alfabetik sıraya göre listelendi. Geçici olarak yapılan bu listeleme de öğrencilerin metaforları belirgin olarak ifade

edip etmedikleri kontrol edildi. Bütün öğrencilerin ortaya koydukları metaforlar (bağış, harcama, yardım gibi) kodlandı. Hiçbir bir metaforun belirtilmediği kâğıtlar ayıklandı. Daha sonra öğrencilerin yazdıkları metaforlar yeniden tek tek gözden geçirilip her metafor, konusu, kaynağı ve metaforun konusu ile kaynağı örüntü bağlamında analiz edildi. Yapılan içerik analizi neticesinde, herhangi bir metafor bulunmaması ve metaforun konusu ile kaynağının uyumsuz olması nedeniyle 12 kâğıt geçersiz sayılmıştır. 72 görüşme formu geçerli sayılmıştır. Kontrol, geçerlik ve güvenirlik çalışması sonucunda toplam 30 tane geçerli metafora ulaşılmıştır.

b) Verinin görsel hale getirilmesi aşaması

Öğrencilerin ürettiği metaforlar, "Vergi" kavramına yönelik olarak ortak noktaları açısından incelendi. Bu süreçte, 72 metaforun yer aldığı metafor listesi her bir metaforun (mecazın) vergi olgusunu ne şekilde kavramlaştırdığını irdelendi. İçerik analizinin bu adımında toplanan verileri açıklayabilecek terimler ve bunlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır. Bu süreçte araştırma verileri kavramlaştırılarak olguyu tanımlayabilecek temalar (kategoriler) tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrenciler vergi kavramına yönelik olarak toplam 30 geçerli metafor üretmişlerdir. Öğrencilerin ürettikleri bu metaforlar, 4 temel tema altında toplanmıştır. Bu temalar; "Vatandaşlık Görevi", "Devletin Sürekliliği ve Gücü", "Gelecek", "Zorunluluk ve Süreklilik" dir.

c) Sonuç çıkarma ve teyit etme aşaması

Çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla ortaya çıkarılan 4 kategori altında toplanan metaforların, bir kategoriyi temsil edip etmediği konusunda uzman kişilerce binişiklik ve fazlalık olup olmadığını belirlemek için veri analiz süreci üzerinde çalışılmıştır. Uzman kişilerce yapılan karşılaştırma ve analiz neticesinde metaforların toplandığı kategoriler ile uyumlu ve tutarlı olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmanın güvenirlik çalışmasında %90 oranında güvenirlik sağlanmıştır. Güvenirlik hesaplanmasında Miles ve Huberman'ın (1994:64) formülü (Güvenirlik = görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda öğrenciler vergi kavramına ilişkin toplam 30 geçerli metafor geliştirmiştir. Öğrencilerin ürettikleri bu metaforlar, 4 temel kategori altında toplanmıştır. Bu temalar; "Vatandaşlık Görevi", "Devletin Sürekliliği ve Gücü", "Gelecek", "Zorunluluk ve Süreklilik"dir. Bu çalışma sonucunda, öğrencilerin vergiye karşı bakış açıları ve algıları tespit edilmiştir. Öğrencilerin "vergi" kavramına yönelik belirttikleri metaforlar ve frekans dağılımları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 2 Öğrencilerin ürettiği vergi metaforları

Metafor Sırası	Metaforun İsmi	*f*	Metafor Sırası	Metaforun İsmi	*f*
1	Hırsızlık	1	16	Su	4
2	Borç	5	17	İnsan	2
3	Harcama	5	18	Bitter Çikolata	1
4	Yara Bandı	1	19	Karşılık	4
5	Nefes	1	20	Deniz	1

6	Duvar	1	21	Yaşam	3
7	Banka	3	22	Şimşek	1
8	Kum Saati	1	23	Ekmek	3
9	Çıkarma İşlemi	1	24	Yatırım	5
10	Saat	3	25	Yardım	3
11	Fatura	3	26	Devletin Direği	1
12	Kul Hakkı	1	27	Ağaç	3
13	Para	6	28	Çark	1
14	Haraç	1	29	Geleceğe Yatırım	2
15	Bağış	5	30	Vatan Borcu	1
				Toplam (30 Metafor)	**72**

Tablo 1'de görüldüğü üzere, öğrenciler "Vergi" kavramına yönelik toplam 30 adet geçerli metafor ortaya koymuşlardır. Bu metaforların yaklaşık yarısı (14) yalnız bir katılımcı tarafından temsil edilmektedir. Diğer 16 metafor 2-6 katılımcı tarafından temsil edilmektedir.

Katılımcıların vergi kavramına yönelik belirtikleri metaforlar 4 kategori altında toplanmıştır. Bu 4 kategori altında toplanan metaforlar sayı ve toplam metafor sayısını gösterir şekilde aşağıdan yer alan Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2 Öğrencilerin "vergi" kavramına ilişkin metafor kategorileri, sayıları ve toplam metafor sayıları

Sıra No.	**Kategoriler (Temalar)**	**Metaforlar**	**Metafor Sayısı**	**Toplam Metafor Sayısı**
1	Vatandaşlık Görevi	Yardım (3), Bağış (5), Fatura (3), Kul Hakkı (1), Ağaç (3), İnsan (2), Karşılık (4), Vatan Borcu (1), Hırsızlık (1)	9	23
2	Devletin Sürekliliği ve Gücü	Duvar (1), Yara Bandı (1), Çark (1), Devletin Direği (1), Para (6), Ekmek (3), Harcama (5)	7	18
3	Gelecek	Banka (3), Geleceğe Yatırım (2), Nefes (1), Yaşam (3), Ev (1), Yatırım (4)	5	13
4	Zorunluluk ve Süreklilik	Borç (5), Çıkarma İşlemi (1), Saat (3), Deniz (1), Su (4), Bitter Çikolata (1), Haraç (1), Kum Saati (1), Şimşek (1),	9	18
		Toplam	**30**	**72**

3.1. Vatandaşlık Görevi Kategorisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin en çok metafor geliştikleri bu kategoride vergi, vatandaşlık görevi ile ilişkilendirilmiştir. Bu kategori 9 metafordan [Yardım (3), Bağış (5), Fatura (3), Kul Hakkı (1), Ağaç (3), İnsan (2), Karşılık (4), Vatan Borcu (1), Hırsızlık (1)] oluşmaktadır. Bu metaforları 23 öğrenci belirtmiştir. Aşağıda, bu kategoride bulunan bazı öğrenci ifadeleri ile görsel aktarılmıştır:

"Vergi, ağaç gibidir. Çünkü Devlete rahat bir nefes aldırır" (Öğr. 7/B4).

"Vergi, vatan borcu gibidir. Çünkü vatana borçlu olduğumuz için vergi bir vatan görevidir" (Öğr. 8/A11).

"Vergi, ağaç gibidir. Çünkü biz onu sulayınca bize kazancımızı geri verir" (Öğr. 7/B6).

"Vergi yardım gibidir. Çünkü devlet yardıma ihtiyacı olanlara yardım eder" (Öğr. 7/B12).

Şekil 1. Öğr. 7/B12'nin metaforunun görseli

Bu kategori içerisinde, bir öğrencinin "hırsızlık" metaforu dikkat çekmektedir. Bir katılımcı, *"Vergi, hırsızlık gibidir. Çünkü kaçırılır" (Öğr. 8/A2)* şeklinde mecaz üretmiştir. Vergi kavramına yönelik olarak verginin kaçırıldığını ve bunun kanıksandığı anlamı ortaya çıkmakla birlikte toplumsal değerlerimiz açısından bu durum "hırsızlık" metaforuna benzetildiği görülmektedir.

3.2. Devletin Sürekliliği ve Gücü Kategorisi

Araştırmanın bu kategorisi altında 7 metafordan [Duvar (1), Yara Bandı (1), Çark (1), Devletin Direği (1), Para (6), Ekmek (3), Harcama (5)] oluşmaktadır. Bu metaforları 18 öğrenci ifade etmiştir. Aşağıda, bu kategoride yer alan bazı öğrencilerin ifadeleri ile görsel verilmiştir:

"Vergi, duvar gibidir. Çünkü devletin dik durmasını sağlar" (Öğr. 8/A13).

"Vergi, yara bandı gibidir. Çünkü vatanın yaralarını sarar" (Öğr. 7/B1).

"Vergi, devletin direği gibidir. Çünkü devlet parayla geçinir, çalışır" (Öğr. 7/A9).

"Vergi, çark gibidir. Çünkü Devlet işlerinin tıkır tıkır işlemesini sağlar" (Öğr. 6/A1).

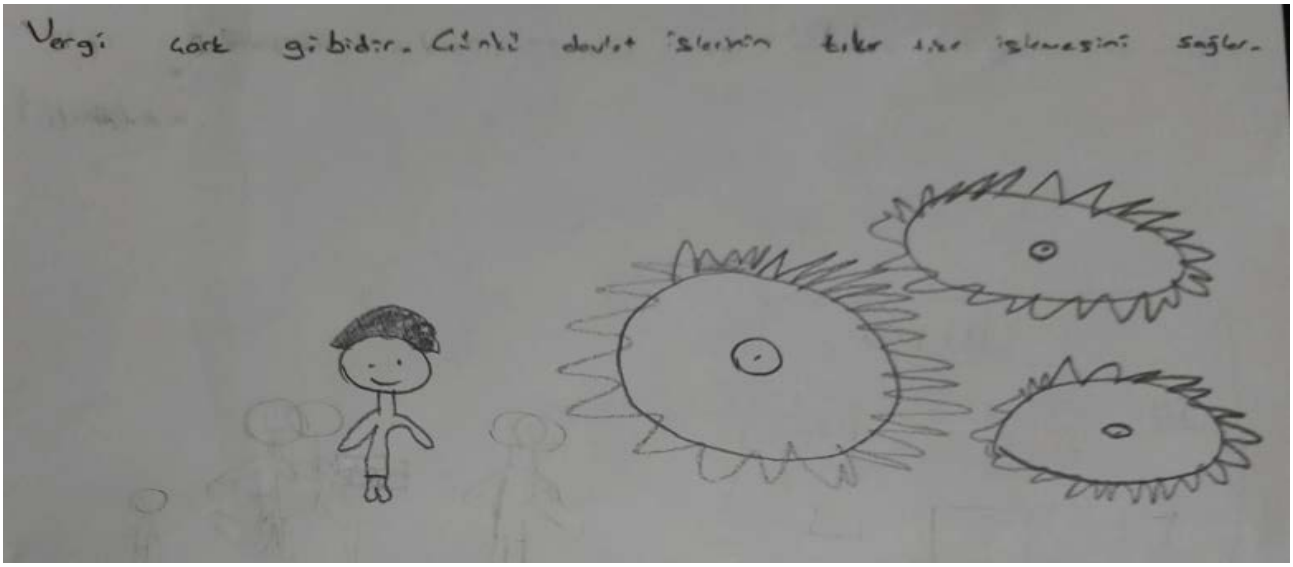

Şekil 1. Öğr. 6/A1'in metaforunun görseli

3.3. Gelecek Kategorisi

Araştırmanın bu kategorisinde 5 metafor [Banka (3), Geleceğe Yatırım (2), Nefes (1), Yaşam (3), Ev (1), Yatırım (4)] bulunmaktadır. Bu metaforları 13 öğrenci ifade etmiştir. En az metafor, bu kategori altında bulunmaktadır. Bu kategoriye ait bazı metafor ve görsel aşağıda paylaşılmıştır:

"Vergi, geleceğe yatırım gibidir. Çünkü başımız sıkıştığında devlet yardım eder" (Öğr. 7/A10).

"Vergi, yaşam gibidir. Çünkü vergi vermezsek Türkiye daha yavaş gelişir" (Öğr. 7/A12).

"Vergi, yatırım gibidir. Çünkü vergi olmazsa Türkiye'nin geleceği olmaz" (Öğr. 7/A1).

"Vergi, yaşam gibidir. Çünkü hep inişli çıkışlı olur" (Öğr. 7/A2).

"Vergi, banka gibidir. Çünkü geleceğimize yatırım yapmamızı söyler" (Öğr. 7/B2).

"Vergi, geleceğe yatırım gibidir. Çünkü gelecekte gidebileceğimiz bir okul, bir polis merkezi, kaldırım, yol, köprü yapılır" (Öğr. 7/B5).

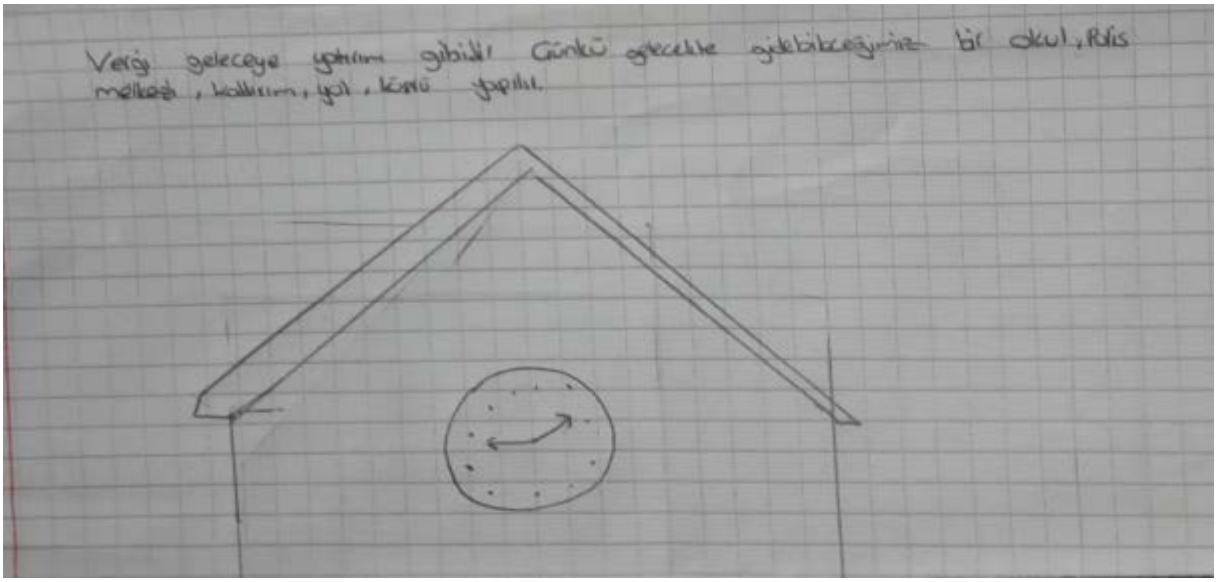

Şekil 1. Öğr. 7/B5'in metaforunun görseli

3.4. Zorunluluk ve Süreklilik Kategorisi

Araştırmanın son kategorisinde 9 metafor [Borç (5), Çıkarma İşlemi (1), Saat (3), Deniz (1), Su (4), Bitter Çikolata (1), Haraç (1), Kum Saati (1), Şimşek (1)] bulunmaktadır. Bu metaforlar, 18 öğrenci tarafından geliştirilmiştir. Bu kategoriye ait bazı metaforlar şu şekildedir:

"Vergi, borç gibidir. Çünkü ödenmesi zorunludur" (Öğr. 8/A1).

"Vergi, çıkarma işlemi gibidir. Çünkü hep alıyorlar" (Öğr. 8/A3).

"Vergi, deniz gibidir. Çünkü sonu belli değildir" (Öğr. 8/A15).

"Vergi, saat gibidir. Çünkü zamanı gelince ödersin" (Öğr. 8/A4).

"Vergi, haraç gibidir. Çünkü az kazancından fazla para alırlar" (Öğr. 8/A5).

"Vergi, su gibidir. Çünkü hep hızla akar gider" (Öğr. 7/A3).

"Vergi, bitter çikolata (acı ve kötü) gibidir. Çünkü fazlası acı verir" (Öğr. 7/A3).

"Vergi, su gibidir. Çünkü hemen zamanı gelir" (Öğr. 6/A10).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Kastamonu Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulunda 2024-2025 döneminde eğitim ve öğretimde bulunan öğrencilerin "Vergi" kavramına hakkındaki sahip oldukları metaforları ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrenciler vergi kavramına yönelik olarak toplam 30 geçerli metafor üretmişlerdir. Öğrencilerin ürettikleri bu metaforlar, 4 temel tema altında toplanmıştır. Bu temalar; "Vatandaşlık Görevi", "Devletin Sürekliliği ve Gücü", "Gelecek", "Zorunluluk ve Süreklilik" dir. Katılımcılar, vergi kavramına yönelik oldukça farklı sayıda ve biçimde metafor üretmişlerdir. Katılımcılar vergi kavramını; "Yara Bandı, Çark, Geleceğe Yatırım, Vatan Borcu, Karşılık, Borç, Saat, Haraç, Duvar, Devletin Direği, Yaşam, Deniz, Bitter Çikolata, Çıkarma İşlemi" gibi birçok farklı ve çok yönlü metaforlar ile ilişkilendirdikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma sonucunda, evleri ile okulları arasındaki ulaşım imkanlarının sınırlılığı nedeniyle bölge yatılı okulunda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin vergi kavramını, nasıl algıladıkları, hangi anlamları yükledikleri, vergi kavramına yönelik bakış açılarının ve tutumlarının belirlenmesi açısından oldukça değerli metaforlara ulaşılmıştır. Günümüz ortaokul öğrencilerinin vergi hakkındaki farkındalıklarını belirleme açısından da önem arz etmektedir. Bu araştırmada ortaya çıkarılan önemli sonuçlardan birisi de metaforların kişilerin algı ve bakış açılarını derinlemesine öğrenilmesinde kullanılan değerli bir araştırma aracı olmasıdır. Bu çalışma sonuçları bağlamında, öğrencilerin aldığı kamu hizmetlerinin ödenen vergiler ile gerçekleştirildiği hayat içinden somut örnekler ile gösterilebilir. Ayrıca vergi bilinci konusunda başta sosyal bilgiler öğretmenleri olmak üzere tüm öğretmenler ve okul yöneticilerinin iş birliğiyle öğrencilerin farkındalık arttıracak uygulamalı etkinlikler çoğaltılabilir. Bunlar ve benzeri çalışmalar sonucunda öğrencilerin vatandaşlık bilincine de ayrıca katkıda bulunulabilir. Günümüzde, ülkeler arası gümrük vergilerindeki belirsizliklerin ve yeni değişikliklerinin bütün ekonomik hayatı ve insanları, ülkeleri, ticaret birliklerini küresel düzeyde nasıl etkileme potansiyeline sahip olduğunu hep birlikte gözlemlenmektedir.

5. KAYNAKLAR

Akdoğan, A. (2023). Kamu Maliyesi. 23. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi,

Aydın, F., Akça, M., ve Akça, M. (2024). Öğretmenlerin deprem kavramına ilişkin metaforları. Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 1-10.

Bülbül, D. (2022). Devlet Maliyesi, 5. Baskı, Ankara: Dizgi Kitap Yayınevi,

Creswell. J. D. (2018). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches, 5 Revised edition, SAGE Publications Inc,

Gencel, U. (2015). Türkiye'de vergiye bakış: metaforik bir analiz, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım,

Glesne, C. (2020). Nitel Araştırmaya Giriş, 6th ed., (Çev.) Ersoy A. & Yalçınoğlu P., Ankara: Anı Yayıncılık,

Levine, P.M. (2005). Metaphors and images of classrooms. ERIC Document: EJ724893.

Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). Qualitative data analysis. Thousand Oaks, CA: Sage.

Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (2016) Nitel veri analizi, 2nd ed., Sadegül Akbaba Altun, Ali Ersoy Trn. Ed., Ankara: Pegem Akadami,

Oktar, S.A. (2019). Vergi hukuku, 14. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi,

Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2013). Vergi hukuku, 12.Basım, Ankara: Turhan Kitabevi,

Patton, M. Q. (2014). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). Sage,

Koçbeker, B.N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının

metafor analizi yoluyla incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 6(2), 461-522.

Taşkan, Y.Z. (2024). Vergi hukuku, 7. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi,

Turhan, S. (1979). Vergi teorisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları,

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, 12. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AZERBAIJANI WOMEN POETS AND WRITERS IN EUROPEAN LITERARY - CRITICAL THOUGHT.

Senior teacher ,Yasemen Babayeva

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,Foreign Languages Center, Baku, Azerbaijan https://orcid.org/0000-0002-4462-0725

Abstract

The representative of our emigration literature, Ummulbanu, played a great role in introducing Azerbaijani women writers to Europe. This article is intended to provide readers with the main information that, feminist ideas in the works of Azerbaijani women writers were heard in the early stages of N. Rafibeyli's work, as well as in the works of A. Jafarzadeh, A. Masud, and others, these ideas are not so noticeable because they are not radical.Feminist literature is experiencing a new stage in the world today, and certain influences of this literature are also felt in the work of Azerbaijani writers. Nurida Ateshi attracts more attention as a poet who promotes feminist ideas in her works.Due to the lack of extensive scientific works devoted to the study of Azerbaijani female poets and writers in European scientific and theoretical sources, small-scale, introductory articles published in various press outlets are more common. The first extensive scientific study in European literary and critical thought is Fritz Meyer's research work dedicated to Mahsati Ganjavi.

The work of Afag Masud, who stands out in modern Azerbaijani literature with her universal thinking, new idioms and ways of expression, is of great interest. It is no coincidence that when European researchers turn to the work of Azerbaijani women writers, they first of all involve her works in their analysis. In this regard, the research of the Austrian scientist Sena Dogan is more significant. This article is intended for researchers, practitioners, designers, policy makers, and current and future teachers.

Keywords: Emigration literature, conflict, Eastern civilization, Western culture, revolution, feminist elements

RYIAZIYYAT FINNININ FƏRQLI TƏDRIS METODLARI

Cəfərova Ülviyyə Əhməd

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi

Açar sözlər: metod, tədris, üsul

Riyaziyyatı öyrətmək çox vaxt yüksək döyüş kimi hiss edilə bilər. Şagirdlərin riyaziyyat sinfinə gözləntiləri ilə gəlməsi adi haldır: biz tez-tez tələbələrin "riyaziyyat qurudur", "riyaziyyat çətindir" və ya "mən riyaziyyatda yaxşı deyiləm" dediklərini eşidirik. Riyaziyyat nömrələri döyməkdən və ya əvvəlcədən müəyyən edilmiş addımlar toplusunu izləməkdən daha çox şeydir - riyaziyyat təlimatı sorğu, kəşfiyyat və kəşflə dolu zəngin təcrübə ola bilər.

Riyaziyyatın öyrədilməsi yüksək bir döyüş kimi hiss edilə bilər, tələbələr tez-tez riyaziyyatın quru, çətin və ya sadəcə güclü olmadığına inanaraq sinifə gəlirlər. Bununla belə, riyaziyyat təlimatı sorğu-sual, kəşfiyyat və kəşflə dolu zəngin təcrübə ola bilər. Bu potensiala baxmayaraq, ABŞ-da riyaziyyat göstəriciləri artan narahatlıq olaraq qalır. 2022-ci il Təhsil Tərəqqisinin Milli Qiymətləndirilməsi 1990 -cı ildən bəri 4 və 8-ci siniflər üçün riyaziyyat ballarında ən böyük azalmaların olduğunu bildirdi. Çox vaxt resurslar standartların əhatə dairəsinə və məzmuna həddən artıq diqqət yetirir, tədris təcrübəsi ilə bağlı məqsədyönlülük yoxdur. Ümumi təlim nəzəriyyəsində və riyaziyyat tədris metodikasında təlim metodları əsas yer tutur. Müasir ali və orta məktəblərin çoxcəhətli təlim-tərbiyə məsələlərini həll etmək üçün təlimin metodiki sisteminin hazırlanmasına və ondan istifadə olunmasına kompleks şəkildə sistemli yanaşmaq lazımdır. Metodiki sistem dedikdə təlimin məqsədləri, məzmunu, metodları, vasitələri və təşkili formaları nəzərdə tutulur. Riyaziyyat təliminin effektini artırmaq üçün təlim metodları əsas yer tutur. Riyazi anlayışın formalaşdırılması prosesində və onlardan praktik tədris fəaliyyətində istifadə olunarkən meydana çıxan riyazi məsələlərin həll edilməsi prosesində müxtəlif təlim metodları tətbiq olunur. Metodik ədəbiyyatlarda öyrənmə metodikası 2-yerə bölünür:

1)Riyaziyyatı öyrətmənin elmi metodları və riyaziyyat fəaliyyətinin müşahidə və müqayisə, analiz və sintez və s. daxildir.

2) Riyaziyyatı öyrətmək üçün tədris metodları – buraya evristik metodlar, modellər üzrə proqramlaşdırılmış təlim metodları daxildir.

Riyaziyyatın Fərqli Tədris Metodları

- **İnduksiya və Deduksiya**

Riyaziyyat eksperimental və induktiv xarakter daşıyır. İnduksiya xüsusi obyektlərin və ya proseslərin öyrənilməsindən ümumi qanunun formalaşdığı bir mülahizə növüdür. Uşaq ölçü, manipulyasiya və ya konstruktiv fəaliyyətlərdən, nümunələrdən və s. istifadə edərək, sonradan simvolik olaraq qanun və ya qayda kimi təmsil edəcəkləri əlaqəni tapa bilər. Qanun, uşaq tərəfindən hazırlanmış norma və ya tərif bütün konkret və ya fərdi halların məcmusudur. İnkişaf etmiş ümumiləşdirmə hər bir induksiyada ilkin nəticə kimi baxılır. *Buna görə də riyazi isbatlarda deduktiv isbatlardan istifadə olunur. Riyaziyyat təliminin metodu kimi deduksiyaya: 1) deduktiv isbat təlimi 2) yeni təkliflərin daxil edilməsi ilə deduktiv sistemin genişləndirilməsi təlimi daxildir. 1. İsbat etməyi öyrənmək, ümumiyyətlə, təlimin əsas məsələlərindən biri olan*

mühakimə aparmağı öyrənmək deməkdir. İsbat təlimi dedikdə hazır isbatların əzbərlənməsi deyil, isbatın axtarılması və qurulmasında fikri proseslərin təlimi başa düşülür. İsbatın axtarılması və qurulmasının təlimi üç əsas suala: "Nə?", "Haradan?", "Necə?" suallarına istiqamətlənir. a) "Nə?" sualında birləşən bir çox suallar vardır. Bu suallar isbat edilən təklifin öyrənilməsi, təklifin şərti və nəticəsini aydınlaşdırmaq üçün onun daha münasib şəklə gətirilməsi imkanı ilə əlaqədardır. Məsələn, isbat edilən təklifin "əgər ...olarsa, onda ... olar" şəklində göstərilməsi onun şərtini və nəticəsini(nəyi isbat etmək tələb olunur?) şagirdlərin asanlıqla müəyyən etməsinə imkan verir. Məsələn: "rombun diaqonalları qarşılıqlı perpendikulyardır" teoremini "əgər paraleloqram rombdursa ,onda onun diaqonalları perpendikulyardır" şəklində ifadə etdikdə onun şərti və nəticəsini asanlıqla müəyyən etmək olar. b) "Haradan?" sualının cavabı isbat edilən təklifin şərti və nəticəsinə diqqət yetirilməsini tələb edir. Bu şərtlərlə əlaqədar artıq məlum təkliflər çoxluğu isbatın axtarılması üçün baza hazırlayır. c) "Necə?" - isbat edilən təklif əvvəldən məlum təkliflərdən necə alınır? İsbat təlimində iki əsas səviyyəni ayırmaq olar. Birinci səviyyədə isbatlarda istifadə olunan nəticə çıxarmanın məntiqi vasitələri aydınlaşdırılmır. Əsas diqqət "bu necə alınır"a "nəyin isbat edilməsinin" və "onun nədən alınmasının" şərhinə yönəlir. Bu səviyyədə isbata bir təklifin doğruluğu digər təkliflərin doğruluğu əsasında müəyyən edilən mühakimə kimi baxılır.(3.109)

- **Analitik və Sintetik Metodlar**

Təhlil və sintez təfəkkür və arqumentlərdən istifadə edən varlıqlar arasında əlaqələri aşkar etmək üsullarıdır. Sintetik Evklid həndəsəsi deduksiya ilə işləyən çərçivənin yaxşı nümunəsidir. Bu, insanlara aydın düşünməyi və yaxşı düşünməyi öyrənməyə kömək edir. Hər bir təklifdə bir fərziyyə və bir nəticə var. Hipoteza bəyanatdakı məlumat və ya artıq sübut edilmiş aksiomlar, tərifl ər, prinsiplər və ya əlaqələr toplusu ola bilər. Nəticə sübut edilməli və ya əldə edilən nəticədir. *"Öncə, şagirdlərin əqli fəaliyyətlərinin analitik növünün yeni biliyin verilməsi prosesində üstün yer aldığı halı ehtiva edən nümunə əsasında fikrimizə aydınlıq gətirək. Mövzu: Pifaqor teoremi. Pifaqor teoreminin tətbiqi Standart: 3.1.3. Pifaqor teoremini tətbiq edir, iti bucağın triqonometrik funksiyalarının tərifl ərini bilir və bəzi bucaqların triqonometrik funksiyalarının qiymətini tapır. Mövzunun tədrisi aşağıda öz əksini tapan şagird bacarıqlarının gerçəkləşməsinə(bunlar gözlənilən nəticələrdir) əsas yaratmalıdır:*

a. Düzbucaqlı üçbucağın tərəfinin ikisi verildikdə üçüncü tərəfi tapır.

b. Tərəfinin uzunluqlarına görə üçbucağın növünü müəyyən edir.

c. Pifaqor üçlükləri faktını başa düşdüyünü nümunələrlə nümayiş etdirir.

d. Pifaqor teoremini praktiki məsələlərin həllinə tətbiq edir.

e. Müvafiq ölçmələr aparmaqla fiqurda düz bucağın olduğunu müəyyən edir.

f. Düzbucaqlı üçbucaqların tərəflərinin nisbətinə aid məsələləri həll edir.

g. *Pifaqor teoreminin tərs teoremini tətbiq etməklə məsələlər həll edir."* (1.63)

- **Evristik və ya kəşf metodu**

Riyaziyyatın müasir tədris üsulu məna, anlayış və ondan necə istifadə oluna biləcəyinə diqqət yetirir. "Ənənəvi" və ya "qazma" ideyası bundan fərqlidir.

Uşaqlar öyrəndiklərini başa düşməli və onlara əhəmiyyət verməlidirlər. "Qazma" ideyası altında onlara təkrar-təkrar etməklə yadda qalan faktlar deyilir. "Mənalı" öyrənmədə uşaq cavabı tapmağa kömək edir. O, bu barədə düşünür. O, hadisələrin necə əlaqəli olduğunu, təcrübə apararaq və hadisələrdə iştirak etməklə kəşf edir.

Bütün kəşf üsulları uşağa hazırkı sxemlərinin nə qədər qeyri-adekvat olduğunu göstərən real iş və ya problemli vəziyyətlərlə sıx bağlıdır. İkincisi, kəşf metodundan istifadə edən müəllimlər uşağa yaxşı münasibət qurmağa kömək etməli və fikirlərini yoxlamaq və yeni əlaqələr tapmaq üçün idarə olunan parametrlərdən istifadə etməyi öyrənməlidirlər.

Bunlardan əlavə olaraq mətnli məsələlərin həllində analiz və sintez üsulu vacib əlamətlərdəndir. Burada mətnli məsələ dedikdə elə məsələlər nəzərdə tutulur ki, belə məsələlərin məzmunu yalnız riyazi məna kəsb etməyib, məsələnin məzmununda başqa süjetlər də vardır (fabul). *Mətnli məsələlərin həllini analiz üsulunun, daha doğrusu analiz hesab əməliyyatının köməyi ilə yerinə yetirərkən biz məsələnin həllini plana bağlamış oluruq* [2, 5]. Sonra isə məsələ sintez yolu ilə həll olunur. Məsələ. Teploxod çayın axarına qarşı 15 saat gedərək, 13 saata çayın axını ilə getdiyi qədər yol getdi. Əgər teploxodun sürəti 70 km/saat olarsa, çayın axma sürətini tapın.

Həlli **(analiz üsulu)**:

Çayın axma sürətini tapmaq üçün teploxodun öz sürətini (70 km/saat), teploxodun çayın axın ilə və çayın axınına qarşı olan sürətlərini bilmək kifayətdir. Əgər çayın axma sürəti V km/saat olarsa, onda teploxodun çayın axını ilə sürəti V +70 km/saat, teploxodun çayın axınına qarşı srəti isə 70 - V km/sat olar. Teploxodun müəyyən zamanda qət etdiyi yolu zamanla ifadə edərək tənlik qura bilərik və şərtdə verilənlərə görə məsafənin eyni olmasından, zamanlardan və sürətlərdən istifadə edərək tənlik quraq: 15(70-V) = 13(70+V) .

*Tənlik qurduqdan sonra məsələni sintez yolu ilə həll edək (**sintez üsulu**): 15(70-V) = 13(70+V) ⇔ ⇔ 15·70-15· V = 13·70+13· V ⇔ Paylama qanunu. ⇔ 28 V = (15-13) ·70 ⇔ Hədədlərin bərabərliyin bir tərəfindən digər tərəfinə keçirilməsi və işarələrin nəzərə alınması. Paylama qanunu. ⇔ 28B = 2·70 ⇔ B=5 Bərabərliyin hər tərəfini 28-ə bölmək.* [2, 5].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Firədun İbrahimov, Vüqar Abdurahmanov,Riyaziyyatın tədrisində şagirdlərin analitik fəaliyyətə cəlb olunması

http://www.anl.az/down/meqale/elm_eserler_tn/2018/02/767482(meqale).pdf

2. Məhəmməd Hacıyev. Riyazi təlimdə "analiz və sintez" üsullarının tətbiqi. Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər, 2018, № 4 (93)

3. Gulzar Nazim Karimova. Riyaziyyatda deduksiya təlim metodunun öyrənilməsi və tətbiqi haqqında. Research Papers of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan, Volume: 85, Number: 7, 2018.

KOMPÜTERİN ARXİTEKTURASI ANLAYIŞI

Ağakişlbəyli Sevinc Yavər

ADPU-nun nəzdində ADPK-nin İnformatika müəllimi

Özet

Açar sözlər: kompyuter, arxitektura, şəbəkə

Kompüter arxitekturası bugünkü hesablamanın əsasını təşkil edir. Bu, kompüterin bütün hissələrinin bir-birinə necə uyğunlaşdığını və necə işlədiyini izah edir. Bu quraşdırma çox vacibdir, çünki bu, sistemlərin tapşırıqları necə yerinə yetirə biləcəyinə və bir-biri ilə ünsiyyət qurmasına təsir göstərir. İstər şəxsi qurğular, istərsə də nəhəng superkompüterlər haqqında olsun, hər şey bu mürəkkəb dizayna əsaslanır. Kompüter arxitekturası kompüterlərin necə qurulduğu və idarə olunduğu plandır. O, aparat, proqram təminatı və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqəni əhatə edir. Buraya prosessorlar, yaddaş və giriş-çıxış sistemləri daxildir. Ümumi kompüter arxitekturasını başa düşməklə siz cihazların məlumatı necə emal etdiyinə dair fikir əldə edirsiniz. Bu, texnologiyada irəliləyişləri dəstəkləyən və İT sənayesinə girən hər kəs üçün vacib olan mühüm sahədir.Söhbət təkcə texniki diaqramlardan getmir. O, hesablama nəzəriyyəsini real sistem dizaynı ilə əlaqələndirir. Buna görə də onun təsiri hər yerdədir. Məsələn, dizüstü kompüterinizin sürətini düşünün. Bu, məlumat mərkəzlərinin bütün dünyada nə qədər səmərəli fəaliyyət göstərməsində böyük rol oynayır. Bir sözlə, gündəlik həyatımızda çox vacibdir. Kompüter arxitekturasının əhəmiyyətin qeyd etsək deyə bilərik ki, bu sistem çox vacibdir, çünki bütün hesablamaların əsası kimi xidmət edir. Sistemləri səmərəli, etibarlı və miqyaslana bilən edir. Yaxşı memarlıq olmasaydı, texnoloji yeniliklər baş verməzdi. Bundan başqa, bu, şəbəkə və kibertəhlükəsizliyə də təsir edir. Bu arxitekturanın güclü şəkildə qavranılması təkcə peşəkarlara performansı optimallaşdırmağa kömək etmir, həm də istifadəçilər üçün daha yaxşı sistemlər yaradaraq təhlükəsizliyi artırır. Süni intellekt, bulud hesablamaları və Əşyaların İnterneti (IoT) kimi sahələrdə irəliləyişlər güclü kompüter arxitekturasına əsaslanır. Buna görə də bu sahəni başa düşmək olduqca vacibdir. Üstəlik, bu, maraqlı fürsətlərə səbəb ola bilər. Bu sahəyə dalmaq sizə dünyanı dəyişdirə biləcək əsaslı yeniliklərin bir hissəsi olmağa imkan verir.

Kompüter arxitekturasının əsas komponentlərini başa düşmək vacibdir. Bunlara daxildir:

- Mərkəzi İşlem Birimi (CPU): Təlimatları yerinə yetirən kompüterin beyni.
- Yaddaş: Məlumatları və emal üçün təlimatları saxlayır.
- Giriş/Çıxış Sistemləri: Xarici cihazlarla qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırır.
- Avtobus Sistemləri: Məlumat ötürülməsi üçün komponentləri birləşdirir.

Bu hissələrin hamısı birlikdə hər şeyin düzgün işləməsini təmin edir. Onların hamısı bir-birinə bağlıdır və bir qədər mürəkkəb sistem təşkil edir. Məsələn, CPU məlumatları tutmaq və saxlamaq üçün yaddaşa etibar edir. Eyni zamanda, giriş və çıxış sistemləri istifadəçilərə kompüterlə qarşılıqlı əlaqə yaratmağa imkan verir. Beləliklə, bu əlaqə həqiqətən müasir hesablamaları hər kəs üçün işləməyə məcbur edən şeydir.” *Kompüterin arxitekturasının öyrədilməsi metodikası. Kompüterin arxitekturası aşağıdakı Xumar Novruzova İnformatikanın tədrisi metodikası - 100 - ardıcıllıqla öyrədilir: - Kompüterin təyinatı; - Kompüterin əsas*

qurğuları və onların funksional xarakteristikaları; - Kompüterin daxili və xarici yaddaşı; - Fərdi kompüterlərin arxitekturasının əsas xüsusiyyətləri.[1, s.240-241]”

Xumar Novruzovanın da qeyd etdiyi kimi, arxitektura anlayışını izah etmək üçün belə bir analogiyadan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Kompüter informasiya ilə işləmək üçün lazım olan qurğudur. Onu insan ilə müqayisə etsək görərik ki, insan da kompüter kimi informasiya ilə işləyir – 1)informasiyanı özündə saxlayır, 2)emal edir, 3)qəbul edir və xaricə ötürür. Deməli, kompüterin işləməsi üçün ona informasiyanı saxlayan, emal edən və qəbul edib - xaric edən qurğular lazımdır. Başqa sözlə, kompüterin texniki qurğularına bu proseslərin reallaşdırılması üçün lazım olan qurğular daxil edilməlidir. [2, s.102]

Ədəiyyat siyahısı

1. Xumar Tofiq qızı Novruzova. İnformatikanın tədrisi metodikası. Bakı-2017

2. Рыжов В.Н. Методика преподавания информатики. Саратов, 2008.

DISCUSSION AS A METHOD OF FORMING COMMUNICATION SKILLS

MÜZAKİRƏ ÜNSİYYƏT BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI METODU KİMİ

SEVDA ABBASOVA,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Özət

Müzakirə şagirdlərdə ünsiyyət, komandada işləmək, mübahisələrə rəhbərlik etmək, müzakirədən digər iştirakçılara emosional təsir göstərmək, dil vasitələrindən səmərli istifadə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edən problem əsaslı təlim metodudur.

Dərslərdə müzakirədən istifadənin aşağıdakı məqsədləri fərqləndirilir: praktiki (nitq bacarıqlarının inkişafı, söz ehtiyatının genişləndirilməsi); tərbiyəvi (hərtərəfli inkişaf etmiş, mədəniyyətlərarası ünsiyyətə hazır, həmsöhbətə, onun mədəniyyətinə qarşı tolerant münasibət qura bilən şəxsiyyətin inkişafı); ümumi təhsil (ifadəli nitq mədəniyyətinə yiyələnmək və auditoriyanın nitq qabiliyyətinin inkişafı) və nəticə çıxarmaq, qarşıya qoyulan vəzifələrə uyğun olaraq öz fikirlərini dolğun və dəqiq ifadə etmək).

Müzakirənin məqsədləri şagirdləri verilmiş mövzu ilə bağlı ziddiyyətlər və çətinliklər haqqında məlumatlandırmaq, əvvəllər əldə edilmiş bilikləri yeniləmək, bu biliklərin tətbiqi imkanlarını yaradıcı şəkildə yenidən düşünmək və müstəqil iş bacarıqlarını təkmilləşdirməkdir.

Müzakirəyə hazırlıq xüsusi diqqət tələb edir. Müəllim üçün çətin işlərdən biri müzakirə üçün mövzu seçməkdir. Mövzu aktual problemlərə və ya şagirdlərin maraqları ilə üst-üstə düşərsə xüsusi önəm kəsb edir. Müəllim müzakirə mövzusu üzrə əsas məsələləri təşəbbüs qrupu ilə müzakirə etməlidir. Tədbirin keçiriləcəyi yer kifayət qədər geniş olmalıdır ki, bütün iştirakçılar bir-birini görə bilsinlər. Hazırlığın son mərhələsi müəllimin müzakirənin təşkili metodunu və ya aparılması formatını seçməsi olacaq.

Müzakirə dərsi müəllimdən çox səy tələb edir. Müzakirə başlamazdan əvvəl müəllim müzakirənin mövzusunun bütün iştirakçılar üçün aydın olduğundan əmin olmalı; suallar aydın şəkildə tərtib edilməlidir. Müəllimin vəzifəsi iştirakçıları sərbəst şəkildə baş verməli olan fikir mübadiləsinə həvəsləndirmək və cəlb etməkdir. Eyni zamanda müəllim xaotik ifadələrdən də qaçmalıdır.

Müzakirənin aparılması qaydaları: hər bir iştirakçı yalnız moderatorun icazəsi ilə çıxış edə bilər; hər bir ifadə faktlarla təsdiqlənməlidir; hər bir iştirakçının danışmaq hüququ var; hər bir mövqe nəzərə alınmalıdır; təhqirə icazə verilmir. Bütün iştirakçılar öz fikirlərini bildirdikdən sonra müzakirəni bitirmək olar. Sonda nəticə çıxarılmalı, mübahisə iştirakçılarının əməyini, nəticələrin düzgünlüyünü, ifadələrin dərinliyini, sübutlardan istifadəni və mübahisə zamanı davranış mədəniyyətini qeyd etmək lazımdır.

Müzakirə bir neçə mərhələdə aparılır. Giriş, müzakirənin mövzusu, məqsədləri və mərhələləri açıqlanır, debatın qaydaları izah edilir, işə müsbət münasibət formalaşdırılır.

Müzakirə. Şagirdlər müzakirə mövzusu ilə bağlı öz fikirlərini bildirir, müəllim mübahisənin qaydasına və qaydalara əməl olunmasına nəzarət edir ki, söhbət başqa istiqamətə yönəlməsin.

Nəticələr. Ümumi fikrə çatmaq və qəbul etmək.

Müzakirə zamanı yaranan vəziyyətlərin təhlili.

Beləliklə, müzakirələr vasitəsilə şagirdlər öz təfəkkürlərini, ünsiyyət bacarıqlarını, başqalarının fikirlərini dinləmək və vəziyyətlə bağlı müxtəlif fikirləri müqayisə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Canlı müzakirələrdən əlavə, onlayn müzakirələr və ya virtual müzakirələr də mövcuddur. Bu əsasən distanlı təhsil üçün tətbiq olunur.

Müzakirə mövzusu müzakirənin, onun növlərinin və həyata keçirilməsi üsullarının müəyyən edilməsi baxımından kifayət qədər yaxşı işıqlandırılmalıdır.

Münaqişə də ünsiyyət elementidir. Müəllimin vəzifəsi münaqişələrdən qaçmağı və ya münaqişə vəziyyətlərini həll etməyin yollarını öyrətməkdir. Orta ümumtəhsil məktəblərində aparılan müzakirə zamanı diskussiya iştirakçılarının müəyyən mövzular, məsələlər və hadisələrlə bağlı ziddiyyətli baxışları səbəbindən münaqişəli vəziyyətlər yarana bilər. Bəzən yeniyetmələr özünütəsdiq, özünə hörmət ehtiyacını ödəmək üçün qəsdən münaqişəli vəziyyətlərə başlayırlar.

Münaqişədə qaldırılan məsələlərin əhəmiyyəti ona gətirib çıxarır ki, münaqişə situasiyası ilə bağlı hər şey onun iştirakçıları üçün emosional rəng alır və onlar tərəfindən emosional yaşanır. Münaqişənin bu emosional tərəfi çox vaxt vəziyyətdən ağlabatan çıxış yolu tapmaqda maneəyə çevrilir. Münaqişənin qarşısını almaq üçün müəllim inkişaf edən konflikt situasiyasının xarakterik əlamətlərini görməyi bacarmalıdır. Bu, rəqiblərin soyuqluğu, laqeydlik, aqressiv davranış, şəxsi təhqirlər ola bilər. Müəllim şagird kollektivində sağlam mənəvi-psixoloji ab-hava saxlamalı, bir-birinin şəxsiyyətinə hörmət və mehriban münasibəti öyrətməlidir.

Müəllimin şəxsi nümunəsi, dayanış tərzi, emosional sabitliyi, ünsiyyəti, şagirdlərə münasibəti və peşəkar səriştəsi mühüm rol oynayır. Əgər ilkin mərhələdə münaqişənin qarşısını almaq mümkün olmayıbsa, o zaman hər hansı qəti tədbirlərə keçməzdən əvvəl nəzakətli, mədəni şəkildə aydınlaşdırıcı suallar verməklə şagirdləri sakitləşdirmək və fikir ayrılığının səbəbini öyrənmək lazımdır.

Əsasən münaqişənin həllinin aşağıdakı mərhələləri təklif edilir.

1. Əməkdaşlıq atmosferi yaratmaq.

2. Ünsiyyətin aydınlığına çalışmaq.

3. Münaqişəni etiraf etmək (Bu, çox vaxt ən çətin hissədir).

4. Proseduru razılaşdırmaq. Münaqişə etiraf edilirsə və dərhal həll edilə bilməyəcəyi aydındırsa, harada, nə vaxt və necə birgə işə başlamaq barədə razılığa gəlmək mühümdür.

5. Münaqişənin sərhədlərini müəyyənləşdirmək

6. Mümkün həll yollarını araşdırmaq.

7. Razılaşma əldə etmək. Bu mərhələdə irəli sürülən təklifləri müzakirə edib qiymətləndirmək, sonra isə ən məqbul olanı seçmək lazımdır.

Beləliklə, münaqişə vəziyyətindən çıxış yollarını seçərkən müəllim münaqişənin səbəbi, rəqiblərin temperamenti, şagirdlərin maraqları, şəxsi təcrübə, sinifdə şagirdlər arasında şəxsiyyətlərarası münasibətlər, ailədəki münasibətlər və s. kimi nüansları nəzərə almalı və həll yollarını daha demokratik və humanist qaydada həll etməlidir.

Açar sözlər: müzakirə, ünsiyyət bacarığı, əməkdaşlıq şəraiti, münaqişə.

Abstract

Discussion is a problem-based learning method that helps students develop the skills of communication, teamwork, leading disputes, making an emotional impact on other participants in the discussion, and effectively using language tools.

The following goals of using discussion in lessons are distinguished: practical (development of speech skills, expansion of vocabulary); educational (development of a comprehensively developed personality, ready for intercultural communication, able to establish a tolerant attitude towards the interlocutor and his culture); general education (mastering the culture of expressive speech and developing the speech abilities of the audience) and drawing conclusions, expressing one's thoughts fully and accurately in accordance with the tasks set).

Preparation for the discussion requires special attention. One of the difficult tasks for the teacher is to choose a topic for the discussion. It is of particular importance if the topic coincides with current problems or the interests of students. The teacher should discuss the main issues on the topic of the discussion with the initiative group. The venue for the event should be large enough so that all participants can see each other. The final stage of preparation will be the teacher's choice of the method of organizing the discussion or the format of its conduct.

Preparation for the discussion requires special attention. One of the most difficult tasks for the teacher is choosing a topic for the discussion. This is especially important if the topic coincides with current problems or the interests of the students. The teacher should discuss the main issues on the topic of the discussion with the initiative group. The venue for the event should be large enough so that all participants can see each other. The final stage of preparation will be for the teacher to choose the method of organizing the discussion or the format of its conduct.

A discussion lesson requires a lot of effort from the teacher. Before starting the discussion, the teacher should make sure that the topic of the discussion is clear to all participants; the questions should be clearly formulated. The teacher's task is to encourage and involve the participants in an exchange of views, which should take place freely. At the same time, the teacher should avoid chaotic expressions.

Rules for conducting the discussion: each participant can speak only with the permission of the moderator; each statement must be supported by facts; each participant has the right to speak; each position must be taken into account; insults are not allowed. The discussion can be ended after all participants have expressed their opinions. In the end, a conclusion should be drawn, the work of the participants in the debate, the correctness of the conclusions, the depth of the statements, the use of evidence, and the culture of behavior during the debate should be noted.

The discussion is conducted in several stages. Introduction, the topic of the discussion, goals and stages are announced, the rules of the debate are explained, and a positive attitude to the work is formed.

Discussion. Students express their opinions on the topic of the discussion, the teacher monitors the order and observance of the rules of the debate so that the conversation does not go in another direction.

Results. Reaching and accepting a common opinion.

Analysis of situations arising during the discussion.

Thus, through discussions, students develop their thinking, communication skills, the ability to listen to the opinions of others and compare different opinions on the situation. In addition to

live discussions, there are also online discussions or virtual discussions. This is mainly used for distance education.

The topic of the discussion should be sufficiently well covered in terms of determining the discussion, its types and methods of implementation. Conflict is also an element of communication. The teacher's task is to teach ways to avoid conflicts or resolve conflict situations. During discussions in secondary schools, conflict situations may arise due to the conflicting views of the discussion participants on certain topics, issues and events. Sometimes adolescents deliberately initiate conflict situations in order to satisfy their need for self-affirmation and self-esteem.

The importance of the issues raised in the conflict leads to the fact that everything related to the conflict situation takes on an emotional color for its participants and is experienced emotionally by them. This emotional side of the conflict often becomes an obstacle to finding a reasonable way out of the situation. In order to prevent a conflict, the teacher must be able to see the characteristic signs of a developing conflict situation. This may be the coldness of opponents, indifference, aggressive behavior, personal insults. The teacher must maintain a healthy moral and psychological climate in the student collective, teach respect for each other's personalities and a friendly attitude.

The teacher's personal example, attitude, emotional stability, communication, attitude towards students and professional competence play an important role. If it was not possible to prevent the conflict at the initial stage, then before taking any decisive measures, it is necessary to calm the students down by asking clarifying questions in a polite, cultural manner and find out the reason for the disagreement.

Basically, the following stages of conflict resolution are proposed.

1. Creating an atmosphere of cooperation.

2. Striving for clarity of communication.

3. Recognizing the conflict (This is often the most difficult part).

4. Agreeing on the procedure. If the conflict is recognized and it is clear that it cannot be resolved immediately, it is important to agree on where, when and how to start working together.

5. Defining the boundaries of the conflict

6. Exploring possible solutions.

7. Reaching an agreement. At this stage, it is necessary to discuss and evaluate the proposals put forward, and then choose the most acceptable one.

Thus, when choosing ways out of a conflict situation, the teacher should take into account nuances such as the cause of the conflict, the temperament of the opponents, the interests of the students, personal experience, interpersonal relationships between students in the classroom, relationships in the family, etc. and should find solutions in a more democratic and humane manner.

Keywords: discussion, communication skills, cooperation conditions, conflict.

EROL AKYAVAŞ: A TURNING POINT IN CONTEMPORARY TURKISH ART
EROL AKYAVAŞ: ÇAĞDAŞ TÜRK SANATININ DÖNÜM NOKTASI

Mustafa DİĞLER

Prof. Dr.Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID:0000-0002-0784-4463

Özet

Erol Akyavaş, Türk resim sanatında önemli bir figür olarak, çağdaş sanatın dönüşümüne derinlemesine etki eden bir sanatçı olarak kabul edilmektedir. 1932 yılında İstanbul'da doğan Akyavaş, sanat kariyerine öncelikle geleneksel Türk sanatlarına yönelerek başlamış, sonrasında modernizmle buluşarak sanatsal dilini zenginleştirmiştir. Akyavaş'ın sanat anlayışı, zamanla soyut ve figüratif unsurların dengeli bir şekilde harmanlanması, renk kullanımıyla duyguları ifade etmesi ve geleneksel Türk kültürünü çağdaş bir perspektifle yorumlamasıyla biçimlenmiştir. Akyavaş, resimlerinde sıkça doğa, mitoloji ve toplumsal konulara vurgu yapmıştır. Bu temalar aracılığıyla, bireysel deneyimlerin yanı sıra kolektif kimliği de sorgulayan eserler üretmiştir. Onun eserlerindeki derinlik, izleyiciyi düşündürmeye teşvik ederken, sanatçının Türk kültürü ile evrensel öğeleri bir araya getiren yaklaşımı, sanatında belirgin bir özgünlük oluşturmuştur. Eserleri, toplumun dinamiklerini yansıtmanın yanı sıra, bireysel psikolojiyi de keşfetmeyi amaçlamaktadır. Akyavaş'ın teknik alanındaki yenilikleri, onu çağdaş Türk sanatındaki diğer sanatçılardan ayıran unsurlardandır. Geleneksel resim tekniklerini ustaca bir araya getirirken, aynı zamanda yeni malzeme ve yöntemlerle deneyler yapmıştır. Özellikle, katmanlı kompozisyonlar ve çarpıcı renk kullanımıyla oluşturduğu hayal gücü zenginliği, eserlerine derinlik kazandırmaktadır. Bunlar, Akyavaş'ın yalnızca bir ressam olarak değil, aynı zamanda bir düşünür ve yenilikçi olarak da önemini pekiştirmektedir. Erol Akyavaş, sadece eserleriyle değil, aynı zamanda Türk sanatının evrimini etkileyen eğitimci kimliğiyle de tanınmaktadır. Sanatçı, genç nesilleri sanat üzerine düşünmeye yönlendirirken, modern sanat ile geleneksel Türk sanatını harmanlamanın yollarını göstermiştir. Bu bağlamda, onun öğretim felsefesi, sanatın toplumsal işlevini ve sanatçının rolünü sorgulayan bir perspektiften biçimlenmiştir. Akyavaş'ın uluslararası alanda tanınması, Türk resim sanatının global sahnede daha fazla yer bulmasına katkı sağlamıştır. Önemli sergileri ve katıldığı uluslararası etkinlikler, onun sanatının evrenselliğini göstermektedir. Sanatçı, Türk sanatının farklı coğrafyalarda tanınmasını sağlamış, böylece çağdaş Türk sanatının bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Erol Akyavaş, sanatındaki derinlik ve yenilik arayışıyla çağdaş Türk resim sanatında önemli bir dönüm noktasıdır. Eserleri, geleneksel öğelerin modern yorumunu sunmakta ve toplumsal, bireysel birikimleri dışa vurarak, izleyiciyle güçlü bir bağ kurmaktadır. Akyavaş'ın özgün tarzı ve sanata olan katkıları, onu çağdaş Türk sanatının en önemli temsilcilerinden biri haline getirmiştir.

Anahtar Cümleler: Erol Akyavaş, Çağdaş Türk Sanatı, Geleneksel Türk Sanatı, Resim, Minyatür, Hat

Abstract

Erol Akyavaş is regarded as a significant figure in Turkish painting, recognized as an artist who has profoundly influenced the transformation of contemporary art. Born in Istanbul in 1932, Akyavaş began his artistic career primarily by focusing on traditional Turkish arts, later

enriching his artistic language through engagement with modernism. His artistic understanding is shaped over time by a balanced blending of abstract and figurative elements, an expression of emotions through the use of color, and an interpretation of traditional Turkish culture from a contemporary perspective. Akyavaş frequently emphasizes themes of nature, mythology, and social issues in his paintings. Through these themes, he has produced works that question not only individual experiences but also collective identity. The depth in his works prompts reflection in viewers, while his approach of combining Turkish culture with universal elements creates a distinct originality in his art. His works aim to explore individual psychology as well as reflect the dynamics of society. Akyavaş's innovations in technique are among the characteristics that differentiate him from other artists in contemporary Turkish art. While masterfully combining traditional painting techniques, he has also experimented with new materials and methods. In particular, the imaginative richness created by his layered compositions and striking use of color adds depth to his works. These aspects reinforce Akyavaş's importance not only as a painter but also as a thinker and innovator. Erol Akyavaş is recognized not only for his works but also for his identity as an educator who has influenced the evolution of Turkish art. While guiding younger generations to think about art, he has shown ways to blend modern art with traditional Turkish art. In this context, his teaching philosophy has been shaped from a perspective that questions the social function of art and the role of the artist. Akyavaş's international recognition has contributed to the greater visibility of Turkish painting on the global stage. His significant exhibitions and participation in international events demonstrate the universality of his art. The artist has ensured that Turkish art is recognized in different geographical areas, thus marking a turning point for contemporary Turkish art. Erol Akyavaş represents an important milestone in contemporary Turkish painting with his quest for depth and innovation in his art. His works offer a modern interpretation of traditional elements and express social and individual experiences, establishing a strong connection with the audience. Akyavaş's unique style and contributions to art have made him one of the most important representatives of contemporary Turkish art.

Keywords: Erol Akyavaş, Contemporary Turkish Art, Traditional Turkish Art, Painting, Miniature, Calligraphy

MODERN TOPLUMDA İSLAM DİNİNİN PSİKOLOJİK YÖNLERİ

Bahriddin UMAROV

Özbekistan Uluslararası İslami Akademisi, "Pedagoji ve Din Psikolojisi" Anabilim Dalı, Prof.Dr.ORCID: 0009-0004-7062-879X

Özet

İslam dini, dünyanın önde gelen inanç sistemlerinden biri olarak, yalnızca bireyin ruhani yaşamı üzerinde değil, aynı zamanda psikolojik dünyası üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Küreselleşme, hızlanan toplumsal değişimler ve artan stres faktörleri bağlamında, dini değerlere — özellikle İslam'ın psikolojik boyutlarına — olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır.

İslam; içsel denge, strese karşı dayanıklılık, kişilerarası ilişkilerin uyumu ve öz farkındalığın gelişimine katkı sağlayan ahlaki-etik normlar, ibadetler ve dünya görüşüne dayalı bütüncül bir sistem sunar. İslam'ın psikolojik yönleri aşağıdaki temel alanlarda kendini göstermektedir:

1. **Psikolojik denge ve stresle başa çıkma yetisi** — namaz (salat), zikir, oruç ve tefekkür gibi uygulamalar öz denetimi güçlendirir, kaygı ve duygusal gerginliği azaltmaya yardımcı olur.

2. **Empati, merhamet ve toplumsal sorumluluk gelişimi** — İslami öğretiler; diğerkâmlık, şefkat, ebeveynlere saygı ve ihtiyaç sahiplerine yardım gibi değerleri teşvik eder, bu da prososyal davranışların gelişimini destekler.

3. **Hayatın anlamı ve bireysel sorumluluk anlayışı** — ilahi kader (kader) inancı, Allah'a karşı sorumluluk ve niyet (niyya) vurgusu; eylemleri anlamlandırmayı ve ahlaki tercih yapmayı sağlar.

4. **Dini kimlik ve psikolojik korunma** — dini aidiyet duygusu, bireyin benlik duygusunu pekiştirir ve sosyo-kültürel belirsizlik veya dış baskı ortamında içsel dengeyi korumasına yardımcı olur.

Sonuç olarak, İslam dini yalnızca ruhani bir sistem değil, aynı zamanda bireyin karmaşık toplumsal gerçeklikte uyum sağlamasını destekleyen güçlü bir psikolojik kaynaktır. İslam'ın bu psikolojik yönlerinin incelenmesi, yalnızca bilimsel psikoloji için değil; danışmanlık, eğitim ve kültürlerarası diyalog alanlarında çalışan uygulayıcılar için de büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: din, İslam, İslam dini, modern toplum, dini kimlik.

KUR'ÂN-I KERÎM'DE "İNSAN"

Cemal SANDIKCI

Özet

Kur'an-ı Kerim, insanı sadece biyolojik bir varlık olarak değil, derin bir anlam ve sorumluluk taşıyan bir varlık olarak tanımlar. İnsanın yaratılışı, yaşadığı dünya ve ahiretteki sorumlulukları, Kur'an'da çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Kur'ân'da İnsan, yeryüzünde halife olarak yaratılmış, akıl ve irade ile donatılmış, ahlaki ve manevi sorumluluklar taşıyan bir varlık olarak gösterilir. Ancak insan aynı zamanda zaaflarla ve çelişkilerle de örülüdür. Aceleci, nankör, unutan bir varlık olabilmekle birlikte, sabreden, şükreden ve iyiliği arayan bir yönü de vardır.

Bu bildiride, Kur'an'ın insanı nasıl tanımladığına, insanın yaratılışından günümüz yaşantısına kadar olan süreçteki sorumluluklarına ve zayıf yönlerine ışık tutulacaktır. İnsanın yaratılışındaki anlamı, akıl ve iradesinin rolü, halife olma görevi, sınavda karşılaştığı zorluklar ve en nihayetinde ilahi ahlakı ve erdemi nasıl kazanabileceği, bu yazının ana konularıdır.

Giriş

Kur'an, insanı hem maddi hem de manevi yönleriyle ele alan, derin anlamlar taşıyan bir kitaptır. İnsan, yaratılışından sorumluluklarına, potansiyellerinden zayıflıklarına kadar pek çok yönüyle Kur'an'da tanımlanır. Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış, ona akıl, irade ve özgürlük vermiştir. Ancak aynı zamanda insanın zayıf bir varlık olduğu ve dünya hayatında sınavdan geçeceği de vurgulanır.

Kur'an'a göre insan, sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda ruhsal ve ahlaki bir yönü olan bir varlıktır. İnsan, Allah'a kulluk etme amacıyla yaratılmıştır ve ona verilen akıl ve irade ile doğruyu yanlıştan ayırt edebilme gücüne sahiptir. Bu bağlamda insan, hem iyiliğe hem de kötülüğe yönelme potansiyeline sahiptir. Kur'an, insanın bu potansiyelini kullanarak Allah'ın emirlerine uymasını, doğru yolda ilerlemesini isterken, onun zayıflıklarını da gözler önüne serer ve sabır, tevbe ve iman gibi erdemlerle bu zayıflıkların üstesinden gelmesini öğütler.

İnsan, Kur'an'da zaman zaman "ahsen-i takvim" (en güzel şekilde yaratılmış) olarak tanımlanırken, bazen de "zalim", "cehalet içinde olan" veya "haddini aşan" gibi sıfatlarla da anılmaktadır. Bu tanımlamalar, insanın hem yüksek potansiyelini hem de düşebileceği tehlikeleri anlatan önemli dersler sunar.

Kur'an'daki insan tanımını anlamak, insanın yaratılış amacını, sorumluluklarını ve yaşamın gerçek anlamını keşfetmeye yönelik bir rehberlik sağlar.

Kur'an'a göre insan hem fiziksel hem de manevi açıdan birçok özelliğe sahiptir. Bu özellikler, insanın yaratılışını, sorumluluklarını ve potansiyellerini anlamamıza yardımcı olur. İşte Kur'an'a göre insanın bazı temel özellikleri:

1. Yaratılışta Mükemmeliyet

Kur'an, insanın yaratılışını "ahsen-i takvim" (en güzel biçimde) olarak tanımlar. Yani insan, fiziksel ve ruhsal açıdan en mükemmel şekilde yaratılmıştır. Bu özellik, insanın Allah tarafından üstün bir şekilde var edildiği anlamına gelir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulur: *"Andolsun, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."*[1] Bu âyet insanın yaratılışının hem fiziksel

[1] *Kur'ân Yolu* (Erişim 10 Nisan 2025), et-Tîn 95/4.

hem de manevi yönlerini kapsayan bir övgü niteliğini taşımaktadır. İnsan, şekil ve yapı itibarıyla diğer canlılardan üstündür. Sadece beden olarak değil, akıl, irade, vicdan gibi özelliklerle de "en güzel kıvamda" yaratılmıştır. Yine İyiliği seçme yetisi, doğru ile yanlışı ayırt edebilme kapasitesi bulunmaktadır. Ayrıca hakikati tanımaya uygun bir doğa ile yaratmıştır. Beğâvî'ye göre bu âyet insanın en güzel yaratılış biçimiyle yaratıldığını vurgulamaktadır.[1]

2. Özgür İrade ve Sorumluluk

Kur'an, insana özgür irade vermiştir. İnsan, iyi ile kötü arasında seçim yapma kapasitesine sahip bir varlıktır. Bu irade, insana sorumluluk yükler. İnsan, Allah'a kulluk etme sorumluluğunu taşır ve bu sorumluluğu yerine getirme konusunda serbesttir. Ancak bu özgürlük, aynı zamanda sınav anlamına gelir; insan, doğruyu seçerek Allah'ın rızasına ulaşma imkânına sahip olduğu gibi, yanlış seçimler yaparak kaybolma tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Bir âyette şöyle buyurulur: *"Doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırt edebilme yeteneğini ona verdik."* [2] Bu âyet, insanın iç dünyasına ve yaratılışına dair çok derin bir anlam taşır. Allah, insana hem günahı (fücur) hem de takvayı (sakınmayı) ilham ettiğini bildiriyor. Bu da insanın iyilikle kötülük arasında seçim yapma iradesine sahip olduğunu vurgular. Kurtûbî'ye göre bu âyet insana Yüce Allah'ın iyi ve kötü yolları ayırt edebilecek yeterlilikleri verdiğini anlatmaktadır.[3]

3. Zayıflık ve Acizlik

Kur'an, insanın fiziksel ve manevi olarak zayıf olduğunu belirtir. İnsan, bir yandan güçlü bir varlık olarak yaratılmış olsa da, diğer yandan acizdir ve sınırlıdır. Bu zayıflık, insanın nefsine yenik düşme, sabırsızlık, öfke gibi özellikler sergileyebilmesine yol açar. Kur'ân'da şöyle buyurulur: *"İnsan, hayra dua eder gibi şerre dua eder."*[4] Âyette insanın zaman zaman kendi kötülüğüne dua etmesi gibi bir durumu anlatan bir anlamı vardır. İnsanın bilinçli bir şekilde kötülüğüne dua edebilmesi, aslında insana özgü bir durumdur. Bir başka âyette ise şöyle buyurulur: *"Şüphesiz Biz ona (insana) yolu gösterdik; ya şükredenlerden olur ya da nankörlerden."*[5] Bu âyet, insanın hür iradesine ve seçim yapma özgürlüğüne dikkat çeker. Allah, insana doğru yolu göstermekle birlikte, insan bu yolda ya şükretmek ve doğruyu seçmek ya da nankörlük ederek yanlış yolda gitmek arasında bir tercih yapma özgürlüğüne sahiptir.

İnsan, verilen öğütlere ve doğruya nasıl bir tepki vereceği konusunda kendi iradesine sahip olup, nihayetinde seçimleriyle sorumlu tutulacaktır.

4. İlim ve Akıl

İnsan, akıl ve bilgi sahibi bir varlıktır. Kur'an, insanın akıl ve hikmetle donatıldığını belirtir. İlim, insanın doğruyu bulmasına, Allah'ın emirlerini anlamasına ve doğru yolda ilerlemesine yardımcı olur. Bununla birlikte insan, her zaman doğruyu bilmesine rağmen bazen bu bilgiyi uygulamakta zorlanabilir. Kur'ân'da şöyle buyurulur:" *O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. O zaman Rabbin en büyük kerem sahibidir.*"[6] Bu âyette insanın yaratılışına ve ilk vahyi almasına işaret vardır. İlk âyet, insanın yaratılışını bir alaktan, yani kan pıhtısından yaratıldığını belirtir. Bu, insanın yaratılışının başlangıcına dair bir hatırlatmadır. İkinci âyet ise, Allah'ın, insanı yaratan ve ona değer veren Rabbine yönelmesini ve ilk vahyi almasını öğütler. Alak Suresi'nin bu âyetleri, insanın ilahi yaratılışına ve ilahi bilgiye açılmasına dair derin bir anlam taşır. Bu âyet, İslam'ın ilk vahyi olan "oku" emrini içerir. Allah, Peygamber

[1] https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/baghawy/sura95-aya4.html (erişim 18.04.2025)
[2] eş-Şems 91/8.
[3] https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura91-aya8.html (erişim 18.04.2025)
[4] el-İsra 17/11.
[5] el-İnsan 76/3.
[6] el-Alak 96/2-3.

Efendimiz'e (s.a.v.) ilk vahyi indirdiğinde, ona "oku" demiştir. Bu, sadece bir okuma eylemi değil, aynı zamanda insanlığa bilgiyi, hikmeti, ilmi ve bilinci edinme çağrısıdır. Allah, insanları yaratıp onlara değer verirken, aynı zamanda akıl ve bilgiyle donatır.

Kerem, Allah'ın sonsuz cömertliğini ve ihsanını ifade eder. Bu âyet, Allah'ın insanlara sunduğu eşsiz nimetleri ve onlara verdiği bilgiyi hatırlatır.

5. İmtihan ve Sınav

İnsan, dünya hayatında bir imtihanla karşı karşıyadır. Kur'an, hayatın bir sınav olduğu ve insanın Allah'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin değerlendirileceği bir süreç olduğunu vurgular. İnsan, bu dünyadaki hayatını Allah'ın belirlediği kurallara göre yaşamakla yükümlüdür. Bir âyette Yüce Allah şöyle buyurur: *"Hesap gününde herkes yaptığının karşılığını alacaktır."*[1] Bu âyetler, kıyamet günü insanların tüm yaptıklarının karşılığını alacaklarını vurgular. Zerre kadar hayır veya şer işleyen her insan, o yaptığının karşılığını görecektir. Bu, Allah'ın adaletinin ne kadar mükemmel olduğunu ve hiçbir amelin, ne kadar küçük olursa olsun, kaybolmadığını gösteren bir hatırlatmadır. İnsanların her türlü eylemi, kıyamet günü onlara gösterilecektir. Taberî'ye göre âyet insanoğlunun dünya hayatında yaptığı bütün davranışlardan sorguya çekileceği anlamındadır.

6. Nefis ve Kötülük Yönü

Kur'an, insanın nefsini eğitmesi gerektiğini ve bu nefsin bazen kötülüklere yöneldiğini ifade eder. Nefis, insana bazen hırs, kibir, bencillik ve öfke gibi kötü davranışlar sergiletir. Ancak insan, nefsini kontrol altına alarak erdemli bir yaşam sürebilir. Kur'ân'da şöyle buyurulur: "*Şüphesiz, nefis insanı kötülüğe sevk eder."*[2] Bu ayet, Hz. Yusuf'un (veya bazı tefsirlere göre Aziz'in hanımının) nefsin zaaflarına dikkat çektiği önemli bir itiraftır. İnsan nefsi, kontrol altına alınmazsa kişiyi kötülüğe sürükleyebilir. Ancak Allah'ın merhameti sayesinde nefis terbiye edilebilir. Ayet; tevazu, nefis muhasebesi ve Allah'ın rahmetine sığınmanın gerekliliği konusunda derin bir öğüt içerir. İnsanın kendini sürekli temize çıkarması yerine, iç dünyasına yönelip dürüstçe yüzleşmesi gerektiğini vurgular. Sa'dî'ye göre âyettte insanoğlunun iç dünyasında var olan kötü davranışlara eğilimli olma potansiyeline dikkat çekilmektedir.[3]

7. Şükür ve Nankörlük

Kur'an, insanın bazen Allah'ın nimetlerine karşı şükretmesi gerektiğini vurgularken, bazen de nankörlük eğiliminde olduğunu belirtir. İnsan, Allah'a karşı şükürde bulunarak ahlaki olgunluğa ulaşabilir. Yüce Allah bir âyette şöyle buyurur: *"İnsan, Rabbine nankördür."*[4] Bu âyette Allah'ın insana verdiği nimetlerin sayısız olduğunu ve insanın bu nimetler karşısında genellikle nankörlük ettiği anlatılmaktadır. İnsan, sahip olduklarını çoğu zaman unutup, elindekiler yerine eksik gördüklerine odaklanır. Halbuki her şey –gördüğümüz ya da fark edemediğimiz– Allah'ın birer lütfudur. "İnsan çok zalim ve çok nankördür" ifadesi, insanın hem kendine hem de başkalarına karşı yaptığı haksızlıklara ve Rabbine karşı şükrünü unutarak sergilediği tutuma dikkat çeker.

8. Merhamet ve Yardımlaşma

İnsan, aynı zamanda merhametli ve yardımsever bir varlık olmalıdır. Kur'an, başkalarına yardım etmeyi, yoksullara ve muhtaçlara el uzatmayı öğütler. Kur'ân'da şöyle buyurulur: *"Ve*

[1] ez-Zilzal 99/7-8.
[2] Yusuf 12/53.
[3] https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/saadi/sura12-aya53.html (erişim 18.04.2025)
[4] İbrahim 14/34.

Rabbinin rızasını kazanmak için fakiri, yetimi ve esiri doyurur."[1] Bu âyet ihlâs ve samimiyetle yapılan iyiliğe vurgu yapmaktadır. Allah, bu âyette övdüğü kullarını kendileri muhtaç oldukları halde, yemeği başkalarıyla paylaşanlar olarak nitelendirir. Mâtûrîdî'ye göre âyet insanoğlunun her ne kadar yemeğe karşı aşırı bir tutkusu olmasına rağmen bu durumu tersine çevirerek insanlara iyilikte bulunmaya çalıştığı anlamını taşımaktadır.[2]

9. İman ve İsyan

İman, insanın sahip olması gereken temel özelliklerden biridir. Kur'an'a göre insan, Allah'a iman etmeye çağrılır. Ancak aynı zamanda, isyan etme ve inkâr etme özgürlüğüne de sahiptir. İnsan, iman etmekle büyük bir mükafata kavuşacağı gibi, inkâr etmekle de cezaya uğrayabilir. Yüce Allah bir âyette şöyle buyurur: *"İman edip iyi işler yapan, namazı dosdoğru kılıp zekatı verenlerin Rabbleri katında elbette mükafatları vardır. Onlara hiçbir korku olmadığı gibi, onlar mahzun da olmazlar."*[3] Bu âyette gerçek mümin sadece inanan değil, inancını eyleme dönüştüre, namazı kılan, zekâtı veren, salih amel işleyenler olarak tanımlanır. Ayrıcâ âyette bu niteliklere sahip olanların hem dünyada iç huzura hem de ahirette Allah'ın rahmetine kavuşacakları ve asla korku ve üzüntü duymayacakları anlatılır.

10. Toplumsal Sorumluluk ve Ahlak

Kur'an, insanı toplumda erdemli bir birey olmaya teşvik eder. Adalet, doğruluk, güvenilirlik gibi ahlaki değerler, insanın toplumsal ilişkilerinde esas alınmalıdır. Kur'an'da şöyle buyurulur: *"Ey insanlar, hepiniz bir tek insan ve bir tek kadından türediniz."*[4] Bu âyette toplumsal ayrımcılığın reddedilmektedir. Ayrıca âyette insanların farklı millet ve kabilelerden olmaları düşmanlık sebebi değil, kültürel zenginlik ve tanışma vesilesi olduğu ve Allah katında üstünlüğün, sadece ahlak ve Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle mümkün olabileceği anlatılmaktadır. Bu ayet aynı zamanda İslam'ın evrensel kardeşlik ilkesinin temel taşlarından biridir. Nesefî'ye göre âyet insanın soyunun Hz. Âdem ve Havva'ya dayandığı, bu nedenle insanların birbirlerine karşı bir üstünlük kuramayacakları vurgulanır.[5]

Sonuç

Kur'an, insanı çok yönlü bir varlık olarak tanımlar. Hem yüce meziyetlere sahip olabilecek, hem de büyük hatalara düşebilecek potansiyeliyle insan, sorumluluk sahibi, akıl ve irade ile donatılmış bir imtihan varlığıdır. Yaratılışındaki mükemmellik, onun Allah katındaki değerini gösterirken; zayıflıkları, onun eğitilmesi ve olgunlaştırılması gereken bir varlık olduğunu ortaya koyar. Kur'an, insana hem kendi benliğini tanıması hem de Rabbini tanıyarak doğru yolu bulması için rehberlik eder. Bu yönüyle Kur'an'daki insan tasviri, sadece bireysel bir kimlik değil, aynı zamanda ahlaki, toplumsal ve manevi bir yol haritasıdır. İnsanın değeri, yaratılış amacı doğrultusunda yaşaması ve Allah'a kul olma bilinciyle hareket etmesiyle ortaya çıkar.

Kur'an, insanı hem güçlü hem de zayıf, akıllı ve cahil, iyiliğe meyilli ve kötülüğe yönelme potansiyeline sahip bir varlık olarak tanımlar. İnsan, bu özelliklerle sınavdan geçirilir ve doğru yolu seçerek Allah'ın rızasına ulaşmaya çalışmalıdır.

Kur'an'da insan hem yüceliğe hem de düşüşe açık bir varlık olarak tanımlanır. En güzel şekilde yaratılan insan, akıl, irade ve sorumluluk sahibi olmasıyla diğer varlıklardan ayrılır. Ancak aynı

[1] ed-Dehr 76/8.
[2] https://www.greattafsirs.com/Tafsir_Library.aspx?LanguageID=1&SoraNo=76&AyahNo=8&MadhabNo=-1&TafsirNo=94 (erişim 18.04.2025)
[3] el-Bakara 2/277.
[4] el-Hucurat 49/13.
[5] https://www.greattafsirs.com/Tafsir_Library.aspx?LanguageID=1&SoraNo=49&AyahNo=13&MadhabNo=-1&TafsirNo=17 (erişim 18.04.2025)

zamanda zaafları, unutuşları, nankörlüğü ve aceleciliği ile sınanmaya muhtaç bir varlıktır. Kur'an, insanın bu ikili yapısını ortaya koyarak onun hem Rabbine kulluk etmeye layık hem de kendi iç dünyasını terbiye etmeye muhtaç olduğunu vurgular. Bu yönüyle Kur'an'da insan tanımı, sadece ontolojik bir tanımlama değil; aynı zamanda bir uyarı, bir öğüt ve bir yol gösterici nitelik taşır. İnsan, Allah'ın verdiği nimetleri fark ederek, iradesini doğru yönde kullanmalı ve sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir. Ancak bu şekilde, yaratılış amacına uygun bir hayat sürebilir ve ebedi kurtuluşa erebilir.

Kaynakça

Kur'ân Yolu. Erişim 13 Nisan 2025. https://kuran.diyanet.gov.tr

https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/baghawy/sura95-aya4.html (erişim 18.04.2025)

https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura91-aya8.html (erişim 18.04.2025)

https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/saadi/sura12-aya53.html (erişim 18.04.2025)

https://www.greattafsirs.com/Tafsir_Library.aspx?LanguageID=1&SoraNo=49&AyahNo=13&MadhabNo=-1&TafsirNo=17 (erişim 18.04.2025)

https://www.greattafsirs.com/Tafsir_Library.aspx?LanguageID=1&SoraNo=76&AyahNo=8&MadhabNo=-1&TafsirNo=94 (erişim 18.04.2025)

APPLICABILITY OF THE METHOD OF MAFHŪM AL-MUKHĀLAFAH IN UNDERSTANDİNG THE QUR'AN

MEFHÛM-U MUHÂLEFET YÖNTEMİNİN KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA UYGULANABİLİRLİĞİ

İshak ATAMAN

Eğitim Görevlisi, Bursa Dini Yüksek İhtisas Merkezi, Tefsir ve Kelam,

0009-0008-9739-9834

Özet

İnsanların temel iletişim aracı olan dil, kelime ve lafızlardan oluşmakta olup söz konusu lafızlar insanlar tarafından yüklenen birtakım manalar ifade etmektedir. Yüce Allah da insanlara dilediği mesajları ulaştırma isteğini, Kur'ân âyetlerini oluşturan Arapça lafızlar ve bu lafızların ifade ettiği manalar üzerinden gerçekleştirmiş ve insanlarla olan iletişimini bu şekilde sağlamıştır. Bu özelliği sayesinde Kur'ân lafızlarının yapısı ve delalet ettiği manalar muhtelif ilim dallarının ilgi alanına girmiş ve lafızlar bu çerçevede incelenmiştir. Ayrıca İslam bilginleri bu lafızların ne dediğiyle ilgilendikleri kadar ne demek istediğiyle de ilgilenmişlerdir. Sözün sadece doğrudan ifade ettiği anlamla sınırlı kalmayıp dolaylı yolla da ifade ettiği anlamlara dikkat çekilmiştir. Böylelikle Kur'ân lafızlarının doğrudan ifade ettiği birincil anlam ve hükümler olduğu gibi yine lafızlardan hareketle akıl yoluyla elde edilen ikincil anlamların olduğu da söylenebilir. Lafzın bu manaları nasıl ve hangi yollarla ifade ettiği konusu daha çok lafzın mânaya delâleti adı altında ele alınmış ve çeşitli ilmi çevrelerce birtakım yöntemler belirlenmiştir.

Genel bir ifadeyle Kur'ân âyetlerini anlama, açıklama ve yorumlama ameliyesi diyebileceğimiz Tefsir ilminin de bu çerçevede temel hedefinin Kur'ân lafızlarının ne anlama geldiğini ortaya koymak oluşu kaçınılmaz olduğundan, Tefsir Usûlü ve Ulûmu-l Kur'ân eserlerinde de Kur'ân lafızlarının delâleti konusuna yer verildiği görülmektedir. Lafzın mânaya delâlet etme şekillerinden biri olan ve "lafzın, zikredilmediği yerde (meskûtun anh), zikredildiği (mantûk) yerdeki delâlet ettiği mânaya ters bir anlam ifade etmesi" şeklinde tanımlanan mefhûm-u muhâlefet, sözden anlaşılan ikincil anlamların çıkarımına olanak tanımaktadır. Şöyle ki, belli bir durumla kayıtlanmış/tahsis edilmiş haliyle bir anlam ifade eden sözden, söz konusu kayıt veya tahsisin bulunmadığı durumlarda aksi bir anlam ifade etmesi söz konusu olmaktadır. Mesela, "A sınıfında sınavı geçen sadece Ali'dir" sözünde "sadece" ifadesi cümlede tahsis görevi görüp "A sınıfında Ali'den başka sınavı geçen yoktur" şeklinde bir anlam çıkarımına imkan tanımaktadır. Oysa böyle bir anlam sözde geçmemekte olup, ancak akli bir çıkarım sonucu elde edilmektedir.

Yöntemin âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında birçok müfessir tarafından kullanıldığı görülmektedir. Böylece yöntem, Kur'ân âyetlerinden farklı anlamlar elde edilmesine, bir takım yorum farlılıklarının ortaya çıkmasına olanak sağlamış ve anlam zenginliğine katkı sağlamıştır. Ancak bu metodu doğru kabul edenler uygulanabilirliği için bazı şartlar ileri sürmüş, her âyette uygulamamış ve bir çok âyette uygulandığı taktirde yanlış anlamalara sebebiyet vereceğine dikkat çekmişlerdir. Bu noktada söz konusu yöntemin mutlak geçerliliğinin olmadığı, uygulanacağı âyetlerde bağlamın dikkate alınması, çıkarılan anlamın başka bir delille

çelişmemesi ve hem Kur'ân'ın hem de İslam'ın genel ilkelerine ters düşmemesinin gerekliliği gibi hususlara dikkat çekilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, tefsir, lafız, delâlet, mefhûm-u muhâlefet.

Language, as the primary means of human communication, consists of words and expressions that convey meanings assigned by people. In this context, Almighty Allah has chosen to deliver His messages to humanity through Arabic expressions that form the verses of the Qur'an, along with the meanings they convey. This characteristic has drawn the attention of various Islamic disciplines to the structure and meaning of Qur'anic expressions. Muslim scholars have not only focused on what the words explicitly state but also on what they imply. Hence, meanings inferred indirectly, beyond the direct or literal expression, have also been emphasized. Accordingly, Qur'anic expressions are seen to carry both primary meanings explicitly conveyed and secondary meanings inferred through reasoning. The question of how expressions convey meaning has generally been addressed under the concept of "delālah" (indication), and various methodologies have been developed within scholarly traditions.

Given that the primary aim of Tafsir—the science of interpreting the Qur'an—is to uncover the meanings of Qur'anic expressions, it is unsurprising that works in the fields of Tafsir methodology and ʿUlūm al-Qur'ān discuss the issue of how words indicate meaning. One such method is mafhūm al-mukhālafah, defined as "a meaning inferred from the opposite of what is explicitly stated in the text, regarding a situation not mentioned." This method allows for the derivation of secondary meanings from a statement. For example, the sentence "Only Ali passed the exam in Class A" implies, through the word "only," that no one else in Class A passed, even though this meaning is not explicitly stated but inferred logically.

This method has been utilized by many exegetes in understanding and interpreting verses of the Qur'an. It has contributed to the richness of interpretation by enabling different meanings and perspectives to emerge. However, those who accept the method as valid have proposed certain conditions for its application. They have emphasized that it cannot be applied universally to every verse, as misinterpretation may result. Thus, its application requires attention to contextual coherence, consistency with other evidences, and alignment with the general principles of both the Qur'an and Islam.

Keywords: Qur'an, tafsir, expression, ındication, mafhūm al-mukhālafah.

FROM TRADITION TO MODERNITY: BEDRI RAHMI EYUBOĞLU'S ARTISTIC JOURNEY

GELENEKTEN MODERNE: BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU'NUN SANAT YOLCULUĞU

Mustafa DİĞLER

Prof. Dr.Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID:0000-0002-0784-4463

Özet

Geleneksel halk kültürü, geçmişten günümüze aktarılarak biçimlendirilmiş halı, kilim, nakış gibi somut kültürel verilerin yanı sıra, renk, motif, çizgi ve kompozisyon açısından görsel sanatlar üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Halk kültürünün plastik sanatlar üzerindeki etkisi, Türk resminin yanı sıra evrensel ölçekte başka sanat anlayışlarında da önemli tartışma konularından biri olmuştur. Kültürel yapının sanatsal alan üzerindeki etkileri, pek çok sanatçının eserlerinde izlenebilmektedir. Geleneksel halk kültüründen etkilenen Türk resim sanatçılarının incelenmesi, bu sanatçıların sanatsal gelişim sürecindeki yansımaları ve kendi kültürlerinden nasıl etkilendiklerinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Bedri Rahmi Eyüboğlu örneği ön plana çıkarılarak incelenmiştir.Sanat eserinin, plastik sanatların bir parçası olabilmesi için konu bakımından özgün olması gerektiği, Türk resim sanatı açısından önemli bir husustur. Bu bağlamda, kültürel ve folklorik unsurların resim sanatına yansımaları ile kültürel çevrenin etkileri ele alınmıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk resim sanatının en önemli figürlerinden biri olarak, çağdaş Türk resmine yaptığı katkılarla dikkati üzerime çekmektedir. 1911 yılında dünyaya gelen Eyüboğlu, sanatı aracılığıyla Türk kimliğinin, kültürel mirasının ve halk sanatının yüceltilmesine hizmet etmiştir. Modern resim anlayışını benimseyen Eyüboğlu, geleneksel Türk sanatlarının estetik unsurlarını eserlerinde ustalıkla harmanlamış ve izleyicilere farklı bir bakış açısı sunmuştur.Sanatçının eserlerinde, Anadolu'nun farklı bölgelerine ait geleneksel motifler, renkler ve figürler sıklıkla yer almakta; bu unsurlar, onun sanatını zenginleştiren önemli etkenler arasında bulunmaktadır. Eyüboğlu'nun tuvalleri, Anadolu halkının günlük yaşamından sahneler ile geleneksel efsaneler ve mitolojik temalar içermektedir. Halk sanatının geleneksel unsurlarını modern bir perspektiften yorumlayarak, sadece kendi döneminin değil, Türk resminin de öncülerinden biri haline gelmiştir. Özellikle soyutlama ve figüratif anlatımını ustaca harmanlayan Eyüboğlu, resimlerinde derin anlam katmanları oluşturarak izleyiciyi düşünmeye teşvik etmiştir.Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun çağdaş Türk resmine yaptığı katkılar, geleneksel halk sanatından izlerle birleşerek, sanatında eşsiz bir bütünlük oluşturmuş ve Türk sanatının gelişimine önemli bir yön vermiştir. Eserleri, günümüzde sanatseverler tarafından ilgiyle incelenmekte ve sanatı, Türk kültürü ile dünya arasında bir köprü kurma özelliği taşımaktadır. Bu araştırmada, yazılı ve görsel kaynakların yanı sıra internet, kütüphane taramaları, müze ve sergi incelemeleri gibi çeşitli araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Sanatçının Türk resim sanatına katkıları ile yıllara göre yaptığı çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun güncel halk kültüründen nasıl beslendiğini gösteren örnekler, resimlerle desteklenerek açıklanmış ve eldeki veriler doğrultusunda yorumlamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Çağdaş Türk Resmi, Soyutlama, Halk Kültürü, Resim

Abstract

Traditional folk culture, passed down and shaped from the past to the present, has had a significant impact on the visual arts in terms of color, motifs, lines, and composition, as well as concrete cultural data such as carpets, rugs, and embroidery. The influence of folk culture on the plastic arts has been a major topic of discussion in Turkish painting, as well as in other artistic understandings on a universal scale. The effects of cultural structure on the artistic field can be observed in the works of many artists. The study of Turkish painting artists influenced by traditional folk culture aims to investigate the reflections in these artists' artistic development process and how they were influenced by their own culture. In this context, the example of Bedri Rahmi Eyüboğlu is highlighted and examined. It is an important point for Turkish painting that a work of art must be original in terms of subject matter in order to be a part of the plastic arts. In this context, the reflections of cultural and folkloric elements on painting and the effects of the cultural environment are discussed. Bedri Rahmi Eyüboğlu, as one of the most important figures of Turkish painting, draws attention to himself with his contributions to contemporary Turkish painting. Born in 1911, Eyüboğlu served to glorify Turkish identity, cultural heritage, and folk art through his art. Adopting a modern understanding of painting, Eyüboğlu skillfully blended the aesthetic elements of traditional Turkish arts in his works and offered viewers a different perspective.The artist's works frequently feature traditional motifs, colors, and figures from different regions of Anatolia; these elements are among the key factors that enrich his art. Eyüboğlu's painting contain scenes from the daily life of the Anatolian people, as well as traditional legends and mythological themes. By interpreting the traditional elements of folk art from a modern perspective, he became one of the pioneers not only of his own era but also of Turkish painting. Eyüboğlu, who skillfully blended abstraction and figurative expression, created layers of deep meaning in his paintings, encouraging the viewer to think. Bedri Rahmi Eyüboğlu's contributions to contemporary Turkish painting, combined with traces of traditional folk art, created a unique unity in his art and gave significant direction to the development of Turkish art. His works are still examined with interest by art lovers today, and his art has the characteristic of building a bridge between Turkish culture and the world. In this research, various research methods were used, such as written and visual sources, as well as internet and library searches, and museum and exhibition reviews. The artist's contributions to Turkish painting and his works over the years have been examined in detail. Examples showing how Bedri Rahmi Eyüboğlu drew inspiration from contemporary folk culture are explained and supported with images, and interpretations are made based on the available data.

Keywords: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Contemporary Turkish Painting, Abstraction, Folk Culture, Painting

INTELLECTUAL ANALYSIS OF COGNITION IN INCLUSIVE EDUCATION

Hasanova Amaliya Murad

Azerbaijan State Pedagogical University, Baku c.

ABSTRACT

Inclusive education, which gives everyone the opportunity to participate in a common process of learning and education (development and socialization) despite physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other disabilities, enables them to become equal members of society and reduces the risks of exclusion. Children who grow up together learn to accept their own medical capabilities and to take into account the health capabilities of other children. A modern school is obliged to inform students comprehensively about the processes taking place in the world. Wars, reforms, social cataclysms, earthquakes and other natural disasters do not go unnoticed by children, as social networks are a source of discussion. What will determine the content and choice of means of pedagogical support for children in an inclusive education model depends on educators and parents, psychologists and doctors. Realizing the value of inclusive education, it is necessary to note a number of factors that hinder the implementation of inclusive education ideas in public schools. This is mainly intolerant attitude towards disabled children, their psychological unwillingness to perceive these children as full-fledged members of society. Parents of children with special care needs do not want to give their children to a regular school, fearing bullying, conflicts with classmates and teachers, proper understanding of their children's special needs and, accordingly, inadequate response to special needs, inadequate classrooms. The process of understanding the world around these children is different from that of their peers, serious training is also required for them to perceive the world around them as it is and to predict their future.

Keywords: inclusive education, environment, learning difference, intellectual analysis, development and socialization

INTRODUCTION

Inclusive educational environment is a type of educational environment, providing all subjects of the educational process with opportunities for effective self-development. It is a fundamental factor for a given socio-demographic group, without which inclusion in society is not possible. Moreover, taking into account all the needs of this group (people with disabilities and disabled people) and rationally utilizing the resources of the state, it is indeed possible to create rehabilitative, comfortable conditions for the full integration of the disabled, which is mandatory in their further life activity [1].

CONCLUSIONS AND DISCUSSION

Inclusive or inclusive education is a term used to describe the process of educating children with special needs in mainstream schools. Inclusive education is based on an ideology that excludes any discrimination against children, which ensures equal treatment of all people, but creates special conditions for children with special educational needs. Inclusive education is a process of development of general education, which implies accessibility of education for all, in terms of adjusting to the different needs of all children, which provides access to education for children with special needs.

Eight principles of inclusive education:

- The value of a person does not depend on his or her abilities and achievements.
- Every person is capable of feeling and thinking.
- Everyone has the right to communicate and to be heard.
- All human beings need each other.
- True education can only take place in the context of real relationships.
- All people need the support and friendship of peers.
- For all learners, making progress may be more about what they can do than what they cannot.
- Diversity enhances all aspects of a person's life.

The system of inclusive education includes educational institutions of secondary, vocational and higher education. Its goal is to create a barrier-free environment in the education and professional training of people with disabilities. This set of measures involves both the technical equipment of educational institutions and the development of special training courses for teachers and other students aimed at developing their interaction with people with disabilities. In addition, special programs are needed to facilitate the process of adaptation of children with disabilities in general education institutions [3].

Proximity of the educational institution to the place of residence of a child with special developmental needs - a child with special developmental needs has the opportunity to be trained and educated in an educational institution located in close proximity to home.

Accessibility of the building, premises - organization and creation in the educational institution of spatial resources with the necessary stimulating and supporting potential, barrier-free environment. Accessibility of the educational environment - individual selection of the educational environment, use of adaptive technologies, technical means of education, special purpose means, etc. in the process of teaching children with special developmental needs.

The availability of teaching assistants in the staff of the educational institution to assist in the organization of the educational process for children with pronounced disorders of the locomotor system, the blind, children with autism spectrum disorders, and others.

Involvement of specialists (physical therapy instructors, physiotherapists, medical workers, etc.) in providing the necessary correctional assistance in the conditions of the educational institution. However, it should be noted that the availability of ramps, elevators and other mobility aids in a school does not mean that it is inclusive. No less important is the readiness and ability of all participants of the educational space to interact with children with special developmental needs, acceptance of the principles and values of inclusive education [2].

Readiness and ability of the staff of the educational institution to work with children with special developmental needs:

Adoption of the principles and values of inclusive education;

- conducting trainings for teachers on inclusive practices;

Collaboration and cooperation: teamwork among the participants of inclusive education;

- organization of a system of consultative assistance to specialists of educational institutions, and, above all, to those who do not have special education;

- systematic professional development of inclusive education specialists.

Readiness and ability of students for joint learning and interaction in the conditions of inclusive education:

- conducting a system of trainings for students on forming tolerance to persons with special developmental needs - using active forms of work to form tolerance, empathy for children with special developmental needs among normally developing students, development of empathy, identification of normal students themselves with peers with special developmental needs;

conducting interpersonal interaction trainings to harmonize relationships in the children's collective, to include children with special developmental needs in the collective, to teach students constructive forms of interaction.

Organization of interaction with parents:

- parents' awareness of the peculiarities of inclusive education, their acceptance of inclusive values;

Cooperation between the family and the educational institution - ensuring the active participation of parents of a child with special developmental needs in the educational process;

interaction of families participating in the inclusive process (organization of joint activities, active participation in extracurricular and extracurricular activities of families of children with special developmental needs and families of normally developing children).

The third direction (development of inclusive practice) implies the inclusion of students with special developmental needs in the educational process, which is achieved by the teacher creating conditions for the active participation of a child with special developmental needs in learning activities during the lesson, organizing an atmosphere of cooperation [5].

The process of education and upbringing of the inclusive environment is based on the same principles: awareness of the value of a human being, socialization of students, education of the culture of communication and behavior.

The general education environment with the help of technology of creating organizational and pedagogical conditions of inclusive education includes classes aimed at adaptation to society, development of creative potential and independence. In this form of organizing classes, all students get the necessary social experience, which is not given in the general education system. One of the most important features of inclusive education is the positive impact on all students. The organization and inclusion of them in various forms of activity contribute to the fact that in addition to self-development, increasing motivation to the learning process, they begin to interact with peers as equals.

CONCLUSION

The degree of inclusion of students with disabilities in the learning process during the lesson - the teacher creates conditions for active participation of a child with disabilities in learning activities during the lesson, taking into account his/her abilities and level of development.

Interaction between students during learning activities - the teacher organizes an atmosphere of cooperation in the classroom, freely seeking help from classmates of students with special developmental needs, and offering help from normally developing students [4].

The level of well-being of the children's collective microclimate - sociometric status of children with special developmental needs, the level of collective formation, the teacher's activities to optimize interpersonal communication in the children's collective.

Stimulation and encouragement by teachers of friendly relations with students with special developmental needs.

Demonstration of collective and individual achievements of students.

The degree of participation of children with special developmental needs in extracurricular and extracurricular activities - creating conditions in the educational institution for the active participation of children with special developmental needs in extracurricular and extracurricular activities, taking into account their characteristics and capabilities [6].

It should be noted that only the integrated activity of the educational institution for the realization of all three directions provides the creation of an inclusive educational space.

Using the proposed criteria, the educational institution can develop individual programs for the implementation of inclusive education.

REFERENCES

1. A.M.Hasanova, R.A.Rustamli, social-synergetic concepts of modern natural science., Baku, publishing house of AGPU, 2021.

2. Aromshtam, M. When Angels Rest. M.: CompassGuide, 2010. 208 p.

3. Gavalda, A. 35 kilos of hope. M.: ID “Fluid”, 2007. -120 p.

4. Schmitt, E.-E. Oscar and the Pink Lady. - St. Petersburg: Azbuka-Klassika, 2010. 250 p.

5. Boden M.A. AI: Its Nature and Future. Oxford: Oxford University Press; 2016.

6. Likhanorv, A.A. The boy who is not hurt. M.: Publishing Center “Childhood. Adolescence. Yunost', 2009. 71 p.

İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ ƏTRAF ALƏMİN DƏRK EDİLMƏSİNİN İNTELLEKTUAL TƏHLİLİ

Xülasə. Mövcud fiziki, intellektual, sosial, emosional, linqvistik və ya digər xüsusiyyətlərə baxmayaraq, hər kəsə ümumi öyrənmə və tərbiyə (inkişaf və sosiallaşma) prosesində iştirak etmək imkanı verən inklüziv təhsil cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvü olmağa imkan verir və təcrid risklərini azaldır. Birlikdə böyüyən uşaqlar özlərinin sağlamlıq imkanlarını qəbul etməyi və digər uşaqların da sağlamlıq imkanlarını nəzərə almağı öyrənirlər.

Müasir məktəb dünyada gedən proseslər barədə təhsil alanlara hərtərəfli məlumat vermək məcburiyyətindədir. Müharibələr, islahatlar, sosial kataklizmlər, zəlzələ və digər təbii fəlakətlər sosial şəbəkələrin müzakirə mənbəyi olduğu üçün uşaqların diqqətindən kənarda qalmır. İnklüziv təhsil modelində uşaqlara pedaqoji dəstək vasitələrinin məzmununu və seçimini nəyin müəyyənləşdirəcəyi müəllimlərdən və valideynlərdən, psixoloqlardan və həkimlərdən asılıdır.

İnklüziv təhsilin dəyərini dərk edərək dövlət məktəblərində inklüziv təhsil ideyalarının həyata keçirilməsinə mane olan bir sıra amilləri qeyd etmək lazımdır. Əsasən, bu, əlil uşaqlara qarşı qeyri-tolerant münasibəti, bu uşaqları cəmiyyətin tamhüquqlu üzvləri kimi qəbul etmək üçün psixoloji istəksizliyidir.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların valideynləri istehzadan, sinif yoldaşları və müəllimləri ilə münaqişələrdən, uşaqlarının xüsusi ehtiyaclarını düzgün başa düşməkdən və müvafiq olaraq

xüsusi ehtiyaclara qeyri-adekvat cavab verməkdən, tədris binalarının uyğunsuzluğundan qorxaraq övladlarını adi məktəbə göndərmək istəmirlər.

Bu uşaqların ətraf aləmi dərk etmə prosesi yaşıdlarından fərqlidir, onların ətraf aləmi olduğu kimi dərk etməsi və gələcəklərini proqnozlaşdırması da ciddi öyrətmə tələb edir.

Açar sözlər: inklüziv təhsil, ətraf aləm, öyrətmənin fərqi, intellektual təhlil, inkişaf və sosiallaşma.

Резюме

Инклюзивное образование, дающее каждому возможность участвовать в общем процессе обучения и воспитания (развития и социализации), несмотря на имеющиеся физические, интеллектуальные, социальные, эмоциональные, языковые или иные особенности, позволяет стать равноправным членом общества и снижает риски изоляции. Дети, которые растут вместе, учатся принимать собственные медицинские возможности и учитывать возможности здоровья других детей. Современная школа обязана всесторонне информировать обучающихся о процессах, происходящих в мире. Войны, реформы, социальные катаклизмы, землетрясения и другие стихийные бедствия не остаются незамеченными детьми, поскольку социальные сети являются источником обсуждения. Что будет определять содержание и выбор средств педагогической поддержки детей в модели инклюзивного образования, зависит от педагогов и родителей, психологов и врачей. Осознавая ценность инклюзивного образования, необходимо отметить ряд факторов, препятствующих реализации идей инклюзивного образования в государственных школах. В основном это нетерпимое отношение к детям-инвалидам, их психологическое нежелание воспринимать этих детей как полноправных членов общества. Родители детей с особыми потребностями в уходе не хотят отдавать своих детей в обычную школу, опасаясь издевательств, конфликтов с одноклассниками и учителями, правильного понимания особых потребностей своих детей и, соответственно, неадекватного реагирования на особые потребности, несоответствия учебных помещений. Процесс понимания окружающего мира у этих детей отличается от процесса их сверстников, для того чтобы они воспринимали окружающий мир таким, какой он есть, и предсказывали свое будущее, также требуется серьезное обучение.

Ключевые слова: инклюзивное образование, окружающий мир, разница в обучении, интеллектуальный анализ, развитие и социализация

DEVELOPING LITERARY PRONUNCIATION SKILLS IN PRIMARY SCHOOLS THROUGH INTERACTIVE STORYTELLNG: A STUDY OF AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS

İLKÖĞRETİM SINIFLARINDA ETKİLEŞİMLİ HİKAYE ANLATIMI YOLUYLA EDEBİ TELAFFUZ BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ: AZERBAYCAN DİLİ DERSLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Lalə MUSAYEVA

Ü. Hacıbeyov 68, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan dili ve öğretim teknolojisi bölümü, ORCİD: 0000-0002-7701-5716

Özet

Edebi telaffuz, dil öğreniminin önemli bir bileşenidir ve gelecekteki dil yeterliliği için sağlam bir temel oluşturmak amacıyla bu becerinin ilkokul düzeyinde geliştirilmesi gereklidir. İlkokulda Azerbaycan dili dersleri genellikle okuma ve yazma becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır; ancak telaffuz becerileri çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Etkileşimli hikâye anlatımı, ilkokul düzeyinde edebi telaffuz becerilerini geliştirmek için güçlü bir araç olabilir. Bu çalışma, etkileşimli hikâye anlatımının Azerbaycan dili derslerinde edebi telaffuz becerilerini geliştirmedeki etkinliğini araştırmayı amaçlamaktadır.

Edebi telaffuz, kelimeleri ve ifadeleri edebi bağlamda doğru bir şekilde telaffuz edebilme yeteneğidir. Fonolojik farkındalık, kelime bilgisi ve dilbilgisel bilginin birleşimini gerektiren karmaşık bir beceridir. İlkokul düzeyindeki öğrenciler, yeni kelimeler ve cümle yapılarıyla tanışmakta ve bu kelimeleri ve ifadeleri doğru telaffuz edebilme becerisi geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

İlkokuldaki Azerbaycan dili dersleri genellikle okuma ve yazma becerilerinin gelişimine odaklanırken, telaffuz becerileri çoğunlukla ikinci planda kalmaktadır. Telaffuz, genellikle dil öğreniminin ilerleyen aşamalarında geliştirilebilecek bir beceri olarak görülmektedir. Ancak araştırmalar, telaffuz becerilerinin dil yeterliliği açısından kritik öneme sahip olduğunu ve erken yaşlardan itibaren geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Etkileşimli hikâye anlatımı, ilkokulda edebi telaffuz becerilerini geliştirmek için etkili bir yöntem olabilir. Etkileşimli hikâye anlatımı, öğrencileri hikâyeler aracılığıyla dil öğrenimine teşvik eden bir yaklaşımdır. Bu yöntem, kelime bilgisi, dilbilgisi ve telaffuz gibi çeşitli dil becerilerini geliştirmek için kullanılabilir.

Bu çalışmada, ilkokulda Azerbaycan dili derslerinde edebi telaffuz becerilerinin geliştirilmesinde etkileşimli hikâye anlatımının etkinliğini araştırmak için karma yöntemler kullanılmıştır. Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır: pilot çalışma ve ana çalışma.

Pilot çalışmada, üçüncü sınıfta öğrenim gören 20 öğrenci rastgele seçilerek etkileşimli hikâye anlatımı etkinliğine katılmıştır. Bu etkinlik kapsamında, sınıfça bir hikâye okunmuş ve ardından hikâye, telaffuz becerilerini geliştirmek için kullanılmıştır. Öğrenciler öğretmeni tekrar ederek hikâyeyi okumuş, daha sonra hikâyeyi bireysel olarak pratik yapmışlardır.

Ana çalışmada ise, üçüncü sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci rastgele seçilerek etkileşimli hikâye anlatımı etkinliğine katılmıştır. Pilot çalışmada olduğu gibi, sınıfça bir hikâye okunmuş

ve öğrenciler hikâyeyi öğretmeni tekrar ederek okumuş, ardından bireysel olarak pratik yapmışlardır.

Öğrencilerin telaffuz becerileri, bir telaffuz değerlendirme aracı kullanılarak ölçülmüştür. Bu araç, öğrenciler tarafından yüksek sesle okunması gereken bir dizi cümleden oluşmaktadır. Cümleler, üçüncü sınıf öğrencilerinin en sık yaptığı telaffuz hatalarını yansıtacak şekilde seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: edebi telaffuz, hikaye anlatımı, Azerbaycan dili, ilkokul

Abstract

Literary pronunciation is a crucial aspect of language learning, and it is essential to develop this skill in primary grades to lay a strong foundation for future language proficiency. Azerbaijani language lessons in primary grades often focus on developing reading and writing skills, but pronunciation skills are often overlooked. Interactive storytelling is a powerful tool that can be used to develop literary pronunciation skills in primary grades. This study aims to explore the effectiveness of interactive storytelling in developing literary pronunciation skills in Azerbaijani language lessons in primary grades.

Literary pronunciation is the ability to pronounce words and phrases correctly in a literary context. It is a complex skill that requires a combination of phonological awareness, vocabulary, and linguistic knowledge. In primary grades, students are introduced to new vocabulary and sentence structures, and they need to develop the skills to pronounce these words and phrases correctly.

Azerbaijani language lessons in primary grades typically focus on developing reading and writing skills, but pronunciation skills are often overlooked. This is because pronunciation is often seen as a secondary skill that can be developed later in language learning. However, research has shown that pronunciation skills are essential for language proficiency, and they should be developed from the early stages of language learning.

Interactive storytelling is a powerful tool that can be used to develop literary pronunciation skills in primary grades. Interactive storytelling involves using stories to engage students and promote language learning. It can be used to develop a range of language skills, including vocabulary, grammar, and pronunciation.

This study used a mixed-methods approach to explore the effectiveness of interactive storytelling in developing literary pronunciation skills in Azerbaijani language lessons in primary grades. The study consisted of two phases: a pilot study and a main study.

In the pilot study, a group of 20 students in the 3rd grade were randomly selected to participate in an interactive storytelling activity. The activity involved reading a story together as a class, and then using the story to practice pronunciation skills. The students were asked to repeat the story after the teacher, and then to practice the story on their own.

The main study involved a group of 40 students in the 3rd grade who were randomly selected to participate in an interactive storytelling activity. The activity involved reading a story together as a class, and then using the story to practice pronunciation skills. The students were asked to repeat the story after the teacher, and then to practice the story on their own.

The students' pronunciation skills were assessed using a pronunciation assessment tool. The tool consisted of a series of sentences that were read aloud by the students. The sentences were chosen to reflect the most common pronunciation errors made by students in the 3rd grade.

Keywords: literary pronunciation, storytelling, Azerbaijani language, primary school

THE ROLE OF NEW TEACHING METHODS IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS

TƏSVİRİ SƏNƏT FƏNNİNİN TƏDRİSİ METODİKASINDA YENİ TƏLİM ÜSULLARININ ROLU

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University,ORCID NO: 0000-0001-9354-0839

Xülasə

Müasir təhsilin əsas tələblərindən biri müəllimlərin yeni təlim üsulları ilə şagirdləri dərsə cəlb etməkdir. Təlimlərdən istifadə etməklə şagirdlərin bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Şagirdlərin müstəqil olaraq yaradıcı düşünmə bacarığı, biliklərini sistemləşdirmək, nəzəri və yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi müasir təhsildə təsviri sənət fənni üçün vacibdir. Bu məqalədə təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında yeni təlim üsullarının rolu təhlil edilmişdir.

Açar sözlər:Təsviri sənət, təlim üsulları, müasir təhsil, orta məktəb, şagird

Abstract

One of the main requirements of modern education is for teachers to involve students in the lesson with new teaching methods. To develop students' knowledge and skills by using training. The ability of students to think independently, systematize their knowledge, and develop their theoretical and creative abilities is important for the subject of fine arts in modern education. This article analyzes the role of new teaching methods in the methodology of teaching fine arts.

Keywords: Fine arts, teaching methods, modern education, secondary school, student

XXI əsrin ən inkişaf edən sahələrindən biri təhsildir. Dünya ölkələri bir-biri ilə təhsil siyasəti ilə mübarizə apararaq, yeni təlim üsulları ilə formalaşmaqda olan gənc nəslin nümayəndələri üçün maraqlı dərs planları ortalığa çıxarırlar. Təsviri incəsənət fənninin də tədris metodikasında yeni təlim üsullarının tətbiqi şagirdlərdə yaradıcı qabiliyyətlə yanaşı, dünyagörüşlərini də inkişaf etdirirlər.

Dəyişən müasir dünyada təsviri incəsənətdə yeni texnologiyalar, üslublar cə cərəyanlar meydana çıxır. Bütün bu baş verən proseslər təhsilə də təsir göstərir. Şagirdlər orta məktəbdən başlayaraq yaradıcı qabiliyyətlərini formalaşdırıb, inkişaf etdirirlər. Onlar həmçinin nəzəri məlumatları öyrənərək, rəsm əsərləri üzərində tətbiq etməyi bacarmalıdırlar.

Təsviri incəsənət fənninin tədrisi metodikasında yeni təlim üsullarının əsas rolu formalaşmaqda olan şəxsiyyətin dünyagörüşünü inkişaf etdirərək, yerli və xarici incəsənət haqqında geniş məlumat öyrənirlər. Həmçinin incəsənət əsərləri üzərində təhliletmə bacarığı da formalaşmaqda olan şagird üçün mühüm təlim üsullarındandır.

Təsviri incəsənət fənninin tədrisində müəllim şagirdlərlə qrup işləri də aparmalıdır. Bu zaman şagirdlər qarşılıqlı yaradıcı araşdırma və fəaliyyətin təhlili, bölüşdürülməsi bacarıqlarını da inkişaf etdirirlər. Təlimlər müasir uşağı dövrünün tələblərinə uyğun hazırlamağı bacarmalıdır.

Yaradıcı fənn ilə formalaşmaqda olan şəxsiyyət həm də tərbiyə edilir. Təsviri incəsənət fənninin tədris prosesi şagirddə yaradıcı, özünü inkişaf etdirən şəxsiyyət fenomenini formalaşdırır.

Təsviri incəsənət fənninin tədrisində yeni təlim üsullarının tətbiqi nəticəsində aşağıdakı bacarıqlar ön plana çıxarılır:

-İncəsənət əsərlərinə tənqidi və məntiqi yanaşma;

-İncəsənət əsərlərinin təhlilində müstəqil fikirlər söyləmək;

-Təsviri incəsənət haqqında bilikləri müstəqil əldə etmək;

-Yeni və yaradıcı rəsmlər üzərində işləmək;

-Şəxsiyyətin dünyagörüşü və yaradıcı bacarıqlarını inkişaf etdirmək.

Təsviri incəsənətdə öyrədilən hər bir məlumat real həyatda istifadə edilən zaman uğurlu hesab edilə bilər. Rənglər haqqında bilikləri öyrənən şagirdlər onları istər geyimlərində, istərsə də dizayn etmə bacarıqlarında, həyatlarında istifadə edə bilərlər. Təsviri incəsənət haqqında biliklər, təlim metodlarının tətbiqi şagirdin müstəqil yaradıcılığının formalaşması, eyni zamanda şagirdyönümlü tədris prosesi üçün aktual hesab edilir.

İLL 1. Təsviri incəsənət fənninin tədrisi metodikasının şagirdlərin tədrisində rolu

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ağayev.E “Təsviri sənətin tədrisi metodikası (pedaqoji və psixoloji yanaşmalar kontekstində)”. Metodik vəsait. “Zəngəzurda” çap evi 2024. 40 s.

2.Veysova. Z “Fəal interaktiv təlim”. Müəllimlər üçün vəsait. S 6-8.

WAYS TO IMPROVE KNOWLEDGE AND SKILLS ON EXPRESSIVE READING IN PRIMARY GRADES

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İFADƏLİ OXU ÜZRƏ BİLİK VƏ BACARIQLARIN MƏNİMSƏDİLMƏSİ YOLLARI

P.ÜZ.F.D. MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI

BAKI ŞƏHƏRİ, ADPU-NUN "AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ONUN TƏDRİSİ TEXNOLOGİYASI" KAFEDRASININ BAŞ MÜƏLLİMİ,0009-0008-3969-1669

AÇAR SÖZLƏR: tədris, müəllim, oxu, yazı, sinif

ÖZET: Oxu prosesində birinci dərəcəli məsələ uşaqlarda ətraf aləm haqqında düzgün obrazlı təsəvvürlər əsasında biliklərin formalaşdırılmasıdır. Oxu dərslərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi hər şeydən əvvəl, oxu təliminin tərbiyəedici vəzifələrinin gücləndirilməsindən asılıdır. Oxu dərslərində şagirdlərdə vətənə məhəbbət və sədaqət tərbiyə olunur, onlara xeyirxahlıq, ədalətlilik, mərdlik, fədakarlıq, düzlük və doğruçuluq kimi sosial-əxlaqi keyfiyyətlər aşılanır, onların dünyagörüşünün formalaşması üçün ilkin bünövrə qoyulur.

Oxu dərsləri doğma vətənimizin gələcək qurucularının tərbiyə olunmasını təmin edir. Oxu şagirdlərin nitqini inkişaf etdirir, onlarda formalaşmış konkret təsəvvür və anlayışlar əsasında lüğət ehtiyatını zənginləşdirir, dəqiqləşdirir və fəallaşdırır, fikirlərini şifahi, yazılı şəkildə ifadə etmək bacarığını artırır. Oxu şagirdlərdə şüurlu, düzgün sürətli və ifadəli oxumaq, oxunmuş materialın məzmununu yaxşı nağıletmə bacarığı yaradır. Oxu təlimini yüksək səviyyədə təşkil etmək üçün müəllim yalnız Azərbaycan dili dərslərində deyil, digər fənnlərin tədrisində həmçinin şagirdlərin sinifdənxaric fəaliyyətində də ona xüsusi əhəmiyyət verməlidir. Oxu dərsində şagirdlər tədricən oxunun ən mühüm keyfiyyətlərinə yiyələnirlər. Onlarda kitaba maraq və məhəbbət güclənir. Oxunun idrakı əhəmiyyətini dərk edirlər. Oxu dərsləri uşaqlarda oxuya, mütaliəyə meyli gücləndirir. Bu cəhətdən oxunun öyrədilməsində dərsliklərin çox vacib, əhəmiyyətli yeri var.

ANAHTAR KELİMELER: öğretmenlik, öğretmen, okuma, yazma, sınıf

ABSTRACT: The primary task in the reading process is to form knowledge in children based on correct figurative ideas about the surrounding world. Improving the quality of reading lessons depends, first of all, on strengthening the educational tasks of reading instruction. In reading lessons, students are brought up with love and loyalty to their homeland, they are instilled with social and moral qualities such as kindness, justice, courage, selflessness, honesty and truthfulness, and the initial foundation is laid for the formation of their worldview.

Reading lessons ensure the upbringing of the future founders of our native land. Reading develops students' speech, enriches, refines and activates their vocabulary based on the specific ideas and concepts formed in them, increases their ability to express their thoughts orally and in writing. Reading creates in students the ability to read consciously, correctly, quickly and expressively, and to narrate the content of the read material well. In order to organize reading training at a high level, the teacher should pay special attention to it not only in Azerbaijani language lessons, but also in the teaching of other subjects, as well as in the students' extracurricular activities. In reading lessons, students gradually master the most important qualities of reading. They develop interest and love for books. They understand the cognitive

importance of reading. Reading lessons strengthen children's inclination to read and study. In this regard, textbooks play a very important and significant role in teaching reading.

KEY WORDS: teaching, teacher, reading, writing, class

GİRİŞ: Oxu təlimi haqqında ibtidai sinif Azərbaycan dili dərsliklərində və metodik vəsaitlərdə geniş məlumatlar verilmişdir. 1-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyində oxu haqqında aşağıdakı məlumatlar verilib .

1ci sinifdə oxu bacarığının inkişafı iki istiqamətdə baş verir :

1. İlkin oxu bacarıqlarının formalaşdırılması – yazılı şəkildə təqdim olunmuş verbal materialın (sözün, cümlənin, mətnin) səsləndirilməsi. Bu prosesin mahiyyəti hərf - səs eyniləşdirilməsindən ibarətdir .

2. Oxuyub-qavrama – səsli və ya səssiz şəkildə oxunmuş verbal materialın beyində mənalandırılması. Oxuyub - qavrama yalnız məzmunu anlamağı deyil, həm də faktlardan nəticə çıxarmağı, verbal təsviri beyində canlandırmağı, mətni təhlil etməyi və s. nəzərdə tutur. Məhz buna görə də bu bacarıq sadəcə anlama deyil, qavrama adlanır. Sözsüz ki, ilkin oxu bacarıqları olmadan qavrama baş verə bilməz. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, verbal materialın səsləndirilməsi heç də həmişə qavrama ilə nəticələnmir. Oxuyub–qavrama verbal materialın şərhi – məzmunun izah olunması və ona münasibət bildirilməsi ilə sona çatır. Bu mərhələ yazı və danışma bacarıqları ilə inteqrasiyada baş verir.

İlkin oxu bacarıqlarının formalaşdırılması məktəbəqədər hazırlıq dövründə başlayır (sözün səslərə ayrılması , səslərin müvafiq hərflərlə işarə olunması) . 1- ci sinifdə bu proses böyük və kiçik hərflərin uyğunlaşdırılması ilə davam etdirilir. Sonrakı addım sözlərin hecalarla oxusudur. Bunun üçün ilkin mərhələdə şəkillə ifadə oluna bilən birhecalı sözlərin (at , it , şar , qar və s .) seçilməsi məqsədəuyğundur . Belə olduqda şagird məna ifadə edən hərf birləşməsini – sözü oxumaqdan fərəh duyur və daha çox söz oxumağa həvəslənir. Birhecalı sözü oxumaq 24 hərfi ayrı ayrı səsləndirdikdən sonra onları birləşdirib bütöv sözü oxumaq deməkdir. Bu, kifayət qədər mürəkkəb idraki prosesdir, çünki hərfsəs eyniləşdirilməsindən başqa, həm də yaddaş tələb edir. Çoxhecalı sözlərdə bu proses bir neçə dəfə təkrar olunur . Sözsüz ki, ilkin mərhələdə oxu texnikası zəif olduğundan şagirdlər çoxhecalı sözləri hecalara ayırmaqda çətinlik çəkirlər. Ona görə də dərsliyin birinci bölməsində oxu üçün nəzərdə tutulan tapşırıqlarda sözlər hecalara ayrılmışdır. Bu, sözlərin oxunması (səsləndirilməsi) prosesini asanlaşdırır. İlkin oxu bacarıqlarının formalaşdırılmasına 2.2.1 standartına aid təlim nəticələri daxildir. Bu standartın tələbinə görə , şagird söz və cümlələri düzgün oxumalıdır .

ARAŞDIRMA: Düzgün oxu dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur :

1. Sözləri aydın , səlis tələffüz etmək ;
2. Cümlədə sözü qrammatik cəhətdən təhrif etməmək, başqa bir sözlə əvəz etməmək;
3. Sözü, cümləni düzgün oxumadıqda öz səhvini düzəltməklə yenidən oxumaq;
4. Mətni sözlərlə deyil, rabitəli şəkildə, cümlələrin sonunda fasilə verməklə oxumaq;
5. Mətndə durğu işarələrinin tələblərinə əməl etmək .

Hərfləri yenicə mənimsəmiş şagirdin beyni hərf - səs assosiasiyasına cəlb olunur. O, hələ ki, bir baxışla sözü qavramır və onu dərhal referentlə (anlayışla) əlaqələndirə bilmir .

Oxuyub - qavrama . Hərfləri mənimsədikdən sonra təxminən 35 ay intensiv oxu tələb olunur ki, şagird bir baxışla sözü müəyyən anlayışın işarəsi kimi qəbul etsin . Bununla da artıq oxuyub - qavrama prosesi başlayır .

İlkin oxu bacarığının formalaşması mövzu üzrə iş kontekstində baş verməlidir. Bu mərhələdə dərslikdə mövzu üzrə maksimum piktoqrafik (şəkli) , minimum verbal (sözlü) informasiya təqdim edilir. Beləliklə, oxu texnikası ilə (hərflərlə tanışlıq, hərf - səs eyniləşdirilməsi, hərfbəhərf oxu, hecalarla oxu və s .) oxuyub – qavrama bacarıqlarının paralel şəkildə formalaşması təmin olunur :

1. Şagirdlər müəyyən mövzu ətrafında söhbətə cəlb olunurlar, mövzu ilə bağlı şəkillər təqdim olunur, şagirdlər şəkil adlarını oxuyur, onunla bağlı bildiklərini danışırlar ;
2. Məlumat şəkillər və dinləmə mətni vasitəsilə təqdim olunur, bəzi açar sözlər yazılır və onların leksik mənası və fonematik tərkibi izah olunur ;
3. Şagirdlər süjetli şəkillər üzrə hekayə qurub danışır, müxtəlif maraqlı tapşırıqlarla dinlədikləri və qismən oxuduqları mətni qavradıqlarını nümayiş etdirirlər ;
4. Komikslər verilir və hər bir şəklin mahiyyətini ifadə edən qısa cümlələr təqdim olunur ;
5. Şagirdlər cümlələri oxuyur, şəkillər və yönəldici suallar əsasında bu cümlələri genişləndirirlər .

Beləliklə, məzmunu qavrama prosesində oxu texnikasının formalaşdırılması daha effektiv üsul hesab olunur. Bunun üçün isə şagirdlərə şifahi nitq vasitəsilə maraq dairələrinə uyğun mövzu təqdim olunmalı, verbal (sözlü) və piktorial (şəkilli) materiallarla iş zamanı yeri gəldikcə mövzu ilə bağlı sözlər, qısa cümlələr oxunmalıdır. Oxuyubqavramanın inkişafında aşağıdakı beş istiqaməti xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır :

1. Mətndəki faktoloji materialın təfərrüatı ilə qavranılması: açıq şəkildə ifadə olunan məlumatların yadda saxlanılması, əsas fikrin açılmasına xidmət edən detallara diqqət yetirilməsi və s .

2. Məntiqi oxu (nəticəçıxarma) – birbaşa ifadə olunmayan məlumatın əldə edilməsi üçün faktların tutuşdurulması, faktlar arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin müəyyən edilməsi .

3. Müxtəlif oxu standartlarının reallaşdırılmasında mətn növlərinin (şeir, nağıl, informativ mətnlər və s .) özəllikləri .

4. Mətnin qavranılmasında struktur elementlərin (başlıq, epiqraf, yarımbaşlıq, illüstrasiya və s .) vacibliyi .

5. Oxu bacarığının formalaşmasında vizual nitqin rolu : verbal təsvirin beyində canlandırılması və qrafik informasiya şəklində təqdimatı .

Oxuyub qavramaya nail olmaq üçün müəllim hər bir mətnə uyğun düzgün oxu strategiyası seçməlidir:

1. Oxudan əvvəl. Bu mərhələdə əsas məqsəd mətnin mövzusuna və məzmununa maraq oyatmaq , mövzu ilə bağlı təsəvvürləri fəallaşdırmaqdır.

– Təxminetmə. Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnin başlığına, illüstrasiyalara yönəldir və ya mətndən bir hissə oxuyur, bununla da şagirdlərdə mətnin məzmunu ilə bağlı assosiasiyalar yaratmağa çalışır, onları fərziyyələr irəli sürməyə həvəsləndirir.

– İstiqamətləndirmə . Müəllim lövhədə suallar yazır və şagirdlərə tapşırır ki, mətni oxuyarkən bu sualları cavablandırsınlar .

– BİBÖ. Daha çox informativ mətnlərin oxusu zamanı istifadə olunur. Müəllim mövzu ilə bağlı suallar verir, şagirdlərin cavablarını lövhədə yazır. Bilmədiklərini onların nəzərinə çatdırır və mətni oxumaqla bu suallara cavab tapacaqlarını bildirir .

– Yeni sözlərlə tanışlıq. Mətndəki açar sözlər şagirdlərə tanış deyilsə, həmin sözlər bu və ya digər şəkildə izah olunur .

2. Oxu zamanı. Oxu prosesi elə təşkil olunmalıdır ki, hər bir şagird :

a) prosesə cəlb olunsun,

b) oxunun məqsədini dərk etsin,

c) oxudan sonra nə edəcəyini dəqiq bilsin.

– Növbəli oxu . Şagirdlər mətnin hissələrini növbə ilə səsli oxuyurlar .

– İnteraktiv (qruplarla) oxu. Hər qrup mətnin bir hissəsini oxuyur və təqdim edir, bütövlükdə mətnin qavranılması üçün müxtəlif tapşırıqlar yerinə yetirilir.

– Rollu oxu . Daha çox dialoji mətnlərin oxusu zamanı istifadə olunur. Obrazların nitqi şagirdlər arasında bölüşdürülür. Bu fəaliyyətdə hər kəs oxuyacağı hissəni gözlədiyi üçün yoldaşları oxuyarkən onları daha diqqətlə izləyir.

– Proqnozlaşdırma. Daha çox süjetli mətnlərin oxusu zamanı istifadə olunur. Mətnin düyün və ya kulminasiya nöqtəsində oxu prosesi dayandırılır və müəllim: “ Sizcə , bundan sonra hadisələr necə davam edəcək ? ” – deyə şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin cavabları dinlənildikdən sonra oxu davam etdirilir və şagirdlərin versiyaları mətnlə müqayisə olunur .

– Xəyalında canlandırma . Mətni əvvəlcə müəllim səsləndirir. Oxumazdan öncə şagirdlərə gözlərini yummağı və oxunacaq mətni xəyallarında canlandırmağı tapşırır. Mətn oxunduqdan sonra müəllim soruşur : “ Xəyalınızda nə canlandırdınız? Hansı səsləri eşitdiniz ? Yoldaşınızla müzakirə edin ” .

3. Oxudan sonra . Oxu prosesi bitdikdən sonra müxtəlif çalışma modelləri vasitəsilə mətnin qavranılması yoxlanılır. Oxuyubqavramanı nümayiş etdirən fəaliyyət danışma və yazı bacarıqları ilə inteqrasiyada baş verir.

– Hekayə xəritəsi. Mətndəki obrazlar, əsas fikir, hadisələrin baş verdiyi zaman, məkan və s. müəyyənləşdirilir.

– Nəqletmə. Şagirdlər mətnin məzmununu nəql edirlər. (Əsasən, bədiisüjetli mətnlərə aiddir.)

– Vizuallaşdırma. Şagirdlər mətndə təsvir olunmuş varlığın şəklini çəkir və ya illüstrasiyalar arasından verbal təsvirə uyğun olanını tapırlar.

– Rollu oyun. Rollu oxu ilə rollu oyun fəaliyyətlərini qarışdırmaq olmaz.

Rollu oyun oxu prosesi bitdikdən, mətnin məzmunu qavranıldıqdan sonra ssenari üzrə keçirilir. Bu zaman şagirdlər mətni oxumur, yalnız öyrəndiklərini ifa edirlər.

– Mövzu ilə bağlı esse. 1-ci sinifdə essenin həcmi çox kiçik olmalı, burada şagirdin konkret bir məsələ ilə bağlı fikri ifadə edilməlidir.

– Təqdimat. Verilmiş tapşırığa uyğun yazılı, şəkilli və ya şifahi təqdimatın hazırlanması. Tapşırıqlar müxtəlif ola bilər, lakin şagirdin yaş səviyyəsinə və maraq dairəsinə uyğunluq gözlənilməlidir: • Obraz və hadisələrə münasibət • “Mən olsa idim, nə edərdim?” • Mövzu ilə

bağlı araşdırma; əlavə faktların təqdimatı • Müəllifə və ya baş qəhrəmana məktub • Yaradıcı iş (şəkil çəkmək, plakat hazırlamaq və s.)

BULGULAR:

İbtidai sinif dərsliklərində oxu üçün bir çox mətnlər verilmişdir. Bu mətnlər bədii və elmi - kütləvi mətnlər olmaqla iki qrupa ayrılır. İndi siniflər üzrə dərsliklərdə olan mətn nümunələrinə baxaq. 1-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyində əvvəlcə hərflər keçilir, oxu üçün mətnlər isə kitabın sonlarına doğru verilmişdir. Bu mətnlərə nümunə kimi " Dağ yolunda " mətnini göstərmək olar. 1- ci sinif şagirdləri oxumağı yenicə öyrəndikləri üçün mətnləri ilk başlarda heca ilə oxuyurlar . Bu kiçik mətn də heca ilə oxumaq üçün verilmişdir .

Biz ailəmizlə dağa gedirdik. Yolun kənarında bir işarə gördük. Atam maşını saxladı. Mən səbəbini soruşdum. O dedi : – Samir , gərək ehtiyatlı olaq . Qayadan daşlar tökülə bilər .

Gördüyünüz kimi bu kiçik mətndəki sözlər oxunması rahat, sadə verilmişdir. Burada şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmışdır. Belə mətnlərə nümunə olaraq " Ayı və dostları ", " Meyvələrin söhbəti ", " Xeyirxah göbələk ", " Bozqulağın macəraları " və s . də göstərmək olar. Dərsliyin sonlarına doğru mətnlərdə olan söz sayı artır . Uşaqlar oxumağı təmamilə qavradıqca mətnlər də mürəkkəbləşir .

2-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyində oxu üçün bir çox mətnlər verilmişdir . Burada həm bədii, həm informativ mətnlər verilmişdir. Burada " Sevimli güllər " , " Mənim babam ", " Yolda hadisə " , " Padşah və müəllim " , " Günəş " və s . kimi mətnlər verlmişdir .

" Günəş " mətnini nümunə kimi göstərək:

Aydın bir səhər vaxtı başınızı qaldırıb səmaya baxın. Siz parlaq şüa saçan Günəşi görəcəksiniz . Əslində, Günəş ulduzdur. Gecə göydə gördüyümüz digər ulduzlar kimi . Günəş onlara nisbətən Yerə daha yaxındır. Ona görə də daha böyük görünür . Günəş Yerə istilik və işıq verən səma cismidir. Günəş olmasa, Yer üzündə heç bir canlı yaşaya bilməz. Hər tərəf qaranlıq olar. (2- s.59)

Bu mətn informativ mətndir . Çünki bu mətn bilik , məlumat vermək üçün yazılmış mətnlərdəndir, burada faktlar üstünlük təşkil edir .

3-cü sinif Azərbaycan dili dərsliyində də bir çox oxu nümunələri verilmişdir. Bu mətnlərdən birini nümunə olaraq göstərək.

Dərslikdə verilmiş " Otuz altı , altı " şeiri məzmun baxımından bitkin bəndlərə bölünüb . Burada iş aşağıdakı kimi aparılmalıdır.

Müəllimin tapşırığı ilə bəndlərin hərəsini bir şagird oxuyur. Digər şagirdlər oxuyanı dinləməklə yanaşı, dərslikdə şeirin müvafiq misralarını izləyirlər. Müəllim hər bənddən sonra suallar verir : – " Tələş " sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (həyəcan, təşviş) – " Azarlamaq " sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (xəstələnmək) – Şeirin qəhrəmanı xəstədir, yoxsa sağlam? Hansı misralar onun sağlam olduğunu bildirir? – Sizcə, nəyə görə şeirin qəhrəmanı xəstə görünmək istəyir? – Niyə şeirin qəhrəmanı məktəbə getmək istəmir? – Şeirin qəhrəmanı yalandan xəstələnmək üçün hansı yola əl atdı? – Qəhrəmanın hiyləsi baş tutdumu?

İfadəli oxu. Müəllim şeirdən bir parçanı emosional şəkildə oxuyur. Bu zaman əsər qəhrəmanının hiss və həyəcanını qabarıq şəkildə ifadə etməyə çalışır. Bundan sonra sinifdə ifadəli oxu üzrə müsabiqə keçirilir. Bunun üçün şagirdlər qruplara bölünürlər. Şeir qrupdakı şagirdlərin sayına görə parçalara bölünür. Qrup üzvləri şeirin hissələrini ardıcıllıqla oxuyurlar .

4 - cü sinif Azərbaycan dili dərsliyində də bir çox oxu nümunələri verilmişdir . Bunlar aşağıdakılardır .

“ Futbol topu” , “Baba və nəvə” , “ "Beş" qiyməti” , “ Kitab daha maraqlıdır” ,“Ruminin məsləhəti” , “Birinci addım” , “Ən qiymətli” , “İtə ataram, yada satmaram!” , “Təndir tikə bilməyən ev tikə bilməz” , “Bir boşqab sıyıq” və s.

Bu mətnlərdən birinə “ Bayrağım “ mətninə baxaq .

Azərbaycanın müstəqilliyini dünyanın böyük dövlətləri tanıdı . Biz də, nəhayət, dünya xalqları içində müstəqil bir dövlət kimi öz layiqli yerimizi tutduq. Bu, böyük bayram idi. Mən indiyə kimi atamı belə şən, gülərüz görməmişdim. O mənə söz verdi ki, istədiyim hədiyyəni alacaq. Mən də bir bayraq almasını xahiş etdim. Atam mənə ay – ulduzlu, üçrəngli bir bayraq aldı . Çoxdan bəri belə bir bayraq həvəsində idim. Harada onu görsəm, dayanıb baxırdım. Onun küləkdə dalğalanması, ay-ulduzu o qədər xoşuma gəlirdi ki, baxmaqla doymurdum. Bayram günlərində evləri, park və bağları, küçələri bəzəyən bayraqlarımız qəlbimdə fərəh, iftixar hissi doğururdu. Əsgərlər marş səsləri altında addımlayarkən onlara tərəf yüyürürdüm, gözlərimlə üçrəngli bayrağımızı arayıb tapırdım. Əsgər dəstəsi uzaqda gözdən itənə qədər bayrağa baxır, gözümü ondan çəkə bilmirdim. Bu mətn şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq verilmişdir. 1-ci, 2-ci sinif dərsliklərindəki mətnlərdən fərqli olaraq bu mətndə söz sayı çox verilmişdir, həmçinin müəyyən qədər qəliz sözlərdən də istifadə olunmuşdur.

Bu mətn şagirdlərin dövlətin rəmzlərini, atributlarını öyrənməsi cəhətdən də faydalıdır. Oxudan əvvəl müəllim dövlət atributları barədə şagirdlərə suallar verir.Cavablardan sonra müəllim şagirdlərə aşağıdakı məlumatları çatdırmalıdır:

– Dünyada elə xalqlar, millətlər var ki, öz bayraqları, himnləri, gerbləri yoxdur, çünki onlar öz müstəqil dövlətlərini qurmamışlar. Dövlət atributları hər bir xalqın dövlət müstəqilliyinin rəmzidir. Biz azərbaycanlılar xoşbəxt xalqıq ki, öz müstəqil dövlətimiz var. Bu müstəqilliyi qəhrəman oğul və qızlarımızın qanı bahasına əldə etmişik və onu qorumağa daim hazır olmalıyıq.

Daha sonra müəllim Bayrağımız haqqında ətraflı məlumat verməlidir. Bayrağımızın rəngləri, onların daşıdığı mənalar və s. haqqında lazım olan biliklər şagirdlərə çatdırılmalıdır. Sonra mətnin oxunması başlanılır. “Bayrağım” mətni abzaslarla ayrı-ayrı şagirdlər tərəfindən oxunur. Müəllim mətnin ifadəli oxusuna xüsusilə fikir verir. Hər abzasdan sonra müəllim suallarla uşaqlara müraciət edir. 1-ci abzasdan sonra: – Sizcə, bu abzasda təsvir olunan hadisələr hansı illərə təsadüf edir? Həmin illərdə hekayənin müəllifi 4-cü sinifdə oxuyurdusa, indi onun təxminən neçə yaşı olar? Nəyə görə əsərin qəhrəmanı atasından məhz bayraq istədi? 2-ci abzasdan sonra: – Hansı günlərdə küçə və yollarımızda dövlət bayraqlarımız asılır? (Milli və rəsmi dövlət bayramlarımızda, xarici dövlət rəhbərləri ölkəmizə gələndə) Sizcə, bunun səbəbi nədir? 3-cü abzasdan sonra: – Bu abzası oxuduqdan sonra hekayənin qəhrəmanı haqqında nə deyə bilərsiniz? 4-cü abzasdan sonra: – Bu abzasda təsvir olunan hadisələr ilin hansı günü baş verir? Müəllim verdiyi sualların cavablarını şagirdlərdən soruşduqdan sonra öz əlavələrini etməlidir .

NƏTİCƏ: Oxu üzrə qiymətləndirmə şagirdin intellektual bacarıqlarının ölçülməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, ifadəli oxu və oxuyubqavrama bacarıqlarının qiymətləndirilməsi müxtəlif meyarlar və üsullarla həyata keçirilir. İfadəli oxu üzrə qiymətləndirmə müşahidə əsasında aparılır və bu zaman aşağıdakı meyarlardan istifadə etmək olar:

• Aydın səslə, axıcı və səlis oxuyur.

• Müəllif nitqindən obrazların nitqinə keçərkən səs tonunu dəyişir.

• Hər bir obrazın nitqini onun xarakterinə uyğun səsləndirir.

• Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün jest və mimikalardan istifadə edir. Oxuyub-qavrama yeni mətn əsasında qoyulmuş sual və tapşırıqlar üzrə qiymətləndirilir. Şüurlu oxunun qiymətləndirilməsi zamanı mətnin çətinlik dərəcəsi (həcmi, yeni söz və ifadələrin sayı, bədii, yoxsa elmi olması) nəzərə alınmalı və qiymətləndirmə üçün ayrılmış müddət ona uyğunlaşdırılmalıdır.(2 - s. 16)

Kaynakça:

1. Kərimov Y.Ş. “ Ana dilinin tədrisi metodikası ” Bakı, 2011
2. Kərimov Y.Ş. “ Savad təlimi dövründə dərsin təşkili ” Bakı, 1999
3. Kərimov Y.Ş. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. (Dərslik). Bakı:Səda, 2013, 552 s.
4. Ümumi təhsil müəssisələrinin 1-ci sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2020.
5. Ümumi təhsil müəssisələrinin 2-ci sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2021.
6. Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2018.

DIFERENT ASPECTS IN THE CLASSIFICATION OF SENTENCE MEMBERS IN AZERBAIJANI AND TURKISH TURKISH

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ TÜRKCƏSİNDƏ CÜMLƏ ÜZVLƏRİNİN TƏSNİFİNDƏ FƏRQLİ MƏQAMLAR

Dosent Mehrabova Tamam Allahverdi qızı

Azərbayan Dövlət Pedoqoji Universiteti,ORCID-NO:0000-0001-7719-9546

Xülasə

Dil ümumi hadisə kimi cəmiyyətin fəaliyyətinin müxtəlif səviyyələri ilə yaxından bağlıdır. Cəmiyyətin məşğul olduğu və dərindən maraq göstərdiyi sahələrdən biri də türkologiya elmidir. Bu elmin hələ də tam şəkildə həll edilməmiş problemlərindən biri qohum dillərin bir-biri ilə qarşılaşdırılması və müqayisə olunması məsələsidir. Bu sahədə ilk müəllif XI yüzilliyin böyük türkoloqu Mahmud Kaşğaridır. O, lüğətində türk dillərinin, dialektlərinin müqayisəli fonetika, leksika və qrammatikası, türk dillərinin fono-morfoloji tərkibini aydınlaşdırılır.

Müqayisəli dilçiliyin aktual problemlərindən biri də qohum dillər arasında olan qrammatik oxşarlıq və fərqliliyin aşkara çıxarılmasıdır. Bu sahədə olan reallıqlar son illər daha çox öyrənilir, müqayisəli tədqiqatın prinsip və istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Söz birləşmələri bir cümlədə bir funksiya ilə işlənmək üçün bir araya gətirilən və müəyyən qaydalar çərçivəsində yan-yana düzülən çoxlu sözlərdən ibarət mühakimə olmayan dil vahidləridir. Təkcə sözlərin kifayət etmədiyi hallarda ifadə olunmayan hadisənin, vəziyyətin və ya obyektin ifadəsini asanlaşdırmaq, aydınlaşdırmaq və zənginləşdirmək üçün birdən çox sözü birləşdirərək yaradılan yeni strukturdur. Cümlə bilikləri tədqiqatlarında söz birləşmələrinin funksiyalarının təyini və təsnifatına dair məlumatlar cümlənin quruluşunu, mənasını və funksiyasını izah etməkdə və cümlələrin ətraflı təhlilində həlledici rol oynayır. Bu səbəbdən də cümlədəki söz birləşmələri tapılmalı və söz birləşmələrinin bir-biri ilə əlaqələri araşdırılmalıdır.

Açar sözlər: müqayisəli dilçilik, sintaksis, cümlə üzv

Summary

Language as a general phenomenon is closely related to different levels of society's activity. The science of Turkology is one of the fields in which the society is engaged and shows deep interest. One of the problems of this science that has not yet been fully resolved is the issue of comparing and contrasting related languages. The first author in this field is Mahmud Kashgari, a great Turkologist of the 11th century. In his dictionary, the comparative phonetics, lexicon and grammar of Turkish languages and dialects, as well as the phono-morphological composition of Turkish languages are clarified.

One of the actual problems of comparative linguistics is the identification of grammatical similarities and differences between related languages. The realities in this field have been studied more in recent years, the principles and directions of comparative research have been determined.

Phrases are non-judgmental units of language consisting of many words that are put together to serve a function in a sentence and are arranged side by side within certain rules. It is a new

structure created by combining more than one word to facilitate, clarify and enrich the expression of an event, situation or object that cannot be expressed when words alone are not enough. In sentence knowledge studies, information on the definition and classification of the functions of word combinations plays a crucial role in explaining the structure, meaning and function of a sentence and in the detailed analysis of sentences. For this reason, the word combinations in the sentence should be found and the relationships between the word combinations should be investigated.

Keywords: comparative linguistics, syntax, sentence member

MODERN METHODS OF TEACHING

Ph.d.in philology,snior lecturer Samira Babayeva

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,Foreign Languages Center, Baku, Azerbaijan,ORCID.org/0000-0001-7495-3689

Abstract

The purpose of this paper is to evaluate the traditional methods of teaching as well as multimedia teaching and to suggest other useful teaching methods that can be attempted in imparting knowledge to the students. Basically teaching must include two major components sending and receiving information. Ultimately, a teacher tries his best to impart knowledge as the way he understood it. So, any communication methods that serve this purpose without destroying the objective could be considered as innovative methods of teaching. The use of innovative methods in educational institutions has the potential not only to improve education, but also to empower people, strengthen governance and galvanize the effort to achieve the human development goal for the country.

Keywords: Teaching, traditional methods, multimedia

Xülasə

Məqalədə xarici dillərin tədrisinin müasir üsulları və nəzərdən keçirilir. Aktual materiallar pedaqogikanın qədim zamanlardan müasir vəziyyətinə qədər olan tarixini əks etdirir. Xarici mütəxəssislərin əsərlərindən çıxarışlar bizə əsas inkişaf tendensiyaları, xarici dillərin tədrisi metodologiyasında yeni istiqamətlərin formalaşması barədə məlumat verir. Əsas məqsəd innovativ metodoloji texnikaları tətbiq etməkdir.

İnnovativ üsullar bütün sistemin modernləşdirilməsinin tərkib hissəsidir. Müəllimlər ən mütərəqqi yanaşmalarla tanış olmalı və sonra onları birləşdirib işdə istifadə etməlidirlər.

Açar sözlər: öyrətmə, ənənəvi metod, multimedia

Резюме:

В статье рассматриваются инновационные методы обучения иностранным языкам и различные методы, используемые в процессе обучения. Современные материалы отражают историю педагогики с древнейших времен до наших дней. Выдержки из работ зарубежных специалистов сообщают нам об основных тенденциях развития, формировании новых направлений в методике преподавания иностранных языков. Основная цель – применение инновационных методических приемов.

Инновационные методы являются частью модернизации всей системы. Учителям следует ознакомиться с наиболее прогрессивными подходами, а затем объединить их и использовать в работе.

Ключевые слова: , образовательный процесс, изучение иностранных языков, инновационные методы

Introduction. Education is a light that shows the mankind the right direction to surge. The purpose of education is not just making a student literate but adds rationale thinking,

knowledgeably and self-sufficiency. When there is a willingness to change, there is hope for progress in any field. Creativity can be developed and innovations both students and teachers.

Various forms of work will help to achieve these goals. Practical experience allows concluding that the personality and interests of the student directly affects the quality of foreign language understanding. To do this, it is important to use a variety of techniques and learning tools. By the end of the 20th century in pedagogy has accumulated a lot of interesting and effective methods and approaches. Scientists have enriched the methodology of foreign languages teaching, so it has become complex and multifaceted science7–12

Importance of Education

“Education is the manifestation of perfection already in man” – (Swami Vivekananda) Education is an engine for the growth and progress of any society. It not only imparts knowledge, skills and

inculcates values, but is also responsible for building human capital which breeds, drives and sets technological innovation and economic growth. In today’s era, information and knowledge stand out as very important and critical input for growth and survival. Rather than looking at education

simply as a means of achieving social upliftment, the society must view education also as an engine of advancement in an information era propelled by its wheels of knowledge and research leading to development

Methodology

The traditional or innovative methods of teaching are critically examined, evaluated and some modifications in the delivery of knowledge is suggested. As such, the strengths and weaknesses of each teaching methodology are identified and probable modifications that can be included in traditional methods are suggested.

Traditional Teaching Method

An evaluation in the pre-technology education context, the teacher is the sender or the source, the educational material is the information or message, and the student is the receiver of the information. In terms of the delivery medium, the educator can deliver the message via the “chalk-andtalk” method and overhead projector (OHP) transparencies.

This directed instruction model has its foundations embedded in the behavioral learning perspective (Skinner, 1938) and it is a popular technique, which has been used for

decades as an educational strategy in all institutions of learning. Basically, the teacher controls the instructional process, the content is delivered to the entire class and the

teacher tends to emphasize factual knowledge. In other words, the teacher delivers the lecture content and the students listen to the lecture. Thus, the learning mode tends to be passive and the learners play little part in their learning process (Orlich et al.,1998). It has been found in most universities by many teachers and students that the conventional lecture approach in classroom is of limited effectiveness in both teaching and learning. In such a lecture students assume a purely passive role and their concentration fades off after 15-20 minutes.

Role playing and scenario analysis is mostly used in organizations that try to analyze a problem pertaining to the

organization. This kind of practice can be tried in other specialization like science. Science courses have practical

but in support of those practical if students are given a scenario and other options to solve a particular issue, then

the students are exposed to decision making in a given environment. For example, in teaching about pollution can

be explained by role playing technique. Causes and effects can be given to students and asked them to assume the role of citizen.

Conclusion

Technology is also changing the classroom experience. We can make out that the Information and communication

technology has made many innovations in the field of teaching and also made a drastic change from the old

paradigm of teaching and learning. In the new paradigm of learning, the role of student is more important than teachers. The concepts of paperless and pen less classroom are

emerging as an alternative to the old teaching learning method. Nowadays there is democratization of knowledge

and the role of the teacher is changing to that of facilitator. We need to have interactive teaching and this changing role of education is inevitable with the introduction of multimedia technology and the spawning of a technologically-savvy generation of youths.

REFERENCES

Lindstrom, R. (1994). The Business Week Guide to Multimedia Presentations: Create Dynamic Presentations That Inspire, New York: McGraw-Hill.

Tapscott, D. (1998). Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation, New York: McGraw-Hill.

Teo, R. & Wong, A. (2000). Does Problem Based Learning Create A Better Student: A Refelection Paper

presented at the 2nd Asia Pacific Conference on

Problem –Based Learning: Education Across Disciplines, December 4-7, 2000, Singapore.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.

[1]Шафиева Эльнара Ибрагим кызы,[2] Доц. Аллахярова Севиндж Агавели гызы

[3]Доц.Самандарова Айдан Фирудин гызы,[4]Преп.Игидова Эмилия Шахруддин гызы

[1]Бакинский государственный университет, профессор факультета психологии, доктор психологических наук, Азербайджан, Баку

[2]Бакинский Государственный Университет,

[3]Бакинский Государственный Университет,

[4]Бакинский Государственный Университет,

Аннотация

Психическое здоровье является одним из ключевых аспектов физического, эмоционального и социального благополучия человека. Здоровое психологическое состояние позволяет человеку нормально функционировать в повседневной жизни, управлять личными отношениями и справляться с различными жизненными проблемами. В современном мире молодёжь подвергается значительным стрессовым факторам, которые в сочетании с другими социальными, экономическими и личностными обстоятельствами могут приводить к развитию депрессии. Целью данной статьи является анализ влияния стресса и депрессии на психическое здоровье молодежи, а также изучение механизмов их воздействия. Здесь также рассматриваются методы психотерапии, профилактики и использование современных технологий для решения проблем психического здоровья личности. Работа опирается на актуальные исследования, посвящённые данной проблеме, и предлагает пути смягчения их негативных последствий.

Ключевые слова: психическое здоровье, психотерапия при стрессе и депрессии, современные технологии для решения проблем психического здоровья, цифровая терапия, искуственный интеллект для диагности психического здоровья, терапия в виртуальной (безопасной) реальности.

ВВЕДЕНИЕ.

Психическое здоровье молодёжи является важным компонентом общего благополучия общества. Однако в последние десятилетия количество случаев депрессии и связанных с ней расстройств среди молодого населения значительно увеличилось (WHO, 2022). Научные исследования указывают на то, что стресс, часто возникающий в результате учебной нагрузки, социальных ожиданий и экономической нестабильности, играет ключевую роль в ухудшении психического здоровья молодежи (Liu & Chang, 2020). Рассмотрим основные факторы, способствующие развитию стресса и депрессии у молодежи, их последствия для психического здоровья, а также механизмы взаимодействия этих факторов.

1. Стресс есть фактор риска для психического здоровья. Согласно определению Ганса Селье (1936), стресс представляет собой неспецифическую реакцию организма на

внешние и внутренние изменения. Для молодёжи стрессовые факторы могут включать: • Учебные нагрузки. • Экзаменационный стресс. • Давление со стороны родителей и сверстников. • Финансовую нестабильность (Lee et al., 2021).

2. Существуют биологические механизмы стресса. В частности, хронический стресс активирует гипоталамо-гипофизарно-адреналиновую ось (ГГА-ось), что приводит к длительному повышению уровня кортизола (McEwen, 2004). Высокий уровень кортизола, в свою очередь, связан с ухудшением работы гиппокампа, который играет ключевую роль в регулировании эмоций и когнитивных функций.

3. Психосоциальные последствия стресса влияют на психическое здоровье человека. Исследования показывают, что молодёжь, подвергающаяся хроническому стрессу, чаще сталкивается с тревожными расстройствами, снижением самооценки и трудностями в установлении социальных связей (Smith & Zhang, 2021).

Депрессия также негативно влияет на психическое здоровье молодежи. Рассмотрим эпидемиологию депрессии среди молодежи. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), депрессия является одной из ведущих причин инвалидности среди молодежи в возрасте от 15 до 29 лет (WHO, 2022). К основным симптомам депрессии относятся: • Устойчивая подавленность настроения. • Снижение интереса к ранее значимым видам деятельности. • Усталость и потеря энергии. • Нарушение сна и аппетита (DSM-5, 2013).

Существует определенная взаимосвязь между депрессией и стрессом. Депрессия часто развивается на фоне хронического стресса. Исследования показывают, что у молодых людей, подвергшихся продолжительному воздействию стрессовых факторов, повышается риск развития депрессии на 45% (Garber & Weersing, 2020). Отмечается , что: 1) когнитивными последствиями стресса и депрессия является нарушения памяти, снижение концентрации внимания и снижение способностей к принятию решений. Эти изменения особенно опасны для молодежи, так как они могут негативно повлиять на успеваемость и профессиональное развитие (Lupien et al., 2009); 2) стресс и депрессия проявляется в виде эмоциональных нарушений. Наблюдается постоянное ощущение тревоги, безысходности и сниженной самооценки, которое характерно для молодых людей, страдающих депрессией (Joiner, 2007); 3) стресс и депрессия имеет социальные последствия. Молодёжь, сталкивающаяся с депрессией, часто изолируется от общества, что усугубляет их состояние и увеличивает риск суицидального поведения (Mojtabai et al., 2014);

Необходимо знать и о методах предотвращения и лечения молодежи с симптомами депрессии. Превентивными мерами в работе с молодежью являются: 1) психообучение. Просвещение молодых людей о стрессовых факторах и депрессии может помочь в их раннем распознавании (Barry et al., 2019); 2) социальная поддержка. Наличие крепких социальных связей и поддержки со стороны семьи и друзей снижает риск развития депрессии (Kawachi & Berkman, 2001).

В лечение депрессии и стресса широко используется некоторые виды психотерапии. Психотерапия является одним из наиболее часто используемых методов лечения проблем психического здоровья. Этот подход состоит из различных методов, включая:

1. Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ). КПТ доказала свою эффективность в лечении депрессии и управлении стрессом среди молодежи (Beck, 2011). Эта терапия помогает улучшить психическое здоровье, изменяя негативные мысли и поведение моледежи.

2. Психоанализ: этот подход, впервые предложенный Зигмундом Фрейдом, направлен на решение проблем психического здоровья путем выявления глубоких подсознательных проблем человека.

3. Диалектическая поведенческая терапия (ДПТ): используется в основном для людей с пограничным расстройством личности и другими эмоциональными расстройствами, фокусируется на регуляции эмоций.

4. Фармакотерапия. Поскольку многие психические расстройства связаны с биохимическим дисбалансом, широко применяется также медикаментозное лечение. В тяжелых случаях депрессии применяются антидепрессанты, такие как селективные ингибиторы обратного захвата серотонина (СИОЗС) (Kendler et al., 2020).

5. Миндфулнес (Mindfulness) и медитация, т.е. осознанность, способность сосредоточиться на настоящем моменте с полным вниманием и без суждений. Эти техники помогают снизить уровень стресса и улучшить общее психическое здоровье (Shapiro et al., 2008).

6. Групповая терапия и группы поддержки: Работа в форме групповой терапии также широко распространено и используется для объединения людей, столкнувшихся с похожими проблемами психического здоровья, и оказания им эмоциональной поддержки.

Своевременное выявление и раннее лечение проблем психического здоровья имеют большое значение. Ранняя диагностика не только предотвращает ухудшение состояния, но и помогает улучшить качество жизни человека. С другой стороны, профилактика осуществляется путем пропаганды здорового образа жизни и информирования молодежи о рисках для психического здоровья.

Среди профилактических мер особое значение имеют:

1. Обучение психическому здоровью в учебных заведениях и на рабочих местах. Такие меры не только учат молодежь заботиться о своем психическом здоровье, но и помогают выявлять рискованные ситуации на ранних стадиях.

2. Программы управления стрессом: широко доступны тренинги и программы по управлению стрессом, направленные на профилактику расстройств психического здоровья, связанных со стрессом.

3. Физическая активность и режим сна: увеличение физической активности и поощрение правильного режима сна помогают улучшить общее психическое здоровье.

Коротко рассмотрим также проблему психического здоровья в глобальной перспективе.

Подходы к решению проблем психического здоровья, доступ к услугам и методы диагностики могут существенно различаться в разных частях мира. Это разнообразие требует решения некоторых серьезных проблем психического здоровья в глобальном масштабе:

1. Проблема равного доступа к услугам: Доступ к услугам в области психического здоровья, как правило, шире в развитых странах. Однако ограниченный доступ к услугам в области охраны психического здоровья, нехватка специалистов и ограниченные финансовые ресурсы в развивающихся странах еще больше усугубляют проблемы психического здоровья. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), большинство мировых систем здравоохранения не в полной мере удовлетворяют потребности в области психического здоровья.

2. Профилактика самоубийств: самоубийства являются одной из самых серьезных проблем психического здоровья среди молодежи во всем мире. Особого внимания требуют группы с высоким риском самоубийства (например, подростки, молодежь, военнослужащие, люди, потерявшие работуи др.). Для предотвращения самоубийств необходимо усилить службы охраны психического здоровья, а также шире внедрять программы повышения осведомленности и профилактики.

3. Снижение глобальной стигмы: уровень стигмы, связанной с психическим здоровьем, различается в разных странах. Из-за стигматизации многие люди скрывают свои проблемы с психическим здоровьем и отказываются обращаться за лечением. Продвижение образовательных и информационных кампаний с целью снижения стигматизации на международном уровне помогает улучшить общественное принятие проблем психического здоровья.

Исследования в области психического здоровья за последние десятилетия привели к значительному прогрессу в плане лучшего понимания психических расстройств и разработки более эффективных методов лечения. Современные исследования и инновации выделяются в следующих областях:

1. Мозг и психическое здоровье: Современные нейробиологические исследования все глубже изучают связи между функциями мозга и психическим здоровьем. Новые данные о том, какие изменения в структурах мозга и биохимических процессах вызывают различные психические расстройства, способствуют лучшему пониманию таких заболеваний, как депрессия, шизофрения и, в частности, биполярное расстройство. Эти исследования открывают новые перспективы для разработки методов диагностики и лечения заболеваний.

2. Генетические исследования: Развитие геномных исследований открыло новые возможности для понимания генетических факторов, связанных с психическим здоровьем. В частности, исследования, изучающие наследственные причины некоторых психических расстройств, генетические факторы риска и взаимодействие генов с окружающей средой, позволяют применять новые подходы к диагностике и лечению.

3. Новые лекарственные препараты и методы лечения: Процесс создания новых лекарственных препаратов в области психофармакологии продолжается. Ведутся исследования по разработке более эффективных и менее склонных к побочным эффектам препаратов для лечения таких заболеваний, как депрессия или шизофрения. Эти процессы имеют большое значение, особенно с точки зрения персонализированной лекарственной терапии, то есть назначения лекарств в соответствии с генетическим профилем пациента и его конкретными потребностями.

Современные технологии также открывают новые возможности в сфере психического здоровья и облегчают процессы диагностики, лечения и профилактики:

1. Телепсихология и онлайн-услуги по охране психического здоровья значительно расширились во время пандемии. Этот метод помогает сделать услуги в области психического здоровья более доступными для широких слоев населения. Сеансы с психологом или психиатром по видеосвязи или телефону позволяют пациентам получать услуги, не выходя из дома.

2. Мобильные приложения и цифровая терапия: в последнее время было создано много мобильных приложений и цифровых платформ для управления и мониторинга проблем психического здоровья. Эти платформы позволяют пользователям отслеживать и

применять методы самопомощи для борьбы со стрессом, тревогой, проблемами со сном и другими проблемами психического здоровья.

3. Искусственный интеллект (ИИ) и машинное обучение: искусственный интеллект создает новые возможности в диагностике и лечении психического здоровья. Исследования с использованием машинного обучения могут помочь быстрее выявлять психические расстройства и адаптировать методы лечения к индивидуальным особенностям. В некоторых случаях для оказания первоначальной поддержки также можно использовать чат-боты и терапевтические инструменты на основе искусственного интеллекта.

4. Терапия виртуальной реальности (VR): Технология VR — один из новых и интересных подходов в лечении психических заболеваний. В частности, VR-терапия, которая используется для лечения таких проблем, как посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР), фобии и тревожность, помогает пациентам справляться со своими травмами или страхами, подвергая их воздействию опыта в безопасной среде.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Влияние стресса и депрессии на психическое здоровье молодежи является серьёзной проблемой, требующей комплексного подхода. Образовательные учреждения, семьи и медицинские организации должны совместно работать над снижением стрессовых факторов и предоставлением поддержки молодым людям. Развитие профилактических программ и улучшение доступа к психотерапевтической и фармакологической помощи, а также использование современных технологий является ключевым шагом на пути к решению этой проблемы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Beck, A. T. (2011). Cognitive Therapy of Depression. New York: Guilford Press.

2. Garber, J., & Weersing, V. R. (2020). “Stress and depression in youth: Mechanisms and intervention strategies.” Developmental Psychopathology, 32(3), 345–365.

3. Lee et al., Volume 83, February 2021, Clinical Psychology Review

101938 The prevalence of PTSS under the influence of public health emergencies in last two decades: A systematic review and meta-analysis

4. Liu, X., & Chang, Z. (2020). “Impact of academic stress on mental health among adolescents.” Journal of Youth Studies, 23(4), 567–579.

5. McEwen, B. S. (2004). “Protective and damaging effects of stress mediators.” New England Journal of Medicine, 338(3), 171–179.

6. World Health Organization. (2022). “Depression and Other Common Mental Disorders: Global Health Estimates.” Geneva: WHO.

7. Smith, K., & Zhang, Y. (2021). “Social pressures and mental health in young adults.” Social Science & Medicine, 292, 114563.

SIGMUND FREUD'S VIEWS ON HAPPINESS

İrına-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, eORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the views psychoanalyst Sigmund Freud has about happiness. For this matter, his views are pessimistic, since he believed that we, as human beings, are driven by the unconscious, with its desires and conflicts. For him, lasting happiness is difficult to attain.

First of all, Freud considers the pleasure principle vs the reality principle. We are more prone to rely on the pleasure principle, which means immediate gratification of our wishes, and avoidance of pain. However, mature human beings need to conform to the reality principle and to suppress desires in order to function properly in society according to its demands. However, this leads to tensions and dissatisfaction.

For Freud, happiness is about brief moments when desires can be fulfilled. Since human beings are in conflict with their desires and the constraints of society, this is why lasting happiness is hard to achieve.

Freud mentions his views about civilization and its rules and norms, and the restrictions it places on human instincts and the way it causes suffering in *Civilization and Its Discontents*. Civilization may provide us with security and order, yet it can also lead to neuroses and frustration, as civilization with its norms forces people to repress their instinctive urges.

Among the sources of happiness identified by Freud are love and relationships, work and creativity, as well as art and religion.

Keywords: Psychoanalysis, Philosophy, Pleasure Principle

1. INTRODUCTION

The question of happiness is an age-old dilemma of humankind, discussed using the frameworks of various domains and theories. The domains discussing the question of happiness range from philosophy to psychology and psychoanalysis, economics, and further in time to neurology. In the latter case, the areas of thinking and of the psyche are being linked to the physical part of the brain. All the recent discoveries in the area of science prove that happiness is a hard to define matter. Mainly, we can speak of a division between moments of joy, moments of pleasure and a feeling of overall contentment and fulfillment. However, happiness is not a constant state of mind.

We can also consider the idea that happiness and our perspectives on it change according to our stages in life. Function of our age, we may redefine our definition of happiness. As we discover the world, as we grow up, we begin to wonder about other issues, which are treated by psychology, psychoanalysis and philosophy, such as relationships, profession, meaning in life, other interests, the way we feel about ourselves, and so on. We start wondering about what

profession would make us happy, what kind of relationship, what interests and activities would make us happy, what would make us feel happy with ourselves, what we would like to own to be happy, for example.

Ultimately, the question regarding whether or not happiness can truly be achieved in this life comes to the fore. After all, there are many issues that we encounter in our lives.

What insights can Sigmund Freud, the father of psychoanalysis, give us into the topic of happiness?

1.1. Theoretical Framework

Psychoanalysis is both a method of treatment of neuroses (Frank, 1958) and a system of thought, which rises above other systems such as philosophy, art, religion, since it can offer insight into these systems as well, next to the insights it can provide on topics the systems deal with in their turn. Freud relies on the unconscious, not visible, motifs of human action, thinking, and feeling, not on those motifs which are available to the conscious, or to the level of awareness. Happiness is not just a matter of conscious reflection, as we can see in the case of philosophy, or even in the case of psychology. It is not a matter of objective, pure science, as in the case of economy-based explanations, which rely on the outside world and which tell us that our happiness depends on the external well-being. Indeed, "Neo-classical economic theory assumes that higher income correlates to higher levels of utility and economic welfare" (Pettinger, 2022), yet happiness, like everything we do, relies on intrinsic motivation, not extrinsic. What happens in our inner world has primacy over what is going on in our external world.

2. METHOD

In support of Freud's views of everything related to happiness being a matter of our inner psyche and inner wishes, and not related to the external world, comes the idea of the paradox of progress. Easterbrook (2004) writes about the progress paradox, meaning that, while the Western World lifestyle has become very comfortable over the passage of time, namely in the past century, nowadays we are not happier than the generations before us. On the contrary, we are even less happy than them. Among the reasons for this state of affairs is that we get used to higher standards of living fast, we tend to wish for more, once we have our basic needs ensured, which in turn makes us feel dissastisfaction, we tend to compare ourselves with others, Who have more than we do, we lose a sense of meaning in life, as well as of community, since material goods do not make up for spiritual meaning. In addition, we are also exposed at all tines to bad news in the media, which makes us lose our state of well-being.

Freud can understand happiness as the satisfaction of instinctual wishes and drives. However, these wishes and drives cannot be satisfied at all times within civilization, and need to be either repressed or sublimated, in the latter case, turned towards public, socially accepted manifestations, usually in art, painting, poetry, and intellectual work. Once we repress certain wishes, drives, and instincts, we may become neurotic, and turn these instincts and drives into symptoms of various kinds. This can only lead to suffering. According to the philsophical school of Hedonism (Moen, 2016), happiness could be understood as the presence of pleasure, and absence of pain, and it has representatives such as Epicurus, from the ancient time. The equivalent to this idea is Freud's (1900) theory of wish fulfillment in dreams and daydreams, together with his theory of the pleasure principle (Freud, 2015a). The pleasure principle refers to the id, or that part of ourselves which tends to consider the immediate satisfaction of wishes to be the most important. These wishes are about the basic aspects of our lives, including instinctual drives such as hunger, thirst, as well as sex, all of which seek gratification. Hunger

and thirst are basic survival instincts, yet they can also be sources of pleasure, just as sex can be a basic survival instinct since we need to seek ensuring the survival of the species. Seeking pleasure and avoiding pain within the pleasure principle is pursued by ignoring all possible consequences, including negative ones. We do not think if this is right or wrong, or what can happen as a consequence of our satsifying our wishes and being happy for a limited amount of time. However, the reality principle comes into play, under the form of the ego, or conscious part of our personality. The ego is a mediator between the pleasure principle, which can include completely unrealistic wishes and the external world with its rules and constraints. As young children, we seek our immediate gratification of our wishes, based on the pleasure principle, without wondering whether it is the appropriate moment for the others. This is because as babies we are not aware of these circumstances. For isntance, babies, when hungry, cry until someone feeds them. The satsifaction of this need is met, by them, with pleasure. Derived from this, we can have dreams where various immediate wishes such as being thirsty or cold are immediately satisfied. These are infantile dreams, which are specific to the age of childhood, and they can also be had during our adult years, when we wish for something very much and when our attitude is the one reminding of childhood. The satsifaction of wishes in such dreams and circumstances lead, definitely, to happiness.

However, this happiness is not an everlasting one. It only lasts for the respective moment. It is specific for infants and for the workings of the unconscious mind. The ego later on in life, as we grow up, learns how to balance the pleasure principle with the reality principle. In our first years of life, we tend to wish to fulfill our needs and immediate wishes right away, based on the pleasure principle. Later on, we develop awareness of the constraints and rules accoridng to which society functions, and we start repressing our needs and drives. This makes us not satisfy our wishes right away, which may lead to discomfort and unhappiness. We can resort to various defense mechanisms and even become neurotic, as we may rebel against this state of affairs and wish to have, paradoxically, our wishes unsatisfied. This can come about because we decide not to admit that we have those wishes, to have aggressive urges against the persons failing to fulfill our wishes or even opposing to fulfilling them. Interior conflict and frustration can be the result of moving away from the pleasure principle, through repression and redirecting our wishes.

In economics and in decision theory, or utility, according to desire theory happiness is understood as meaning the satisfaction of someone's desires (Heathwood, 2016). This clearly resonates with the pleasure principle theorized by Freud.

Civilization, with its laws and norms, as well as moral guidelines, can lead to making happiness an elusive goal. Laws, norms, and moral standards are the very elements which make, however, civilization possible. Repressing our basic instincts within a civilization setting leads, however, to neurosis. Happiness that lasts is hard, if at all possible, to achieve, based on Freud's writings. Happiness is not a lasting moment, as it depends on our possibilites of relieving various tensions based on the satisfaction of our wishes, a satisfaction which should be immediate. In Civilization and its Discontents, Freud (2015b) mentions the following: 'What we call happiness in the strictest sense comes from the (preferably sudden) satisfaction of needs which have been dammed up to a high degree." Happiness is, thus, based on the implications of Freud's theories, a temporary state, based on the satisfaction of wishes, which, however, can only be so for a short moment.

Happiness is correlated with meaning, and purpose in life, an age-old question of humanity, in the implications of Freud's theory regarding sublimation, which can refer to artistic pursuits, intellectual activities, as well as work. In addition, Freud is often quoted on the Internet as

having stated the following: "Love and work are the cornerstones of our humanness." Elms (2005) draws attention that this specific quotation cannot be found in Freud's works, although he may have suggested ideas similar to this one. However, Elms (2005) draws attention to the fact that this quote may have originated in a paraphrase of Freud's ideas by Erikson, in a form which was considered to to be accessible and appealing to the general public. However, love and work are implied from this quotation to be associated with a healthy life, as it can provide a sense of meaning and purpose, which are necessary from a philosphical and psychological perspective. However, these are general guidelines, and the satsifaction in love and work should be found inward, not outward. The person should feel inside that he or she is convinced about the value of the work and love included in the relationships with meaningful and dear persons. Simply considered from the outside, love and work cannot bring happiness. The person needs to attach personal meaning to these aspects of his or his life. At the same, the aspect of love and work being healthy for ourselves is tied to the the available quantity of libido for investing in love and work, based on what Ioan Ionut, the moderator of the AROPA (Romanian Association for the Promotion of Psychoanalysis) (2025) online community claims on the private forums in a discussion on happiness from 2016. In order to have a certain quantity of libido available for investing in love and work, we need to be healthy, or free from neurosis.

It is definitely through relationships with the others that our suffering may appear, not only our happiness. Various conflicts which originate in our early childhood years can show up in our relationships in later life, not only with our parents and with our immediate family, but also with our peers, and significant other. The way we relate to the external world can be both a source of happiness, as well as of unhappiness. Material goods, while we have them, may not necessarily bring happiness. Their absence may also not necessarily bring unhappiness. Time can also have a say in how long our happiness can last in various conditions. Happiness is not something fixed, once we find it.

Psychology, when it comes to happiness, considers happiness as a means to make them fulfilled and satsified with life. In the acceptance of positive psychology, happiness helps them with well-being, as well as with optimal functioning. According to Seligman (2018), within the frame of positive psychology, and based on the PERMA model of well-being, happiness means positive emotion, engagement, meaning feeling completely present or absorbed in avrious activities, relationships, referring to meaningful connections, meaning, or a sense of purpose, and accomplishment, referring to pursuing success in a certain area. Psychoanalysis completes this model with showing that having available resources for achieving all this, under the form of libido, ensures happiness.

When it comes to happiness as defined by science such as neurology, we receive the following explanation: "To neurologists, happiness is the experience of a flood of hormones released in the brain as a reward for behavior that prolongs survival" (Clark, 2024). However, such an explanation cannot go deeper into the level of the unconscious wishes Freud showed that are at work in our psychic life. Psychoanalysis offers, therefore, deeper insight than what is visible at surface, in the cause of neurology, phsyical level, and, in the case of psychology, at the conscious or awareness level. Psychoanalysis offers us access to an additional dimension based on which we can consider what happiness is.

3. FINDINGS

Freud draws our attention that we should be pessimistic about lasting happiness, and that we can only obtain moments of happiness. In addition, we cannot achieve happiness unless we are motivated from the inside, not from the outside. We need to be convinced in our inner world about certain aspects bringing us happiness. Once we conform to what society, at a certain time,

considers that could bring us happiness, we will be unable to achieve it. We need to resonate with what society claims that should bring happiness for us. We need to consider ourselves as individuals, according to psychoanalysis, not as part of the collectivity. Individualism (Hofstede, 2011) is an inetgral part of psychoanalytic thought, meaning that we take into consideration the interest of the individual, not that of the indivdiual as part of a group. This means that, with psychoanalysis, the focus is on a subjective and individually-specific perspective.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

As adults, we can no longer live at the level of fulfilling an infantile wish and feeling happy, as Ioan Ionut mentions in the AROPA community (2025), namely in a comment on a post from January 13, 2012, to the blog Our Day-to-Day Psychoanalytic Practice (in the Romanian original, Psihanaliza noastra de zi cu zi, 2012), in relation to the topic of happiness. We need further resources and activities to achieve happiness, as we move on from one life stage to another. The question regarding what happiness is remains an ongoing one, as we can never have a definitive answer to it.

Psychoanalysis offers us an in-depth approach to happiness, compared to other domains of activity, as it deals with the unconscious level.

5. REFERENCES

AROPA. (2025). What is Psychoanalysis. https://www.freudfile.org/psychoanalysis/definition.html

Clark, J. (2024). What is Happiness? https://science.howstuffworks.com/life/inside-the-mind/emotions/what-is-happiness.htm

Easterbrook, G. (2004). The Progress Paradox: How Life Gets Better While People Feel Worse. Random House Publishing Group.

Elms, A.C. (2005). Der apokryphe Freud: Sigmund Freuds berühmtest >>Zitate<< und ihre wahren Quellen [Apocryphal Freud: Sigmund Freud' most famous "quotations" and their actual sources]. Luzif Amor. 2005;18(35):82-108. German. PMID: 16021771.

Frank, G. H. (1958). On neurosis: Theory and treatment. Psychological Reports, 4(3), 723-728.

Freud, S. (1900). The dream as wish-fulfilment. The interpretation of dreams, 43-48.

Freud, S. (2015a). Beyond the pleasure principle. Psychoanalysis and History, 17(2), 151-204.

Freud, S. (2015b). Civilization and its discontents. Broadview Press.

Heathwood, C. (2015). Desire-fulfillment theory. In The Routledge handbook of philosophy of well-being (pp. 135-147). Routledge.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, *2*(1), 8.

Moen, O. M. (2016). An argument for hedonism. The Journal of Value Inquiry, 50(2), 267-281.

Pettinger, T. (2022). Happiness economics. https://www.economicshelp.org/blog/26659/economics/happiness-economics/

Psihanaliza noastra de zi cu zi. (2012). Bufonul filosof. Post form January 13. https://psihanalizainfo.wordpress.com/2012/01/13/bufonul-filozof/

Seligman, M. (2018). PERMA and the building blocks of well-being. The journal of positive psychology, 13(4), 333-335.

SUMMARYCHILD REPUBLICATION IN THE TURKISH EPIC TRADITION
TÜRK DESTAN GELENEĞİNDE ÇOCUK TERBİYESİ

Nizami ADIŞİRİNOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu

Azərbaycan, Bakı,ORCİD: 0009-0003-0865-2855

Özet

Uşaq yaşadığı mühitlə çox sıx əlaqələri olan sosial varlıqdır. Bu ictimai varlığın əsl xarakter kimi yetişməsində cəmiyyətin üzərinə böyük vəzifə və məsuliyyət düşür. Çünki cəmiyyət və ailə öz fərdlərini ən yaxşı şəkildə yetişdirə biləcək dəyərlərə sahib yeganə sosial qurumdur. Bu məqaləmizdə türk cəmiyyətinin ortaq dünyagörüşü ilə formalaşan və türk cəmiyyətinin milli, mənəvi və sosial-mədəni dəyərlərini əks etdirən "Dədə Qorqud" oğuznamələrini təhlil etdikdə görürük ki, bu oğuznamələrdə uşaqların, gənc nəslin düzgün tərbiyə alması yönündə xeyli dəyərli fikirlər mövcuddur.

Tərbiyə məsələsində ən vacib amillərdən biri də keçmişin dəyərli təcrübələrindən faydalanmaqdır. Bu mənada, "Dədə Qorqud" bizə bu mövzuda da çoxlu sayda dəyərli fikirlər, məsləhətlər verməkdədir. Əgər bu gün övladlarımız öz keçmişinə bağlı genetik kodlarla tərbiyə olunsalar, bu, şübhəsiz ki, cəmiyyətimiz üçün daha faydalı olar. Çünki keçmişin üzərində inşa olunan gələcəyin təməli daha sağlam, daha dözümlü olur. Bu, həm də adət-ənənələrimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin gələcək nəsillərə daha sağlam şəkildə ötürülməsi deməkdir.

Fikrimizcə, "Dədə Qorqud" hekayələrinin tərbiyəvi keyfiyyətlərinin müasir yöndən tədqiqi və tətbiqi gələcəkdə uşaqlarımızın vətənpərvər, milli ruhda tərbiyələnməsi yönündə yolumuza işıq sala bilər.

"Dədə Qorqud" oğuznamələri türk təfəkküründün əsrlər əvvəl ortaq düşüncə və ortaq dünyagörüşünün məhsulu kimi ərsəyə gətirdiyi olduqca yüksək mənəvi dəyərə malik əsərdir. Sözsüz ki, eposun belə yüksək dəyəri onun daşıdığı milli elementlər və milli motivlərlə bağlıdır.

Özündə türkün qəhrəmanlıq mübarizəsi ilə yanaşı, sosial birlik, bərabərlik, ədalət, inancları, ailə dəyərləri kimi milli-mədəni keyfiyyətlərin əks "Dədə Qorqud", demək olar ki, türkün "adət kitabı" kimidir. Türklərin dünyaya baxışını hər cəhətdən əks etdirən bu əsərdə bir çox tarixi, ədəbi və sosial-mədəni məsələlər əks olunur. Məhz buna görə idi ki, əvvəllər gəlin olan qıza cehizin üstündə "Dədə Qorqud kitabı" da verilərdi. Bu, həm də rəmzi mənada əsrlərdir davam edən adət-ənənənin, milli-mədəni dəyərlərin unudulmaması, gələcək ailəyə və övladlara ötürülməsi demək idi.

Türkün məişətini, geyimini, dilini, dinini, mədəniyyətini, dünyagörüşünü, adət-ənənəsini, ailədaxili və cəmiyyətdə bir-birinə qarşı münasibətlərin düzgün tənzimlənməsini əks etdirən bu əsərin başqa bir xüsusiyyəti də yüksək tərbiyəvi keyfiyyətə malik olmasıdır. Görkəmli tədqiqatçı Fuad Köprülünün "tərəzinin bir gözünə bütün türk ədəbiyyatını, digər gözünə isə "Dədə Qorqud"u qoysan, yenə də "Dədə Qorqud" ağır basar" fikri də bu əsərin əhəmiyyətini və yüksək tərbiyəvi keyfiyyətini əks etdirmək baxımından dəyərlidir.

“Dədə Qorqud” oğuznamələrində ailə, cəmiyyət və uşaqların düzgün tərbiyələnməsi yönündə bir çox dəyərlər mövcuddur. Məsələn, bir nümunə ilə fikrimizi əsaslandıra bilərik: “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə açmaz”. Eposun müqəddiməsində verilən yuxarıdakı fikirlər uşaqların tərbiyəsi məsələsində ailənin qarşısında duran öhdəlikləri tam şəkildə ümumiləşdirir. Bu fikirdə valideynlərin övladlarını tərbiyə edərkən düzgün “davranış xəritəsi” izah edilir.

Məqalədə “Dədə Qorqud” oğuznamələrində cəmiyyətdə və ailədə uşaq tərbiyəsi ilə bağlı belə yüksək keyfiyyətlər – ailənin və cəmiyyətin uşağa münasibəti, uşağın ailəyə və cəmiyyətə münasibəti kimi mənəvi dəyərlər araşdırılır.

Açar sözlər: Dədə Qorqud, folklor, tərbiyə, dastan, ənənə

A child is a social being who has close ties with his environment. The society has a great duty and responsibility in the development of this social being as a true character. Because society and family are the only social institutions with values that can educate their individuals in the best way. In this article, when we analyze the "Dade Gorgud" oguznames, which are formed by the common outlook of the Turkish society and reflect the national, spiritual and socio-cultural values of the Turkish society, we see that there are many valuable ideas in these oguznams for the proper upbringing of children and the young generation.

One of the most important factors in education is to benefit from the valuable experiences of the past. In this sense, "Dade Gorgud" gives us an infinite number of valuable ideas and advice on this topic. If our children today are brought up with genetic codes linked to their past, it will certainly be more beneficial to our society. Because the foundation of the future built on the past becomes healthier and more resilient. This also means that our traditions and national-spiritual values will be passed on to future generations in a healthier way.

In our opinion, the modern study and application of the educational qualities of "Dada Gorgud" stories can shed light on our path in the direction of educating our children in a patriotic and national spirit in the future.

"Dade Gorgud" Oghuznames are a work of very high moral value, created by the Turkish mind centuries ago as a product of a common thought and a common outlook. It goes without saying that such a high value of the epic is related to the national elements and national motives that it carries.

Along with the heroic struggle of the Turk, "Dade Gorgud" is almost like a "custom book" of the Turk, reflecting national and cultural qualities such as social unity, equality, justice, beliefs, and family values. Many historical, literary and socio-cultural issues are reflected in this work, which reflects the Turks' view of the world in all aspects. It was for this reason that the "Dade Gorgud book" was also given to the girl who used to be a bride in addition to the dowry. It also symbolically meant not to forget centuries-old traditions and national-cultural values, and to pass them on to the future family and children.

Another feature of this work, which reflects the daily life, clothing, language, religion, culture, worldview, traditions, and the correct regulation of relationships within the family and in society, is that it has a high educational quality. The famous researcher Fuad Köprülü's opinion that "if you put all Turkish literature on one eye of the scale and "Dade Gorgud" on the other eye, "Dade Gorgud" will still weigh heavily" is also valuable in terms of reflecting the importance and high educational quality of this work.

In "Dade Gorgud" oguznames, there are many values in the direction of family, society and correct upbringing of children. For example, we can justify our opinion with an example: "A

girl does not receive a reminder until she sees it from her mother, and a son does not open a table until he sees it from his father." The above ideas given in the introduction to the epic fully summarize the responsibilities of the family in the matter of raising children. In this idea, the correct "behavior map" of parents when raising their children is explained.

The article examines such high qualities related to child upbringing in society and family in "Dada Gorgud" oghuznames - the attitude of the family and society to the child, moral values such as the attitude of the child to the family and society.

Key words: Deda Gorgud, folklore, upbringing, saga, tradition

Ребенок – социальное существо, имеющее тесную связь с окружающей средой. На обществе лежит великий долг и ответственность в развитии этого социального существа как подлинной личности. Потому что общество и семья — единственные социальные институты с ценностями, которые могут наилучшим образом воспитать своих людей. В данной статье, когда мы анализируем огузнамы «Даде Горгуд», которые сформированы общим мировоззрением турецкого общества и отражают национальные, духовные и социокультурные ценности турецкого общества, мы видим, что в них заключено много ценных идей. эти огузнамы для правильного воспитания детей и подрастающего поколения.

Одним из наиболее важных факторов в образовании является использование ценного опыта прошлого. В этом смысле «Даде Горгуд» дает нам бесконечное количество ценных идей и советов на эту тему. Если наши сегодняшние дети будут воспитываться с генетическими кодами, связанными с их прошлым, это, безусловно, принесет больше пользы нашему обществу. Потому что фундамент будущего, построенный на прошлом, становится более здоровым и устойчивым. Это также означает, что наши традиции и национально-духовные ценности будут переданы будущим поколениям более здоровым образом.

На наш взгляд, современное изучение и применение воспитательных качеств рассказов «Дада Горгуд» могут пролить свет на наш путь в направлении воспитания наших детей в патриотическом и национальном духе в будущем.

«Даде Горгуд» Огузнамес – это произведение очень высокой моральной ценности, созданное турецким умом много веков назад как продукт общей мысли и общего мировоззрения. Само собой разумеется, что столь высокая ценность эпоса связана с национальными элементами и национальными мотивами, которые он несет.

Наряду с героической борьбой тюрка, «Даде Горгуд» представляет собой почти что «индивидуальную книгу» тюрка, отражающую национальные и культурные качества, такие как социальное единство, равенство, справедливость, убеждения и семейные ценности. В этом произведении отражены многие исторические, литературные и социокультурные вопросы, отражающие мировоззрение тюрков во всех аспектах. Именно по этой причине девушке, которая раньше была невестой, в дополнение к приданому была вручена и «книга Даде Горгуд». Это также символично означало не забывать многовековые традиции и национально-культурные ценности и передавать их будущей семье и детям.

Еще одной особенностью этого произведения, отражающего быт, одежду, язык, религию, культуру, мировоззрение, традиции, правильную регуляцию отношений внутри семьи и в обществе, является то, что оно имеет высокое образовательное качество. Ценно и мнение известного исследователя Фуада Кёпрюлю о том, что «если

положить всю турецкую литературу на один глаз весов, а «Даде Горгуд» на другой, «Даде Горгуд» всё равно будет весить тяжко», ценно также с точки зрения отражения важности и высокого образовательное качество этой работы.

В огузнамесах «Даде Горгуд» заложено много ценностей в направлении семьи, общества и правильного воспитания детей. Например, мы можем обосновать свое мнение примером: «Девочка не получит напоминания, пока не увидит его от матери, а сын не откроет стол, пока не увидит его от отца». Приведенные выше идеи, приведенные во введении к эпосу, полностью обобщают обязанности семьи в деле воспитания детей. В этой идее объясняется правильная «карта поведения» родителей при воспитании детей.

В статье рассматриваются такие высокие качества, связанные с воспитанием ребенка в обществе и семье в огузнаме «Дада Горгуд» - отношение семьи и общества к ребенку, нравственные ценности, такие как отношение ребенка к семье и обществу.

Ключевые слова: Деда Горгуд, фольклор, воспитание, сага, традиция.

Uşaq yaşadığı mühitlə çox sıx əlaqələri olan sosial varlıqdır. Bu ictimai varlığın əsl xarakter kimi yetişməsində cəmiyyətin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Çünki cəmiyyət və ailə öz fərdlərini ən yaxşı şəkildə yetişdirə biləcək dəyərlərə sahib yeganə sosial qurumdur. Bu məqaləmizdə türk cəmiyyətinin ortaq dünyagörüşü ilə formalaşan və türk cəmiyyətinin milli, mənəvi və sosial-mədəni dəyərlərini əks etdirən “Dədə Qorqud” oğuznamələrini təhlil etdikdə görürük ki, bu oğuznamələrdə uşaqların, gənc nəslin düzgün tərbiyə alması yönündə xeyli dəyərli fikirlər mövcuddur.

Tərbiyə məsələsində ən vacib amillərdən biri də keçmişin dəyərli təcrübələrindən faydalanmaqdır. Bu mənada, “Dədə Qorqud” bizə bu mövzuda da çoxlu sayda dəyərli fikirlər, məsləhətlər verməkdədir. Əgər bu gün övladlarımız öz keçmişinə bağlı genetik kodlarla tərbiyə olunsalar, bu, şübhəsiz ki, cəmiyyətimiz üçün daha faydalı olar. Çünki keçmişin üzərində inşa olunan gələcəyin təməli daha sağlam, daha dözümlü olur. Bu, həm də adət-ənənələrimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin gələcək nəsillərə daha sağlam şəkildə ötürülməsi deməkdir.

Fikrimizcə, “Dədə Qorqud” oğuznamələrinin tərbiyəvi keyfiyyətlərinin müasir yöndən tədqiqi və tətbiqi gələcəkdə uşaqlarımızın vətənpərvər, milli ruhda tərbiyələnməsi yönündə yolumuza işıq sala bilər.

“Dədə Qorqud” oğuznamələri türk təfəkküründün əsrlər əvvəl ortaq düşüncə və ortaq dünyagörüşünün məhsulu kimi ərsəyə gətirdiyi olduqca yüksək mənəvi dəyərə malik əsərdir. Sözsüz ki, eposun belə yüksək dəyəri onun daşıdığı milli elementlər və milli motivlərlə bağlıdır.

Özündə türkün qəhrəmanlıq mübarizəsi ilə yanaşı, sosial birlik, bərabərlik, ədalət, inancları, ailə dəyərləri kimi milli-mədəni keyfiyyətlərin əks olunduğu “Dədə Qorqud”, demək olar ki, türkün “adət kitabı” kimidir. Türklərin dünyaya baxışını hər cəhətdən əks etdirən bu əsərdə bir çox tarixi, ədəbi və sosial-mədəni məsələlər əks olunur. Məhz buna görə idi ki, əvvəllər gəlin olan qıza cehizin üstündə “Dədə Qorqud kitabı” da verilərdi. Bu, həm də rəmzi mənada əsrlərdir davam edən adət-ənənənin, milli-mədəni, mənəvi dəyərlərin unudulmaması, gələcək ailəyə və övladlara ötürülməsi demək idi.

Türkün məişətini, geyimini, dilini, dinini, mədəniyyətini, dünyagörüşünü, adət-ənənəsini, ailədaxili və cəmiyyətdə bir-birinə qarşı münasibətlərin düzgün tənzimlənməsini əks etdirən bu əsərin başqa bir xüsusiyyəti də yüksək tərbiyəvi keyfiyyətə malik olmasıdır. Görkəmli tədqiqatçı Fuad Köprülünün “tərəzinin bir gözünə bütün türk ədəbiyyatını, digər gözünə isə “Dədə Qorqud”u qoysan, yenə də “Dədə Qorqud” ağır basar” fikri də bu əsərin əhəmiyyətini və yüksək tərbiyəvi keyfiyyətini əks etdirmək baxımından dəyərlidir.

“Dədə Qorqud” oğuznamələrində ailə, cəmiyyət və uşaqların düzgün tərbiyələnməsi yönündə bir çox dəyərlər mövcuddur. Məsələn, bir nümunə ilə fikrimizi əsaslandıra bilərik: “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə açmaz” (2, 20). Eposun müqəddiməsində verilən yuxarıdakı fikirlər uşaqların tərbiyəsi məsələsində ailənin qarşısında duran öhdəlikləri tam şəkildə ümumiləşdirir. Bu fikirdə valideynlərin övladlarını tərbiyə edərkən düzgün “davranış xəritəsi” izah edilir.

Məqalədə “Dədə Qorqud” oğuznamələrində cəmiyyətdə və ailədə uşaq tərbiyəsi ilə bağlı belə yüksək keyfiyyətlər – ailənin və cəmiyyətin uşağa münasibəti, uşağın ailəyə və cəmiyyətə münasibəti kimi mənəvi dəyərlər araşdırılır.

“Dədə Qorqud” boylarında ailə, cəmiyyət və uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı bir çox dəyərlər var. Uşaq tərbiyəsi baxımından boyların verdiyi mesajları aşağıdakı kimi qiymətləndirə bilərik:

- Ailənin və cəmiyyətin uşağa münasibəti

- Uşağın ailəyə və cəmiyyətə münasibəti

- Uşağın özünün daxili aləmi

Türk cəmiyyətində uşaq ehtiyacdır. Ümumiyyətlə, köçəri türklər tarixi prosesdə uşağa, xüsusən də döyüşkənlik qabiliyyətinə malik oğlan övladına həmişə ehtiyac duymuşlar. Bu, o qədər ehtiyac sayılır ki, hətta eposun ilk boyunda Bayındır xanın; “Oğlu olmayanı Allah qarğayıbdır, biz də lənət edərik” deyərək, qara çadırda oturdaraq cəzalandırması, türk cəmiyyətində övladın əhəmiyyətinə diqqət çəkir. Bu onu göstərir ki, türk cəmiyyətində ailə cəmiyyətdəki nüfuzunu uşağa borcludur.

Türk cəmiyyətində övlad, ailənin, cəmiyyətin, hətta dövlətin gələcəyinin təminatı kimi görülürdü və buna görə də ictimai həyatının mərkəzi sayılırdı. Cəmiyyət nöqteyi-nəzərindən düşünüldüyündə ailə və cəmiyyət uşaqla təzahür tapır. Digər tərəfdən, cəmiyyətdə övladı olmayan ailələr uşaq sahibi olmaq üçün, demək olar ki, hər vasitəyə əl atırlar. Məsələn, Dirsə xan oğul sahibi olmaq üçün arvadının məsləhəti ilə qurban kəsir, acları doyuzdurur, kimsəsizləri geyindirir.

Türk cəmiyyətində, xüsusilə, oğlan övladı atanın yerini tutacaq igid kimi qəbul edilir. Patriarxal cəmiyyət olan türklərdə oğulun ailə başçısı olan atanı əvəz edəcəyi düşünüldüyündən ailənin mərkəzində oğul dayanır. Ona görə də “oğul atanın yetirməsidir, iki gözünün biridir” ifadəsi Dədə Qorqud tərəfindən davamlı təkrarlanır.

Uşağın türk cəmiyyətində bir dəyər olaraq görülməsinin başqa bir səbəbi də onun təbiətində daşıdığı hərəkətlilik xüsusiyyətidir. Uşaq türk ənənəsinin daxili dinamikasını, cəmiyyətdəki statikliyi, süstlüyü aradan qaldıran bir hərəkət elementidir. Bu baxımdan cəmiyyət uşaq sayəsində öz daxili dinamikasını daim canlı saxlayır və daim özünü yeniləyir.

Türk cəmiyyətində övlada ehtiyac, gələcəyin təminatı və həyatın qoruyucusu kimi baxılır, hər zaman hörmət edilir. Dədə Qorqud oğuznamələrində övlad hər zaman şərəfli şəxsiyyət və yetkinlik sahibi kimi çıxış edir. Türk cəmiyyətinin güzgüsü olan “Dədə Qorqud” oğuznamələrində uşağa çox vaxt böyüklər kimi yanaşılır. Bu, uşağın öz daxilində dəyərli varlıq olması hissini yaradaraq, onun şəxsiyyətinin inkişafı üçün müsbət təsir yaradır.

Dədə Qorqud hekayələrində türk adət-ənənəsinin mahiyyətində olan qürurlu və şərəfli insan tipi uşaqlar üzərində də əks olunur. Boylarda atası və ya qardaşı əsir düşən uşaqlara onların əsirlikləri haqqında məlumat verilmir; əksinə, onların tutulmadığı, öldüyü deyilir. Belə ki, türk cəmiyyətində ən böyük ayıblardan biri sayılan əsirlik uşağa hiss etdirilmir və uşağın ləyaqəti ailə və cəmiyyət tərəfindən qorunur. Əslində, Qazılıq qoca Düzmürd qalasında əsir olanda, oğlu

on beş yaşına çatana qədər atasının əsirliyindən xəbərsiz olur. Bundan başqa, Uşun qocanın oğlu Səgrək də qardaşı Əgrəyin əsir düşməsindən xəbərsiz böyüyür.

“Dədə Qorqud” oğuznamələrində təsvir edilən türk ənənəsinə görə, “bu gün ata adını daşıyan oğul sabah dövlətin və cəmiyyətin adını daşıyacaq, şərəfini qoruyacaq” fikri hakim olduğu üçün oğlan uşağının cəmiyyətin digər fərdlərindən və ata adından fərqli bir missiyası da var.

Dədə Qorqud bununla bağlı “ata adını daşımayan oğul, ata belindən enincə, enməsə yaxşıdır, ana bətninə düşüncə, dünyaya gəlməsə yaxşıdır” (2, 20) demişdir. Gələcəkdə atanı əvəz edəcək, cəmiyyəti eyni şəkildə yaşadacaq yeganə şəxs odur. Bu səbəbdən Dədə Qorqud “oğul atanın yetirməsidir, iki gözünün biridir” ifadəsini tez-tez təkrarlayır.

Kafirlər Salur Qazanın oğlu Uruza anasının gözü qarşısında işgəncə verərək Uruzun anasını ifşa etməyə çalışırlar. Ancaq oğul, anası üzə çıxmasın deyə ölməyə də tərəddüd etmədən razılıq verir. Anasına qəti olaraq tapşırır ki, “hamı bir yeyəndə, sən iki ye. Təki atam Qazanın namusuna ləkə gətirmə, kafir məclisində qədəh süzmə”. Bununla da o, atasının adını müdafiə edir və onun ləkələnməsinin qarşısını alır.

Həmçinin “Bəkil oğlu Əmran boyu”nda da Bəkil yaralananda Əmran atasını “aslan balası yenə aslandır” sözləri ilə vəsf edir və onun adını uca tutacağını söyləyir.

“Dədə Qorqud” oğuznamələrində uşağın həyata hazırlanmasının ilk mərhələsində ailənin rolu olduqca böyükdür. Hələ eposun müqəddiməsində Dədə Qorqud “qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə açmaz” ifadəsini işlədir. Yuxarıdakı ifadə uşaq tərbiyəsində ailədən gözlənilənləri tam şəkildə ümumiləşdirir. Bu açıqlamada ailələrin övladlarını böyütmək baxımından hansı xəttə riayət etmələri izah edilir.

Uşaq tərbiyəsində ailə və cəmiyyət həmişə nümunədir. Bu nümunədən müsbət xüsusiyyətlər qazanan uşaqlar xoşxasiyyətli insan olmaq yolunda ilk addımı atırlar. Ona görə də uşaq ailədən, cəmiyyətdən yaxşı nümunə götürməli, ondan maksimum yararlanmalıdır.

Qazan bəy oğlu Uruz ad ala bilmədiyinə üzülsə də, “hünəri oğul atadan öyrənər, yoxsa ata oğuldan öyrənər? Mən səndən nə gördüm ki, nə öyrənəm?” – deyə atasından ona bir şey öyrətməsini və nümunə göstərməsini istəyir. Qazan bəy bundan sonra Uruzu ova çıxarır və ona yaxşı nümunə olmağa çalışır. Bu nümunədən də göründüyü kimi, ailə və cəmiyyət uşağın identifikasiya prosesində mühüm amillərdəndir. Tərbiyə prosesində müsbət keyfiyyətlərə malik davranışlar uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasına kömək edir; Əks halda, uşağın şəxsiyyətinin mənfi inkişafına səbəb olur.

Türk cəmiyyətinin uşaqlara münasibəti, ümumiyyətlə, müsbətdir. Avropa miflərində mövcud olan Tanrıların övladlarını özünə rəqib görməsi, onları öldürmək istəməsi türk ənənəsində yoxdur. Əksinə, türklərdə uşaq cəmiyyətin mərkəzində dayanan sosial varlıq kimi çıxış edir. Hətta ailələr övladları sayəsində nüfuz qazanırlar. Bayındır xanın dilindən deyilən “oğlu-qızı olmayanı qara çadıra qoyun, qara keçə altına qoyun, qabağına qara qoyun qovurması nı gətirin, yeyərsə, yesin, yoxsa qalxıb getsin” deyiminin əsası budur.

“Dədə Qorqud” oğuznamələrində ata-ananın övladlarını təhlükədən uzaq tutmağa çalışdıqları və səhvlərinə baxmayaraq həmişə onlara arxa durduqları aydın görünür.

Qanlı qoca oğlu Qanturalının Selcan xatunla evlənmək üçün aslan, öküz və dəvə ilə döyüşmək istəyinə qarşı çıxması, Salur Qazanın əsir düşdüyü boyda oğlu Uruz onu xilas etmək istəyəndə Burla xatunun Uruzu bu yoldan döndərməyə çalışması, Dəli Domrulun arvadına “gözün kimə tutsa, ürəyin kimi sevsə, sən ona var. İki oğlanı yetim qoyma” deməsi, atasının sözündən çıxaraq savaşa girən və düşmənə əsir düşən Uruzun bu səhvinə baxmayaraq atası tərəfindən

əsirlikdən xilas edilməsi kimi nümunələrdən ailələrin övladlarına nə qədər qayğı göstərdiklərini və onları qoruduğunu görürük.

Təpəgöz əzilən xalqın cəmiyyətə olan düşmənçiliyini əks etdirən obrazdır. Bu obraz hələ doğulmadan qəribə bir əşyanın içində olarkən Oğuz bəyləri tərəfindən təpiklənir, daşlanır və əzilir. Təpəgöz doğulanda oğuz bəyləri tərəfindən zorakılığa məruz qaldığı üçün həmişə şüuraltı olaraq şiddətə meylli olur. Tədqiqatçı Korkmaz Təpəgözün şiddət göstərməsinin səbəbini açıqlayaraq, "Təpəgöz payını ala bilmədiyi cəmiyyətdən qisas almağa çalışır" (4, 263). Professor Kamran Əliyev Təpəgözün atasının çoban olmağını əsas gətirərək onu reallıqla mifin müştərək təcəssümü kimi təqdim edir (1, 103). Təpəgözün öz xislətində çobanlıq atributlarını qoruyub saxladığını tədqiqatçı Xaliq Koroğlu da vurğulamışdır (3, 145). Təpəgözün cəmiyyətdən ala bilmədiyi pay, əslində, sevgidir. Bu səbəbdən ailədən və mühitdən sevgi payını ala bilməyən uşaqların meyli həmişə nifrətə, şiddətə yönəlir və Təpəgöz də bunun ən bariz nümunəsidir.

Təpəgözlə bağlı boyda ailəyə və cəmiyyətə uşağa şiddət tətbiq edilməməsi, uşağın kənarda qalmaması mesajı verilir. Ailənin və cəmiyyətin gələcəyi olan övlad əzilirsə, sabah öz ailəsinə, cəmiyyətə də zülm edəcək. Bunun nəticəsidir ki, məzlum uşaq sonradan övladlığa götürülsə belə, çox vaxt islah oluna bilmir və Təpəgöz sonradan Oğuzun başına bəla olduğu kimi, əzilən uşaq da cəmiyyətə bəla olur, çox vaxt övladlığa götürülsə də, onu islah etmək mümkün deyil.

“Dədə Qorqud” boylarında uşaq həmişə gördüyü faydalı işlərə görə mükafatlandırılır. Bu mükafatlar həm də uşaq üçün həvəsləndirici stimul olur. Cəmiyyət tərəfindən verilən mükafatlar uşağın şəxsiyyətinin inkişafına müsbət təsir edir.

“Dədə Qorqud” boylarında uşağa verilən ilk mükafat *addır*. Türk cəmiyyətində qəhrəmanlığa doğru ilk addımda uşağa əvvəlcə ad verilir, sonra ona uyğun müxtəlif gücləndiricilər (bəylik, taxt, digər qiymətli hədiyyələr) verilir ki, bu da müsbət hal kimi qiymətləndirilir.

Dirsə xanın oğlu Buğac igidlik göstərib ad alandan sonra Dirsə xan oğluna bəylik, taxt, yurd verir.

“Dədə Qorqud”da kənarlaşdırılan və cəzalandırılan uşaq Təpəgöz olur. Bununla belə, Təpəgözün təcrid edilməsi və cəzalandırılması Oğuz cəmiyyəti üçün getdikcə daha çox problemə çevrilir. Bu nümunədə uşaq tərbiyəsində cəzadan çox mükafatın daha təsirli bir üsul olduğu açıq şəkildə görünür.

Türk cəmiyyətinin fərdlərinə aşılamaq istədiyi keyfiyyətlərdən, bəlkə də, ən mühümü dədə-baba nəslini davam etdirmək, cəmiyyəti sonsuza qədər yaşatmaq arzusudur. Dədə Qorqud”da “ata adını daşımayan kobud oğul, ata belindən enincə enməsə yaxşıdır, ana bətninə düşüncə dünyaya gəlməsə yaxşıdır” ifadəsi türkün bu ənənəsinin göstəricisidir.

“Dədə Qorqud” qəhrəmanları ilk növbədə atalarının (əcdadlarının) adını uca tutmağa, onun nüfuzuna xələl gətirməməyə çalışırlar. Qəhrəmanlar həmişə ata adını uca tutmağı özlərinə borc bilir və onun şərəfini öz şərəfi kimi ucaltmaq arzusunda olurlar. Məsələn, Əmran atası Bəkilin geyimini geyib atını minərək atasının yerinə meydanda düşmənlə vuruşur.

Boylarda ailəyə, cəmiyyətə sonsuz bağlılıq olsa da, bəzən qəhrəmanlar valideynlərinin sözünə qulaq asmır, ailələrinin razılığı olmadığı halda, evlərini, yurdlarını tərk edirlər. Lakin qəhrəmanlar ailələrinin narazılığına baxmayaraq, evdən çıxarkən valideynlərinin əllərini öpmədən, onların xeyir-duasını almadan yola çıxmırlar.

“Dədə Qorqud” boylarında qəhrəmanların ailəyə və cəmiyyətə sədaqətini aşağıdakı ifadələrdən də anlamaq mümkündür: Səgrək böyük qardaşı Əgrəyi əsirlikdən xilas etmədən evlənmək

istəmir. Eləcə də, Uruz ailəsinin başsız qalmaması üçün özünü xilas etməyə gələn atası Qazana "atanın oğul üçün ölməsi ayıb olar", – deyir...

Boylarda uşaq dünya ilə anası vasitəsilə tanış olur və ilk olaraq bu dünyada anasını tanıyır. Ana uşaq üçün əvəzolunmaz mövqedədir. Çünki ana övladı dünyaya gələn kimi onu bağrına basır və övladının ilk güvən yeri də anası olur.

Ana sağ olduğu müddətdə övladına həyat verən varlıqdır. Əslində, "Dirsə xan oğlu Buğac boyu"nda Xızırın da Buğacın yarasının yeganə dərmanının "dağ çiçəyi" və "ana südü" olduğunu söyləməsi ananın övladına bir ömür can verən, onu qucaqlayan, bağrına basan qoruyucu olduğunun sübutudur.

Türk cəmiyyətində oğlan övlad igidlik göstərmədən ad ala bilməzdi. Bu səbəbdən o dövrün uşaqlarının şüuraltında xarakter kimi formalaşmaq istəyi, özünütəsdiq arzusu indiki uşaqlardan daha çoxdur. Bu baxımdan uşaq cəsarətini toplamalı və qəhrəmanlıq dövrünün başlanğıcında "mən bacararam" (özünəinam) hissini aşılamalıdır. "Dədə Qorqud" boylarının qəhrəmanların, demək olar ki, hamısında bu xüsusiyyət var. Bəkil yaralı olanda Əmranın kafirlərin hücumuna qarşı oğuz bəylərindən kömək istəməməsi atasının yerinə düşmənə qarşı təkbaşına vuruşması, Basatın bütün cəsarətilə təkbaşına Təpəgözü məğlub etməsi də qəhrəmanın özünütəsdiq arzusundan irəli gəlir.

Dastan qəhrəmanları hər zaman ağlın və gücün vəhdəti ilə öz qəhrəmanlıqlarına nail olurlar. "Təpəgöz" boyunda Basat, dəmiri odda qızdırmaq, Təpəgözün gözünə batırmaq və qoyun dərisi geyinərək mağaradan xilas olmaq kimi ağıllı hərəkətləri ilə Təpəgözü məğlub edir. Bütün bunlar Basatın ağıllı tədbirləri və gücü sayəsində mümkün olur. Bundan əlavə, yumruğunun buğaya dayaq olduğunu anlayan Buğaç xanın yumruğunu buğanın alnından çəkərək buğanı yerə yıxması da fiziki gücün ağılla birləşməsinə gözəl nümunədir.

Son olaraq qeyd edə bilərik ki, əgər ailə və cəmiyyət öz dəyərlərinə sadiq fərdlər yetişdirmək istəyirsə, ilk növbədə, uşaqlara müəyyən yaşdan sonra böyüklər kimi yanaşmalıdır. Uşağı böyük kimi görmək, ona anlayış göstərmək yetkinlik və özünütəsdiq dövrünə sürətli keçiddə ona kömək edəcək. Böyüklər kimi davranma prosesi uşağa cəmiyyətdə müsbət kimlik qazandıracaq və onu cəmiyyət üçün faydalı bir fərd halına gətirəcəkdir.

Ailə və cəmiyyət öz normalarını qəbul etdirmək üçün uşaqlara qarşı heç vaxt zorakılıq tətbiq etməməlidir. Çünki hər bir uşağın həm də öz daxili inkişaf dinamikası mövcuddur və tərbiyə prosesində bu inkişaf dinamikası mütləq nəzərə alınmalıdır. Təpəgözlə bağlı boyda da gördüyümüz kimi, zorakılığa məruz qalan uşağın cəmiyyətə və mühitə reaksiyası ancaq şiddət olacaqdır. Ona görə də, doğumdan ölümə qədər davam edən bir proses olan tərbiyə prosesində ailə və cəmiyyət zorakılıq tətbiq etmədən uşağı bütün qüsurları ilə qucaqlayıb bağrına basmalıdır, ona sevgi və qayğısını hər daim hiss etdirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev K. Açıq kitab – "Dədə Qorqud". Bakı, Elm və təhsil, 2015, 116 s.
2. "Kitabi-Dədə Qorqud". Bakı, Öndər, 2004, 376 s.
3. Koroğlu X. Oğuz qəhrəmanlıq eposu. Bakı, Yurd, 1999, 244 s.
4. Korkmaz R. Fenomenolojjik açıdan Tepegöz yorumu.Uluslararası Dede Korkut Bilge şöleni. Ankara Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 2000, 259-270 s.

AZƏRBAYCAN MULTIKULTURALIZMININ BANISI ULU ONDƏR HEYDƏR ƏLIYEV

Ibrahimova Gulnara Akif gızı

Shirvan State College of Economics and Humanities,Head of Department No. 3

Teacher of Russian language and literatüre

Xülasə

Açar sözlər: Ulu Öndər, multikulturalizm, hakimiyyət

Azərbaycan multikultrualizminin banisi Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Sovet İttifaqının dağılma ərəfəsində - 80-ci illərin sonları və 90-cı illərin əvvəllərində müxtəlif qruplar üçün "milliyətçilik" anlayışı birliyə çağırışın yeganə kateqoriyası idi. Bu siyasi ideologiya Avropa dövlətlərindən fərqli olaraq keçmiş sovet ölkələrində və eləcə də regionumuzda dramatik toqquşmaların meydana gəlməsinə səbəb oldu. Bu illər ərəfəsində Azərbaycan vətəndaş müharibəsinin baş verməsi astanasına gəlib çatdı. Məhz bu ərəfədə Ümummilli Lider Heydər Əliyev hakimiyyətə yenidən döndü. Bu dönüşdən sonra Azərbaycanın həm daxili həm də xarici siyasətində köklü dəyişiklər özünü dərhal götərməyə başladı. Heydər Əliyev siyasətinin əsasını multikultural, tolerant və humanist dəyərlərin ana xətt təşkil edir. İnsan hüquqlarının ali dəyər kimi hesab olunduğu Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycanı nəyinki vətəndaş müharibəsindən xilas etdi, hətta Azərbaycanın multikultural dəyərlərini bir model kimi formalaşdırdı. 1989-cu ildə Sumqayıt hadisəsinin baş verməsi vətəndaşlıq müharibəsinin ilkin səbəblərindən oldu. Sovet dövləti dağılmağa başladığı andan Azərbaycan ərazisində Ləzgistan və Talış Muğan respublikalarının yaradılması təşəbbüsünün irəli sürülüb o istiqamətdə siyasi işlərin aparılması artıq Azərbaycan Respublikasına bir possional şəxsin başçılıq etməsinin zəruriliyi yarandı. Bu vacibliyi sezən Azərbaycan ziyalılar cəmiyyətinin imza toplantısı ilə Ulu Öndər Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə gəldi.Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də öz dövlət müstəqilliyini bəyan etdi. Və 80-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəllərində beynəlxalq aləmdə baş verən dəyişikliklər milli dövlətçilik prinsiplərinə uyğun yeni xarici siyasət kursunun formalaşdırılması və həyata keçirilməsini ən vacib məsələ kimi ön plana çəkdi. Azərbaycan Respublikası qısa müddət ərzində dünyanın bir sıra dövlətləri tərəfindən rəsmi surətdə tanındı. Beləliklə də, yeni müstəqillik əldə etmiş dövlətin dünya təşkilatları il siyasi-iqtisadi əməkdaşlığın edilməsinə zərurət yarandı. Və eyni zamanda Heydər Əliyevin güclü siyasətinin nəticəsi olaraq müxtəlif etnik qrupa daxil olan milli qrupların hüquq-bərabərliyini qorumaq və mədəni müxtəlifliklərin inkişafına şəraitin yaradılması əsas şərtlərdən biri oldu.Sözdə əməlin edilməsi və hüquqların qorunması sənədlə sübutun verməli və daxili çəkişmənin qarşıs alınmalı idi. Eyni zamanda dövlətin din münasibətlərin nizama salmaq, dövlətin xarici siyasətin düzəlmət və yeni yaranmış bir dövlətin iqtisadi siyasətində gücləndirmək və həyata keçirtmək üçün bir sıra xarici təşkilatlara üzv olmanın vacibliyin görürdü. Bunun üçün də Heydər Əliyev 1992-ci il martın 2-də BMT-nin üzvlüyünə qəbul edildi. Daha sonra Ulu Öndər Heydər Əliyev 1993-cü il oktyabr ayının 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsi ilə bağlı keçirilən rəsmi andiçmə mərasimindəki çıxışında qeyd etmişdir ki, "respublikamızın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri Azərbaycanın mənafeyini dünya miqyasında müdafiə edə bilən ağıllı, səriştəli xarici siyasətin yeridilməsidir. Qarşıda böyük vəzifələr durur. Bizim xarici siyasətimiz birinci

növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Vəzifə dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmlətmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir". Həm yeni yaranmış müstəqil dövlət özünəməxsus prinsip və xüsusiyyətlərlə fərqlənmək, həm də müxtəlif istiqamətli daxili və xarici siyasəti həyata keçirtmək üçün. xalqın ümumi rəyi ilə yaradılmış və qəbul olunmuş Konstitusiya əsasında onun tam bir varlıq kimi yaşamasına, fəaliyyətinə, ictimai-siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatın bütün sahələrində təmsil etdiyi vətəndaşların maddi və mənəvi tələbatının fasiləsiz təmin edilməsinə, eyni zamanda dövlətin etnik birliyini təşkil edən müxtəlif etnik birliklərin hüquq və bərabərliyini qanun əsasında qorumaq üçün 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edildi. Konistitutsiyanın bəzi maddələri insan hüquq və azadlıqlarının qorunması ilə bağlıdır. Bu qanunlar da 1948-ci il dekabrın 10 da Birləşmiş Millətlər təşkilatının qəbul etdiyi “insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlar haqqında bəyannaməsinin”qanunları ilə uyğunluq təşkil edir.Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 10-cu maddəsində Azərbaycan başqa dövlətlərlə və xarici aləmlə əlaqələrini beynəlxalq hüquq normaları və ölkənin maraqlarını nəzərdə tutan prinsiplər əsasında quruması kimi hüquqi qanunları əks etdirmişdir. Bütün bu hüquq və qanunların, maddə və bəndlərin hər birinin özünün həyata keçirtdiyi funksiyası vardır ki, onlardan biri də xarici siyasətin həyata keçirilməsidir. Bütün bu siyahı Ulu Öndər Heydən Əliyevin daxili və xarici siyasətinin nəticəsi olaraq əldə edilmişdir. Multikulturalizm və tolerantlığın inkişafı uğrunda Ulu Öndərin hakimiyyəti illərində Azərbaycanda yeni məscidlərin tikilməsi ziyarətgah və dini məbədlər əsaslı şəkildə təmir-bərpa edilməsi, abadlaşdırılması əsas istiqamətlərdən biri idi. Çoxmillətli dövlət olan Azərbaycanda müstəqillikdən öncə 17 məscidin mövcud olması tolerantlığın ilkin müxtəliflikliyə aid olmasını bir daha sübuta yetirirdi.Müstəqillikdən sonra onların sayı 1236-ya Ulu Öndər Heydər Əliyevin sayəsində çatdırıldı. Milli-mənəvi dəyərlərimizin xüsusi rolunun olduğunu Heydər Əliyev 1997-ci ildə Bibiheybət məscidinin bərpasına başlanması mərasimindəki çıxışında vurğulamışdır: "Son illər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində, qorunub saxlanmasında, Azərbaycanın başına gələn bəlaların aradan götürülməsində, işğal olunmuş torpaqlarımızın azad edilməsi üçün apardığımız işlərdə, bütün başqa işlərdə bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz - Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri, Azərbaycan xalqının mənsub olduğu islam dininin mənəvi dəyərləri bizim üçün həmişə dayaq və ilham mənbəyi olmuş, bizə həmişə güc vermişdir”. Azərbaycanın gələcək strategiyasının inkişaf etdirilməsində mənəvi mənbələrdən yararlanmağın xüsusi önəminin olduğunu və bu işdə islam dininin də əhəmiyyətli rolunun vacib olduğunu Ulu Öndər xüsusi qeyd etmişdir.Məhz ona görədə çoxmillətli dövlətin müxtəlif dini görüşlərə malik olan etnik birliklərin dini nümayəndələri ilə Ümummilli Lider tez-tez görüşlər keçirir, onların fikirlərinə ciddi şəkildə önəm verir, müxtəlif dini bayram və matəm mərasimlərində məscidlərə gedir, dindar insanlar qarşısında çıxışlar edərdi ki, bu da multikultural görüşün inkişafını və Azərbaycan multikulturalizm modelinin əsasının formalaşmasına təkan verirdi Təzəpir məscidində keçirilən bayram tədbirində iştirak edən Ulu Öndər : "Bizim bu ədalətli mübarizəmizdə, torpaqlarımızın müdafiəsində Allah bizə həmişə yardımçı olacaqdır. Ulu peyğəmbərimiz Məhəmməd əleyhissalamın qoyduğu yol, Qurani-Kərimin göstərişləri bizi qələbəyə aparacaq, xalqımızı birləşdirəcək və biz düşmənləri məğlub edəcəyik”. Ümummilli Lider Heydər Əliyev islam dininin mənsublarına göstərdiyi qayğı və diqqəti ölkəmizdə yaşayan digər dinlərin mənsublarından da əsirgəməyərək öz düşüncələri və əməlləri ilə ölkəmizdə tolerant mühiti formalaşdırıb,inkişafına təkan verib ki, bu da bütün vətəndaşlar üçün örnək rolunu oynayaraq mədəni müxtəlifliyin inkişafını təmin edib.

LANGUAGE INFORMATION
DİL BİLGİLERİ

Həmzəyeva Zəhra

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68)

ÖZET

Makale, dilin toplumdaki rolü, temel görevleri ve işlevleri, ortak Türk alfabesinin ortaya çıkış tarihi, Azerbaycan diline yönelik yasaklar ve bunların tarihî-siyasi nedenleri üzerine bir inceleme sunmaktadır. Aynı zamanda, bazı Rusça kelimelerin Azerbaycan Türkçesindeki karşılıkları verilerek ana dilimizin yabancı etkilerden korunması konusuna değinilmiştir. Dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığı, aynı zamanda millî kimlik ve kültürün oluşmasında önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır.

Makale, Azerbaycan dilinin farklı dönemlerde gelişimi ve korunması uğruna mücadele eden aydınlar – Mirze Fetali Ahundov, Hasan Bey Zerdabi, Ali Bey Hüseyinzade, Neriman Nerimanov, Firidun Bey Köçerli, Üzeyir Hacıbeyli ve Mehmet Emin Resulzade'nin faaliyetlerini ele almaktadır.

Bunun yanı sıra, makalede Azerbaycan'ın tarih boyunca yürüttüğü dil politikası ve bu politikanın milletin oluşumundaki rolü analiz edilmiştir. Azerbaycan Türkçesi yalnızca ülkemizde değil, aynı zamanda Türk dünyasının birleştirici unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ortak Türk alfabesinin oluşturulması ve tarihî önemi hakkında da bilgi verilmiştir.

Dilimizin korunması ve gelişimi yönünde atılan adımlarla birlikte, Sovyet ve Çarlık Rusyası dönemlerinde Azerbaycan Türkçesine uygulanan kısıtlamalar ve bu kısıtlamalara karşı halkımızın gösterdiği direniş de makalede ele alınmıştır. Ayrıca, çağdaş dünyada Azerbaycan dilinin rolü, küreselleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve gelecekteki gelişim perspektifleri de değerlendirilmiştir.

Ana dilimizin önemini vurgulayan tarihî şahsiyetlerin görüşleri ve dilin kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olduğu hakkındaki çeşitli alıntılar, okuyucuya daha geniş bir bakış açısı kazandırmak amacıyla makaleye eklenmiştir. Sonuç olarak, makalede Azerbaycan Türkçesinin millî kimliğimizin korunmasındaki temel unsurlardan biri olduğu ve gelecek nesillere aktarılmasının gerekliliği bir kez daha vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: dil, toplum, kültür, aidiyet, fikir.

ABSTRACT

The article explores the role of language in society, its primary functions and responsibilities, the history of the emergence of the common Turkic alphabet, the prohibitions imposed on the Azerbaijani language, and their historical-political reasons. Additionally, the article highlights the equivalents of certain Russian words in Azerbaijani, emphasizing the importance of protecting the native language from foreign influences. It is underlined that language is not only a means of communication but also a crucial factor in shaping national identity and culture.

The article sheds light on the efforts of Azerbaijani intellectuals, such as Mirza Fatali Akhundov, Hasan bey Zardabi, Ali bey Huseynzade, Nariman Narimanov, Firidun bey Kocharli, Uzeyir Hajibeyov, and Mohammad Amin Rasulzade, who fought for the development and preservation of the Azerbaijani language throughout different historical periods.

Furthermore, the study analyzes Azerbaijan's language policy throughout history and its role in shaping the national identity. Azerbaijani is not only the official language of the country but also considered a unifying factor among Turkic nations. In this context, the creation of the common Turkic alphabet and its historical significance are also discussed.

Along with the steps taken to preserve and develop the Azerbaijani language, the article also examines the restrictions imposed on it during the Soviet and Tsarist Russian periods and the resistance demonstrated by the Azerbaijani people against these limitations. Moreover, the role of the Azerbaijani language in the modern era, the challenges it faces in the context of globalization, and its future development prospects are evaluated.

To provide a broader perspective to readers, the article incorporates quotes from historical figures emphasizing the importance of the native language and its inseparable connection to cultural heritage. Ultimately, the article reaffirms that the Azerbaijani language is a fundamental element in preserving national identity and must be safeguarded and passed down to future generations.

Keywords: language, society, culture, identity, idea.

Məqalədə dilin cəmiyyətdəki rolu, onun əsas vəzifə və funksiyaları, ortaq türk əlifbasının yaranma tarixi, Azərbaycan dilinə qarşı qoyulmuş qadağalar və onların tarixi-siyasi səbəbləri araşdırılmışdır. Eyni zamanda, bəzi rus sözlərinin Azərbaycan dilində qarşılıqları təqdim edilərək, ana dilimizin yad təsirlərdən qorunması məsələsinə toxunulmuşdur. Dilin yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyi və mədəniyyəti formalaşdıran mühüm faktor olduğu vurğulanmışdır. Məqalədə müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan dilinin inkişafı və qorunması uğrunda mübarizə aparmış maarifpərvər ziyalıların – Mirzə Fətəli Axundov, Həsən bəy Zərdabi, Əli bəy Hüseynzadə, Nəriman Nərimanov, Firidun bəy Köçərli, Üzeyir Hacıbəyov və Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

Bundan əlavə, məqalədə Azərbaycanın tarixi ərzində dil siyasəti və onun millətin formalaşmasında oynadığı rol təhlil olunmuşdur. Azərbaycan dili yalnız ölkəmizdə deyil, həm də türk dünyasının birləşdirici amillərindən biri kimi qiymətləndirilmişdir. Bu kontekstdə ortaq türk əlifbasının yaradılması və onun tarixi əhəmiyyəti haqqında da məlumat verilmişdir.

Dilimizin qorunması və inkişafı istiqamətində atılan addımlarla yanaşı, sovet və çar Rusiyası dövründə Azərbaycan dilinə qarşı tətbiq edilən məhdudiyyətlər və bu məhdudiyyətlərə qarşı xalqımızın göstərdiyi müqavimət də məqalədə öz əksini tapmışdır. Bütün bunlarla yanaşı, məqalədə Azərbaycan dilinin müasir dövrdə rolu, onun qloballaşma şəraitində qarşılaşdığı çağırışlar və gələcək inkişaf perspektivləri də nəzərdən keçirilmişdir.[2, 84]

Ana dilimizin əhəmiyyətini vurğulayan tarixi şəxsiyyətlərin fikirləri və dilin mədəniyyətimizin ayrılmaz hissəsi olması barədə müxtəlif sitatlar məqaləyə əlavə edilərək, oxucuya daha geniş təsəvvür yaratmaq məqsədi güdülmüşdür. Nəticə etibarilə, məqalədə Azərbaycan dilinin milli kimliyimizin qorunmasında əsas vasitə olduğu və onun gələcək nəsillərə ötürülməsinin vacibliyi bir daha vurğulanmışdır.

Dil insanların fikirlərini ifadə etməsi, qarşılıqlı anlaşması və cəmiyyətin mədəni inkişafında mühüm rol oynayır. O, yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də təfəkkürün formalaşmasında və ideyaların ötürülməsində əsas faktordur. Dil olmadan cəmiyyəti təsəvvür etmək mümkün deyil.

H.Z.Tağıyev “Həyat” qəzetində bu barədə yazırdı: “Bir xalq üçün iki önəmli məsələ var: birincisi, dinin qorunması, ikincisi isə dildir.”

Bu gün Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları dilin qorunması və inkişafı sahəsində mühüm addımlar atmışdır. Türk dövlətlərinin ən böyük təşəbbüslərindən biri ortaq türk əlifbasının yaradılması olmuşdur. Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı dağıldıqdan sonra, 1991-ci ilin noyabrında İstanbulda keçirilən Beynəlxalq Elmi Simpoziumda türk dilləri üçün vahid əlifbanın hazırlanmasına dair qərar qəbul edilmişdir. 34 hərfdən ibarət olan bu əlifbaya sağır “n” və sağır “nun” kimi yeni hərflər əlavə olunmuşdur. Azərbaycanın qərb bölgəsində bu hərflərin qədimdən istifadə edildiyi müşahidə olunur. Lakin zaman keçdikcə onların istifadəsi azalmışdır. [3, 4]

Azərbaycan dili tarix boyu müxtəlif məhdudiyyətlərə məruz qalmışdır. 1828-ci ildə imzalanan Türkmənçay müqaviləsi ilə Azərbaycan torpaqları Rusiya və İran arasında bölüşdürülmüş, cənubi Azərbaycanda dilimiz qadağan edilmişdir. Azərbaycan dilində danışmaq, şeir yazmaq, dərs keçmək və qəzet çap etmək qadağan olunmuşdur. Bu amansız siyasət 1920-ci ilin 28 aprelində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra da davam etmişdir. Məqsəd milli kimliyimizi unutdurmaq, xalqı əqidəsindən döndərmək və assimilyasiya siyasəti həyata keçirmək idi. Lakin Azərbaycan xalqı öz dilini, milli dəyərlərini və mədəniyyətini qoruyub saxlamışdır.

Ana dilimizi qorumaq və zənginləşdirmək hər birimizin borcudur. Biz dilimizi vulqarizmlərdən və varvarizmlərdən təmizləməliyik. Maarifpərvər ziyalılarımız – Mirzə Fətəli Axundov, Həsən bəy Zərdabi, Əli bəy Hüseynzadə, Nəriman Nərimanov, Firidun bəy Köçərli, Üzeyir Hacıbəyov və başqaları ana dilimizin saflığını qorumaq uğrunda mübarizə aparmışlar. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə “Açıq Söz” qəzetində çap etdirdiyi “İslam dini və ana dili” məqaləsində duaların ana dilində oxunmasının vacibliyini vurğulamışdır: “Dilәkləri öz dilində diləmək, istədiklərini öz dilində istəmək və onların mənasını anlamaq insan üçün daha məqbuldur.” [10, 31]

Mirzə Fətəli Axundov “millət” ifadəsini ilk dəfə işlətmişdir. Həsən bəy Zərdabi 1875-ci ildə “Əkinçi” qəzetini təsis edərək Azərbaycan mətbuatının əsasını qoymuşdur. Lakin 1877-ci ildə Çar Rusiyasının təzyiqi ilə qəzet bağlanmışdır. Dilimizdə əcnəbi sözlərin istifadəsini azaltmaq üçün onların Azərbaycan dilində olan qarşılıqlarından istifadə etməliyik. Məsələn, “uje” əvəzinə “artıq”, “immeni” əvəzinə “məhz”, “koridor” əvəzinə “dəhliz”, “prosto” əvəzinə “sadəcə”, “ruçka” əvəzinə “qələm”, “sumka” əvəzinə “çanta” işlədilməlidir.

Dil tarixi dövrlər boyunca qorunub saxlanmış və inkişaf etdirilmişdir. Şah İsmayıl Xətai dövründən bu günə qədər müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarananda ölkədəki mürəkkəb siyasi vəziyyətə baxmayaraq, Azərbaycan dili dövlət dili elan edilmişdir. Çar Rusiyası və Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı dövründə dilimizə qadağalar qoyulmuş, əlifbamız dəfələrlə dəyişdirilmişdir. Lakin xalqımız dilini qoruyub saxlamışdır.

Dünyada ən çox azərbaycanlı yaşayan ölkə İrandır. Orada 30 milyondan çox soydaşımız yaşayır. Tarix boyu Azərbaycan dili bizi birləşdirən əsas ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Azərbaycan dili təkcə bizim deyil, həm də bütün türk xalqlarının birləşdirici atributudur. Bu dil, eyni zamanda, təhsil, tərbiyə və mədəniyyət vasitəsidir. Məhəmməd peyğəmbər demişdir: “Dil insanı dəyərləndirmək üçün vasitədir.” [2, 6]

Azərbaycan dili xalqımızın milli sərvətidir. Məqaləni Heydər Əliyevin sözləri ilə bitirmək istərdim: “Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, onun dərin tarixi kökləri vardır. Mən öz ana dilimi çox sevirəm və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm.”

Nəticə. Məqaləmin sonunda demək istəyirəm ki, dil bir millətin ən qiymətli sərvətlərindən biridir və onun qorunması milli kimliyin, mədəniyyətin və tarixən formalaşmış dəyərlərin yaşadılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dili əsrlər boyu müxtəlif çətinliklərə, qadağalara və təzyiqlərə baxmayaraq, öz varlığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Tarix boyu Azərbaycan dilinin inkişafı və qorunması uğrunda maarifpərvər ziyalılarımız ciddi mübarizə aparmış, dilimizin saflığının qorunmasına və onun gələcək nəsillərə ötürülməsinə böyük töhfələr vermişlər.

Ortaq türk əlifbasının yaradılması və türk dünyasında dil birliyinin formalaşdırılması istiqamətində atılan addımlar bu sahədə mühüm nailiyyətlərdən biridir. Bununla yanaşı, Azərbaycan dili təkcə ölkəmizdə deyil, türk dünyasının birləşdirici elementi kimi də xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Müasir dövrdə qloballaşma proseslərinin təsiri altında dilimizin qarşılaşdığı çətinliklər və xarici dillərin təsiri məsələsi aktualdır. Dilimizin yad təsirlərdən qorunması və onun daha da zənginləşdirilməsi üçün milli şüurun gücləndirilməsi və dil siyasətinin daha effektiv həyata keçirilməsi vacibdir.

Bütün bu müzakirələr əsasında bir daha vurğulamaq olar ki, Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı bizim hər birimizin məsuliyyətidir. Gələcək nəsillərə saf və zəngin Azərbaycan dili miras qoymaq üçün həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə səylərimizi əsirgəməməliyik. Ana dilimizə olan sevgi və qayğı onun varlığının və inkişafının əsas təminatçısıdır.

Açar sözlər: dil, cəmiyyət, mədəniyyət, doğmalıq, ideya.

Anahtar kelimeler: dil, toplum, kültür, aidiyet, fikir.

Keywords: language, society, culture, identity, idea.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1.Azərbaycan mətbuat tarixi (1875–1920-ci illər).

2."Açıq söz" qəzeti, 4, s. 84.

3."Həyat" qəzeti, № 181, 1906.

4.Mirzə Fətəli Axundov. Əsərləri, Bakı, 1983.

5.Həsən bəy Zərdabi.Seçilmiş məqalələr, Bakı, 1981.

6.Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Dil və millət haqqında düşüncələr, Bakı, 1992.

7.Firidun bəy Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı, 1983.

8.Üzeyir Hacıbəyov. "Ana dili və milli musiqi", Bakı, 1975.

9.Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1995.

10.Heydər Əliyev – "Azərbaycan dili bizim milli sərvətimizdir", çıxışlar və məqalələr toplusu, Bakı, 2001.

DIALECTS OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR RESEARCH
AZERBAYCAN DİLİNİN LEHÇELERİ VE ARAŞTIRILMASI

Arzu Karimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),
ORCİD:0000-0002-2662-6015

ÖZET

Makale, Azerbaycan dilinin lehçe ve ağızlarının tanımı, sınıflandırılması ve araştırma yönlerini kapsamına almaktadır. Lehçelerin fonetik, sözcüksel ve dilbilgisel özelliklerinin incelenmesi, dilbilimin önemli alanlarından biri olup, dilin tarihi gelişimi ve coğrafi yayılma alanı hakkında derin bir anlayış sağlar.

Azerbaycan dili, kuzey ve güney lehçe gruplarına ayrılmakla birlikte, dört ana lehçe bölgesine bölünmektedir: Batı, Kuzey, Güney ve Merkez lehçeleri. Her lehçe grubunun kendine özgü fonetik, sözcüksel ve dilbilgisel özellikleri bulunmaktadır ve bunlar, tarihî ve coğrafi koşulların etkisi altında şekillenmiştir. Makalede lehçelerin bu özellikleri geniş kapsamda ele alınmakta, ayrıca Kuba, Kazah, Lenkeran, Masallı, Bakü ve Şamahı lehçelerinin farklı yönlerine ışık tutulmaktadır.

Lehçelerin araştırılması, dilbilim açısından büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan lehçelerinin incelenmesi yalnızca dilbilimsel araştırmalar açısından değil, aynı zamanda etnografik ve tarihî çalışmalar için de önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Azerbaycan dilinin farklı lehçelerinin korunması ve geliştirilmesi, bunların yazılı ve sözlü edebiyatta yansıtılması, gelecek nesillere aktarılması kritik konular arasındadır. Ayrıca, lehçelerin modern teknolojiler aracılığıyla incelenmesi ve belgelenmesi, bu alanda yeni ufuklar açmaktadır.

Bu çalışmada lehçelerin korunmasının ve incelenmesinin, dilimizin egemenliği ve ulusal kimliğin korunması açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, lehçelerin standart Azerbaycan diliyle karşılıklı etkileşimi ve modern dile olan etkileri de analiz edilmiştir. Böylece, makale hem dilbilim hem de sosyal ve kültürel bağlam açısından Azerbaycan lehçeleri araştırmalarına katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: lehçe, sözcüksel, fonetik, dil, araştırma.

ABSTRACT

The article covers the definition, classification, and research directions of Azerbaijani dialects and vernaculars. The study of the phonetic, lexical, and grammatical features of dialects is one of the key areas of linguistics, providing a deep understanding of the historical development and geographical distribution of the language.

The Azerbaijani language is divided into northern and southern dialect groups, as well as four main dialect regions: Western, Northern, Southern, and Central dialects. Each dialect group has its own distinct phonetic, lexical, and grammatical features, which have been shaped by historical and geographical factors. This article extensively examines these characteristics, highlighting the distinctive aspects of the dialects of Quba, Gazakh, Lankaran, Masalli, Baku, and Shamakhi.

The study of dialects holds great importance in linguistics. The examination of Azerbaijani dialects serves as a crucial resource not only for linguistic research but also for ethnographic and historical studies. The preservation and development of the various Azerbaijani dialects, their reflection in written and oral literature, and their transmission to future generations are among the critical issues. Moreover, the study and documentation of dialects through modern technologies open new perspectives in this field.

This research emphasizes the importance of preserving and studying dialects in terms of maintaining linguistic sovereignty and national identity. Furthermore, it analyzes the interaction between dialects and standard Azerbaijani, as well as their influence on the modern language. Thus, the article contributes to Azerbaijani dialectology from both linguistic and socio-cultural perspectives.

Key words: dialect, lexical, phonetic, language, research.

Məqalə Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin təsviri, təsnifatı və araşdırılma istiqamətlərini öz əhatə dairəsinə alır. Dialektlərin fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi dilçiliyin mühüm sahələrindən biri olub, dilin tarixi inkişafı və coğrafi yayılma arealı barədə dərindən anlayış yaradır.

Azərbaycan dili öz növbəsində şimali və cənubi dialekt qruplarına ayrılmaqla yanaşı, dörd əsas dialekt zonasına bölünür: Qərb, Şimal, Cənub və Mərkəz dialektləri. Hər bir dialekt qrupunun özünəməxsus fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri vardır ki, bunlar da tarixi və coğrafi şəraitin təsiri altında formalaşmışdır. Məqalədə dialektlərin bu xüsusiyyətləri geniş şəkildə araşdırılır, o cümlədən Quba, Qazax, Lənkəran, Masallı, Bakı və Şamaxı dialektlərinin fərqli cəhətlərinə işıq tutulur. [1, 33]

Dialektlərin araşdırılması dilçilik üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dialektlərinin tədqiqi yalnız linqvistik araşdırmalar baxımından deyil, həm də etnoqrafik və tarixi tədqiqatlar üçün mühüm mənbə rolunu oynayır. Azərbaycan dilinin müxtəlif dialektlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi, onların yazılı və şifahi ədəbiyyatda əks olunması, gələcək nəsillərə çatdırılması vacib məsələlərdən biridir. Dialektlərin müasir texnologiyalar vasitəsilə öyrənilməsi və sənədləşdirilməsi də bu sahədə yeni perspektivlər açır.

Bu araşdırmada dialektlərin qorunmasının və öyrənilməsinin dilimizin süverenliyi və milli identifikasiyanın mühafizəsi baxımından əhəmiyyəti vurğulanmışdır. Bununla yanaşı, dialektlərin standart Azərbaycan dili ilə qarşılıqlı təsiri və onların müasir dilə təsiri də təhlil edilmişdir. Beləliklə, məqalə həm dilçilik, həm də sosial və mədəni kontekst baxımından Azərbaycan dialektologiyasına töhfə verir.

Giriş. Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinə daxil olub, tarixi inkişaf prosesində müxtəlif dillərin təsiri altında formalaşmışdır. Coğrafi baxımdan geniş ərazidə yayılması, tarixi proseslər və müxtəlif etnik qruplarla qarşılıqlı əlaqə nəticəsində Azərbaycan dilinin bir çox dialekt və şivələri meydana çıxmışdır. Bu dialektlərin öyrənilməsi həm dilçilik, həm də tarixi-etnoqrafik tədqiqatlar üçün əhəmiyyətlidir.

Dialektlərin tədqiqi dilin tarixi inkişafı, onun dəyişiklikləri və xalqın mədəni kimliyi haqqında məlumat verir. Azərbaycan dialektləri həm linqvistik, həm də sosial faktorlarla bağlı fərqlənir. Onların qorunması və sistemli şəkildə öyrənilməsi gələcəkdə dilimizin daha dərindən anlaşılmasına imkan yaradır. [4, 88]

Dialektlərin təsnifatı Azərbaycan dilinin dialektləri coğrafi bölgələrə görə dörd əsas qrupa ayrılır:

1.Qərb qrupu (Qazax, Tovuz, Gəncə, Şəmkir dialektləri)

2.Şimal qrupu (Quba, Xaçmaz, Qusar, Şabran dialektləri)

3.Cənub qrupu (Lənkəran, Masallı, Yardımlı, Astara dialektləri)

4.Mərkəz qrupu (Bakı, Şamaxı, Kürdəmir dialektləri)

Hər bir dialekt qrupu spesifik fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər həmin bölgənin tarixi, coğrafi və sosial-iqtisadi inkişafı ilə sıx bağlıdır.

Fonetik xüsusiyyətlər. Dialektlərin fonetik quruluşu Azərbaycan dilinin müxtəlif bölgələrində fərqli cəhətləri ilə seçilir. Məsələn:

– Quba dialektində "q" səsi bəzən "x" kimi tələffüz edilir (məsələn, "qapı" əvəzinə "xapı").

– Şamaxı dialektində "a" səsi bəzi hallarda "e" kimi tələffüz edilir (məsələn, "sarı" əvəzinə "səri"). [3,51]

– Qazax dialektində "d" səsi "y" kimi tələffüz edilə bilər (məsələn, "dedi" əvəzinə "yedi").

Bu cür fonetik fərqlər Azərbaycan dilinin regional zənginliyini göstərir və xalq arasında danışıq dilinin müxtəlifliyini əks etdirir.

Leksik xüsusiyyətlər. Azərbaycan dialektləri arasında leksik fərqlər də mövcuddur. Müxtəlif bölgələrdə eyni anlayışı ifadə etmək üçün fərqli sözlər istifadə olunur:

–Qazax dialektində "qapı" sözü "darvaza" kimi işlənir.

–Masallı dialektində "uşaq" sözü "bala" kimi ifadə edilir.

–Lənkəran dialektində "su" sözü "suv" kimi səslənir. [2, 108]

Bu leksik fərqlər Azərbaycan dilinin zənginliyini artırır və regionlar arasında maraqlı dialoji müxtəliflik yaradır.

Qrammatik xüsusiyyətlər. Azərbaycan dilinin dialektləri qrammatik cəhətdən də fərqlənir. Məsələn:

–Şamaxı dialektində feli bağlamalar fərqli istifadə edilir. Standart Azərbaycan dilində "gedəcəyəm" kimi işlənən söz, Şamaxı dialektində "gedərəm" kimi səslənir.

–Cənub dialektlərində zaman formaları fərqli cür istifadə edilə bilər.

Bu qrammatik fərqlər Azərbaycan dilinin dialektlərinin tədqiqinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Dialektlərin müasir dövrdə rolu və qorunması. Müasir dövrdə Azərbaycan dialektlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi mühüm məsələdir. Urbanizasiya, kütləvi informasiya vasitələri və qloballaşma nəticəsində dialektlərin istifadəsi azalmağa meyillidir. Lakin dialektlər milli-mədəni kimliyin mühüm bir hissəsi olduğundan onların qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi vacibdir. [5, 23]

Dialektlərin qorunması üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilə bilər:

1.Dialektlərin lüğətlərinin və qrammatik qaydalarının tərtib edilməsi.

2.Dialektlərin yazılı və şifahi ədəbiyyatda daha çox istifadə edilməsi.

3.Təhsil və elmi tədqiqat sahələrində dialektlərin öyrənilməsinin təşviq edilməsi.

4.Dialektlərin audiovizual materiallar vasitəsilə sənədləşdirilməsi.

Nəticə. Yekunda onu qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycan dilinin dialektləri onun tarixi və coğrafi çoxşaxəliliyini əks etdirir. Bu dialektlərin qorunması və öyrənilməsi dilimizin inkişafı üçün vacibdir. Dialektlərin müasir dövrdə də aktuallığını qoruyub saxlaması, onların araşdırılması və sənədləşdirilməsi Azərbaycan dilçiliyi üçün mühüm vəzifələrdən biridir.

Anahtar kelimeler: lehçe, sözcüksel, fonetik, dil, araştırma.

Key words: dialect, lexical, phonetic, language, research.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1.Axundov F. A. Azərbaycan dialektləri və vurğuları. Bakı: Qarağac, 1984.

2.Məmmədova L. A. Azərbaycan dialektlərinin fonetik xüsusiyyətləri. Bakı: 2005.

3.Cəfərov G. Q. Azərbaycan dialektlərinin qrammatik quruluşu. Bakı: Azərnəşr, 2010.

4.Kərimov A. M. Azərbaycanda dialektoloji tədqiqatlar. Bakı: Azərnəşr, 2018.

5.Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Azərbaycan dilinin dialektologiyası.
Bakı: Elm və Təhsil, 2019.

6.İsmayılov T. Azərbaycan dialektləri və onların linqvistik xüsusiyyətləri.
Bakı: Nəşriyyat, 2021.

7.Məmmədli A. Azərbaycan dili: Dialekt və şivələr. Gəncə: Gəncə Kitab Mərkəzi, 2020.

8.Hacıyev Ə. Azərbaycan dilinin tarixi və dialektoloji inkişafı. Şamaxı: Şirvan
nəşriyyatı, 2017.

9.UNESCO Regional dialects and their preservation strategies. Paris: UNESCO
Publications, 2022.

10.Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan dilinin inkişaf
strategiyası və dialektlərin rolu. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2023.

INCLUSIVE EDUCATION

Arzu Ələsgər qızı Süleymanova

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract. The concept of inclusive education implies that education should be accessible and equal for all. This approach allows children with disabilities, special educational needs, or social difficulties to study alongside other students in mainstream education institutions. This article analyzes the main principles and ideas of inclusive education.

Keywords: Inclusive, education, student

İnklüziv təhsil anlayışı təhsilin hamı üçün əlçatan və bərabər olmasını nəzərdə tutur. Bu yanaşma əlilliyi, xüsusi təhsil ehtiyacları və ya sosial çətinlikləri olan uşaqların ümumi təhsil müəssisələrində digər şagirdlərlə birlikdə oxumasına imkan yaradır. BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası və UNESCO-nun "Hamı üçün təhsil" strategiyası inklüziv təhsilin inkişaf etdirilməsini vacib hesab edir. İnklüziv təhsil aşağıdakı əsas prinsiplərə əsaslanır:

Bərabərlik: Hər bir uşağın keyfiyyətli təhsil alma hüququ var. Fərdi yanaşma: Şagirdlərin ehtiyaclarına uyğun tədris metodlarının tətbiqi. Əlçatanlıq: Məktəblərin fiziki və pedaqoji baxımdan bütün uşaqlar üçün uyğunlaşdırılması. Sosial inteqrasiya: Xüsusi ehtiyacı olan uşaqların cəmiyyətə tam inteqrasiyasının təmin edilməsi. Pedaqoji adaptasiya: Müəllimlərin inklüziv təhsil sahəsində hazırlanması və dəstəklənməsi. İnklüziv təhsil yalnız xüsusi ehtiyacları olan uşaqlar üçün deyil, bütün şagirdlər üçün faydalıdır:

-Şagirdlər arasında qarşılıqlı anlaşmanı və empatiyanı artırır.

-Sosial inteqrasiyanı və icma birliyini gücləndirir.

-Fərqli öyrənmə tərzlərinə uyğun metodların tətbiqinə imkan yaradır.

-Müəllimlərin daha çevik və adaptiv pedaqoji bacarıqlarını inkişaf etdirir.

İnklüziv təhsildə fərqli bacarıq və ehtiyaclara malik uşaqların uğurla öyrənməsini təmin etmək üçün bir sıra xüsusi metodlar tətbiq olunur.Bu metodların tətbiqi zamanı şagirdin öyrənmə tərzi, yaşı və maraq dairəsi mütləq nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda metodlar uşağın sosial və akademik inkişafını dəstəkləməyə yönəldilməlidir.Ən əsası isə hər bir şagirdə fərdi yanaşma olmalıdır. Bunun üçün müxtəlif alətlərin tətbiqi zəruridir:şəkillər,qrafiklər,videolar,audio materiallar və s. Ölkəmizdə inklüziv təhsilin tam tətbiqi bir sıra çətinliklərlə üzləşir: 1)Müəllimlərin yetərli hazırlığının olmaması. 2)Fiziki mühitin (məsələn, panduslar, xüsusi sinif otaqları) uyğunlaşdırılmaması. 3)Maliyyə və resurs çatışmazlığı. 4)Köməkçi müəllimlərin çatışmazlığı və ya ümumiyyətlə olmaması 5)Cəmiyyətin və valideynlərin bu yanaşmaya qarşı olan bəzi stereotipləri. 6)Cəmiyyətin yetərincə maarifləndirilməməsi 7)İnklüziv təhsil sahəsində təcrübənin olmaması 8)İnklüziv təhsil tələblərinə cavab verən məktəbəqədər müəssisələrinin olmaması 9)Ümumiyyətlə inklüziv təhsilin müxtəlif səbəblərdən kütləvi şəkildə reallaşdırılmaması İnklüziv təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır: Müəllimlərin və pedaqoji heyətin inklüziv təhsil sahəsində təlimlərə cəlb edilməsi.Lakin təcrübə göstərir ki, yalnız təlim kifayət etmir. Bu sahədə tam ixtisaslı kadrlara ehtiyac var. Məktəblərdə fiziki və pedaqoji şəraitin yaxşılaşdırılması. Fərdi təhsil planlarının hazırlanması və tətbiqi. Valideynlərlə əməkdaşlığın gücləndirilməsi. Cəmiyyətin

maarifləndirilməsi və inklüzivliyin əhəmiyyəti barədə məlumatlandırma kampaniyalarının aparılması. İnklüziv təhsil sosial bərabərlik və keyfiyyətli təhsil üçün mühüm bir addımdır. Bu sistemin effektiv işləməsi üçün dövlət, məktəblər, müəllimlər və valideynlər birlikdə çalışmalıdır.Xüsusilə məktəbəqər müəssisələrdə bu mexanizmi işə salmaq lazımdır. İnklüziv təhsil təkcə xüsusi ehtiyaclı uşaqlar üçün deyil, bütün cəmiyyət üçün faydalıdır və gələcəkdə daha inklüziv bir cəmiyyətin formalaşmasına töhfə verir.

ARTISTIC EXPRESSION OF AMERICAN REALITIES IN THE NOVEL "SISTER CARRIE"

“KERRİ BACI” ROMANINDA AMERİKA REALLIQLARININ BƏDİİ İFADƏSİ

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi,orcid=0009-0002-9288-6218

Xülasə

Amerika realist ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri Teodor Drayzer olmuşdur. Drayzerin əsərləri Amerika realizmini əks etdirir və bu gün də sevilərək oxunur. Dahi yazıçının qələmindən çıxan hər əsəri şöhrət qazanmışdır. Xüsusilə də “Kerri bacı” romanı üzərində dayanmaq istərdim. Romanın bir müddət çapına icazə verilməsə də sonra böyük şöhrət qazanır. T. Drayzer “Kerri bacı” romanı ilə oxucunun rəğbətini qazanır. Roman gənc qızın böyük arzuları üzərində qurulmuşdur. Onun arzu və xəyalları, həyat həqiqətləri, real həyat mənzərəsi və uğura tərəf addımlar romanın əsas istiqamətləridir. Məqalədə Teodor Drayzerin “Kerri bacı” romanının əsas qəhrəmanı Kerri obrazı təhlil edilmişdir. Kerinin həyatı, arzuları, reallıqlar qarşısında seçimləri qiymətləndirilmişdir. Romanda Kerrinin Amerika arzusu gerçəkləşir. O, Çikaqoya gələndə var-dövlətə, uğura, şöhrətə və ancaq xəyal edə biləcəyi hər şeyə nail olur.

Açar sözlər: roman, obraz, reallıq, arzu, həyat

Abstract

One of the most prominent figures of American realist literature was Theodore Dreiser. Dreiser's works reflect American realism and are still read with love today. Each work written by the genius writer has gained fame. I would especially like to dwell on the novel "Sister Carrie". Although the novel was not allowed to be published for a while, it later gained great fame. T. Dreiser gained the reader's sympathy with the novel "Sister Carrie". The novel is based on the great dreams of a young girl. Her dreams and aspirations, the realities of life, the real life landscape and steps towards success are the main directions of the novel. The article analyzes the image of Carrie, the main character of Theodore Dreiser's novel "Sister Carrie". Carrie's life, dreams, and choices in the face of reality are evaluated. Carrie's American dream comes true in the novel. When she comes to Chicago, she achieves wealth, success, fame and everything she could only dream of.

Keywords: novel, image, reality, desire, life

Giriş

Amerika realist ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri Teodor Drayzer olmuşdur. Drayzerin əsərləri Amerika realizmini əks etdirir və bu gün də sevilərək oxunur. Düzgün qeyd olunur ki: *“Bəzi əsərlərin təəssüratları çınqıl, daş boyda olur, bəzilərininki təpə qədər böyüyür, bəzilərində isə qarşında nəhəng dağ hiss edirsən. Bax Drayzer bu cürdür, o yaradanda yalnız dağ yaradır.”*[3.] Dahi yazıçının qələmindən çıxan hər əsəri şöhrət qazanmışdır. Xüsusilə də “Kerri bacı” romanı üzərində dayanmaq istərdim. Romanın bir müddət çapına icazə verilməsə də sonra böyük şöhrət qazanır. Azərbaycan oxucularından biri roman haqqında fikirlərini bölüşərək yazır: *” Bu əsər, insan münasibətlərini o dərəcədə geniş və fəlsəfi təfsilatı ilə təsvir*

edib ki, mütaliədən sonra oxucuda çox dərin izlər buraxır. " [2.] T. Drayzer "Kerri bacı" romanı ilə oxucunun rəğbətini qazanır. Roman gənc qızın böyük arzuları üzərində qurulmuşdur. Onun arzu və xəyalları, həyat həqiqətləri, real həyat mənzərəsi və uğura tərəf addımlar romanın əsas istiqamətləridir. Romanın əvvəlində Kerri oxucuda böyük maraq doğurur. O, xəyalpərəst, təcrübəsiz və sadəlövh, gözəl bir qızdır. O, Amerika arzusunun əsiri olan gənc, orta səviyyədə yaşayan amerikalı qadının təcəssümüdür. Romanda Çikaqo baş qəhrəmanın özünü tapdığı bir şəhər rolunu oynayır. Amma bu necə baş verir? Əsər boyunca Kerinin yaşadıqları, məcburiyyətləri, səhvləri və çıxış nöqtəsini yanlışlarla tamamlaması oxucuda olduqca ağır təəssürat yaradır. Bəli, Kerri başına gələnlər sayəsində böyüyür, daha iradəli, azad, arzularına can atan, güclü qadın obrazına çevrilir. Şəhər Kerrinin yerini tez müəyyənləşdirir. Böyük şəhərdə gənc qızın arzuları kimi, həyatı da dəyişir. Tapdığı iş onun arzularından çox uzaq, reallıqların tam özünə çevrilir. Sadə və gözəl, təmtəraqlı paltarlar xəyalı ilə yaşayan qız kişi ayaqqabılarında bağlar üçün deşiklər açır. Gələn kimi Kerri özünü böyük şəhər həyatının burulğanına atır desək düzgün olmaz. Kerinin pis, əxlaqsız məqsədləri olmur, ətrafda baş verənləri sakitcə müşahidə edir və vicdanla öz yerini tapmağa çalışır. Əlbəttə ki, o, əyləncə, dəbdəbə və zənginliyə cəlb olunur. O, Çikaqonu bütün şöhrəti ilə yaşamaq istəyir, lakin xəyallarından uzaq bir reallıqla qarşılaşır. İlk dərsi o, bacısının yaşadığı ailədən alır. Burada müəllif aşağı gəlirli o dövrün tipik Amerika ailəsini təsvir edir. Bacısının həyat yoldaşı çörək pulu üçün çox israrlı və dürüst işləyir. O, ailədə lazımi hörmətə malik olan şəxsdir. Ailəsi kasıb və onun düşüncəsilə hərəkət edən, öz fikirləri olmayan, əyləncədən uzaq, lakin dürüst və layiqli yaşayır. Kerri də vicdanla belə bir dünyaya sığmağa çalışır. O, inadla ayaqqabı fabrikində fiziki cəhətdən yorucu və az maaşlı bir iş axtarır və tapır. Bu mərhələdə Drayzer işçilərin acınacaqlı vəziyyətini, dəhşətli iş şəraitini, hüquqsuzluğu bütün reallıqları ilə ətraflı təsvir edir. Kerrinin cüzi maaşı yaşayış xərclərini çətinliklə qarşılayırdı. Hansı geyimlərdən, hansı əyləncədən söhbət gedə bilərdi? Amma ruhu tamam başqa mühitdə idi. Onun gözləri dünyanın zəngin nümayəndələrinə həsədlə baxırdı. O, belə iş şəraitinə, belə maaşlara, fəhlələrin sadə və ədəbsiz eyhamlarına, qızların sadəliyinə, iddiasızlığına öyrəşə bilmirdi. Kerri bacısının evinə qayıtdı və acınacaqlı və rəngsiz həyatın kədərli mənzərəsini gördü. Gəzmək, nəsə görmək üçün bacısını harasa çıxarmağa cılız cəhdlər etdi, amma qarşısı alındı. Nəhayət, hətta bir saat giriş qapısında dayanıb, yoldan keçənlərə göz yummaq da ədəbsiz bir şeyə çevrildi və yaxınları tərəfindən qınandı. Belə bir həyat əlbəttə ki, Kerrini məhv edilməsi idi. Lakin, onun yadına Drue ilə görüşləri düşür. Əslində Kerri həyatın axını ilə gedəcək və ona təklif olunanları qəbul edəcəkdi. Şübhə etmək, narahat olmaq hissləri ondan uzaq olacaqdı. Ona görə o, həqiqətən öz cəlbediciliyini hiss edir və öz dəyərini bilirdi. Ona cəlbedici həyat təklif edən ilk şəxs ticarətlə məşğul olan Drue olur. Kerri onunla yaşamağa başlayandan sonra getdikcə uçuruma yuvarlanır. Druenin dostu Herstvudla tanış olur. Ona güvənməyə başlayır, lakin tezliklə onu da tanıyır və aldadıldığını öyrənir. Beləliklə, bundan sonra biz artıq güclü, arzularının dalınca gedən, təmtəraqlı həyatı arzularında deyil həyatında canlandıran Kerrini görürük. Məşhur aktrisaya çevrilən Kerri üçün artıq həyatda ən böyük arzusu reallaşır. O, öz ayaqları üzərində möhkəm dayanır. Müəllif sonda bizə Herstvudun acınacaqlı ölümünü göstərir.

Bununla da Kerrinin Amerika arzusu gerçəkləşdi. O, Çikaqoya gələndə var-dövlətə, uğura, şöhrətə və ancaq xəyal edə biləcəyi hər şeyə nail oldu. O zaman bütün bunlar həyatın məqsədi olduğunu iddia edərək əlçatmaz, ona görə də vacib və zəruri görünürdü. İndi hər şeyə nail olduqdan sonra Kerri anladı ki, xoşbəxtlik bunda deyil, bir vaxtlar onu sınamış həyat tərzində deyil. İndi hər şey adi, maraqsız görünürdü. O, tənha qalır. Ancaq hər hansı bir həssas insan kimi, xəyal qurmağa davam edir.

Ədəbiyyat

1. T. Drayzer. Kerri bacı. Bakı - Avrasiya press, 2006, 472 səh

2. “Kerri bacı” Teodor Drayzer https://kitabadasi.wordpress.com/2014/11/02/kerri-baci-teodor-drayzer/
3. Drayzerin doğum gününə - Kerri bacı dahimi idi? https://www.edebiyyatveincesenet.az/index.php/ru/reytinq/item/16757-drayzerin-doghum-zhununae-kerri-badz-dahimi-idi

GRAMMATICAL FEATURES OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE AND THEIR TEACHING

AZERBAYCAN DİLİNİN GRAMER ÖZELLİKLERİ VE ÖĞRETİMİ

Arzu Kərimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),

ORCİD:0000-0002-2662-6015

ÖZET

Makalede Azerbaycan dilinin gramer özellikleri ve bunların öğretimi incelenmektedir. Azerbaycan dili, Türk dil ailesinin Oğuz grubuna ait olup eklemeli bir yapıya sahiptir. Bu dilin morfolojik ve sentaktik özellikleri bakımından kendine özgü özellikleri vardır. Özellikle sözcüklerin eklerle oluşturulması, dilbilgisi açısından cinsiyet ayrımının olmaması, cümle sonunda fiil kullanılması, sözcük diziminde belirli kuralların varlığı gibi temel noktalar incelenmektedir.

Azerbaycan dilinin gramerinin öğretilmesi süreci de ayrı bir önem taşımaktadır. Modern zamanlarda dil bilgisi öğretimi sadece geleneksel kurallarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda etkileşimli ve teknolojik araçlarla da desteklenmektedir. Dilbilgisi öğretiminin temel amacı, öğrencilerin teorik bilgilerini pratik konuşma becerileriyle desteklemektir. Bu amaçla görsel, işitsel ve etkileşimli öğretim yöntemlerinden yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Makalede ayrıca dil bilgisi öğrenmenin önemi vurgulanıyor. Doğru dil bilgisi bilgisi öğrencilerin yazma ve konuşma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Dilbilgisi derslerinin etkili olabilmesi için çağdaş teknolojilerin, multimedya araçlarının ve etkileşimli öğretim yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir.

Ayrıca Azerbaycan dilinin dil bilgisi yapısı diğer Türk dilleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmekte ve bu karşılaştırmaların öğretim sürecinde nasıl kullanılabileceği açıklanmaktadır. Makalede ayrıca dil bilgisi öğretimi sırasında ortaya çıkan zorluklar ve bunların çözüm yolları da ele alınıyor.

Anahtar kelimeler: dil bilgisi, dil, öğretim süreci, etkileşimli, kural.

ABSTRACT

The article examines the grammatical features of the Azerbaijani language and their teaching. The Azerbaijani language is included in the Oghuz group of the Turkic language family and has an agglutinative structure. In terms of morphological and syntactic features, this language has its own unique features. In particular, the main points such as the formation of words through suffixes, the absence of grammatical gender, the use of the verb at the end of the sentence and the presence of certain rules in word order are considered.

The process of teaching the grammar of the Azerbaijani language is also of particular importance. In modern times, grammar teaching is not limited to traditional rules, but is also supported by interactive and technological means. The main goal of teaching grammar is to supplement students' theoretical knowledge with practical speech skills. For this purpose, visual, audio and interactive teaching methods are widely used.

The article also emphasizes the importance of learning grammar. Correct grammar knowledge helps students develop writing and oral speech skills. In order to make grammar lessons effective, the use of modern technologies, multimedia tools and interactive teaching methods is recommended.

In addition, the grammar of the Azerbaijani language is examined in a comparative manner with other Turkic languages, and how these comparisons can be applied in the teaching process is explained. The article also discusses the difficulties that arise during the teaching of grammar and ways to solve them.

Key words: grammar, language, teaching process, interactive, rule.

Bu məqalədə Azərbaycan dilinin qrammatik xüsusiyyətləri və onların tədrisi araşdırılır. Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinin oğuz qrupuna daxil olub, aqqlutinativ quruluşa malikdir. Morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlər baxımından bu dilin özünəməxsus cəhətləri vardır. Xüsusilə, şəkilçi vasitəsilə sözlərin formalaşması, qrammatik cinsin olmaması, feilin cümlə sonunda işlənməsi və söz düzümündə müəyyən qaydaların olması kimi əsas məqamlar nəzərdən keçirilir.

Azərbaycan dilinin qrammatikasının tədrisi prosesi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə qrammatika tədrisi təkcə ənənəvi qaydalarla məhdudlaşmır, eyni zamanda interaktiv və texnoloji vasitələrlə də dəstəklənir. Qrammatikanın tədrisində əsas məqsəd şagirdlərin nəzəri biliklərini praktik nitq bacarıqları ilə tamamlamasıdır. Bu məqsədlə vizual, audio və interaktiv dərs metodları geniş tətbiq edilir. [1, 51]

Məqalədə həmçinin qrammatika öyrənmənin əhəmiyyəti vurğulanır. Düzgün qrammatika bilikləri şagirdlərə yazı və şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edir. Qrammatika dərslərinin effektiv olması üçün müasir texnologiyaların, multimedia vasitələrinin və interaktiv tədris metodlarının istifadəsi tövsiyə olunur.

Bununla yanaşı, Azərbaycan dilinin qrammatikası digər türk dilləri ilə müqayisəli şəkildə də araşdırılır və bu müqayisələrin tədris prosesində hansı formada tətbiq edilə biləcəyi izah edilir. Məqalədə qrammatikanın tədrisi zamanı yaranan çətinliklər və onların həlli yolları barədə də fikir mübadiləsi aparılır.

Giriş. Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinə aid olub, qrammatik quruluşu baxımından aqqlutinativ dillər sinfinə daxildir. Bu dilin qrammatik sistemi çoxşaxəli, ancaq eyni zamanda ardıcıllıq və loqika əsasında qurulmuşdur. Bu məqalədə Azərbaycan dilinin qrammatik xüsusiyyətləri üzərində dayanılacaq və bu xüsusiyyətlərin tədrisdə istifadəsi araşdırılacaq.

Morfoloji xüsusiyyətlər. Azərbaycan dilinin morfologiyası çoxşaxəli və əsaslı bir sistem təşkil edir. Dildəki söz formalaşması aqqlutinativ prinsiplərə sadiqdir, yəni, söz köklərinə əlavə edilən şəkilçi vasitəsilə yeni sözlər və formalar yaradılır. Azərbaycan dilinin morfologiyasında bunlar diqqətə çatdırılır: [2, 108]

–cins kateqoriyası yoxdur;

–hallanma sistemli və ardıcıldır;

–şəxs və zaman kateqoriyaları feildə aydın ifadə olunur;

–qoşma və şəkilçi vasitələri ilə yeni söz yaratma sistemi mövcuddur;

–mürəkkəb sözlər əsasən qoşulmalar və təkrarlamalar vasitəsilə formalaşır.

Sintaktik xüsusiyyətlər. Azərbaycan dilinin sintaksisi cümlə quruluşunun açıq və aydın qaydalarla əmələ gəldiyini göstərir. Müəyyən xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

–Cümlədə söz ardıcıllığı əsaslı rol oynayır;

–Fikrin ifadəsi çox hallarda bağlı cümlələrlə reallaşır;

–Feil cümlənin sonunda olur və sintaktik vurğuya malikdir;

–Şifahi və yazılı nitq formalarında sintaktik qaydalar dəqiq şəkildə izlənir;

–Mübtəda və xəbərin cümlədə sıx əlaqəsi saxlanılır;

–Müxtəlif mürəkkəb cümlə tipləri geniş istifadə olunur.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi çox zəngindir. Türk mənşəli sözlərdən əlavə, ərəb, fars və rus dillərindən alınmalar da mövcuddur. Müasir dövrdə elmi-texniki terminlər və beynəlxalq sözlər Azərbaycan dilinə daxil olmaqdadır.

Azərbaycan dilinin qrammatikasını öyrətmə prosesi kompleks yanaşma tələb edir. Qrammatikanı öyrətməyin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

Qrammatikanın izahı sadə və konkret olmalıdır. Teorik biliklər mütləq şagirdlərin istifadə edə biləcəyi praktiki təlimlər vasitəsilə tədris edilməlidir. [3, 21-22]

Müasir texnologiyalar qrammatika tədrisinə yeni yanaşmalar gətirir. Animasiya, video dərslər, interaktiv tapşırıqlar qrammatikanı daha anlaşılan edir. Həmçinin, qrammatika dərslərində interaktiv lövhələrdən istifadə şagirdlərin mövzunu daha asan mənimsəməsinə kömək edir.

Dildə qrammatik qaydaları bilmək kifayət deyil, bu qaydaları nitq və yazıda tətbiq etmək lazımdır. Düzgün qrammatik şəkildə danışıq və yazı vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi çox vacibdir. Bu məqsədlə dialoqlar, məqalə yazma tapşırıqları və interaktiv danışıq məşqləri həyata keçirilir.

Son illərdə interaktiv tədris yanaşmaları qrammatikanın mənimsənilməsinə mühüm töhfələr verir. Dil laboratoriyaları, elektron dərsliklər və onlayn tədris platformaları vasitəsilə şagirdlər qrammatik qaydaları daha sürətli və effektiv şəkildə öyrənə bilirlər. Bundan əlavə, oyunlaşdırma üsulları və simulyasiya texnologiyaları qrammatika öyrənməni daha əyləncəli və məhsuldar edir.

Qrammatikanın tədrisində bəzi çətinliklər meydana çıxır:

–Şagirdlərin nəzəri bilikləri praktik istifadə ilə əlaqələndirə bilməməsi;

–Ənənəvi tədris metodlarının bəzi hallarda qeyri-effektiv olması;

–Yeni texnologiyalardan istifadənin məhdud olması. [4, 89]

Bu problemləri aradan qaldırmaq üçün müasir yanaşmalara üstünlük verilməli və texnologiyaların tədrisə inteqrasiyası artırılmalıdır.

Nəticə. Yekun olaraq qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycan dilinin qrammatik xüsusiyyətləri onu digər dillərdən fərqləndirir və öyrənilmə prosesini maraqlı edir. Qrammatika tədrisi müasir metodlarla daha effektiv hala gəlir və şagirdlərin dildə məharət qazanmasını asanlaşdırır. Qrammatika yalnız yazılı və şifahi ifadə bacarıqlarını artırmaqla kifayətlənmir, həm də düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir. Buna görə də, tədris prosesində müasir texnologiyalar və interaktiv metodlar daha geniş istifadə edilməlidir. Azərbaycan dili tədrisinin daha səmərəli olması üçün innovativ yanaşmaların tətbiqi vacibdir.

Anahtar kelimeler: dil bilgisi, dil, öğretim süreci, etkileşimli, kural

Key words: grammar, language, teaching process, interactive, rule.

İstifadə edilən ədəbiyyat

1.Əliyev A. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2007.

2.Hacıyev T. Azərbaycan dilinin morfologiyası. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 2013.

3.Quliyev M. Azərbaycan dilinin sintaksisi və onun tədrisi. Bakı: Təhsil nəşriyyatı, 2015.

4.Məmmədli N. Azərbaycan dili və qrammatika tədrisinin əsasları. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2018.

5.Vəliyev F. Azərbaycan dilində sözlərin yaranma və inkişaf xüsusiyyətləri. Bakı: Nurlar nəşriyyatı, 2020.

6.Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya və qrammatika qaydaları. Bakı: AMEA nəşriyyatı, 2016.

7.Məmmədov K. Müasir Azərbaycan dilinin qrammatik əsasları. Bakı: Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 2019.

8.Rüstəmov A. Dilçilik və qrammatika: Azərbaycan dili nümunəsində. Bakı: Təhsil və Elm nəşriyyatı, 2021.

9.Əlizadə S. Azərbaycan dilinin fonetik və morfoloji quruluşu. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 2017.

10.Həsənova G. Müasir Azərbaycan dilinin qrammatik inkişafı və öyrədilməsi. Bakı: Yeni Nəşr nəşriyyatı, 2022.

MÖVCUD ŞƏRAİTƏ DÜŞMÜŞ İNSANIN DAVRANIŞI VƏ PSİXOLOGİYASI

Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecin müəllimi

Abstract. Conditions that go beyond the framework of ordinary life, characterized by an intensive impact on unfavorable environmental factors, and at the same time pose a threat to human life and health, are not considered to be current conditions. A person can fall into current conditions for various reasons. Often, extreme situations arise due to a person's own fault.

Keywords: Environment, behavior, psychology

Ətraf mühitin əlverişsiz faktorlarına intensiv təsir xarakteri daşıyan adi hal çərçivəsindən kənara çıxan, eyni zamanda insan həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaradan şəraitə mövcud şərait deyilir. İnsan mövcud şəraitə müxtəlif səbəblərdən düşə bilər. Çox vaxt insanın öz günahı ucbatından ekstremal hal yaranır. Bunlar aşağıdakılardır:

• Təbiətdə və sosial əhatədə təhlükəsizlik haqqında biliklərə və təcrübəyə malik olmadan;

• Ağılsızlıq ucbatından;

• Təhlükəsizlik normaları və qaydalarına laqeyd münasibət bəslədiyindən gözlənilməz vəziyyətlə rastlaşdıqda;

• Qeyri-adi çətin vəziyyətə düşdükdə, köməksiz qaldıqda və sadə, lakin həyat üçün vacib olan məsələləri həll edə bilmədikdə.

Mövcud vəziyyətdə insanda stress adlanan xüsusi emosional gərginlik yaranır. Bu cür gərginlik insanın adi psixi prosesini dəyişir, duyma, hissetmə, diqqət keyfiyyətlərini zəiflədir, təfəkkürünü, yaddaşını, təsəvvürünü keyləşdirir, nitqini və düşüncəsini tormozlayır.

Həyat üçün təhlükəli olan vəziyyətlərdə insanın dözümlülüyü çox böyük rol oynayır. Bu keyfiyyət insanın həm gündəlik həyat fəaliyyətində, həm də məqsədyönlü iradi hazırlıq prosesində formalaşır. Həyat təcrübəsində özünü idarəetmə metodları aşağıdakılardır: özünə inam, özünə əmr və özünü idarəetmə.

Özünə inamın mahiyyəti - insanın özünü hər hansı bir fəaliyyətə məqsədli şəkildə inandırmaqdır. Özünə inam adətən o halda istifadə olunur ki, insan hər hansı bir ideyanı müsbət qarşılayır, lakin onu həyata keçirməyə iradəsi çatmır. Məsələn, insanın sağlamlığı fiziki tərbiyədən çox asılı olduğu halda o, bununla məşğul olmur. Mövcud vəziyyətdə özünü idarə bacarığı üçün lazım olan fəaliyyət növü - özünə əmrdir.

Bu o zaman baş verir ki, insan öz fikirlərinə nəzarət edə bilir, verdiyi sözə əməl edir, daxili səsinə qulaq asır. Özünə əmr o vaxt effektiv olur ki, insanın həyat mövqeyi inamı ilə uyğun gəlsin. Özünə əmr və özünə inam bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Özünə əmr o vaxt bəhrə verir ki, özünə inam güclü olsun və özünə inam da özünə əmrlə: «Bəsdir!», «Bitdi!», «Yenə!», «Lazımdır!», «Dur!», «İrəli!» və s. komandalar versin. Özünə əmrə tabe olmaq bacarığı ekstremal vəziyyətlərdə, döyüşün gərgin anında və ya hərbi xidmətin heç də asan olmayan vəzifələrini yerinə yetirərkən çox böyük həlledici rol oynaya bilər.

Özünü idarə insanda cəsurluq, dözümlük, sərbəstlik, qətiyyətlik kimi iradi keyfiyyətləri inkişaf etdirir. İnsanın iradəsinin möhkəmlənməsi yollarından biri də bədən tərbiyəsi və idmanla

müntəzəm məşğələlərdir. Məşğələ zamanı çətinliklərin dəf edilməsi yalnız əzələlərin deyil, iradənin də məşqi deməkdir. Psixofiziki xarakterli hərəkətlər daha çox təsirə malikdir. Bura diqqət hərəkətlərin koordinasiyası, cəldlik, dözümlük kimi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi aiddir. Qısa vaxt ərzində düşünülmüş, cəld qəbul edilmiş qərarlar, tələb edilən kəskin vəziyyətin dəyişkənliyi insan həyatı üçün lazımdır. Belə hərəkətlər gərginlik, qorxu, həyəcan, təhlükə, tərəddüd hissləri yaradır. İnsan ekstremal hallarda bu kefiyyətləri dəf etməyə özünü məcbur edə bilər.

Mövcud vəziyyətə düşən insanın öz fəaliyyətini aşağıdakı kimi qurması daha məqsədəuyğundur: stresi atmaq; vəziyyəti qiymətləndirmək; qərar qəbul etmək və qəbul olunan qərara uyğun hərəkət etmək. Stresi (həyəcanı) ilk öncə dəf etmək olduqca vacibdir, əks halda sonrakı fəaliyyət səhv ola bilər və vəziyyətin gərginləşməsinə gətirib çıxarar. Fiziki təsirlər və qıcıqlandırıcılar yararlı ola bilər:

- üzü və gicgahı ovucla kəskin sürtmələr;
- sifətə vurmaq;
- üzə, başa və ya bədənə su çiləmək;
- sakitləşdirici həblər qəbul etmək.

Əgər insan meşədə azarsa, stresdən azad olmaq üçün onun müəyyən vaxtı olacaq. Əgər onun üstünə divar düşərsə və ya alov axını hərəkət edərsə təbii ki, düşünməyə vaxtı olmayacaq və hər şey bir an içində həll olunacaq. Stresdən tam və ya müəyyən qədər azad olduqdan sonra vəziyyəti qiymətləndirmək lazımdır.

Müəyyən etmək lazımdır ki, təhlükəli vəziyyət bitib ya yox və onun yenidən təkrarlanması gözlənilirmi? Sonra özünün və ətrafındakıların sağlamlığını–xəstələrin və yaralıların, ilk tibbi yardım tələb olunanların sayını müəyyən etmək lazımdır. Bundan sonra suyun, yeməyin, tibb ləvazimatların və s. miqdarını nəzərə almaq lazımdır. Təbii ki, isti havada suyun, qışda isə isti geyimin, yanacağın, döyüş zamanı isə silah və sursatın olması vacibdir.

Şəraiti qiymətləndirərkən ilin fəslini, havanı, vaxtı, ərazini (meşə, bataqlıq, yol, yaşayış məntəqəsindən uzaqlıq) və həmin an vacib olan digər anlar nəzərə alınmalıdır. Şəraitin qiymətləndirilməsi əsasında qərar verilir. Bəzi hallarda yalnız bir doğru qərar, bəzi hallarda isə müxtəlif variantlı çıxış yolları mümkündür. Qısa müddətdə optimal qərar vermək lazımdır. Şəraitə uyğun məntiqi tez, rasional hərəkət etməyi öyrənmək vacibdir. Ekstremal vəziyyətlər zamanı hərəkətləri özündə yaratmaq və daima təkmilləşdirmək lazımdır.

Təbiətdə mövcud şəraitə düşərkən çox vaxt iki yoldan birini seçmək lazım gəlir: ya yolu davam etmək, ya da yerində kömək gözləmək. Hərəkət etməzdən qabaq həmin ərazinin səmtini təyin etmək, marşrutu və ya istiqaməti müəyyənləşdirmək lazımdır. Uzaq məsafəyə yerdəyişmə zamanı gücə qənaət etmək, aram addımlarla getmək, ayaqları paralel qoymaq lazımdır. Bu zaman dönmə bucağı 10 dərəcədən artıq olmamalı, dabanlar arasındakı məsafə 3 sm–dək olmalıdır. 20 dəqiqə getdikdən sonra yolun 1-ci kilometrini dəf etdikdə ilk dincəlməni həyata keçirmək məqsədəuyğundur. Dincələrkən baxmaq lazımdır ki, ayaqqabı ayağı döyüb ya yox, geyim və təchizat qaydasındadır, çanta düzgün yığılıb ya yox. Əgər ayaqqabı ayağı sürtübsə bu zaman corabı çıxardıb əksinə (sağı sola, solu sağa) geymək lazımdır. Yolda hərəkət istiqamətini daim nəzərdə saxlamaq lazımdır.

Əgər keçilməsi mümkün olmayan bataqlığa rast gəlinərsə, onu dəf etməzdən əvvəl 2-3 m uzunluğu və 5-10 sm eni olan şüvül əldə etmək, göldə ehtiyatla hərəkət etmək, bərk sahələrdən və koldan istifadə etmək lazımdır. Gölməçələri, quru palçığı, boz axarı olan açıq–yaşıl otlu yerləri ötüb keçmək lazımdır. Çalışın ağaclara və kollara yaxın olasınız. Əgər siz təsadüfən

bataqlığa düşmüsüzsə, qorxmayın və həyəcanlanmayın. Şüvülün ortasından tutub ucunu kolun budaqlarına qoyun və dayağı hiss edin.

Sonra ətrafa baxın, sakitləşin və çıxmaq üçün əlverişli istiqaməti seçin. Bu zaman kəskin hərəkətlə, ayaqları hərəkət etdirmək olmaz. Şüvülə dayaqlanaraq dərindən nəfəs alın və qarnınız üstündə yaxın kola tərəf gedin.

Çay və su hövzələrindən nəsə keçirmək istəyəndə ilk əvvəl dayazlığı axtarmaq lazımdır. Suya girməzdən əvvəl corabları soyunub, ayaqqabıları geymək məqsədəuyğundur. Əgər sizə yükü çaydan quru keçirmək lazımdırsa və siz dayazlığı tapa bilməmisinizsə, bu zaman üzən vasitə tapmağa çalışın. Ən etibarlı və təhlükəsiz üzən vasitə ağacdan hazırlanmış saldır. 3 m uzunluğunda, 20–25 sm enində, 4–5 kötük birlikdə bağlanaraq, 1 nəfərlik etibarlı sal rolunu oynaya bilən vasitə hazırlanmalıdır. Əgər siz çayı üzərək keçmək məcburiyyətində qalmısınızsa, bu zaman «brass» üsulundan istifadə edərək (yəni arxası və ya yanakı üzmək) üzmək lazımdır. Bu üsul tez yorulmağa qoymur və keçirilməsi lazım olan əşyanı və paltarları quru saxlamağa imkan verir. Çayı istənilən halda 45 dərəcə bucaq altında başı yuxarı keçmək lazımdır.

Sıx meşəyə düşərsizsə narahat olmayın. İstiqaməti təyin edin və yola düşün. Uzunqol geymək sizi cızıqlardan, əzilmələrdən, sancmalardan qoruyar.

Yolu gedərkən tez–tez dayanın və sizə lazım olan istiqamətdən dönmədiyinizə əmin olun. Əgər məqsədiniz insan məskəninə çıxmaqdırsa, meşəyə düşdükdə yol və ya cığır sizin sonrakı yolunuzdur. Lakin burada da çaşmamalı. Əgər getdiyiniz yol az gedilmişdirsə, istiqaməti dəyişməlisiniz.

Ən yaxşı vasitələrdən biri də ocaq qalamaqdır. Tüstünün çox olması üçün yanan ocağa təzə ot, yarpaqlar atmaq olar. Gecələr iynəyarpaqlı ağacların budaqlaından istifadə edilsə, ocaq daha gur və qığılcımlı olar.

Günəşli havada güzgüdən, konserva bankasından, kəmərin toqqasından, şokaladın gümüşü kağızından və ya parıldaya bilən müxtəlif vasitələrdən istifadə etmək olar. 1–1,5 km yüksəklikdə təyyarəçi günəş şüalarının əksini 20 km məsafədən görə bilir. Siqnalı fitlə, qışqırıqla, fənərlə, açıq rəngli əşyaları yelləməklə də vermək olar.

Beynəlxalq xilasetmə xidmətləri üçün rəngli raketler istifadə olunur ki, bunu da hər dəqiqədə 6 dəfə atmaq lazımdır. Hava gəmisinin axtarış heyətinin diqqətini müxtəlif siqnallarla: ərazidə qarı əzmək, daşlar düzmək, kollardan müxtəlif fiqurlar kəsməklə cəlb etmək olar.

Beynəlxalq kodlu siqnalların bir neçəsini nümunə gətirək:

• Həkim lazımdır – **I**

• Tibbi ləvazimat lazımdır – **II**

• Hərəkəti davam etdirməyə taqətim yoxdur – **X**

• Qida və su lazımdır – **F**

• Enmə yeri – **D**

• Hər şey yaxşıdır – **L**, yox – **N** və hə - **Y**.

QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİNİN FORMALAŞMASI

Seyfullayeva Aynur Tahir qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitedi Nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci Təsviri incəsənət müəllimi

Abstract:

In ancient Egypt, the basis of literary works is oral folk art. The oldest works date back to the 5th millennium BC. For three thousand years, the ancient Egyptians created a rich body of literary works in various genres (myth, fairy tale, epic, parable, advice, philosophical dialogues, hymns, prayers, laments, poetry). Fairy tales included in oral folk art mainly reflected the peasant lifestyle and worldview. Along with such tales, tales dedicated to pharaohs and nobles were also widespread. Their favorite fairy tales were written for the pharaohs and were usually placed in their tombs along with the mummy. The ancient Egyptians glorified wisdom and humanism through fairy tales, and tried to show the intelligence, struggle, and steadfastness of ordinary people. Such tales include "The Shipwrecked Man", "The Tale of the Straight and the Crooked", "Pharaoh Khufu and the Witches", "The Tale of Two Brothers", etc. The ancient Egyptians glorified kindness and wisdom through fairy tales, and revealed the wisdom, justice, and courage of the common man. Fairy tales reflected the idea of the unshakable power of the gods and pharaohs, and depicted the tyranny and cruelty of the nobility. The ancient Egyptians explained the events in nature and human life with religious ideology. The legend of Osiris, whom the Egyptians considered the god of nature who died and was resurrected, is typical in this regard. During the Middle and New Kingdoms, there are exhortations in literature defending the existing state and social structure. Such exhortations reflect social contradictions, the attitude of the higher to the lower, the unpleasant consequences of popular uprisings, etc. As examples of these advices, we can cite "Advice to Merika, son of Akhtoy, ruler of Heraklopolis", "Advice of Amenemkhet I", "Advice to Akhtoy, son of Duauf", "Word of Ipuser", "Advice of Nefertifm", etc.

Keywords: World, ancient, Egypt, art, history

Böyük tarixi minilliklər əhatə edən Qədim Misir mədə niyyətinin inkişafına diqqət yetirsək aşağıdakı əsas mərhələlərə bölünür:

- Sülaləyə qədərki dövr: b.e.ə. V-IV minillik zamanı nəsil lərin dağılması və sinifli cəmiyyətin yaranması və tədricən qə dim Misir incəsənətinin ilkin mərhələsinin yekunlaşması. Bu dövrün inkişafını iki mərhələyə I və II sülaləyə qədərki mədə niyyətlər kimi xarakterizə etmək olar.

- Erkən şahlıq dövrü: I və II sülalələr, təxminən b.e.ə. 3050-dən 2686-cı ilə qədər.

- Qədim şahlıq dövrü: III-VI sülalələr, b.e.ə. XXVIII XXIII əsrlər.

- Orta şahlıq dövrü: XI-XII sülalələr, b.e.ə. XXI-XVIII əsrlər.

- Yeni şahlıq dövrü: XVIII-XX sülalələr b.e.ə. XVI və XI əsrlər.

- Son şahlıq dövrü: XXI-XXXII sülalələr, b.e.ə. XI-IV əsrlər.

VII-X sülalənin tarixi inkişaf mərhələsi mərkəzləşdirilmiş Misir dövlətinin birinci dağılma dövrüdür. XIII-XIV sülalələrin idarəetmə dövrü ərzində ikinci tənəzzül baş verir. XV-XVI sü

lalələr zamanı ölkəyə hiksos tayfaları daxil olurlar. Hiksoslarla uğurlu mübarizə apardığına baxmayaraq, XVII sülalə əhəmiyyətli abidələr qoymamışdılar.

Qədim Misirin spesifik xüsusiyyətlərindən biri ölkənin və incəsənətin bütün rəngarəngliyi ilə inkişafı və onun nisbətən coğrafi qapalılığı idi. Nümunə olaraq, İkiçayarasında izlənilən böyük xarici təzyiqlər burada nəzərə çarpmır.

B.e.ə. V əsrin məşhur yunan tarixçisi Herodot buranı "Ni lin bəxşi" adlandırmışdı. Adlandırılan bu ifadə demək olar ki, Asiyanın cənub sərhədinin ilk astanasından başlayaraq, şimal sərhədi, Aralıq dənizinə kimi ölkə ərazisi boyu uzanan bu nə həng, böyük çayın tarixi Misirin həyatında oynadığı misilsiz əhəmiyyətini tam parlaqlığı ilə nümayiş etdirir. Nilin hər ilki daşqınından sonra Misirdə yarım ildən artıq uzanan böyük bir quraqlıq dövrü başlayırdı.

Misir əhalisi artıq qədim zamanlardan təsərrüfatın əsası olan süni suvarmaya əsaslanan əkinçilik üçün suyun axarının hardan gəldiyini öyrənmişdir. Əkinçilik ilə yanaşı, həm kiçik, həm də iri maldarlıq əhali arasında böyük rol oynayırdı. Çox qədim zamanlarda əhalinin başlıca qida əldə etməyi üçün ov etmə ilə bərabər, balıqçılıq da sonrakı dövrlərdə unudulmamış dır.

Müxtəlif növ möhkəm, əzəl qranitdən, dioritdən, porfirdən tutmuş əhəngdaşı və qumdaşına kimi yumşaq süxurlara kimi, həmçinin xırda məmulat hazırlamaq üçün rəngli materiallar ilə - parlaq sarı əqiq - onikslə, sernentlə və qiymətli zümrüd daşla rı ilə də Misir zəngindir. Misirdə nisbətən yüksək dəyəri və ba halı material olan ağac tezliklə daha möhkəm tikinti materialı hesab edilən daşla əvəz olundu.

Misir metal yataqları bir o qədər də zəngin deyil, lakin qı zılı burada hələ dövlət təşəkkül tapmayana kimi "sülaləyə qə dər" adlanan dövrdə ölkənin cənub sərhədindən uzaq olmayan Nubidə əldə etməyə başladılar. Tunc Sinay yarımadasında ha zırlansa da, Kipr adasından gətirilirdi. Misirlilərin tuncla bağlı fikirləri və əlaqələri hələ çox əvvəllərdən başlamışdı. Misirdə qədimdən bəri qızıldan daha artıq qiymətləndirilən gümüş bu raya, yəqin ki, kiçik Asiyadan, Tavra dağlarından gətirilirdi. Dəmir isə misirlilərdə yalnız b.e.ə. II minilliyin ikinci yarısında xüsusilə Yeni şahlıq dövrü zamanı çox az miqdarda istifadə olunurdu.

Qədim Misirin incəsənət abidələri bütün tarixi boyu əksər hallarda əhali üçün ibadət məqsədi daşıyırdı. Qədim Misir cəmiyyətinin ləng inkişafı və dini təsəvvür lərin durğunluğu burada bədii obrazların və üsulların qanuni ləşməsinə gətirib çıxardı. Odur ki, ölkənin hələ qədim dövrdən inkişaf edən mədəniyyətində incəsənət əsrlər boyu, bir çox minilliklər ərzində özünün səciyyəvi əlamətlərini qoruyub sax laya bilmişdir. Lakin buna baxmayaraq, Qədim Misir incəsənəti ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə müxtəlif bədii formalar yaradaraq öz xüsusiyyətini dəyişmişdir.

Misir incəsənətində həmişə memarlıq aparıcı sahə olub. İncəsənətin digər növləri də ondan asılı idilər. Misir incəsənə tinin əsas və səciyyəvi cəhəti kompleks halında olmasıdır.

İNTİBAH DÖVRÜ DEKORATİV – TƏTBİQİ SƏNƏTİ

Seyfullayeva Aynur Tahir qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitedi Nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci Təsviri incəsənət müəllimi

Abstract:

The intellectual foundation of the Renaissance was its own version of humanism. Humanism emerged from the rediscovery of classical Greek philosophy, such as the Roman concept of humanitas and the philosophical ideas of Protagoras, who said that man is the measure of all things. This new thinking manifested itself in art, architecture, politics, science, and literature. Early examples of the period include the development of perspective in oil painting and the renewed knowledge of concrete. Although the invention of portable metalwork spread rapidly from the late 15th century onwards, Renaissance changes were not uniform across Europe: the first traces of the Renaissance in Italy can be found in the early 13th century, notably in the writings of Dante and the paintings of Cotto.

The Renaissance was a cultural movement that profoundly influenced European intellectual life during the early modern period. Beginning in Italy and spreading to the rest of Europe by the 16th century, the Renaissance's influences were felt in art, architecture, philosophy, literature, music, science and technology, politics, religion, and other aspects of intellectual inquiry. Renaissance scholars employed the humanist method in their research and sought human emotion and realism in art.

Keywords: Renaissance, realism, human

Əşyaların yaradılması əvvəlcə kağız üzərində layihə şəklində başlanır, sonra isə bu layihələr əsasında materialda icra edilirdi. Leon Batista Alberti (1404–1472) “Memarlıq haqqında” traktatında intibah dövrünün estetik prinsiplərini müəyyənləşdirmişdir — gözəllik və faydanın sintezi barəsin də fikir və ideyanı ön plana çıxarmışdı. Onun əsərinin əsas ideyası və hər bir yaradılan obyektə əsas tələbi — faydalılığın gözəlliyi dərk etməsi və gözəlliyin faydanı mənəvi cəhətdən zənginləşdirməsidir. XVI əsrin ikinci yarısının estetikası əsər də yaradıcı ideyanın onun bədii təcəssümü ilə qarşılaşdırıl ması ideyası ilə səciyyələnir. Bu dövrdə əsərlərin qeyri-adi liyi, yaradıcı fantaziya və azadlığın rolu xüsusilə vurğulanır, sənətkarlıq icrasının bədii xüsusiyyətləri diqqət mərkəzinə çəkilir. Ornament. Renessans sənətinə xas olan fərdiyyətçilik ornamentlərdə özünü xüsusi şəkildə göstərir və Romaya aid dekorun fərdi başlanğıcını gücləndirməklə ifadə olunur. Nəticədə, ornament tamamilə müstəqil bir xarakter alır, öz da xilində məntiqi qanunauyğunluqlarla əlaqəli elementlərin qar şılıqlı təsirinə malik mənalı bir sistemə çevrilir. Bu müstəqil lik, ornamentlərin konkret həllər və motivlər baxımından bö yük müxtəlifliyə sahib olmasını təmin edir. Renessans ornamentləri canlı, realist və rəng baxımından zəngindir, təsviri sənətin təsiri altında formalaşır. Kompozisi yalar isə əsasən sakit, tarazlaşdırılmış üfüqi və şaquli motiv lərdən, həmçinin yarımdairəvi elementlərdən ibarətdir. Məz mun baxımından, Renessans ornamentləri üç əsas komponenti - Roma, Ərəb-Müsəlman və Qotik üslubu birləşdirir və onları yenidən mənalandırır; bu

komponentlərdən Roma ən əsas və üslubi olaraq dominant olanıdır.

Renessans dövrünün ən xarakterik dekor tipi "qrotesk" adlanır. Bu termin "qrot" (mağara) sözündən götürülüb, çünki sənətkarlar qədim Romalıların sənətini öyrənərkən bu üslubu yaradıblar. Rəsm sənətinin təsiri aydın görünür: simmetrik və dəqiq quruluşuna baxmayaraq, fərdi elementlərin icrası oriji nal fərdiyyətçilik göstərir. Ornamentdə Renessans mədəniyyətinin əxlaqi vəziyyəti ni əks etdirən xüsusiyyətlər də nəzərə çarpır. Erotik motivlər və Renessansın "böyük" sənətinə xas olan xüsusiyyətlər də bəzən bu ornamentlərdə öz əksini tapır. Eyni zamanda, Ərəb Müsəlman sənətinin, xüsusən də Renessansın son dövrlərində mədəniyyətə təsiri nəzərə çarpır. Bu təsir, antik ənənələrin zəifləməyə başladığı dövrdə daha da hiss olunur: dekor daha mürəkkəb və zəngin bir xarakter alır. Tez-tez bu zənginlik, sərbəst fonun arabesk motivlərlə doldurulması ilə əldə edilir ki, bu da ornamentə "xalça" görünüşü verir. Renessans dövründə İtaliya məişətində estetikaya böyük önəm verilərək, sadə əşyaların belə gözəl formada təqdim edilməsi əsas məqsədlərdən biri idi. Bu dövrdə keramik məmulatlar, o cümlədən müxtəlif formalı dərman qabları, açıq bufetlərdə və saraylarda nümayiş etdirilən iri boşqablar və lövhələr geniş istifadə edilirdi. Bu məhsullar İtaliyanın müx təlif şəhərlərində — Florensiya,

Siena, Kastel-Durante, De ruta, Gubbio və Urbino kimi yerlərdə istehsal olunurdu.

PREDİKAT VƏ TƏKLİF MƏNTİQİ

Almaszadə Gülsüm Siyavuş qızı

ADPU-nun nəzdində ADPK-nin müəllimi

Özet

Açar sözlər: məntiq**,** Predikat məntiqi**,** Təklif məntiqi

Predikat məntiqi , birinci dərəcəli məntiq və ya kəmiyyət məntiqi müddəaların predikatlar, dəyişənlər və kəmiyyət göstəriciləri ilə ifadə olunduğu formal dildir. Kəmiyyət göstəriciləri olmayan təklif məntiqindən fərqlidir. Bu, həqiqət dəyərləri, məntiqi bağlayıcılar və s. anlayışların hələ də tətbiq olunduğu, lakin təklif hərflərinin (əvvəllər atom elementləri olan) predikatlar və kəmiyyət təyinatlarını əhatə edən daha yeni təklif anlayışı ilə əvəz ediləcəyi təklif məntiqinin uzantısı kimi nəzərdən keçirilməlidir . Yəni, bir və ya bir neçə məchul daxil olan və məchulların konkret qiymətlərində mülahizəyə çevirən cümlələrə “predikat” deyilir. Predikat [preadicatum] latın sözü olub,

1) xəbər,

2) obyekt haqqında söylənən fikirdə məntiqi xəbər mənasını verir.

Predikatlar məntiqi, məntiqin ənənəvi formasında olduğu kimi elementar mülahizələri subyekt (cümlələrdəki mübtəda, bəzən isə tamamlıq rolu oynaya bilir) və predikat (cümlələrdəki xəbər, bəzən də təyin rolunu oynaya bilər) kimi hissələrə ayırır. Mülahizədə onun haqqında nə isə təsdiqlənirsə, o subyektdir; predikat isə odur ki, o fakt subyekt haqqında təsdiqlənir.

Təklif məntiqi isə adından da göründüyü kimi, təklif məntiqi riyazi məntiqin bütövlükdə götürülən və məntiqi bağlayıcılar vasitəsilə bağlanan müddəalar (və ya müddəalar, cümlələr, təsdiqlər) arasındakı məntiqi əlaqələri öyrənən bir sahəsidir . Təklif məntiqi həmçinin cümlə məntiqi , təklif hesablaması və cümlə hesablama adları ilə də tanınır . O, müxtəlif sahələrdə faydalıdır. Təklif məntiqində müddəa (və ya təklif) simvol (və ya hərf) ilə təmsil olunur, onun digər müddəalarla əlaqəsi bir sıra simvollar (və ya bağlayıcılar) vasitəsilə müəyyən edilir. İfadə doğru və ya yalan olan həqiqət dəyəri ilə təsvir olunur .Hər iki məntiqi müqaisə etsək qeyd edə bilərik ki, predikat məntiqi təklif məntiqindən o mənada üstündür ki, o, bir neçə arqumentin strukturunu formal mənada tuta bilir ki, bunu təklif məntiqi bacarmır.

Bir arqumentli, iki arqumentli və ya ümumiyyətlə predikatlarnn*arqumentlər müvafiq olaraq monoadik , ikili* və ya *n-adik* olaraq adlandırılır. Təklif məntiqində müddəalar arasındakı əlaqələr bağlayıcılarla təmsil olunur . Təklifin və ya bağlayıcının mənasını aydınlaşdırmaq üçün həqiqət cədvəlindən istifadə olunur. Həqiqət cədvəlləri təkliflərin həqiqət dəyərlərinin vizuallaşdırılması üsuludur. Doğru dəyəri " 1 " ilə, yalan dəyəri isə " 0 " ilə təmsil olunur. Bağlayıcılar təkliflər arasındakı əlaqəni ifadə edən məntiqi simvollardır.Beş əsas bağlayıcı var:

- İnkar
- Bağlayıcı
- Ayrılma
- Şərti

- Bişərtli

Predikat məntiqində digər ən mühüm anlayış kəmiyyət ifadələri anlayışıdır , ona görə də biz onu kəmiyyət məntiqi adlandırırıq . Miqdarlar bizə bütün obyektlər dəstlərini, bəzilərini əhatə edən təklifləri ifadə etmək, onları sadalamaq və s.

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, Kəmiyyət göstəriciləri təkliflər yaratmaq üçün birlikdə birləşdirilə bilən ən önəmli məntiq üsuludur.

ANALYSIS OF MOLLA ABBAS SURAT IN THE NOVELS OF ISMAYIL GASPIRALI

İSMAYIL QASPİRALININ ROMANLARINDA MOLLA ABBAS SURƏTİNİN TƏHLİLİ

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azerbaycan, Bakü Azerbaycan Dövlet Pedagoji Üniversitesi ,Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı,Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

İsmayıl Qaspiralı Avropa və Afrika ölkələrini səyahət edən eyni birqəhrəmanın macəraları əsasında silsilə romanlar yazmış, bunları "Tərcüman" qəzetində çap etdirmişdir. "Firəngistan məktubları", "Darürra-hat müsəlmanları", "Sudan məktubları", "Qadınlar ölkəsi" və "Molla Abbas Franseviyə təsadüf[1]: Gül Baba ziyarəti" əsərləri eyni qəhrəmanın Molla Abbasın iştirak etdiyi müxtəlif romanlar silsiləsidir. Silsiləyədaxil olan ilk əsər "Firəngistan məktubları"dır. Roman 1887-1889-cu illərdə "Tərcüman" qəzetində "Molla Abbas" imzasıyla dərc edilmiş, az vaxt keçmədən ayrıca kitab halında çap olunmuşdur.

Anahtar kelimeler: İ.Qaspiralı, Molla Abbas, roman, kitab, silsilə

Summary

Ismayil Gaspirali wrote a series of novels based on the adventures of the same hero who traveled through European and African countries, and published them in "Tarjuman" newspaper. "Letters of Farangistan", "Darurrahat Muslims", "Letters of Sudan", "Country of Women" and "Molla Abbas Franseviyya zasad1: Gul Baba's visit" are different series of novels by the same hero, with the participation of Molla Abbas. The first work included in the series is "Letters of Farangistan". The novel was published in Tarjuman newspaper in 1887-1889 under the signature of "Molla Abbas", and soon after it was published as a separate book.

Key words: I. Gaspiralı, Molla Abbas, novel, book, series

GİRİŞ

İsmayıl Qaspiralının bütün ictimai-siyasi, ədəbi-bədii fəaliyyəti birkonsepsiya olaraq millətinin taleyi ilə bağlanmış, mənsub olduğu millətin gələcəyi ilə bağlı "nə etməli" sualına cavab tapmaqda əhəmiyyətli rol oynamışdır. 63 illik mənalı ömrünün 33 ilini türk-islam dünyası- nın vacib problemlərinin həllinə həsr edən, "dildə, fikirdə, işdə birlik" ideyasının reallaşmasına var gücü ilə çalışan İsmayıl Qaspiralının bədii-publisistik yaradıcılığının və ictimai fəaliyyətinin ana xəttində milliidealların təbliği və tətbiqi dayanır.

İsmayıl Qaspiralı yaradıcılığının şah əsəri olan "Tərcüman" mənsub olduğu türk xalqının ictimai-siyasi və mədəni həyatında dirçəliş rolunu oynamaqla yanaşı, görkəmli şəxsiyyətin irəli sürdüyü "dildə, fikirdə, işdə birlik" ideyalarının reallaşmasında güclü təsir vasitəsinə çevrilmişdir. Böyük ideyalar carçısı İ.Qaspiralı mütərəqqi fikirlərin həyata keçməsində, heç şübhəsiz, bədii ədəbiyyat və publisistikanıdaha əhəmiyyətli hesab edirdi. İ.Qaspiralıya görə hər bir milləti millət kimi tanıtmaqda din və ədəbiyyatın rolu əvəz- olunmazdır. Bu mənada İ.Qaspiralının ədəbiyyatsız xalqları "vəhşi tayfa" adlandırması təsadüfi görünmür. "O, belə hesab edirdi ki, bədii əsər hər şeydən əvvəl geniş xalq kütləsinin arzu və istəklərinin ifadəçisi

və düşüncələrinin tərcüma-nı olmalıdır" (Xeyrulla Məmmədov).

İsmayıl Qaspiralı türk dünyasının böyük şəxsiyyəti, ideoloqu olmaqla yanaşı, ilk növbədə nasir və publisist kimi məşhurdur.Onun yaradıcılığında roman və hekayələri mühüm yer tutur.

İsmayıl Qaspiralı Avropa və Afrika ölkələrini səyahət edən eyni birqəhrəmanın macəraları əsasında silsilə romanlar yazmış, bunları "Tər- cüman" qəzetində çap etdirmişdir. "Firəngistan məktubları", "Darürra-hat müsəlmanları", "Sudan məktubları", "Qadınlar ölkəsi" və "Molla Abbas Franseviyə təsadüf[1]: Gül Baba ziyarəti" əsərləri eyni qəhrəma- nın Molla Abbasın iştirak etdiyi müxtəlif romanlar silsiləsidir. Silsiləyədaxil olan ilk əsər "Firəngistan məktubları"dır. Roman 1887-1889-cu illərdə "Tərcüman" qəzetində "Molla Abbas" imzasıyla dərc edilmiş, az vaxt keçmədən ayrıca kitab halında çap olunmuşdur. Qeyd etdiyimiz kimi "Firəngistan məktubları" əsərinin baş qəhrəmanı Daşkəndli Molla Abbasdır. Onun vətənindən Fransaya gəlməsi, oradan İspaniyayagetməsi, başına gələn əhvalatları hekayə etməsi əsərin məzmununu təşkil edir. Əsərdəki hadisələr bilavasitə Molla Abbasın dili ilə nəql olunur. Əsərin əvvəlində Molla Abbas özü və səfərinin məqsədi haqqında belə məlumat verir: "Daşkənddən səfərə çıxanda iyirmi iki yaşında idim.Atamdan qalmış mal və sərvətlə nə qədər

dolaşsam da yetərli idi. Özümharda, vətən və yurd orda olacaq kimi tək başına bir gənc idim. Səyahət, elm və bilik üçün nə qədər uzaqlarda olsam da ardımca baxıb qalacaq yox idi. Orenburqdan keçib Moskvaya gəldim. Burada gördüklərim və Ka-zanlı tanışlarımdan anladığım məlumata görə Firəngistan qayət könlümədüşdü, bu ölkələri görməyə həvəs etdim. Bir də ki, əski kitabda Avropada zamani ərəb və türkdən qalmış əzizlər və ziyarətlər olduğunu bilib, bunları ziyarət etməyə murad etdim. Bu halda Ades (Odessa) şəhərinə gəldim". Molla Abbasın səfər zamanı məqsədinə uyğun olaraq Macarıs- tanda "Gül Baba" (Macarıstanda XVI əsrdə Osmanlı türklərindən qal- mış bir bəktaşi şeyxinin türbəsi), Fransada "Qırx əzizlər" adlı (732-ci ildə İslam ordusunun Fransadan geri çəkilərkən şəhid olmuş əsgərləri üçüntikilmiş məqbərə. Hazırda onun mövcud olub-olmaması məlum deyil.)müqəddəs ocaqları ziyarət etməsi barədə əsərdə məlumat verilir. Roman-da Molla Abbasın Odessada teatr tamaşasına baxarkən firəng qızı Jozefin ilə tanışlığı və ondan Fransa haqqında məlumatlar alması bilavasitə başqəhrəmanda hələ Avropanı görmədən Avropa təəssüratlarının yaranmasına, onun Avropaya olan meylinin artmasına böyük təsir göstərir. Molla Abbasda şərq yox, Avropa marağının güclənmə səbəbi də əsərdə bu tanışlıqla əlaqələndirilir: "Bir həftə keçdi. Bu günləri həp firəng qızı ilə keçirdim. Firənglər və Firəngistan haqqında mənə məlum etdiyi əhvalatlara görə firəng qövminin diqqətəlayiq və təəccüblü olduğuna şübhəm qalmadı. Belə ki, Jozefinlə tanış-biliş olunca islam ölkələrini ziyarət etməzdən əvvəl yabançı ölkələri gəzib, görüb, anlamağa qayət həvəsli oldum".Göründüyü kimi, Molla Abbasın bir tərəfdən kazanlı tanışlarından, digər tərəfdən də firəng qızından Avropa haqqında eşitdikləri onun bu diyaragetmək həvəsini nəinki artırmış, eyni zamanda "firəngin diqqətəlayiq vətəəccüblü" cəhətlərinə meylini gücləndirmişdir.

Hadisələrin inkişafı zamanı biz Molla Abbasın Jozefinlə nigah

bağladığının şahidi oluruq. Molla Abbas dünyaya gələcək övladlarının müsəlman kimi tanınmasını vacib şərt hesab edir. Molla Abbasın bu fikrini müəllif əsərdə milli və islami məqsəd kimi dəyərləndirir. Lakin əsas məqsəd Molla Abbasın Avropaya doğru səyahəti zamanı keçdiyi ölkələrdə gördüyü hadisələr və onlara münasibətində açıqlanır.

YÖNTEM

Rusiya, Ukrayna, Polşa, Qalitsiya, Almaniya, Macarıstan torpaqların-dan keçərkən Molla Abbasın keçirdiyi hisslər, bu ölkələr haqqında onda yaranan təəssüratlar olduqca orijinal təsirə malikdir. Xüsusən alman vəmacar elm, təhsil, mədəniyyəti onda heyrət doğurur. Zəngin kitabxanala-rın, modern təhsil sisteminin olmasını müəllif qəhrəmanının dili ilə cəmiy-yətin inkişaf təməli kimi səciyyələndirir. İ.Qaspiralıya görə "elm, mərifət günəş işığı kimidir. Cümlə aləmə aydınlıq və qüvvət verir." Əslində bu fikirlərdə öz maarifçi görüşlərini əks etdirən İ.Qaspiralı xalqların tərəqqisi-ni elm və təhsildə görərək millətinin də bu yolu tutmasını arzulayır. Əsərdə Molla Abbasın Vyana şəhərində görkəmli türkoloq Vamberi ilə görüşü maraqlı tərzdə təqdim olunur. Müəllif Vamberinin Türküstanda tarixi abi- dələri tədqiq etmək marağının və ora gəlişinin bir səbəbini də məhz onun özünün və mənsub olduğu macar xalqının türk əsilli olması ilə bağlayır. Düzdür, əsərdə Vamberinin Türküstana getməsinin başqa bir səbəbi dəaçıqlanır: "Rəvayətə görə Vamberi dərviş qiyafəsinə girib Türküstanı dilkəşfi üçün dolaşmamış. Bu adamı bu tərəfə ingilis höküməti yollamışdır.Bu səyahət zamanı ruslar Ağməscid və Evliyata qalalarını alıb Kokand və Daşkənd tərəfə gəlməkdə imişlər. İngilislər qısqanclıq və daha ziyadəsi Hindistanda malik olduqları ölkələrdən qorxub Rusiyanın Türkistana irə- liləməsindən xoşlanmayıb Türküstan durumunu anlamaq istəmişlər. Birtürlü şübhə olmamaq üçün ingilis casusu yollamayıb, venqriyalı Vambe-rini yollamışlar. Vamberi İrandan, Xivədən keçib Buxaraya yetmişdir."Əsərdə səslənən bu fikirlərdə müəyyən tarixi faktların sadalanması ilə yanaşı, türk mənəvi-mədəni tarixinin qədimliyinin təsdiqi də dayanır. Birqədər əvvəldə adlarını sadaladığımız Avropa ölkələrində Molla Abbasın türk tarixi abidələrini axtarması, həmsöhbət olduğu şəxslərdən bu günkü qərb mədəniyyətinin əsasında dayanan bir sıra İslam mənəvi dəyərlərinin mövcudluğu ilə əlaqədar məlumatlar eşitməsi türk-müsəlman təsirinin təkcə Şərqə yox, həm də Qərbə nüfuzundan xəbər verir. Əsərdə Molla Abbas çox hadisələrlə üzləşir. O, Parisə gəldikdən sonra Jozefini boşayır. Müsyo Şalon adlı tanınmış bir şəxslə tanış olur. Onun qızı Marqaritayafars və türk dillərindən dərs keçir. Avropa mədəniyyəti, təhsil sistemi, əx-laq, ailə və məişət tərzi barədə bu şəxslərlə söhbətlərində Molla AbbasŞərqin nə qədər geri qaldığını açıq-aşkar duya bilir.

Molla Abbas Marqaritaya türk və fars dillərini öyrətdiyi kimi, özü də

fransız dilini öyrənmək üçün məktəbə gedir. O, Marqaritaya olan sevgihisslərini cilovlaya bilmir. Əslində onların məhəbbəti qarşılıqlı məhəbbət əsasında qurulur. Parisdə demək olar ki, 8 ay problemsiz yaşayan Molla Abbas bir yaşlı qadının qətlində günahlandırılıb həbs edilir. O, azadlıqda olarkən tez-tez elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində Qərb ilə Türkista- nın fərqini müqayisə etdiyi kimi, həbsxanada da Avropa həbsxanalarının Şərq həbsxanalarından fərqləndiyini görür və bunun timsalında Fransaməhbəslərini cəza yeri yox, islah məktəbi kimi qiymətləndirir. Əslində, obrazın geniş müqayisələrində İ.Qaspiralı özünün islahatçılıq görüşlərini oxucuya təqdim edir. Molla Abbas 16 gün həbsxanada saxlanıldıqdan sonra məhkəməyə gətirilir. O, məhkəmədə qadının öldürülməsindən xəbərsiz olduğunu, nahaqdan tutulduğunu bildirsə də, heç bir fakt, dəlilgətirmədiyi üçün məhkəməni inandıra bilmir. Hətta onun vəkili də hüquq-larını qoruduğu insanı müdafiə etməkdə aciz qalır. Əsərlə tanışlıq zamanıgörürük ki, qətl törənən zaman Molla Abbas şəhərdən uzaqda yerləşən birməkanda Marqarita ilə gizli şəkildə görüşdə imiş. Molla Abbas bilirdi ki,əgər bu dəlili məhkəmənin nəzərinə çatdırsa, onu günahsız kimi buraxacaqlar. Lakin başa düşür ki, Marqarita ilə olan gizli görüşlərinin sirri açılsa təkcə bir qızın yox, həm də bir şərəfli ailənin namusuna ləkə yaxılacaq- dır. Necə deyərlər, öz başını qurtarmaqla başqa bir başı bəlaya salacaqdır.Məhkəmənin gedişi zamanı salona üzləri və başları tamamilə örtülmüş,sifətləri görünməz olan iki qadın daxil olur. Məlum olur ki, onların birişahid qismindədir. Digəri isə şahid olacaq qadının halı pis olduğundan onu məhkəmə binasma gətirməyə yardımçı olmuşdur. Şahid qadın adını,kimliyini məhkəməyə bildirmədən ifadə vermək istəyir. Çünki qadın bilir ki, kimliyi aşkar olsa ailə namuslarına xələl gələcək, günah sahibi kimi

qınaq obyektinə çevriləcəkdir. Lakin hakim ifadə verən şəxsin kimliyinin bilinməsinin vacibliyini tələb etdiyinə görə çarşablı qadın örtüyünü başın- dan götürərək Marqarita olduğunu söyləyir.

Marqarita yaşlı qadının qətl olunduğunu gün Molla Abbasla şəhərdən 2-3 saatlıq kənarda olduğunu, ayrı-ayrı günlərdə isə hotellərdə öz adlarını gizlədərək, başqa ad altında gün keçirdiklərini bildirir. Marqa-ritanın atası Müsyo Şalon bu sözləri eşitdikdə halı pisləşir və bir qrup adam onu zaldan kənara çıxarır. Lakin Müsyo Şalon beyninə qan sız- masından vəfat edir. Marqaritanın çıxışı Molla Abbasın günahsız olduğunu sübuta yeti-rir. Onu azadlığa buraxırlar. Marqarita atasının ölümündən bir müddət xəbər tutmur. Müsyo Şalonun guya ticarət məqsədi ilə Moskvaya get- diyini Marqaritaya bildirib onu sakitləşdirsələr də, az vaxtdan sonra qız atasının ölümündən xəbər tutur. O, Molla Abbasa olan məhəbbətinin atasının ölümünə səbəb olduğundan günahını əfv etmək xatirinə dərvi-şanə ömür sürməyə qərar verir. Elə bu səbəbdən də Molla Abbasa olanməhəbbət və ünsiyyəti üzərindən xətt çəkir.

Molla Abbas Pale Royal bazarında fransız, ingilis, ispan dillərini özana dili kimi bilən Şeyx Cəlal adlı bir ərəbə rast gəlir. Şeyx Cəlal 15 il Avropa məmləkətlərində ticarətlə məşğul olduğundan bu yerləri yaxşı tanıyır. Onun Avropa barəsindəki fikirləri Molla Abbasda müəyyən ma-raq doğurur. İ.Qaspiralı bir növ özünün ictimai-siyasi, elmi-mədəni, əx-laqi və s. görüşlərini bu yolla oxucusuna çatdırmağı daha məqsədəuy- ğun hesab edir. İ.Qaspiralı haqqın, ədalətin təntənəsində və bunların mövcudluğunda insan səadətinin təmin olunduğunu ifadə edirdi. Əks təqdirdə mərifətə, ağla, tərbiyəyə qalib gələn eqoizmin, nəfsin cəmiy- yət üçün ziyanlarından bəhs açaraq əsl həqiqət yoluna çatmağa əngəl olacağını bildirirdi: “Malın çoxluğu, artıqlığı insanları səadətli etməz. İnsan səadətinin çeşməsi birdir və bu da haqq və ədalətdir. Elm, təhsil və tərbiyə haqqın və ədalətin yayılmasına hizmət etmədikcə növi-bəşər səadətdən uzaq qalacaqdır”. Bu fikirlər İ.Qaspiralının ictimai-siyasi vəmaarifçi görüşlərinin əsasında

dayanan fikirlərdən biridir. İ.Qaspiralı dünyanı gəzdikcə, millətlərin halı ilə tanış olduqca belə bir qəti fikrə gəlir ki, türk millətinin gələcək səadət yolu təhsil və elmdədir. O, mək-təblərin açılmasını bu yolda vacib addım hesab edir.

“Firəngistan məktubları” romanının baş qəhrəmanı Molla Abbasın

bir sıra Avropa ölkələrinə səyahəti fonunda müəllifin elm və maarifi təbliğ obyekti kimi ön planda saxlaması da bu zərurətdən irəli gəlmiş- dir. “Firəngistan məktubları” əsəri Şeyx Cəlalın məsləhəti ilə Molla Ab-basm “müsəlmanların əvvəlki zamanlarda qazandığı şərəf və mədəniy-yətini öyrənmək üçün Əndəlusə” * getməsi ilə başa çatır.

BULGULAR

Molla Abbasın İspaniyaya səyahəti və burada başına gələn əhvalatlar “Darürrahat müsəlmanları” əsərinin mövzusunu təşkil edir. Əsər “Tərcüman” qəzetindən əlavə, müəllifin sağlığında iki dəfə kitab şək- lində (1891, 1906) çap olunmuşdur.

Qeyd edək ki, “Darürrahat müsəlmanları” “Firəngistan məktubla- rı”nın davamıdır. “İdareyi-tərcüman” imzası ilə əsərə yazılmış ön söz-də bu fikir öz təsdiqini belə tapır: “Daşkəndli Molla Abbasın-Fransa- ya səyahətindən ötrü fransalı ad almış əfəndinin Fransada gördükləri “Firəngistan məktubları” başlığıyla “Tərcüman”da çap edilmişdir. Bu məktubların ikinci qismi Əndəlusə səyahəti və indiyə qədər naməlum bir cəmiyyəti İslamiyyənin hal və vücudundan xəbər verir. “Firəngistanməktubları”nın bu ikinci qismi ayrıca bir əhəmiyyətə layiq olub bəxti-yaranə bir surəti-məişətə yetişmiş cəmiyyəti-müslimidən bəhs etdiyinə görə. “Darürrahat müsəlmanları” başlığı ilə risalə (kitabça) şəklində çap edildi və qəzetimizin cümlə müştərilərinə acizanə hədiyyə olaraq göndərildi.”

Əsərdə bəzi kənara çıxmaları nəzərə almasaq, hadisələr əsasən Da-rürrahatda xəyali İslam

ölkəsində cərəyan edir. Molla Abbasın "gizli birvadidə yaşayan müsəlmanlar" arasında görüb yaşadıqları "Darürrahat müsəlmanları" əsərinin mövzusunu təşkil edir.

Əsər maraqlı mövzü üzərində qurulmuşdur. Fransa ilə vidalaşan Molla Abbas 43 saatdan sonra İspaniya sərhəddinə çatır. İlk öncə bu ölkədə gömrük məmuru ilə rastlaşan Molla Abbas məmura İspaniyanı ziyarət etmək məqsədi ilə gəldiyini bəyan edir. Sonra İspaniyanın tarixi haqqında məlumatlar diqqəti cəlb edir. Məğrib valisi Musa ibn Nusayrvə Tarik ibn Ziyad tərəfindən bir çox Qərb əyalətlərinin, o cümlədən İspaniyanın fəth olunması faktları əsərdə tarixi-xronoloji ardıcıllıqda başqalarının vətəni hesab olunur. Ərəblərin hakimiyyəti dövründə Əndəlus elm və mədəniyyətmərkəzinə çevrilmişdir. Bu dövrdə Əndəlusdə yüzə yaxın saray və kitabxana, on beşdən çox universitet, yüzlərlə məscid və hamam inşa edilmişdir. Əndəlusda yazıb-oxuyanların sayı Avropa ölkələrində yazıb-oxuyanların sayından çox olmuşdur. Əndəlus elmi-mədəni dirçəliş dövrünün tarixi Avropa renessansından dörd əsr əvvələ düşür. Nobel mükafatı laureatı, tanınmış fransız fiziki Pyer Küri Əndəlus elmi haqqında danışarkən söyləmişdirki, "Əndəlusdan bizə qalan otuz kitab hesabına atomu parçalara bölə bildik, əgər yandırılan bir milyon kitabın yarısı əlimizə keçsəydi, artıq bu gün kosmosda planetlər arasında gəzə bilərdik." yer alır. "Darürrahat müsəlmanları" əsərində göstərilir ki, İspaniyaya İslamın gəlişi özü ilə mədəniyyət gətirdi. Şəhərlər, məktəblər, yollar tikildi, fabriklər işə düşdü, su boruları çəkildi və s.

Yazıçı İslamın Əndəlusdə qurub-yaratdıqlarının saysız həddə ol- duğunu nəzərə çatdırır. Bu məqsədlə müəllif ərəb tarixlərindən götür- düyü faktlara istinad etməklə ispan müsəlmanlığı dövründə mövcud olan şəhər, cami, mədrəsə, xəstəxana, hamam və s. sayları haqqmda məlumatı əsərə daxil edir. Ərazidə İslamın zəfər çalması, "əhli islamın"çoxalması inkişafm əsas səbəbi kimi təqdim edilir: "Əhaliyi-islamiy- yənin çoxalması və tərəqqisi, günbəgün məsud olması Əndəlus qitəsinicənnət misallı bir mahal etmişdir..."

Lakin 800 ildən sonra İspaniyadan İslam ordusu geri çəkilməyə məcbur olur, Ferdinantın rəhbərlik etdiyi ispan əsgəri qələbə çalır, İs- lamdan qalmış bütün abidələr dağıdılır və əhaliyə divan tutulur: "Dağ-lar arası Darürrahat namı verdiyimiz mahalın cəmiyyəti-islamiyyəsi baba Seyid Musanın əqraba və dostlarından hasil olan xalqdır. Əndə- lusu tamam istila edib, güc və qüvvət aldıqdan sonra ispanlar əhli-is- lama aman və mərhəmət etməyib,...camilərdə namaz və azan oxutma- yıb, məktəblərdə təhsil və tərbiyəni yasaqlayıb. İslamın əlini-qanadını kəsməyə başlamışlar". Əsərdə Şeyx Cəlalla Molla Abbasın mükaliməsifonunda istər Avropa, istərsə də Türkistan tarixi, mədəniyyəti haqqın- da fikirlərə, millət və cəmiyyətin formalaşmasında elmin, təhsilin rolu məsələlərinə geniş yer verilir.

Əsərdə Əndəlusun məşhur sərdarı mərhum Seydi Musanın dost və əqrabalarına ünvanladığı, yazıldığından 700 il sonra (miladi 2076-cı ildə) açılması vəsiyyət olunan möhürlü məktub haqqında məlumatın verilməsi ilk baxışdan qəribə görünsə də, müəyyən mənada ölkə və millətin gələcəyi barədə oxucunu düşünməyə vadar edir. Amma SeydiMusanın vəsiyyətinin dəqiq mətninin nədən ibarət olması təbii olaraq əsərdə açıqlanmasa da, obrazların ehtimallarında burada xalq və mil- lət problemindən, digər millətlər ilə müsəlmanların münasibətlərindən bəhs edilməsi güman edilir.

Əsərin sonunda Molla Abbas Parisdən bir məktub alır. Məktubu Molla Abbasa Marqarita yazmışdır. Məktubdan məlum olur ki, Sudan- da Mehdi Məhəmməd Əhməd adlı bir vətənpərvər igid Misiri tutmuş ingilislərin əleyhinə müharibəyə hazırlaşır. Bəzi vətənpərvərlər Mehdiordusuna kömək məqsədilə Sudana gedirlər. Marqaritanın yazdığına görə bu məqsədlə Avropada pul toplanır və şəxsən özü buna görə 25000frank yardım etmişdir. Marqarita Molla Abbasın ərəb dilini bildiyi üçünSudana gedən fransızlara qoşulacağına ümid etdiyini bildirir və bunu arzulayır. Molla Abbas Marqaritaya Parisə gəlib onunla görüşəcəyi və bundan sonra

Sudana gedib-getməyəcəyi qərarını verəcəyi barədə mək-tub yazır.

Əsər bu sonluqla başa çatır. Əslində sonluğun bu cür verilməsi ilə müəllif yeni hadisələrə keçid alır. Daha doğrusu, oxucu qabaqcadan an- layır ki, sonrakı hadisələr Sudanda cərəyan edəcəkdir. Məhz bu ölkəilə bağlı cərəyan edən hadisələr "Sudan məktubları" əsərinin mövzu- sunu təşkil edir. "Sudan məktubları"nın ilk nəşri "Tərcüman" qəzetinin1889-cu il tarixli 35–46-cı saylarında dərc olunmuşdur.

Əsərin məzmunu belədir: "Darürrahatdan Parisə gələn Molla Abbas Marqarita ilə görüşür. Marqarita ona atasının ölümündən sonra atasının ticarət işlərini davam etdirdiyi, Bombey, Bağdad, Təbriz və s. yerlərə məktub yazıb bu şəhərlərin tacirləri ilə ticarət əlaqələri qurmaq niyyə- ti barədə məlumat verir. Marqarita həmçinin İslam ölkələri ilə Fransa ticarət əlaqələrindən də söhbət açır. Lakin o, İngiltərənin Misirə gir- məsindən sonra fransız-Misir ticarəti arasında böyük əngəllərin yaran-masını narahatçılıqla qeyd edir. Marqarita bildirir ki, Sudan ölkəsində ingilislərə qarşı Şeyx Məhəmməd Əhməd * müharibəyə başlayıb. An- caq onların balta, ox, qılınc və s. ilə ingilis topunun qarşısında duruş gətirməsi müşküldür. Buna görə sudanlılara top atmağı öyrətmək, əs- gəri hərbi təlim keçmək üçün köməyə getmək lazımdır. Marqaritanın məsləhəti ilə Molla Abbas, Müsyo Marten, Müsyo Mark və Müsyo Jan özlərini Dağıstan çərkəzləri kimi qələmə verərək Sudana yola düşürlər.Şeyx Şamilin Şərqdəki nüfuzuna və Sudanda heç kimin çərkəz dilini bilməməsinə görə onlar özlərini çərkəz adlandırırlar. Əks təqdirdə ərəbməmləkətində onları avropalı bilib qətlə yetirə bilərdilər. Sudana gedən şəxslərin hərəsi bir sahənin mütəxəssisi — Müsyo Marten top məmuru,Müsyo Mark hərbi mühəndis, Müsyo Jan isə həkim idi. Molla Abbas özü kimi bu üç şəxsin də adını dəyişir. Müsyo Marten Əli Özden, Müs-yo Mark Noqay Timur, Müsyo Jan isə sənətinə uyğun olaraq Loğman adını qəbul edir.

Şeyx Abbas Dağistani (Molla Abbas) — Cəzayir ərəblərinin yaşadığı

yerə gəlir. Onlara Şeyx Şamilin ruslara qarşı mübarizəsindən danı-şır. Səhrayi-Kəbir (Böyük Səhra) və Sudan haqqında məlumatlar öyrə-nir, oraya getməyin yollarını arayır. Molla Abbasa anladırlar ki, Sudanagedən ən rahat yol "Divanələr ölkəsi"ndən və "Qadınlar ölkəsi"ndən keçir. Abdulla Dari adlı bir şəxs onlara bələdçilik etmək arzusunda ol-duğunu bildirir: "Loğman dostlarına bildirir ki, qorxuram bu insan bizə xəyanət edə". Molla Abbas və mühəndis isə Abdulla Daridən xəyanət gözləmədiklərini bildirirlər. Lakin əsərin sonunda hər kəs özlüyündə belə fikirləşir ki, əgər o, xəyanət edib bizi təslim edərsə, divanələrə yox, qadınlara əsir düşməyimiz daha yaxşı olar. Maraqlıdır ki, İ.Qaspi-ralı əsərin sonunda "davamı irəlidə" (yəni "ardı var") yazsa da "Tərcüman"ın sonrakı saylarında bu əsərin çapına rast gəlinməmişdir. Lakin qəzetin növbəti saylarında "Qadınlar ölkəsi" əsəri dərc olunmuşdur.

Məzmunundan da göründüyü kimi, "Sudan məktubları"nda hadi- sələr Avropadan Afrikaya köçülür. Qarşısına Daşkənddən İstanbula gəlib, oradan da Firəngistana yollanmaq məqsədi qoyan Molla Abbas taleyin qisməti ilə Avropaya, oradan da Afrikaya – Sudana gəlməli olur. Müəllif Molla Abbası az qala dünyanın böyük bir qismində gəzdirmək-də məqsədi Avropa, Asiya və Afrika xalqlarının həyatı üzərində apardığı müşahidələri və bunlardan hasil olan nəticələri oxucu ilə bölüşməkdir."Sudan məktubları"nda XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Avropaimperializminin Şərq istilası, Şərqdə milli-azadlıq hərəkatının güclən- məsi, xalqların öz müqəddəratlarını həll etmək uğrunda mübarizəsi və digər məsələlər əksini tapır. Lakin İ.Qaspiralı maarif və tərbiyəni bütünməsələlərin mərkəzində saxlayır. Ona görə də "Sudan məktubları"nda öz idealına uyğun olaraq yeri gəldikcə tərbiyə və mədəniyyət məsələ- sinə də toxunur və Molla Abbasın baxışları timsalında fikirlərini orta- ya qoyur. Heç şübhəsiz, qadına münasibət və cəmiyyətdə qadının rolu İ.Qaspiralını daim düşündürmüşdür. Çünki yaşadığı

müsəlman mühiti, üzvü olduğu cəmiyyət qadına İslam ehkamları münasibətləri daxilində baxmağı tələb edirdi. Ona görə də bu mühitdə qadının bütün fəaliyyət dairəsi təkcə yaşadığı mənzil divarları arasında məhdudlaşmır, həm dəhaqları tapdanır.

İ.Qaspiralı "Sudan məktubları" əsərində İslam ölkələrinin qadınları ilə Avropa qadınlarını müqayisə etməklə fərqləri sadalayır və qadını cəmiyyətin aparıcı insanı kimi görmək istəyir: "İslam və frenk qadınlarıarasında hal və tərbiyədə fərq çoxdur. Frenklərin haqqı inkar olunmaz: Çocuğa baxmaq, tərbiyə vermək, təbiblik etmək qadınlarının hünəridir.Bunlar ədəbli və pak olsalar dünyanın ən iyi qadınları olurlar. Frenk hünəri ilə İslam ədəbi bir yerə gəlsə daha gözəl olur".

"Sudan məktubları" əsərində bəşəriyyətin bütün nizammı kitab, məktəb və tərbiyə ilə bağlayan müəllif bu sahədə avropalıları başqala- rına nümunə göstərir, bütün bunları müsəlman həyatı üçün vacib hesabedir: "Firənglərin hər işi kitablara görədir. Hər işi məktəblərdə kitablar-dan öyrənirlər".

"Sudan məktubları"nın bir növ davamı olan "Qadınlar ölkəsi" əsə- rində Molla Abbasın macəraları sona çatır. "Qadınlar ölkəsi" 10 avqust 1890-cı ildən 2 iyul 1891-ci iləd ək "Tərcüman"ın müxtəlif saylarında dərc edilmişdir. Bu əsərdə Molla Abbasın və onunla bərabər üç fransızgəncin, Şeyx Məhəmməd Əhmədə kömək üçün getdiyi zaman Qadınlarölkəsində əsir olmaları və çətinliklə də olsa əsirlikdən qurtulmaları və s. hadisələr öz əksini tapır. Molla Abbas Cəzayir şəhərindən ayrılıb 18gün yol getdikdən sonra Səhrayi-Kəbirə çatır. Sudanlı zənci Abdulla Dari onlara bələdçilik edir. Abdulla Darinin xəyanəti nəticəsində yoldaonları Qadınlar ölkəsinin əsgərləri əsir edirlər. Buna görə bu ölkənin Malikəsi (kraliçası) Abdulla Dariyə qızıl bağışlayır. Bu ölkə qəribəlikləri ilə diqqəti cəlb edir. Burada qadınlar ixtiyar sahibləridirlər. Ölkənionlar idarə edir. Çöl işlərini onlar görür, müharibəyə gedir. Qadınlar üzləri açıq gəzir və s.

Əksinə kişilər ev işləri görür, uşaqları böyüdür, yemək bişirir, pal- tar yuyur, qadınlara qulluq edirlər. Digər bir fərqli cəhət də o idi ki, buölkədə qadınlar çox kişi alırdılar.

SONUÇ

Ölkənin kraliçası Molla Abbasdan Avropa və müsəlman ölkələrində qadınların vəziyyəti ilə əlaqədar məlumatlara qulaq asdıqca bu adətlərə nifrət və ikrah hissi ilə münasibət bildirir. Bütün bunlar real həyatı əksetdirmir. İ.Qaspiralı belə bir fantaziya ilə diqqəti fanatik İslam cəmiy- yətinə yönəldir. Qadına münasibətin dözülməzliyinə etirazı başqa bir formada təqdim edir. O, Qadmlar ölkəsində kişilərin bu halının təsviri ilə insanları təəccübləndirir. Yazıçı bununla demək istəyir ki, müsəlmanmühitində də qadınlara münasibət belədir. Bu təkcə təəccüblü yox, həmdə dözülməzdir.

Üç fransız ilə Molla Abbas kraliçanın karvan qarətinə getdiyindən istifadə edib qaçırlar. Onlar qarət olunacaq karvana çatıb onları bu iş- dən xəbərdar edirlər və birlikdə Qadınlar ölkəsinin əsgərlərini məğlub edərək Tunisə yol alırlar. Otuz yeddi gündən sonra Tunisə yetişirlər. Molla Abbas Tunisdə Şeyx Məhəmməd Əhmədin vəfat etdiyi və Su- danda qıtlıq düşdüyü xəbərini eşidir. Buna görə onlar Sudana getmək- dən imtina edirlər. Üç fransız gənc Tunisdən Fransaya, Molla Abbas isəİstanbula yola düşür. Molla Abbas uzun illərin həsrətinə son qoymaq üçün tezliklə Daşkəndə qayıtmaq fikrini qətiləşdirir.

"Tərcüman" qəzetində oxuculara "Divanələr ölkəsi" və "İstanbul məktubları" adı ilə Molla Abbas "məktub"larının yayımlanması vəd olunsa da, bu əsərlər haqqında indiyə qədər məlumat əldə edilməmişdir.Lakin İ.Qaspiralının Molla Abbasın şagirdinin Macarıstanda yerləşən Gül Baba pirini ziyarəti zamanı müəllimi ilə görüşməsini və araların- dakı danışıqlarını əks etdirən

“Molla Abbas Franseviyə təsadüf” adlı əsəri 1908-ci ildə “Tərcüman”ın ayrı-ayrı saylarında bütöv halda dərc olunmuşdur.

Əsərdən məlum olur ki, Molla Abbasın şagirdi öz müəllimi ilə 4-cüsinifdə oxuduğu zaman tanış olmuşdur. Lakin o, Molla Abbası mək- təbdə ona müəllim kimi dərs dediyinə görə yox, onun “Firəngistan məktubları”nı oxuduğu üçün özünə müəllim hesab edir. Əsərdə əsas hadisələr Macarıstanda baş verir. Molla Abbas öz şagirdi ilə bu ölkədəgörüşür. Gül Baba ziyarəti zamanı Molla Abbas bu ziyarətgahın tarixi haqqında şagirdinə belə məlumat verir: “Gül Baba iranlıdır. Türklərin Macarıstana gəlişindən əvvəl bu ölkəyə səyahət edib və burada vəfat etmişdir.” (Lakin bundan fərqli olaraq prof.Yavuz Akpınar “Firəngis- tan məktubları” əsərinə verdiyi izahatda Gül Babanı Bəktaşi şeyxi he- sab edir, bu ziyarətgahı Macarıstanda Osmanlılardan qalmış XVI əsr dini abidəsi kimi göstərir). Macarların rəvayətinə görə Gül Baba Budin şəhərində xəstələnir. Şəhər əhli ona xidmət göstərir. Bu zaman bir gəncdərviş zühur edir. O, canını təslim edən Gül Babanı dəfn etdikdən sonaqeyb olur. Şəhər əhalisinin gözləri qarşısında baş vermiş bu hadisədən sonra insanlar onun məzarını ziyarətgaha çevirirlər. Türklərin Macarıstana gəlişi ilə bu məzarın üstündə sərdabə tikilir. Türklərin macar elindən gedişindən sonra da bura ziyarətgah olaraq qalmışdır. Əsərdə Rəşid əfəndi ilə tanışlıq və onun haqqında verilən məlumat hissələri də oxucu marağından kənarda dayanmır. Rəşid əfəndi Şərq siyasi du- rumunu, rus, ingilis, İslam və türk dünyası münasibətlərini yaxşı bilən türk mütəxxəssisi kimi təqdim olunur. Onun 75 yaşı olsa da, 60 yaşlı insan kimi görünür. Şərq ictimai-siyasi, mədəni həyat tərzini ingiliscə yazaraq avropalılara çatdırır. Lakin onun bütün danışıq və müqayisə- lərində bir türk təəssübkeşliyi var. Əsərin sonunda özünün dediyi kimi:“Avropaya və əlalxüsus ingilislərə türkləri, aləmi-islamı tanıtdırmaqda, sezdirməkdə xidmətlərimlə iftixar duyuram. Türklərin düşmənləri mənisevməzlər, mən də onları sevməm.”

Bu sevgidəndir ki, o müsəlman dünyasını, onun aparıcı qüvvəsi

olan türk millətini daim dünya xalqları içərisində mədəni cəhətdən öndəgörmək istəyir. Lakin hazırki məqamda avropalılardan müsəlmanların geri qalması onu mütəəssir edir, bu geriliyin səbəbini o, ilk növbədə cəhalətdə görür:

“Müsəlmanlar harada bulunurlarsa bulunsunlar, nasıl yaşayırlarsa, yaşasınlar avropalılara nisbətən hər cəhətdən geridirlər. Əcabə bunun səbəbi nə?...

– Cəhalətdir, əfəndim, cəhalət.

Qaspiralının əsəri bu sonluqla bitirməsi təkcə onun millət sevgisinigöstərmir. Eyni zamanda türk millətinin geriliyinin səbəbləri, tərəqqi, inkişaf xətti barədə oxucuda kompleks düşüncə yaradır.

KAYNAKLAR

1. Qaspiralı İ. Dildə, fikirdə, işdə birlik. Bakı, 2002.

2. Qaspiralı İ. Seçilmiş əsərləri, I cild, İstanbul, 2003.

3. Qaspiralı İ. Seçilmiş əsərləri, II cild, İstanbul, 2003.

4. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri. Bakı, ADPU, 2010 (həmmüəlliflərlə).

5. Quliyev E. Orta əsrlər türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2010.

6. Quliyev E. Şərq xalqları ədəbiyyatı (müntəxəbat). 2 cilddə, Bakı,2011.

7. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011

INFORMATIKANIN TƏDRISI METODIKASI

Həsənova Yeganə Akif qızı

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi

ÖZET

Açar sözlər: kompyuter, informatika, ümumtəhsil, tədrisi

Kompüter elmi xüsusi informasiya proseslərinin (texnologiyalarının) bütün çoxsaylı növləri üçün ümumi olanı öyrənir. Bu informasiya prosesləri və texnologiyaları informatikanın obyektidir.Kompüter elminin predmeti onun tətbiqinin müxtəlifliyi ilə müəyyən edilir. İnsan fəaliyyətinin müxtəlif növlərində fəaliyyət göstərən, ümumi xüsusiyyətlərə malik olan müxtəlif informasiya texnologiyaları eyni zamanda bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

Məktəbə "Əsaslar" ümumtəhsil fənninin tətbiqi ilə yanaşı, informatika və hesablama texnikası sahəsində yeni bir sahənin - obyekti informatikanın tədrisi olan informatikanın tədrisi metodikası sahəsinin formalaşmasına başlandı. 1985-ci ildə ölkənin ali məktəblərində informatikanın tədrisi metodikası kursu yaranmışdır. 1986-cı ildə metodik vəsaitin nəşrinə başlanılmışdır.Informatika tədrisi metodlarının inkişafında mühüm rolu şagirdlərə kibernetika, alqoritmləşdirmə və proqramlaşdırma elementlərini, məntiq elementlərini, hesablama və diskret riyaziyyat elementlərini öyrətmək üzrə praktiki təcrübənin informatika fənninin tətbiqindən əvvəl də yerli məktəb tərəfindən toplanmış ümumi kibernetik təhsilin məqsəd və məzmununun didaktik tədqiqatları oynamışdır [1].

Nəzərə alsaq ki, kibernetika və informatika fənlərinin tədrisində ilk təcrübələr artıq ötən əsrin 50-ci illərinin ortalarında aparılmışdır, informatika təhsilinin tarixinə ümumi təhsil yanaşmasının inkişafı təxminən yarım əsr əvvələ gedib çıxır. Hazırda intensiv öyrənilməkdə olan informatikanın tədrisi nəzəriyyəsi və metodları inkişaf etdirilir; Məktəb informatika fənninin demək olar ki, iki onillik yaşı var, lakin yeni pedaqoji elmdə bir çox vəzifələr olduqca yaxınlarda yaranıb və hələ də diqqət yetirilməyib. Hələ də dərin nəzəri əsaslandırma və ya uzunmüddətli eksperimental yoxlama yoxdur.

Təhsilin ümumi məqsədlərinə uyğun olaraq informatikanın tədrisi metodikası qarşısına aşağıdakı əsas vəzifələr qoyur:

1. informatikanın öyrənilməsinin konkret məqsədlərini, habelə müvafiq ümumtəhsil fənninin məzmununu və onun orta məktəb kurikulumunda yerini müəyyən etmək;

2. qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa yönəlmiş təlimin ən rasional üsullarını və təşkilati formalarını işləyib hazırlamaq və məktəbə və praktik müəllimə təklif etmək;

3. informatika fənni üzrə tədris vasitələrinin bütün spektrini (dərsliklər, proqram təminatı, texniki təchizat və s.) nəzərdən keçirmək və onların tədris təcrübəsində tətbiqi üçün tövsiyələr hazırlamaq.

İnformatikanın tədrisi metodikası gənc elm olsa da, boş yerdə formalaşmır. Müstəqil elmi intizam olmaqla, formalaşma prosesində digər elmlərin biliklərini mənimsəmiş, inkişafında isə onların əldə etdiyi nəticələrə istinad etmişdir. Bu elmlər fəlsəfə, pedaqogika, psixologiya, inkişaf fiziologiyası, informatika və orta məktəbdə digər ümumtəhsil fənlərinin

ümumiləşdirilmiş praktiki təcrübə üsullarıdır "informatikanın müasir səviyyədə tədrisi elmi biliklərin müxtəlif sahələrindən olan məlumatlara əsaslanır: biologiya (insan, digər canlı orqanizmlər kimi bioloji özünüidarəetmə sistemləri), tarix və sosial elmlər (ictimai sosial sistemlər), rus dili (qrammatika, sintaksis, semantika və s.), məntiq (düşüncə, formal əməliyyatlar, çoxluqlar, müxtəlifliklər). , əlamətlər, əməliyyatlar), psixologiya (qavrayış, təfəkkür, ünsiyyət)" [2].

Kompüter elmi həm konseptual aparat səviyyəsində, həm də alət səviyyəsində çoxlu və getdikcə artan sayda fənlərarası əlaqələrə malikdir.

Şagirdlərin informatika əsasında mənimsədikləri bir çox fənn biliyi və fəaliyyət metodları (o cümlədən İKT vasitələrindən istifadə) həm tədris prosesində digər fənn sahələrini öyrənərkən, həm də digər həyat vəziyyətlərində istifadə olunur, şəxsiyyətin keyfiyyətlərinin formalaşması üçün əhəmiyyətli olur, yəni. Məktəb informatikasının inkişafının bütün dövrü ərzində burada təhsil nəticələrinin formalaşmasında təcrübə toplanmışdır ki, bu da hal-hazırda adətən müasir təhsil nəticələri adlanır.

Əsas məktəb informatika kursunun məzmununda informatikanın fundamental prinsiplərinin öyrənilməsi, informasiya mədəniyyətinin formalaşması, alqoritmik təfəkkürün inkişafı, bu kursun ümumi təhsil potensialının tam reallaşdırılmasına diqqət yetirilməsi məqsədəuyğundur. nformatika müəllimi fəlsəfənin (dünyanın sistem-informasiya şəklinin öyrənilməsinə dünyagörüşü yanaşması), filologiya və dilçiliyin (proqramlaşdırma sistemləri, mətn redaktorları, mətni tanıma sistemləri, kompüter tərcümə vasitələri, sistemlərin süni intellektləri), riyaziyyat, fizika və qrafika modelləşdirmə (qrafik sistemlər) və s. problemləri ilə tanış olmalıdır informatika müəllimi öz ixtisasını və bilik səviyyəsini daim təkmilləşdirən geniş erudisiyaya malik insan olmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Maleva A.A. İnformatika fənninin tədrisinin ümumi üsulları. Voronej: VSPU, 2005.

271 səh.

2. Semakin İ.G., Şeina T.Yu. Orta məktəbdə informatika üzrə əsas kursun tədrisi. Metodik vəsait. M.: LBZ, 2000. 496 s.

3. Sofronova N.V. İnformatika tədrisinin nəzəriyyəsi və metodikası. M.: Ali məktəb, 2004. 223 s.

SIMPTOMATIK VƏ IZAHEDICI ŞƏRHLƏR

GUNEL PENİYEVA

Şərh mətndən *məna çıxarma* prosesidir . Ədəbiyyat nəzəriyyəçiləri şərhin nə olduğu, "yaxşı" şərhin nədən ibarət olduğu və ümumiyyətlə ədəbi mətnləri şərh etməyimiz lazım olub-olmaması ilə bağlı müxtəlif anlayışlara malikdirlər. Məsələn, Frank Kermode iddia etdi ki, yalnız insayderlər hekayələri düzgün şərh edə bilirlər, lakin hətta səhvlərə meyllidirlər. Susan Sontag iddia edirdi ki, biz şərhdən çəkinməli və ədəbi-bədii əsərlə "olduğu kimi" qarşı-qarşıya durmalıyıq ki, biz onu öz şərtlərində yaşaya bilək. Umberto Eko bildirdi ki, ədəbiyyat bir sıra şərhlərə imkan verir, lakin bəziləri digərlərindən daha yaxşıdır. Onların fikir ayrılıqları oxucunun azadlığına əsaslanır. Oxucu mətndən hər hansı bir məna çıxara bilməlidirmi? Mətn şərhə müqavimət göstərir və öz şərtləri ilə oxunmaqda israr edirmi? Oxucunun şərh etmək azadlığını nə məhdudlaşdırır? Məhdudiyyətlər müəllifdən, mətnin özündən, oxucunun içindən, yoxsa mədəniyyət daxilindən yaranır? (Və soruşa bilərik ki, kimin mədəniyyəti düzgün şərhi müəyyən etməlidir: oxucunun, yoxsa müəllifin?) təfsir xüsusidən ümumiyə, ədəbi əsərin təfərrüatlarından daha konseptual terminlərə keçir. Tənqidçilərin əksəriyyəti təfsirdə ədəbi əsərin təfərrüatlarının hamısından deyil, yalnız bir qismini istifadə edir. Tənqidçi ilə razılaşmırsınızsa, tənqidçinin ədəbi əsərdəki əhəmiyyətli təfərrüatları nəzərdən qaçırdığını, yanıltıcı bir nümunə yaratdığını və bu detalları yanlış sxemə uyğunlaşdırdığını iddia edərək, əks şərh verə bilərsiniz. Nəhayət, yuxarıda göstərilən addımlardan sonra öz şərhinizi təklif edirsiniz. Bir çox tənqidçilər şərh sxemlərini birləşdirir. Bundan əlavə, sxemə və ümumi hekayələrə, xüsusən də guya "hər şeyi izah edən" rəvayətlərə şübhə ilə yanaşmaq məqbuldur. Biz sxemdən istifadə edə və bir xəbərdarlıq daxil edə bilərik ki, onlar faydalı olsa da, onlara İncil həqiqətini verməməliyik.

Bədii mətinlərin şərhində iki şərh növü haqqında ilk dəfə olaraq fikir irəli sürən merikalı kino nəzəriyyəçisi və kino tarixçisi *David Bordwell olmuşdur. O bu nəzəriyyəni kinoya aid etsə də sonralar bədii mətninj şərhində də aparıcı rol oynadığını vurğulamışdır. David Bordwell, "Məna yaratmaq"* kitabında (əsasən filmin şərhinə aiddir, lakin ədəbi şərhi başa düşmək üçün olduqca yaxşı üsuldur) iki əsas şərh ənənəsini müzakirə edir: *izahedici* və *simptomatik* . Simptomatik oxu , tənqidçinin mətnə şübhə ilə yanaşdığı, sanki mətnin əsl niyyətini ört-basdır etdiyidir. Məqsədiniz, bu üsuldan istifadə edərək, mətndəki "simptomlara" işarə edərək, mətnin mənasını "etiraf etməyə" nail olmaqdır. Freyd deyirdi: "Simptom hələ də dayanmış instinktiv məmnunluğun əlamətidir və onun əvəzidir; bu, repressiya prosesinin nəticəsidir" ("Enhibeler, Simptomlar və Anksiyete" 20.91). Simptomatik tənqidçi mətnin və ya müəllifin əsl niyyətinə xəyanət edən əlamətlər axtarır, necə ki Freyd unudulmuş adları və ya dilin sürüşmələrini xəstənin açıq ifadələrindən daha dəqiq ifadə edən simptomlar kimi qəbul edirdi. Simptomatik oxuma zamanı oxucu irqçiliyə qarşı görünən mətnin irqçilik niyyətini və ya təsirini gizlətdiyini iddia edə bilər.

İzahlı oxu , tənqidçinin nəzərdə tutulan mənanı açıq mənaya çevirdiyi bir oxudur. İzahlı oxu bədii mətnə şübhə ilə yanaşmır. Məsələn, irqçiliyə qarşı görünən bir mətn tapa bilərsiniz və şərhiniz bunun əslində irqçiliyə qarşı olduğunu izah edir.

Bordwell iddia edir ki, tənqidçilər tez-tez ədəbi əsərdən asılı olaraq oxuduqları yolları dəyişirlər. Bəzi ədəbi əsərlər - tənqidçilərin ideoloji cəhətdən sui-istifadə etdiyinə inandıqları - simptomatik şəkildə oxunur, digər əsərlər - bu tənqidçilərin ideoloji cəhətdən sağlam olduğuna inandıqları - izahedici üsullarla oxunur.

Bordwell izahedici tənqidlə bağlı aşağıdakı keçidi təqdim edir :

Yay günü şəhərətrafı ata ailənin çəmənliyinə baxır və yeniyetmə oğluna deyir: "Ot o qədər hündürdür ki, oradan keçən pişiyi çətinliklə görürəm". Oğul bunu belə başa düşür: "Çəmən biçin". Bu* gizli *mənadır. Eyni şəkildə, filmin tərcüməçisi də gizli mənalar haqqında nəticə çıxarmaq üçün yalnız istinad nöqtəsi kimi istinad və ya açıq məna götürə bilər. Yəni o, filmi* izah edir *, necə ki, oğul dostuna dönüb: "Bu o deməkdir ki, atam mənim qazon biçməyimi istəyir". Açıqlayıcı tənqid, tənqidi fəaliyyətin əsas məqsədinin filmlərə gizli mənalar vermək olduğuna inanır. (1.43-cü düzəliş)

Bu paradiqmanın əks tərəfi ondan ibarətdir ki, tənqidçilər ideoloji cəhətdən şübhəli hesab etdikləri mətnlər üzərində simptomatik tənqidlər etməyə meyllidirlər. Bordwell bu keçiddə *simptomatik tənqidi izah edir:*

Yay günü ata ailənin çəmənliyinə baxır və yeniyetmə oğluna deyir: "Ot o qədər hündürdür ki, oradan keçən pişiyi çətinliklə görürəm". Oğul çəmən biçmək üçün enir, lakin mübadilə canlı sosial elm adamlarından ibarət bir qrup tərəfindən şahidi oldu və onlar atanın iradlarını müxtəlif yollarla şərh edirlər. Biri bunu Amerika ailəsinin güc və danışıqlar rituallarına xas bir şey kimi görür. Başqa bir müşahidəçi bu qeydi zahiri burjua səciyyəvi narahatlığını və şəxsi mülkiyyətə qürur hissini üzə çıxarmaq kimi şərh edir. Digəri, bəlkə də humanitar elmlər üzrə bir az təhsil almış, atanın oğlunun cinsi bacarıqlarına həsəd apardığını və pişik şəklinin (a) atanın yırtıcı ilə eyniləşdirilməsini simvolizə edən bir fantaziya təşkil etdiyini təkid edir; (b) boğucu həyatından qurtulmaq arzusu; onun kastrasiya qorxusu (sözügedən pişik sterilizasiya olunub): və ya (d) yuxarıda göstərilənlərin hamısı. [...] İndi bu müşahidəçilər ataya öz şərhlərini təklif etsələr, o, onları böyük şiddətlə inkar edə bilərdi, lakin bu, sosial elm adamlarını öz nəticələrini rədd etməyə inandırmazdı. Cavab verərdilər ki, iradlara aid etdikləri mənalar istər-istəməz, istinad mənası (otun hündürlüyü haqqında hesabat) və gizli məna (çəmən biçmək əmri) ilə gizlənir. Sosial elm adamları bir sıra* simptomatik *mənalar qurmuşlar və bunlar atanın etirazı ilə məhv edilə bilməz. Məna mənbələri istər intrapsixik, istərsə də geniş mədəniyyət olsun, onlar deyimi yaradan şəxsin şüurlu nəzarətindən kənardadır. Biz indi "şübhənin hermenevtikası"nı tətbiq edirik, bu, açıq-aydın məsum qarşılıqlı əlaqəni xoşagəlməz impulsları gizlətmək kimi görən bir strategiyadır. (1.71–72-ni düzəldir)

Simptomatik yanaşmadan istifadə edən tənqidçilər "filmin açıq-aydın əxlaqı ilə mədəni simptom kimi ortaya çıxanlar arasında uyğunsuzluq" axtarırlar (75). Başqa sözlə, simptomatik yanaşma mətnin açıq mesajının daha az yaltaq mesajı gizlətdiyini göstərən nümunələri axtarır. Belə simptomatik oxunuşlar insanları görünüşlərə aldanmamaq üçün xəbərdar edir; mətnin həqiqi, lakin gizlədilmiş niyyətləri – onun "repressiya edilmiş mənaları" – əgər siz onları necə axtaracağınızı bilirsinizsə, görünür. Açıqlayıcı tənqid, əksinə, dinləyiciləri mətnin nəzərdə tutulan mesajlarını qaçırmamağa çağırır.

Ədəbiyyat

1. Bordwell, David (1989). *Məna yaratma: Kinonun şərhində nəticə və ritorika* . Cambridge: Harvard University Press
2. Freyd, S. (1926). Qadağalar, simptomlar və narahatlıq. J. Strachey, & A. Freud (Red.), Ziqmund Freydin tam psixoloji əsərlərinin standart nəşri (s. 77-175). London: Hogarth Press.

TEVFİK FİKRET'İN "MILLET ŞARKISI" ŞIIRINDE TOPLUMSAL DİRENİŞ VE ADALETİN IŞIĞI

Aynur Zahir kızı Badalova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi öğretmeni,orcid=0009-0002-9288-6218

Özet

Bu makale, Tevfik Fikret'in "Millet Şarkısı" adlı şiirinin toplumsal ve edebi bağlamda analizini yapmaktadır. Şairin bu eserinde, toplumun karşılaştığı zulüm ve adaletsizliklere karşı direniş, adaletin gücü ve toplumsal bilinçlenme gibi konular derinlemesine işlenmiştir. Makale, şiirin özellikle zalim rejimler ve toplumsal baskılar karşısında halkın mücadelesine odaklanarak, Fikret'in edebi dilini ve ideolojik yaklaşımını incelemektedir. Fikret, şiirinde zulmün geçici, adaletin ise kalıcı olduğunu savunarak, toplumların aydınlanma yolunda birleşmesi ve hak için mücadele etmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca, şairin gerçekleri görme ve toplumsal bilinçlenme çağrısının önemini ele alır. Makale, Fikret'in adaletin sonsuzluğuna ve karanlık zamanların sonunda her zaman bir aydınlık dönemi olacağına dair inancını merkez alır.

Anahtar kelimeler: toplumsal direniş, adalet, zulüm, aydınlanma.

Abstract

This article analyzes Tevfik Fikret's poem "Nation song" in a social and literary context. In this work of the poet, themes such as resistance against the oppression and injustices faced by the society, the power of justice and social awareness are deeply discussed. The article examines Fikret's literary language and ideological approach, focusing on the struggle of the people against oppressive regimes and social pressures. In his poem, Fikret argues that oppression is temporary and justice is permanent, emphasizing that societies should unite on the path to enlightenment and fight for their rights. It also examines the importance of the poet's call to see the truth and social awareness. The article focuses on Fikret's belief in the eternity of justice and that there will always be a period of light at the end of dark times.

Keywords: social resistance, justice, oppression, enlightenment.

Giriş

Tevfik Fikret, Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak, yalnızca dönemin sosyal ve siyasal olaylarına duyduğu tepkiyle değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal sorumluluk bilinciyle de tanınmaktadır. 1867-1915 yılları arasında yaşamış olan Fikret, özellikle Servet-i Fünun topluluğunun bir parçası olarak Batılılaşma, modernleşme ve toplumsal reformlar gibi önemli meselelere dair derinlemesine düşüncelerini edebi eserlerine yansıtmıştır. Fikret'in şiirlerinde, bireysel özgürlük, insan hakları ve milliyetçilik gibi kavramlar önemli bir yer tutmaktadır. Tevfik Fikret, edebiyatı sadece estetik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk aracı olarak görmüştür. Şairden bahsediliyor: *"Tevfik Fikret; kendine özgü kişiliği ve ödün vermeyen karakteriyle, kendi ifadesiyle 'fikri, irfanı, vicdanı hür bir şair' olarak Türk edebiyat tarihinde mizaç, karakter, ahlak ve hayat felsefesi üzerine en çok konuşulan şahsiyetlerden biri olmuştur. "* [5.]

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu, ciddi bir toplumsal ve siyasal kriz içindeydi. İmparatorluk, Batılı güçlerle mücadele ediyor, iç karışıklıklar ve yoksulluk halkı

bunalıma sürüklüyordu. Fikret, bu dönemin en belirgin şahsiyetlerinden biri olarak, yalnızca Osmanlı'nın değil, aynı zamanda halkın da içinde bulunduğu bu çıkmazdan çıkmak için entelektüel bir çıkış yolu aramıştır. Batılılaşma ve modernleşme hareketlerine duyduğu ilgi, onun edebi çalışmalarını derinden etkilemiştir. Fikret, şiirlerinde halkı aydınlatmaya, insanları bilinçlendirmeye çalışmış, toplumsal yapının değişmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda "Millet Şarkısı" şiirindeki konular, onun edebi ve toplumsal duruşunun bir yansıması olarak okunabilir. Şiir, halkın, milleti oluşturan bireylerin bir araya gelmesi ve tek bir ses halinde hareket etmesi gerektiği fikrini işler. "Millet Şarkısı", özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi Türk şiirinin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilir. Fikret, bu şiirinde, halkın birleşmesi ve bir millet olarak yeniden dirilişi için çağrıda bulunmaktadır. Şiir, toplumsal bilinçlenme ve ulusal kimliğin şekillendiği bir dönemde yazılmıştır ve Türk milletinin tarihsel mücadelesine dair bir sesleniş olarak değerlendirilebilir. Bu makalede, Tevfik Fikret'in "Millet Şarkısı" şiirinin dilsel yapısı, tematik derinliği ve toplumsal mesajları üzerinde durulacak, şiirin edebi özellikleri ve anlam dünyası ayrıntılı olarak incelenecektir.

Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre;

Doğrandı mübarek vatanın bağrı sebepsiz.

Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare.

Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;

Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. Var ol! [1.]

Bu dizelerde, halkın ve milletin yaşadığı sıkıntılar ve zulümden söz edilmektedir. "Cehil ile kahre" ifadesi de halkın bilgi eksikliği ve karanlık içinde olduğu durumdan bahseder. Şair burada, halkın uzun süre boyunca bilinçsizce, cehalet içinde yaşadığını ve bunun sonuçlarının oldukça yıkıcı olduğunu dile getiriyor. Ancak, bu cehaletin son bulması gerektiğine dikkat çeker. Şair şiirde vatanın acı içinde olduğunu ve halkın bu topraklar üzerinde anlamsız yere acılar çektiğini simgeler, bu acıların ve zulümlerin gereksiz yere ve mantıksız bir şekilde devam ettiğini vurgular. Fikret, burada vatanın uğradığı zulmün ve haksızlıkların herhangi bir mantıklı nedeni olmadığını, bu durumun anlamsızca sürdüğünü anlatır. Doğru fikir ki*: "Haksızlığa, zulme ve karanlığa başkaldırı olan bu şiir adeta günümüzde yapılan hukuksuzluklara, adaletsizliklere, tek adam rejimine, millet diye diye milleti soyanlara, baskı altında inletenlere karşı da yazılmış gibidir."* [2.] Fikret, milletin tek bir ses olup, birlikte hareket etmesi gerektiğini savunur. Şair, çözümün birlik ve beraberlikte olduğunu belirtir. "Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz" ifadesi her bireyin bir diğerinin acısına ortak olduğunu, kan bağının ötesinde, aynı topraklar için savaşan, aynı idealler etrafında birleşmiş bir millet olduklarını anlatır. Bu dizede, milli birliği güçlendiren bir çağrı ve duygusal bir bağ oluşturulmaktadır. Şair, bu dizelerle, halkın birliğini, direncini ve hakkın galip gelmesini dile getirir. "Ey hak, yaşa" diyerek, adaletin, hakkın ve doğru olanın her koşulda varlığını sürdürmesini ister. Aynı zamanda, "Ey sevgili millet, yaşa" ifadesi, millete ve milletin birliğine bir selam gönderir, milletin bu yolda birleşerek varlığını sürdürmesi gerektiğini ifade eder. "Var ol!" diye seslenerek, halkı cesaretlendirmeye, direncini artırmaya çalışır. "Millet Şarkısı", hem bir uyarı hem de bir çağrıdır. Fikret, şiirinde, Türk milletinin geçmişteki zaferlerine ve ulusal birlikteliğine atıfta bulunarak, bu değerlerin yeniden canlanması gerektiğini belirtir. "Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol" dizesi, milletin ve hakka hizmet etmenin aynı yolu takip ettiğini anlatan önemli bir vurgudur. Bu, sadece toplumsal bir çağrı değil, aynı zamanda moral bir direniştir. Şiirdeki ifadeler, Fikret'in dönemin siyasi ve toplumsal eleştirisini bariz bir

şekilde ortaya koyduğu kısımlardır. Fikret, milletin yeniden uyanışına ve kendi kimliğini bulmasına ihtiyaç duyduğuna dikkat çeker.

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,

Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;

Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa

Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.[1.]

Fikret, burada zulüm ve baskının güçlü ve etkili araçlarla toplumu ezen bir yapısı olduğunu ifade eder. Ancak, hakkın ve adaletin her zaman güçsüz ama yenilmez olduğunu belirterek, adaletin sonunda zafer kazanacağına dair bir inanç sunar. Zulüm ne kadar güçlü olursa olsun, adaletin eğilmez ve bükülmez bir gücü vardır. Dizeler karanlık zamanların sonrasında aydınlık zamanların geleceğine olan inancı ifade eder. Zulüm, sıkıntı ve karanlık ne kadar uzun sürerse sürsün, sonunda her gecenin bir gündüzü olduğunu ve umut ışığının sönmeyeceğini vurgular. Bu, toplumun karamsarlığa düşmemesi, direnmeye devam etmesi gerektiği mesajını verir. Şair burada topluma zulme karşı direnmeyi, gerçekleri görmekten kaçmamayı ve umudu kaybetmemeyi öğütler. A. Kırçiçek söylüyor: *"''Millet Şarkısı'' şiirinde Fikret, vatanın içinde bulunduğu durumdan duyduğu huzursuzluğu dile getirir. ''Mübarek vatan'' denilerek vatan kutsallaştırılır. İçinde bulunulan duruma çözüm bulunması gerektiği ifade edilir."* [3. s, 31] "Millet Şarkısı"nın en çarpıcı yönlerinden biri, onun hak ve adaletin savunulmasındaki kararlılığıdır. Şiir, halkın gözlerini açmak ve onları zulme karşı direnişe çağırmak amacı taşır. Fikret, karanlık zamanların geçici olduğunu ve adaletin her koşulda galip geleceğini savunur.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde, özellikle "Millet Şarkısı"nda, güçlü bir dil ve anlatım kullanımı dikkat çeker. Şiirde akıcı bir dil ve ritmik bir yapı öne çıkar. Şiirleri, okuyucunun hem zihinsel hem de duygusal düzeyde etkilenmesini sağlamak için yoğun bir duygu ve düşünsel derinlik taşır. "Millet Şarkısı" da bu doğrultuda, halkı direnişe çağıran, umut verici ve cesaretlendirici bir dille yazılmıştır.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol,

Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. Var ol! [1.]

Tevfik Fikret'in "Millet Şarkısı" şiiri, sadece bir edebi eser olmanın ötesinde, dönemin toplumsal ve siyasal yapısına dair derin bir eleştiri ve uyarıdır. Şiir, halkın birleşerek zulme karşı durması gerektiği mesajını verirken, aynı zamanda ulusal bilincin uyanışı ve toplumsal adaletin sağlanması için bir yol haritası sunar. Fikret, bu şiirinde, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde adaletin savunulması gerektiğine dair güçlü bir dil kullanarak, okuyucuyu toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeye çağırır. "Millet Şarkısı", Fikret'in edebi kariyerinin en güçlü örneklerinden biri olarak, Türk edebiyatının toplumsal duyarlılığına ve halkın uyanışına dair derin bir iz bırakmıştır.

Kaynaklar

1. Tevfik Fikret "Millet Şarkısı". https://www.siirparki.com/tevfik3.html

2. İlk milli marşimiz: Millet Şarkısı. https://kuzeyses.com/kose-yazisi/millet-sarkisi/

3. Tevfik Fikret'in vatani ve dini konulu şiirleri üzerine bir inceleme. Asuman Kirçiçek. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/342878

4. Tevfik Fikret Ve Hüseyin Cavid'in şiirlerine karşilaştirmali bir yaklaşım. Servet Tiken. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136930

5. Tevfik Fikret: Devir-şahsiyet-eser. http://konakdergisi.com/edebiyat-arastirmalari/tevfik-fikret/

DRAMATIC WORKS AS ARTISTIC STAGE WORKS
DRAMATİK ƏSƏRLƏR BƏDİİLƏŞDİRİLMİŞ SƏHNƏ ƏSƏRİ KİMİ

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, "Ədəbiyyat" kafedrasında dosent əvəzi ,Orcid İD: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Dram o səhnə əsərlərinə deyilir ki, komediya ilə tragediyanın arasında dayansın, həm də bunun müəyyən ştrixlərini özündə cəmləşdirsin, yəni komedik və dram ünsürlərinin birləşməsidir. Dram əsərlərində dram komik və faciəvi sonluqla bitməsə də, bu tipli əsərlərdə həm komik, həm də tragik ünsürlər ola bilər. Yəni: dram əsərlərində həm gülünc, həm də kədərli hadisələr öz əksini tapdığı üçün özündə aşağıdakı ünsürləri birləşdirir. Dramda təqlid başlıca yer tutur. Hərəkət dram əsərlərinin başlıca xüsusiyyətlərindəndir. Dramda həyat proseslərinin dialoqlarla əyani təsviri bütün süjet xəttinin inkişafını təşkil edir. Bəzən epik əsərlərdə dram ünsürlərinə rast gəlinir ki, bu da təhkiyəçinin dramatikləşdirilmiş formasıdır. Dram əsərində dramaturqun sözü personajların xarakteri öz hərəkət və nitqində verilir. Dramatik əsərlərdə insan xarakteri həyat hadisələrinin, ziddiyyətlərinin daha kəskin qarşılaşması nəticəsində meydana çıxır. Dram süjetinin əsasında ziddiyyət, mübarizə, konflik durur. Dram qəhrəmanlarının həyat mübarizəsi əks qütbdə dayanan qüvvələrə qalib gəlmək istəyidir. Bu da konflikt əsasında formalaşır. Bu mübarizədə qəhrəman ya qalib gəlir, ya da məhv olur.

Faciə və komediya dramın ana növüdür. Digər növlər isə bu ana növlərindən irəli gəlib. Komediyalarda cərəyan edən hadisələr, bədii obrazlar komik şəkildə səhnəyə gətirilir. Komediya sağlam gülüş deməkdir. Aristotel deyirdi ki, faciə insanı katarsis təmizlənməsinə kömək edir. Faciənin mövzusu baş qəhrəmanın idealıdır. Faciə qəhrəmanları özlərindən qat-qat güclü olan düşmənlərlə idealı naminə ölüm-dirim mübarizəsi aparır. Faciə qəhrəmanları məhv olsalar da, idealı uğrunda dəyişən bir şəxsiyyət kimi şüurlara həkk olunurlar.

Açar sözlər: təqlid, katarsis, sintez

Abstract:

Drama is called those stage works that stand between comedy and tragedy, and also contain certain features of them, that is, it is a combination of comedic and dramatic elements. Although drama in dramatic works does not end with a comic and tragic ending, such works can have both comic and tragic elements. That is: since both ridiculous and sad events are reflected in dramatic works, they combine the following elements. Imitation occupies a major place in drama. Action is one of the main features of dramatic works. In drama, the visual description of life processes with dialogues forms the development of the entire plot line. Sometimes in epic works, dramatic elements are found, which is a dramatized form of the narrator. In a dramatic work, the playwright's word is given in the characters' character in their actions and speech. In dramatic works, human character emerges as a result of a sharper confrontation of life events and contradictions. The plot of a drama is based on contradiction, struggle, conflict. The life struggle of the heroes of the drama is the desire to overcome the forces standing at the opposite pole. This is also formed on the basis of conflict. In this struggle, the hero either wins or perishes.

Tragedy and comedy are the main types of drama. Other types have evolved from these main types. The events and artistic images taking place in comedies are brought to the stage in a comical way. Comedy means healthy laughter. Aristotle said that tragedy helps a person to purify himself through catharsis. The theme of tragedy is the ideal of the main character. Tragedy heroes fight a life-and-death struggle for the sake of their ideal with enemies who are much stronger than them. Although tragic heroes are destroyed, they are engraved in consciousness as a personality that changes for the sake of their ideal.

Keywords: imitation, catharsis, synthesis

Axundov deyirdi: “artıq “Gülüstan” və “Zinətül məcalis” dövrü arxada qalıb. Belə əsərlər millətin işinə yaramır. Bu gün millət üçün faydalı olan əsər-dram və romandır”. (Mustafayev Məhəmmədəli, s. 252-253) Dram yalnız komedik, tragik konfliktlər üzərində qurulmayan səhnə əsərləridir. Dram bir növ komediya ilə tragediyanın ortaq məxrəcidir. Çünki komediya da, tragediya da dram əsərlərinin qoşa qanadlarını xatırladır. Dram o səhnə əsərlərinə deyilir ki, komediya ilə tragediyanın arasında dayansın, həm də bunun müəyyən ştrixlərini özündə cəmləşdirsin, yəni komedik və dram ünsürlərinin birləşməsidir. Dram əsərlərində dram komik və faciəvi sonluqla bitməsə də, bu tipli əsərlərdə həm komik, həm də tragik ünsürlər ola bilər. Yəni: dram əsərlərində həm gülünc, həm də kədərli hadisələr öz əksini tapdığı üçün özündə aşağıdakı ünsürləri birləşdirir:

- Faciə ünsürlərini: konfliktin əsasında formalaşan kədər, qəm, ölümlə nəticələnən kəskin dramatizm
- Komediya ünsürlərini: 1. Insan münasibətləri 2. Hissi-psixoloji məqamlar 3. Qüvvətli insan ehtirasları

Lakin faciəyə nisbətən dram əsərləri xoşbəxt sonluqla bitir. Dramda əsasən dramatik vəziyyət, gərgin mübarizə əsas yer tutur. Dram klassik teatrın sonu yeni teatrın başlanğıc nöqtəsidir. Burada cəmiyyət həyatının milli mövzuları başlıca yer tutur. Azərbaycan ədəbiyyatında ilk dram N.Nərimanovun “Şamdan bəy” pyesidir.

Dramda təqlid başlıca yer tutur. Hərəkət dram əsərlərinin başlıca xüsusiyyətlərindəndir. Dramda həyat proseslərinin dialoqlarla əyani təsviri bütün süjet xəttinin inkişafını təşkil edir. Bəzən epik əsərlərdə dram ünsürlərinə rast gəlinir ki, bu da təhkiyəçinin dramatikləşdirilmiş formasıdır. Dram əsərində dramaturqun sözü personajların xarakteri öz hərəkət və nitqində verilir. Dramatik əsərlərdə insan xarakteri həyat hadisələrinin, ziddiyyətlərinin daha kəskin qarşılaşması nəticəsində meydana çıxır. Dram süjetinin əsasında ziddiyyət, mübarizə, konflik durur. Dram qəhrəmanlarının həyat mübarizəsi əks qütbdə dayanan qüvvələrə qalib gəlmək istəyidir. Bu da konflikt əsasında formalaşır. Bu mübarizədə qəhrəman ya qalib gəlir, ya da məhv olur.

Komediyanın əsas formasını birinci dəfə Homer göstərib. Belə ki, Homer “Marget” əsərində komediyanın ilk əlamətlərini yaradıb. Əlimizə gəlib çatan ilk komediyalar:

- Evripidin “Kiklop” komediyası
- Sofoklun “İş axtaranlar” komediyası

Faciə və komediya dramın ana növüdür. Digər növlər isə bu ana növlərindən irəli gəlib. Komediyalarda cərəyan edən hadisələr, bədii obrazlar komik şəkildə səhnəyə gətirilir. Komediya sağlam gülüş deməkdir. Komediyada özündə sintez edir:

- Yumor
- Sarkazm

- Satira

Yumor, satira, sarkazm cəmiyyətdəki mənfi halların tənqidinə yönəldilir. Obrazlar öz dili ilə ifşa olunur. Komediyaların səciyyəvi xüsusiyyətləri, yəni situasiyaları:

- Personajın danışığı ilə hərəkətləri arasında kəskin təzadın olması. Məsələn: qorxaq bir personajın qəhrəmanlığından danışması, tənbəl bir personajın işgüzarlıqdan dəm vurması, fiziki qüsurlu bir personajın sürətlə qaçmasından danışması, korun görməkdən danışması və s.
- Kinayə, rişxənd, ələsalma, zarafat komediyada bədii obrazın açılmasına xidmət edir.

Azərbaycan dramaturgiyasında Mirzə Fətəli Axundov komediyanın məktəbini yaradıb. Dramaturgiya sahəsində istifadə olunan terminlər:

- Adapte: xarici bir əsər, yer adları, şəxs adlarının tərcüməsi
- Aksessuar: teatr səhnəsindəki əşyalar.
- Antik teatr: Qədim Yunan-latın teatrı
- Qroteks: Gülünc, güldürücü deməkdir.
- Tragikomik: həm acı, həm gülünc hadisələrin üzərində qurulan əsərlərdir. Tragikomediyada hadisələr gülünc, amma hadisə qəhrəmanları acınacaqlı şəkildə verilir.

Aristotelə görə, faciə ciddi hadisələrin təqlididir. Fespidini yunanlar ilk dramatik şair adlandırmışlar, yəni dünya ədəbiyyatında ilk faciəni Fespidi yazıb. “ Fespidi qədim xalq oyunlarını ilk dəfə səyyar tamaşaya çevirən, aktyorları arabaya mindirib şəhərbəşəhər və kəndbəkənd gəzdirərək, camaata tamaşa göstərib xalqın hörmətini qazanan Fespidi olmuşdur. Fespid teatrı təsirli teatr idi, dövrün tələblərini ödəyirdi. Sonralar Xeril, Frinnix və Pratin onun ənənələrini davam etdirmişlər”. (Şəmsizadə Nizaməddin s.289) Daha sonra Esxil, Sofokl, Evripid faciə janrına müraciət edib.

Aristotel deyirdi ki, faciə insanı katarsis təmizlənməsinə kömək edir. Faciənin mövzusu baş qəhrəmanın idealıdır. Faciə qəhrəmanları özlərindən qat-qat güclü olan düşmənlərlə ideal naminə ölüm-dirim mübarizəsi aparır. Faciə qəhrəmanları məhv olsalar da, ideal uğrunda dəyişən bir şəxsiyyət kimi şüurlara həkk olunurlar.

Ədəbiyyat:

1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı

2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çaşıoğlu

3. Məmməd Əliyev, (2000) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı

9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı

4.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı

5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı

6. Rəhim Əliyev, (2008) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı

MƏRASİM NƏĞMƏLƏRİNDƏ MİLLİ DƏYƏRLƏR

Günel HÜMMƏTOVA (PƏNIYEVA) Saleh

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi,f.ü.f.dok
Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Xülasə

Açar sözlər: nəğmələr, lirik növ, mərasim nəğmələri

Həyatı tərənnüm və təsvir yolu ilə əks etdirən lirik növün janrları, əsasən, aşağıdakılardır: nəğmələr (əmək nəğmələri: holavar, sayaçı sözləri; mövsüm nəğmələri; mərasim nəğmələri: toy və ya yas nəğmələri; məişət nəğmələri: layla, oxşama; qəhrəmanlıq nəğmələri), bayatılar, mahnılar.

Bu janrlara məxsus çoxlusayda nümunələrlə tanışlıq ümumləşdirilmiş fikir deməyə əsas verir. Nümunələrin hamısında böyük qəlb sahibi olan zəhmət adamının ürək çırpıntıları, gözəl arzuları, xeyirxah niyyətləri öz əksini tapmışdır. Bunlar milli-mənəvi dəyərlərimizə böyük önəm verən, həyatda müsbət nə varsa, onu uca tutan və layiqincə qiymətləndirən əmək insanının qəlbindən süzülüb gələn əbədiyaşar sənət nümunələridir. Bu nümunələrin heç birində şərin, pisliyin təbliği, eləcə də başqa bir xalqın mənlik, şərəf və ləyaqətinə toxunacaq kiçicik işarə belə yoxdur. Bu nümunələr xalqın milli-mənəvi dəyərlərini özündə ləyaqətlə yaşadır və əsrdən-əsə ötürür.

Fərqli məzmunda nəğmələrin yaranmasının səbəbləri var. Məsələn, birbaşa əmək prosesində ifa edilən əmək nəğmələrində ağır əl əməyini yüngülləşdirmək, müəyyən ahəngə uyğun icra etmək arzusu olmuşdur. Əlbəttə, ilk nümunələri sadə, hətta bəsit şəkildə olmuşdur. Zaman ona öz sığalını çəkmişdir. Məzmunca dolğunlaşmış, oynaq, oxunaqlı, ahəngdar bir şəkil almışdır.

Xalqımızın adət-ənənələrini, məişətindəki özəllikləri, etiqadlarını əks etdirən və yaşadan məişət mərasimlərinin də tarixi çox qədimdir. İnsanlar yas, dəfn, doğum, toy mərasimlərini əsrlər boyu yaşatmışdır. Bu mərasimlərdə müxtəlif məzmunda mahnılar oxunmuşdur. Məişət mərasimləri içində yas və toy mahnıları mühüm yer tutur. Yas mahnıları matəmlə bağlıdır. Mənbələr təsdiq edir ki, qədim türklər – azərbaycanlılar ölmüş insanla bağlı təşkil etdikləri yas mərasimində mahnılar ifa etmiş, dünyasını dəyişən haqqında xoş xatirələrini yada salmışlar. Bu mahnılar çox qədimlərdən ağı adlandırılmışdır. Ağılar təkcə sadə insanların deyil, adlı-sanlı adamların, sərkərdələrin və s. yas məclisində səsləndirilmişdir. Tanınmış yazıçı Ə.Haqverdiyev bu barədə yazır: "*Qədim Azərbaycanda ölən böyük qəhrəmanlar üçün ağlamaq bir adət idi. Qəhrəman ölən günü camaatı bir yerə toplayırdılar. Bu toplantıya "yuq" deyirdilər (yuq ağlamaq sözündəndir). Toplananlar üçün qonaqlıq düzələrdi, xüsusi dəvət edilmiş"yuqçular" isə ikisimli qopuz çalıb oynayardılar. Yuqçu əvvəlcə mərhum qəhrəmanın igidliklərindən danışıb, onu tərifləyirdi. Sonra isə qəmli havaya keçib şanlı qəhəman üçün ağı deyərdi. Toplananlar hönkür-hönkür ağlayardı."* [8, s. 392]

Ağılar məzmunca səmimi və təsirlidir. Doğmalarını, yaxın adamlarını itirənlərin dilindən səslənən ağılar emosional və təsirli olmaları ilə seçilmişlər:

“ Ağacda xəzəl ağlar,

Dibində gözəl ağlar,

Belə oğlu ölən ana

Sərkərdan gəzər ağlar.”

Yaxud:

“Can qardaş, canım qardaş,

Ağlayır canım qardaş.

Baş qoydum dizin üstə

Qoy çıxsın canlm, qardaş.”

Mərasimlərin içində toyla bağlı olanlar daha geniş yayılıb və məşhurlaşıb. Tarixən qədim olduğunu bütün tədqiqatçılar təsdiq edirlər. Azərbaycanın bütün bölgələrində keçirilən bu məişət mərasimi böyük coşqu, sevinclə müşayiət olunmuşdur. Hər ailə öz imkanı daxilində toyun dəbdəbəli keçməsinə çalışmışdır. Toy mərasimi çoxmərhələli olması ilə də fərqlənir: elçilik, nişanqoyma, xınayaxma, gəlinin gəlmsəi, ziyafət gecəsi və s. Bu mərhələlərin hər birin də özünəməxsus rəqsi, mahnısı vardır. Məsələn, aşağıdakı nümunələr elçilik mərhələsində səsləndirilmişdir:

“ Quda, evin var olsun,

Dörd yanı divar olsun,

Qızınzı istəyirik

Qoy ucuz bazar olsun.”

Yaxud:

“*Quda, gəlmişik biz sizə,*

Hörmət ediniz bizə,

Bu gecə qız sizdədir

Sabah aparrıq bizə.”

Toy mahnılarının içində həm sayca, həm də keyfiyyətcə daha çox fərqlənən gəlin haqqında olanlardır. Gəlin haqqında oxunan mahnılarda ona xüsusi dəyər verilir. Evin bütün müşkül işlərində ondan böyük töhfə gözlənilir. O, ana, sədaqətli ömür-gün yoldaşı kimi səciyyələndirilir.

“Dur ayağa qız gəlin,

Tellərini düz, gəlin.

Toyxana səni gözlər

Düş ortaya süz, gəlin.

Gəlin, bəxtin mübarək,

Gəlin taxtın mübarək.”

Məişət nəğmələri olan laylalar, oxşamalar folklorun geniş yayılmış janrlarıdır. Layla və oxşamalar daha çox ananın dilindən səsləndirilir. Körpəsinə sonsuz məhəbbətini ifadə edən ana onun gələcəyi haqqındakı arzu və istəklərini də dilə gətirir.

“Laylay dedim, yatasan,

Qızılgülə batasan.

Qızılgülün içində

Şirin yuxu tapasan.

Balam, layla, a layla,

Körpəm, layla, a layla.”

Oxşamalar məzmunca laylalara oxşasa da, onları eyniləşdirmək olmaz. Oxşamalarda körpəsini əyləndirən, əzizləyib-oynadan ananın səmimi hissləri əksini tapıb.

“ Balama qurban inəklər,

Balam haçan iməklər.”

Yaxud:

“ Tüstüsüz damlar,

Sarı badamlar,

Tənbəl adamlar,

Bu balama qurban.”

RESEARCH ISSUES OF THE MAGAZINES “MOLLA NASREDDIN” AND “FUYUZAT”

“MOLLA NƏSRƏDDİN” VƏ “FÜYUZAT” JURNALLARININ TƏDQIQI MƏSƏLƏLƏRI

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin,Edebiyatın tedrisi teknolojisi

ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” ilə “Füyuzat”ı bir-birinə zidd qütb kimi təqdim edərkən ilk növbədə dil məsələsini önə çəkir. O, “Füyuzat” jurnalının dil siyasətində farsçılıq-ərəbçilik və osmanlıçılığa xidmət göstərən iki meylin olduğunu qeyd edir.Bildiyimiz kimi, “Molla Nəsrəddin”in dili ilə “Füyuzat”ın dili arasında böyük fərq olmuşdur. Birincilər sadə, ikincilər isə daha elmi və qarışıq tərkibli (ərəb, fars və əski türk dili) dildə yazmağa üstünlük verirdilər. Lakin hər iki jurnal amalı baxımında eyni hədəfə tuşlanmış iki ox idi.Yəni hər iki jurnal milli məfkurənin inkişafına, milli tərəqqiyə xidmət edirdi. Akademik M.İbrahimov araşdırmalarında bu məsələlərə ətraflı şəkildə yer ayırmışdır.

Açar sözlər: M.İbrahimov,M.Nəsrəddin, Füyuzat, dil,milli

Summary

When M. Ibrahimov presents "Molla Nasreddin" and "Fyuuzat" as polar opposites, he first of all highlights the issue of language. He notes that there are two tendencies in the language policy of "Fyuuzat" magazine that serve Persianism-Arabism and Ottomanism. As we know, there was a big difference between the language of "Molla Nasreddin" and the language of "Fyuzat". The former preferred to write in a simple language, while the latter preferred to write in a more scientific and mixed language (Arabic, Persian and Old Turkish). However, both magazines were two arrows aimed at the same target. That is, both magazines served the development of national ideology and national progress. Academician M.Ibrahimov has devoted a detailed space to these issues in his studies.

Key words: M. Ibrahimov, M. Nasreddin, Fyuzat, language, nationality

GİRİŞ

M.İbrahimovun “Böyük demokrat” əsərinin dördüncü bölümündə “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri, ictimai-siyasi vəziyyət, “Molla Nəsrəddin” jurnalının milli-ictimai təsir dairəsi, C.Məmmədquluzadənin jurnaldakı ədəbi-ictimai fəaliyyəti və s. məsələlər özünə yer alır. M.İbrahimov jurnalın dərc olunması ilə əlaqədar C.Məmmədquluzadənin gördüyü işlər, dövlət orqanlarına müraciəti, müxtəlif çətinliklərlə üzləşdiyi və s. barədə məlumatlar verir. Bu barədə Ə.Şərifin (1), İsa Həbibbəylinin (5), Mir Cəlalın, F.Hüseynovun (2) və digər ədəbiyyatşünasların fikirləri ilə M.İbrahimovun mülahizələri üst-üstə düşdüyündən təhlilə ehtiyac duymuruq.

M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə və “Molla Nəsrəddin”lə bağlı təhlillərində demək olar ki, Mirzə Cəlilin sənət idealını, yaradıcılıq xüsusiyyətlərini və jurnalın məqsəd və vəzifələrini

açıqlamağa çalışır. M.İbrahimov göstərir ki, C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının və "Molla Nəsrəddin" jurnalının məqsədi "ictimai intibaha" xidmət idi. M.İbrahimov C.Məmmədquluzadənin dil-ifadə formasını xalqa xidmət və rəğbət hesab edirdi. Tədqiqatçı alimə görə sadə xalqa sadə dildə – xalq dilində daha çox xidmət göstərmək mümkündür.

YÖNTEM

M.İbrahimov təhlil prosesində dövrün tələblərinə uyğun olaraq burjua-feodal həyatının yaramazlığı, proletar inqilabı ideyaları, proletar beynəlmiləlçiliyi və s. ifadələr işlədir. Ancaq bunlar əsl mahiyyətin üzə çıxmasına mane olmur. Təhlillərdə biz M.İbrahimovun C.Məmmədquluzadə sənətinə "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə bağlı sırf estetik yanaşmanın şahidi oluruq. Bu sırada milliliyin öndə dayanması diqqətdən yayınmır. "Molla Nəsrəddin" "millət, millət" deyən yalançı boşboğazları müalicə yolunu göstərməyən həkimə bənzədirdi. Bu fikri əsas götürən M.İbrahimov qeyd edirdi ki, belə halda millətin yeganə çarəsi dərdlərə çarə tapa bilməyən həkimlərdən uzaqlaşmaqdır. M.İbrahimov jurnalın bu mövqeyini düzgün hesab edir və göstərir ki, xalq onu aldadanlarla yox, ona ürək qızdıranlarla həmrəy olmalıdır. Bu vəziyyətdə C.Məmmədquluzadənin tənqidi realist mövqeyi üzə çıxır, yaradıcılığının qayəsi açıqlanırdı. M.İbrahimovun məqsədi də onun yaradıcılıq hədəflərini müəyyənləşdirmək və sənətinin ideya istiqamətini üzə çıxarmaqdır.

Qadın azadlığı məsələsində də M.İbrahimov böyük ədibin mövqeyini düzgün müəyyənləşdirə bilir. M.İbrahimov "Molla Nəsrəddin" jurnalının Azərbaycan ədəbi-ictimai tarixindəki rolunu da düzgün dəyərləndirə bilmişdir. "Keçmiş Azərbaycanda "Molla Nəsrəddin" kimi xalqa, xalq ədəbiyyatı və varlığına əsaslanan, bütün xalqla yaşayan bir jurnal göstərmək çətindir. "Molla Nəsrəddin" inqilabi demokratizmin ifadəçisi və mərkəzi idi. "Molla Nəsrəddin" XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında böyük mütərəqqi-realist bir məktəb yaratmışdı. Azərbaycan xalqının iftixarı və Azərbaycan satirik şeirinin həqiqi və ölməz yaradıcısı olan Sabir ancaq və ancaq "Molla Nəsrəddin" məktəbində tərbiyə alaraq yetişmişdir... "Molla Nəsrəddin" bizim inkişaf tariximizdə, xalqımızın ictimai həyatında çox mühüm və iftixara layiq bir hadisədir" (7, 121).

BULGULAR

"Böyük demokrat" monoqrafiyasının "İki üslubun mübarizəsi" adlı beşinci bölümü "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnallarının dəyərləndirilməsi baxımından xarakterikdir. Burada iki müxtəlif jurnala iki müxtəlif baxış diqqəti cəlb edir. Sovet ideoloji tələblərinə uyğun olaraq "Molla Nəsrəddin" demokratik, xalq ruhunu ifadə edən, böyük hörmət və məhəbbət qazanan, milli-mənəvi tariximizdə yeri olan və s. jurnal kimi yüksək dəyərləndirilir. Qeyd edək ki, M.İbrahimov 1981-ci ildə yazdığı "Həyatın güzgüsü" adlı məqaləsində də "Molla Nəsrəddin" jurnalı və "Molla Nəsrəddin" ədəbi cərəyanını ideya-fikir istiqaməti, stil və bədii forması baxımından Azərbaycan mətbuatı və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində tamamilə yeni mərhələ kimi dəyərləndirirdi. "Füyuzat" isə əksinə olaraq pantürkist, xalq ruhunun əleyhinə və s. şəklində tənqid olunur. Nəzərə alsaq ki, hər iki jurnal Azərbaycan xalqının ruhunu ifadə edir və milli məqsəddən ötrü eyni hədəfə tuşlanmış iki ox idi, onda tədqiqat zamanı "Füyuzat" ünvanına deyilən bu fikirlərin nə qədər qeyri-obyektiv olduğunu anlamaq çətin olmaz. Amma bu təhlillərdə milli müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun olmayan cəhətləri heç şübhəsiz sovet ideoloji tələblərinin adına yazmaq lazımdır. Akademik İsa Həbibbəylinin qeyd etdiyi kimi təəssüf ki, son illərədək mövcud cəmiyyətin ictimai-siyasi tələbləri əsas götürülərək, reallığı çox da əks etdirmədiyi halda, "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat", hətta C.Məmmədquluzadə və Ə.Hüseynzadə süni şəkildə bir-birinə qarşı qoyulmuş, əks cəbhələri təmsil edən ədəbi qüvvələr kimi təqdim edilmişdir. Bu məqamda C.Məmmədquluzadənin ədəbi mühitdə qəbul olunmuş realizm ədəbi cərəyanının, Ə.Hüseynzadənin isə 20-30 il əvvəlki ifadələrlə desək, "mürtəce romantizmi" təmsil etmələri, "Molla Nəsrəddin"in inqilabi-demokratik platformadan,

“Füyuzat”ın isə guya pantürkist və panislamçı mövqedən söz açması barədəki təsəvvürlər mühüm faktora çevrilmişdir” (5, 272). Buna görə də hər iki jurnalın mövqeyi, onların redaktorları arasındakı münasibətlər, toxunduqları problemlər və məsələlər uzun müddət müzakirə obyekti olmuşdur. Prof.Yaşar Qarayev haqlı olaraq yazırdı: “Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin” tarixin konkret gerçəkliyində cəmi iki il mübarizə aparmışlar. Vulqar sosioloqlar isə onları ədəbiyyatşünaslıqda yetmiş iki il vuruşdurmuşlar”(1, 96). Bu səbəbdən C.Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş əksər monoqrafiyalarda, dərsliklərdə və s. məqalələrdə bu səpkili yazılara, məlum ideoloji tələblərdən irəli gələn yanaşmalara rast gəlmək mümkündür. M.İbrahimov “İki üslubun mübarizəsi” bölümündə ilk növbədə C.Məmmədquluzadənin ədəbi qüdrətini diqqətə çatdırmaq istəyir. Bu məqsədlə o, “Molla Nəsrəddin”in Yaxın və Orta Şərqdəki mövqeyini əks etdirən fikirlərini ortaya qoyur. Daha sonra C.Məmmədquluzadə peşəkar jurnalist, mühərrir kimi təqdim edilir. Bundan sonra isə onun jurnalistik fəaliyyəti ilə yazıçılıq fəaliyyətinin birliyi məsələsinə toxunulur. Sadaladığımız cəhətlər təhlil prosesində olduqca az yer tutur. Əsas yeri isə “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnalları ilə bağlı müqayisəli təhlillər tutur. Onu da qeyd edək ki, M.İbrahimov tənqid obyekti kimi təkcə “Füyuzat”ı deyil, “Həyat” və “Şəlalə” kimi mətbu orqanlarını da hədəf seçir. “Molla Nəsrəddin”in sağlam, tənqidi realist üslubu adları çəkilən orqanların üslubundan həm üstün tutulur, həm də onlara qarşı əks arqument kimi istifadə olunur.

M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” ilə “Füyuzat”ı bir-birinə zidd qütb kimi təqdim edərkən ilk növbədə dil məsələsini önə çəkir. O, “Füyuzat” jurnalının dil siyasətində farsçılıq-ərəbçilik və osmanlıçılığa xidmət göstərən iki meylin olduğunu qeyd edir. Hər iki meyldə Azərbaycan dilinin məhv edilmə siyasətinin, onun inkişafına mane olmaq istəyinin dayandığını qeyd edir. M.İbrahimovun bu fikirlərini dərindən təhlil etdikdə bəzi məqamlar üzə çıxır. Bildiyimiz kimi, “Molla Nəsrəddin”in dili ilə “Füyuzat”ın dili arasında böyük fərq olmuşdur. Birincilər sadə, ikincilər isə daha elmi və qarışıq tərkibli (ərəb, fars və əski türk dili) dildə yazmağa üstünlük verirdilər. Ə.Hüseynzadə “Füyuzat” jurnalının 1 noyabr 1906-cı il tarixli 1-ci sayında sadə türk dilini “lisani-əvam”, 1907-ci il tarixli 21-ci sayında isə “çoban və əkinçi lisanı” adlandırmışdı. Əlbəttə, bu ifadə və yanaşma Ə.Hüseynzadənin doğma dilə ögey münasibətindən və sovet dönəmində deyildiyi kimi “nifrətindən” irəli gəlməmişdi. Əli bəy Hüseynzadə C.Məmmədquluzadə qədər xalqını və dilini sevmiş, ona hörmətlə yanaşmışdır. Təbii olaraq bu yanaşmanın kökündə Əli bəy Hüseynzadənin uzun müddət Türkiyə ziyalılarının və Türkiyə mühitinin təsirində olması ilə bağlı idi. Bildiyimiz kimi, 1895-ci ildə Türkiyədə ömrünü başa vurmuş Tənzimat hərəkatı öz yerini “Sərvəti-fünun”a verdi. “Sərvəti-fünun”çular bir sıra məsələlərlə yanaşı dil siyasətini də ortaya atdılar. Bu təşkilat ətrafında birləşən və bu təşkilatın təsirində olan ziyalılar ərəb-fars və əski türk dillərindən geniş istifadəni daha estetik hesab edir və savad nümayiş etdirməyin əlaməti sayırdılar. Məhz Əli bəy Hüseynzadənin Türkiyə ziyalıları ilə sıx əlaqələri ona təsirsiz ötüşməmişdir. Düzdür, Əli bəy Hüseynzadənin dili təkcə C.Məmmədquluzadə tərəfindən deyil, dövrün mütərəqqi şəxsləri tərəfindən də tənqid edilirdi. Məsələn, F.Köçərli “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1913-cü ildə çapdan çıxan 23-cü sayında Ə.Hüseynzadənin “dilimizə pozğunluq salmasına” etirazını bildirirdi. M.İbrahimov da Ə.Hüseynzadənin dilindəki ərəb-fars və osmanlıçılığın təzahürünü düzgün müəyyənləşdirsə də onu xəyanətdə günahlandırmaqda haqlı görünmürdü. Məsələ onda idi ki, Ə.Hüseynzadənin dilinin “aliliyi” yüksək zümrə üçün hesablanmış, o, millətin ziyalı təbəqəsi üçün yazmağı vacib saymışdır. Ə.Hüseynzadə belə fikirləşirdi ki, millətin indiki halında ona nicat ola biləcək qüvvə savadlı, elmli şəxslərdir. Digər baxımdan C.Məmmədquluzadənin və Ə.Hüseynzadənin ümumtürk ədəbi dil yaratmaq səyləri üst-üstə düşürdü. Əgər C.Məmmədquluzadə “əvvəl-axır türk kütləsi üçün ədəbi dil və ümumi imlaya çox böyük ehtiyac vardır” (1, 160) deyirdisə, Ə.Hüseynzadə də “biz öz müxtəlif şivə və ləhcələrimizi islah və tövhid ilə özümüzə məxsus və

ədəbi bir ümumtürk dil vücuda gətirə bilərik" (5) deyir. Göründüyü kimi buradakı fikirlər tam şəkildə üst-üstə düşür.

SONUÇ

M.İbrahimov "Molla Nəsrəddin"lə "Füyuzat" arasında "bizə hansı elmlər lazımdır?" sualı ətrafında gedən mübahisələrə də xüsusi diqqət ayırır. Bildiyimiz kimi, "Əkinçi" qəzetində irəli sürülən "Elmi-ədyan" və "Elmi-əbdan" məsələsi XX əsrin əvvəllərində yenidən müzakirə obyektinə çevrildi. Hacı Əbutürab Axundoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə və başqalarının bu müzakirələrdə aktiv olması, dini, yoxsa dünyəvi elmlərin gərəkliliyi barədə fikirləri diqqət çəkirdi. M.İbrahimov "Füyuzat"çıların bu sahədəki mövqeyini tənqid edir, onların dünyəvi elmlərlə yanaşı dini elmlərə də marağını qaragüruhçu mövqe hesab edirdi. "Mövhumatçı qaragüruhlar və mürtəce ziyalılar nəinki elmi dinlə birləşdirərək birincisini ikincisinə qurban edir, həm də dinin, mövhumatın ağla zidd ayinlərini belə müdafiəyə qalxışırdılar" (7, 130).

"Molla Nəsrəddin"ə gəldikdə isə M.İbrahimov onların bu müzakirələrdəki mövqeyini təqdir edir. "Molla Nəsrəddin" mövhumatı, onun bütün bünövrəsini yıxıb dağıdaraq mürtəce mollaları və dinin bütün rəsmi ayin və kahinlərini şiddətli satirik atəş altına alırkən, füyuzatçılar xalqı fanatizm əsarətinə verməyə, dini-mövhumi duyğuları daha da alışdırmağa can atırdılar" (7, 130).Təhlillərdə görünür ki, M.İbrahimov füyuzatçıların dinə önəm verməsini onların qaragüruhçu, mürtəce xisləti kimi xarakterizə edir. Əksinə, mollanəsrəddinçilərin "dinin bütün rəsmi ayinlərini" tənqid etməsini isə mütərəqqi hal kimi səciyyələndirir. Lakin mahiyyətə vardıqda görürük ki, problemə başqa tərəfdən yanaşmaq lazımdır. Burada akademik İsa Həbibbəylinin dediyi kimi, "onların dünyəvi elmləri öyrənməyə dair çağırışlarında da İslamın əleyhinə yox, dirçəliş və tərəqqi əsrinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaları əsas götürülmüşdür" (5, 272).

Tədqiqatın bu hissəsində M.İbrahimov "Molla Nəsrəddin" jurnalının ədəbi, elmi, mədəni, milli, dini, iqtisadi, siyasi və s. sahələrdə irəli sürdüyü bütün fikirləri cəmiyyət üçün faydalı hesab edir. "Füyuzat"çıların mövqelərini isə siyasi-ideoloji tələblərə uyğun olaraq zərərli, qeyri-milli və mürtəce ideologiya kimi tənqid etmişdir.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
11. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.

ARTISTIC STRUCTURE OF FADAI'S POEM "BAKHTIYARNAME", PHILOSOPHY OF FAITH, JUSTICE AND PATIENCE IN THE WORK

FƏDAİNİN "BƏXTİYARNAMƏ" POEMASININ BƏDİİ STURUKTURU, ƏSƏRDƏ QƏDƏRƏ İNAM, ƏDALƏT VƏ SƏBR FƏLSƏFƏSİ

BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU

Filologiya elmləri doktoru, Professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan,ORCİD: https://orcid.org/0000-0002-4738-9426

Xülasə

Fədai Təbrizi klassik Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biridir. O, ana dilində gözəl lirik şeirlər yazmaqla bərabər "Bəxtiyarnamə" adlı dəyərli bir poema da qələmə almışdır. Ana dilində məsnəvi formasında qələmə alınmış bu poema şərq ədəbiyyatında çox işlənən süjetlər silsiləsinə daxildir. Əsər maraqlı və orijinal bədii sturuktura malikdir. Poemanın ideya xətləri də rəngarəngdir. Bu xətlər içərisində qədərə inam, ədalət və səbr fəlsəfəsi də xüsusi yer tutur. Bu məqalədə biz göstərilən həmin məsələləri elmi şəkildə şərh etməyə çalışmışıq. Mətləbin aydın izahı üçün poemadakı bəzi konkret nağıllar üzərində dayanmağı lazım bilmişik.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, klassik poeziya, Fədai Təbrizi, "Bəxtiyarnamə", taleyə inam, səbr, ədalət

Summary

Fedai Tabrizi is one of the well-known representatives of classical Azerbaijani literature. Besides writing beautiful lyric poems in his native language, he also penned a valuable poem called "Bakhtiyarname". This poem, written in the native language, is included in the series of plots that are often used in Eastern literature. The work has an interesting and original artistic structure. The idea lines of the poem are also colorful. Within these lines, the philosophy of trust, justice and patience also occupies a special place. In this article, we have tried to interpret these issues in a scientific way. For a clear explanation of the topic, we found it necessary to focus on some specific tales in the poem.

Key words: Azerbaijani literature, classical poetry, Fedai Tabrizi, "Bakhtiyarname", faith in destiny, patience, justice

Giriş

Fədai Təbrizi XVI əsrdə yaşayıb yaratmışdır. O, **iki dildə – Azərbaycan və fars dillərində** əsərlər yazmışdır. Şair həm poeziyanın lirik, həm də epik növündə qələmini sınamış, rəngarəng janrlarda lirik şeirlərdən əlavə ana dilində «Bəxtiyarnamə» adlı poema da qələmə almışdır. Bu poema anadilli Azərbaycan epik şeirinin qiymətli və səviyyəli örnəklərindən biridir.

Poemanın bədii sturukturu

Süjet və kompozisiya baxımından «Bəxtiyarnamə» şərq bədii təfəkküründün populyar incilərindən olan «Sindibadnamə», «Min bir gecə», «Tutinamə», «Yeddi gözəl» (Nizami) və s. kimi möhtəşəm abidələrlə oxşarlıq təşkil edir. Kompozisiya – struktur bütövlükdə adı çəkilən əsərlərdə olduğu tərzdə «süjet içərisində əlavə süjetlər» prinsipinə əsaslanır. Həm də belə bir forma – struktur əsərin həcminə və ideya-məzmun siqlətinə ciddi, əsaslı şəkildə təsir göstərir.

«Bəxtiyarnamə»nin istər kompozisiya-struktur sistemində, istərsə də bədii semantikasında on rəqəminin əhəmiyyətli rolu vardır: 10 vəzir; Azadbəxtlə Gülcamal uşağın bələyinə 10 gövhər qoyurlar; 10 günə gəlib Kirmana çatırlar; baş qəhrəmanın söylədiyi 10 nağıl; nağılların söyləndiyi 10 gün; 1-ci nağılda 10 qəvvas və onların dəryadan çıxardıqları 10 dürr; Xacə Həsən bəzirganın 10 il evinə qayıda bilməməsi; Şirvan şahı oğlu Behzaddan onun sevdiyi qızla bağlı tədbir görməkdən ötrü 10 gün möhlət istəyir və s.

Yuxarıda adı çəkilən əsərlərdə olduğu kimi «Bəxtiyarnamə»də də süjet içərisində verilən süjetlər, yəni əlavə nağıl-əhvalatlar bütövlükdə əsas süjet xəttinin ümumi ahəngi və əsas ideya xətti ilə bu və ya digər dərəcədə bağlıdır, onu tamamlamağa və daha mükəmməl şəklə salmağa xidmət edir. Ancaq həmin əhvalatlar həm də müstəqil süjetə malikdir. Onları ayrıca, bitkin bir əsər-əhvalat kimi də qəbul etmək mümkündür. Müəllifin məharəti mətn daxilində verilən qısa süjetləri ümumi süjet xətti ilə ideya-semantik və məzmun-struktur cəhətdən uğurla sintez edə bilməsindədir.

Poema məsnəvi formasındadır. Əhvalat adi qaydada başlayır. Ancaq süjet getdikcə gərginləşir, dramatik və həyəcanlı xarakter alır. Oxucunu öz cazibəsinə salır. Göstərilir ki, Əcəm mülkündə Azadbəxt adlı məğrur və işrət düşkünü bir sultan, sultanın qoşun böyüyü, əmiri və əmirin Gülcamal adlı gözəl bir qızı vardır. Bir dəfə əmir kənar bir yerə istirahətə gedir. Bir müddət sonra qızı üçün darıxır. Onu öz yanına çağırtdırır. Gülcamal atasının yanına yola düşür. Ova çıxmış Azadbəxt təsadüfən onu görür, qıza vurulur. Onun kim olduğunu öyrənir. Əmirə elçi göndərmək barədə Karidan vəzirin məsləhətinə məhəl qoymur. Daha doğrusu, əmirə elçi göndərməyi qüruruna sığışdırmır. Qızı məcburən götürüb saraya aparır. Toy edib onunla evlənir. Bu hadisələr əsərin *ekspozisiyasını* təşkil edir. Sonradan bu əhvalatı eşidib ona hörmətsizlik etdiyinə görə sultana qəlbində gizli kin bəsləyən əmir bir müddətdən sonra, nəhayət, fürsət tapıb əyan-əşrəfi öz tərəfinə çəkə bilir. Başı eyş-işrətə qarışmış, dövlət işlərini unudan sultana qarşı üsyan qaldırır. Çarəsiz qalan sultan zövcəsi ilə birlikdə Kirmana qaçır. Bununla da hadisələr *düyünlənir* və süjetin *zavyazka* hissəsi gəlir. Bundan sonra *inkişaf xətti* başlayır və davam edir. Yolda, bulaq başında Gülcamalın oğlan uşağı dünyaya gəlir. Onlar çətinliyi nəzərə alaraq uşağı orada qoyub Kirmana gedirlər. Kirman şahının köməyi ilə Azadbəxt yenidən öz taxt-tacını geri qaytarır. Bulaq başında sahibsiz qalan körpəni Ziyad Hərami adlı bir quldurbaşı tapır. Övladı olmadığı səbəbindən onu oğulluğa götürür və böyüdür. Ona Xudadad adı qoyur. Cavan oğlan olarkən Xudadad müəyyən səbəblə əlaqəli Sultan Azadbəxtin sarayına gəlib düşür. Sultanın ondan xoşu gəlir, onu sarayda saxlayır və adını dəyişdirib Bəxtiyar qoyur. Tədricən Bəxtiyarın sarayda nüfuzu artır, xəzinədar vəzifəsinə qədər yüksəlir. Sultanın vəzirləri (10 vəzir) ona paxıllıq edir və Bəxtiyarı hökmdarın gözündən salmağa çalışırlar. Nəhayət, belə bir fürsət ələ düşür. Bir dəfə Bəxtiyar içib sərxoş olduğundan bilmədən sultanın yataq otağına gəlir və orada yatır. Vəzirlər bunu hökmdara xəyanət kimi qələmə verir və onun cəzalandırılmasını tələb edirlər. Qəzəblənən Azadbəxt Bəxtiyarı edam etdirmək istəyir. Lakin Bəxtiyar 10 gün ərzində hər gün ibrətamiz bir nağıl danışmaqla hökmü yubadır. Hər gün bir vəzir gələrək şahı hökmü icraya təhrik edir. Edam günü Bəxtiyar qətlgaha aparılarkən oğulluğu ilə görüşməyə gələn Ziyad Hərami vəziyyətdən xəbər tutur və həqiqəti açıb sultana danışır. Bu epizod süjetin *kulminasiyasını* təşkil edir. Bəxtiyarın onun öz doğma oğlu olduğunu bilən şah və Gülcamal sevinirlər. Qətl mərasimi şadlığa çevrilir. Beləliklə, əsər nikbin finalla yekunlaşır.

Poemada Bəxtiyarın dilindən 10 nağıl verilir. Nağıllar mövzu, məzmun və ideyaca bir-birindən maraqlı, düşündürücü və rəngarəngdir. Onların məzmun və qayəsində ciddi, ibrətamiz, cəmiyyət və insanlıqla bağlı həyat, yaşayış fəlsəfəsi vardır. Bunlar insanı iş görərkən öz əməlini, onun mahiyyət və nəticəsini düşünməyə çağırır. Onu öz əməlinə məsul və cavabdeh şəxs kimi

ağıla, düşüncəyə, idraka sövq edir. Gördüyün iş və əməlin aqibətini düşün! Bütün nağıllarda və əsərin məzmununda bu ahəng daim diqqət mərkəzindədir.

Poemada qədərə inam ideyası

Bəxtiyarın söylədiyi 1-ci nağılda – *«Tacirin macərası»*nda əsas mətləb bəxtə, taleyə inam fəlsəfəsidir. Burada biz acgöz, tamahkar, sərvət əsiri, xəsis bir tacirlə üzləşirik. Bəsrədə yaşayan bu varlı tacirin bütün var-dövləti əlindən çıxdıqdan, yenidən sərvət qazanmaq üçün göstərdiyi cəhd uğursuz nəticə verdikdən sonra o, varlanmaq ehtirası, arzusu ilə başqa məmləkətə üz tutur. Şair onu müxtəlif zümrəyə məxsus insanlarla görüşdürür. Əvvəl tacir halal zəhmət sahibi, insanpərvər bir bağbana rast gəlir. Ancaq tamahı ucbatından ona xəyanət etdiyinə görə qovulur. Sonra qəvvaslarla, daha sonra oğrularla rastlaşır. Cavanmərd bir insanla üzləşir. Nəhayət, sərrafla ünsiyyətdə olub onun böhtanına məruz qalır. Müxtəlif çətinliklərdən, hətta ölüm təhlükəsindən xilas olur. İlk dəfə səfərə çıxarkən o, gəmiyə minir. Gəmi dəryada tufana düşüb qəzaya uğrayır. Ancaq tacir bir taxta üstündə üzüb xilas ola bilir. Bağbanla, oğrularla ünsiyyətində də təhlükədən qurtulur. Hətta sərraf onu oğurluqda ittiham edib böhtan atarkən həqiqət üzə çıxır. Tacir azad edilir. Nəhayət, o, saraya yol tapır. Orada nüfuz qazanıb hörmət-izzət sahibinə çevrilir. Ancaq taleyin uğurlu yolu nəhs gedişatla əvəz olunur. Heç bir günahı olmadığı halda təqsirləndirilir. Şahın qəzəbinə düçar olur və edam edilir. Onun ömür yolu belə müəyyənləşir: əvvəl dəfələrlə təhlükələrdən, hətta real ölüm məqamında ölümdən qurtuluş tapa bilir. Günahı olduğu situasiyalarda belə cəzasız qala bilir. Amma heç bir suçu olmadığı halda xəyanətdə ittiham edilir və edama məhkum olunur. Bunun səbəbini şair bəxtsizlikdə, talesizlikdə, daha dəqiqi desək, alın yazısında, qəzavü-qədərə inamda görür. Tacirin günahsız ölümünün səbəbini sənətkar onun öz dili ilə belə izah edir:

Pəs ol biçarə etdi ahü fəryad.

Qılırdı bəxt əlindən dadü-bidad.

Açıb ağzın dedi ol padişahə,

– Eşit ərzim mənim tək bipənahə.

Mənim yox, haq bilir mütləq günahim,

Vəlakin taleü bəxti-siyahim,

Məni uğratdı, çox dərdü bəlayə,

Bəla verdi məni axır fənayə.

Şairin şəxsi qənaəti də bu ideya ilə həmahəngdir:

Fədai, hər kimə bəxt olmadı yar,

Nə hasil çox tərəddüd, sə'yü büsyar.

Nağıldan çıxan nəticəyə görə insanın taleyi, başına gələcək hadisələr əvvəlcədən kodlaşmışdır. Onun həyat yolunu müşayiət edən yaxşı və pis nə varsa, alın yazısına, qədərin qismətinə tabedir. Ümumiyyətlə, «Yazıya pozu yoxdur», təqdirə, alın yazısına inam fəlsəfəsi «Bəxtiyarnamə»dəki müxtəlif nağıllarda bu və ya digər dərəcədə özünü büruzə verir. Sonuncu nağıl – *«Padşah sərgüzəşti»* isə bütünlüklə həmin motiv üzərində qurulmuşdur. Övladı olmayan Çinü Maçin padşahının uzun nəzir-niyazdan, çətinlikdən sonra oğlan uşağı dünyaya gəlir. Amma münəccim onun gələcək taleyinə baxıb xəbər verir ki, uşaq yeddi yaşına çatdıqda atası onun vurduğu yaradan öləcək. Padşah xətadan qaçmaq məqsədilə körpəni uzaq biyabanda bir quyuya saldırır. Təyin olunmuş bir dayə onun yanında qalıb uşağa qulluq göstərir. Lakin bütün bu tədbirlər nəticə vermir. Uşaq təsadüfən quyudan xilas olur. Dayəsini aslan yeyir. Bir dəvəçinin

himayəsində yaşayan oğlan yeddi yaşına yetişdikdə atası – sultan ora gəlib çıxır. Oğlan atası olduğunu bilmədən düşmən hesab edib onu yaralayır. Padşah aldığı yaradan ölür. Nağıldan çıxan əsas qayə budur ki, olacağa çarə yoxdur. Təqdirin qismətini dəyişdirmək mümkün deyil. Bu insan iradəsindən kənar bir tale payıdır. Çinü Maçin padşahı nə qədər cəhd göstərib qəzanın qismətini dəyişmək istəsə də, buna müyəssər ola bilmədi. Nağılda müəllif deyilən ideyanı qabarıq şəkildə ifadə edir:

Yəqin bil, yox imiş təqdirə çarə,

Necə hökm etsə, kimsə kirdigarə?

Mənimçün yoxsa gər təqdiri-Allah,

Məni öldürə bilməz bigünah şah

…Fədai, kimsəyə neyləyə bədxah

Çü rədd olmaz imiş təqdiri-Allah.

Poemada zülm, ədalət və səbr fəlsəfəsi

«Bəxtiyarnamə»də insan bir fərd olmaqdan ziyadə sosial bir varlıq kimi dərk edilir. Fərd və cəmiyyət, sosial mühit məsələlərinə toxunulur. Xüsusilə də zülm və ədalət, bəşəri varlığa humanist və qeyri-humanist, qəddar və qayğıkeş münasibət problemi ciddi, vacib ictimai bir məsələ kimi diqqət mərkəzində saxlanılır. Əsərdə yaradılan çoxsaylı şah obrazlarının əməl və rəftarında həmin problem özünün maraqlı bədii təcəssümünü tapır. Bu şahlardan bir qismi ədalətli, insanpərvər, digər qismi isə zalım, qəddardırlar. Poema müəllifi ibrətamiz süjetlər, didaktik nəticələr əsasında sübut etməyə çalışır ki, zülm yerdə qalmaz. Zalım da, insaflı da, haqlı da, haqsız da, xubdin də, xeyirxah da axırda öz əməlinin bəhrəsini görəcək. Həyat yaxşıları layiqli qismətlə mükafatlandırdığı kimi, pisləri, nankor və bəhdxahları da əməlinə müvafiq cəza ilə cəzalandırır. Bu mənada məsnəvidəki 3-cü nağıl – *«Sabir sərgüzəşti»* maraqlı, tipik məzmun və ideyaya malikdir.

Sərgüzəştin ideya-məzmun axarında inikasını tapan əsas məsələ hökmdar və xalq, şah və rəiyyət problemidir. Bu mühüm ictimai məsələdən əlavə nağılda səbr və onun əhəmiyyəti, təqdirə inam fəlsəfəsi, hər kəs öz əməlinin cəzasını çəkər, hər şey Allahın əlindədir – kimi sosial-mənəvi düşüncə tərzi, bəşəri inanc şüarları da öz ideya-bədii təcəssümünü tapır.

Sərgüzəştdə hadisələr realist planda verilir. Fantastik ünsürlərə, qeyri-mümkün nağıl elementlərinə meyl edilmir. Hadisələrin həyati məcrada axarına daha çox diqqət yetirilir. Bu məziyyət, ümumiyyətlə, «Bəxtiyarnamə»nin bütün nağıllarında bir metod, üslubi sistem kimi özünü büruzə verir. Başqa sözlə, əgər buradakı nağılları təsnif etsək, əsasən, realist nağıllar silsiləsinə daxil etməliyik.

Haqqında danışdığımız nağılın qəhrəmanı Sabir «mərdi-xirədmənd», səbr, şükr və ibadət əhli, təmiz niyyətli, xeyirxah bir kənd adamıdır. Zəhmətlə dolanan bu insanın az-çox mal-qarası, münasib məişət və güzəranı da var. Əslində Sabir nağılda bir fərd kimi təsvir edilsə də, bütövlükdə rəiyyəti, ictimai toplumu təmsil edir. Daha dəqiqi, miniatürdə onun başına gələn faciələr ümumcəmiyyət miqyaslı faciələrdir. Kütləvi haqsızlıq və bəlalardır. Buradakı hər iki hökmdar obrazının Sabirə münasibəti, onunla rəftarı həmin hökmdarların idarə etdikləri sosial topluma münasibət və rəftarlarının göstəricisidir.

Əvvəlcə yaşadığı ölkədə Sabir sultanın kənd əhlinə tutduğu haqsız divana görə onu lənətləyir, ona nifrin, söyüş, qarğış yağdırır. Ancaq bu cəsarətinə, haqlı əməlinə görə məmləkətdən qovulur. Çarəsi ancaq səbr etməyə, dözüm göstərməyə qalır. O, özü də yerinə yetirilməli vacib əməl kimi buna inanır. Başqalarına da bunu təlqin edir:

Dedi Sabir ki, ey pakizə övrət!

Eşitmişəm, atam qılmış vəsiyyət.

Ki, ta kim hər kəs uğrasa bəlayə

Riza vermək gərək labüd qəzayə.

Ki səbr ilə olur hər müşkül asan

Ki təcil eyləməkdir fe'li şeytan,

Edəlüm biz dəxi səbrü təhəmmül

Xuda raziqdir, ona qıl sən təvəkkül.

Tələsməyi şeytan işi sayıb səbr, dözüm göstərən qəhrəman başına gələn bütün qəzavü qədəri təqdirin işi hesab edir və *«Qəzara, çünki yox təqdirə təbdil»* – inamı ilə yaşayır.

Birinci məmləkətdən qovulduqdan sonra ikincisinə gələn Sabir burada da eyni haqsızlıq, özbaşınalıq, qanunsuzluqlarla üzləşir. Burada da hökmdar – ictimai-inzibati rəhbər, ixtiyar sahibi, azğın, despot, rəhmsiz, qəddardır. Yeni ölkədə Sabirin iki oğlunu oğrular əlindən alır. Zövcəsini başqası götürüb evinə aparır. Özünü sultanın adamları zorla sultanın inşa etdirdiyi tikintiyə gətirib haqsız, muzdsuz işləməyə məcbur edirlər. Ancaq:

Bəlayə səbr qıl, şükr et Xudayə,

Səni bişək yetirər müddəayə. –

düşüncəsi ilə yaşayan qəhrəman Haqqın kəramətinə, sitəm mənzilinin dağılacağına, sitəmkarın öz cəzasını alacağına batini etiqad bəsləyir. Onun rəyincə hər şey Allahın əmr və istəyinə tabedir. O istəsə, quyudakı ixtiyarsız kəsi çıxarıb taxt-tac sahibi edər, sultanı isə taxtdan endirib quyuya salar:

Dedi Sabir: ona ki qılma əfqan

Həqqə şükr eyləyib səbr eylə pişə.

Ki, bidadü sitəm qalmaz həmişə.

Görərsən bir gün, ey yari-yeganə,

Əsər yox zülmü zalımdan nişanə.

Bəsa hökmü, bəsa zalim, sitəmkar,

Ki, zülmündən olur mənzilləri nar.

Bəsa kimsə ola çah ona zindan,

Çıxıb çahdan ola mənzili sultan.

Təsadüfən Sabirin bu sözlərini eşidən sultan qəzəblənib onu gizlin bir yerdə quyuya saldırır və məsxərə ilə bildirir ki, qoy çərxi-dövran səni quyudan çıxarıb sultan etsin. Deməli, sultan Allahın qüdrətinə, qüvvətinə inamdan uzaq və etiqadsızdır. Bu cür nadanlıq, cəhalət onu rəhmsizə, zalıma çevirmişdir. Poemada irəli sürülən ideya xətlərindən biri də budur.

Nağılda biz Sabirin həyatının iki mərhələsini görürük: tənəzzül (ilk dəfə öz kəndində zülmə məruz qaldığı andan quyudan çıxan vaxta qədər) və tərəqqi (quyudan çıxarılıb şah seçildikdən sonrakı həyatı) mərhələsi. Nağılın süjeti bilərəkdən bu ahəngə tabe tutulmuşdur. Ümumiyyətlə, poemada istər başqa nağıllarda, istərsə də burada əsas ideya xətləri əvvəldən hazır olduğundan,

təşviq olunacaq, irəli sürüləcək fikir çalarları bəlli olduğundan hadisələrin axarı «ideyadan süjetə» prinsipi əsasında qurulmuş, məqsədli situasiyalar yaradılmışdır.

«Sabirin sərgüzəşti»ndə hər iki hökmdar bir zalım kimi öz zülmünün cəzasını çəkməli olur. Sabirə – əslində bütöv cəmiyyətə qarşı etdikləri pisliyin eyni, adekvat cavabı ilə üzləşirlər. Sabirin bütün var-yoxunu əlindən alıb qovan əvvəlki şahın bütün var-yoxu Sabirin (o, şah olandan sonra) əmri ilə əlindən alınır, özü isə səfil halında qovulur. Sabiri quyuya saldıran ikinci ölkənin sultanı isə üsyan nəticəsində taxtdan salınır və quyuya salınır. Rəiyyəti zülm meydanına çevirənlərin aqibəti bununla yekunlaşır. Xeyir də (Sabirin timsalında), şər də (hər iki hökmdarın timsalında) öz bənzərinə tuş gəlir və hər şey Xaliqin hökmünə bağlanır:

Nə qılsan çəkdirər Allah cəzasın

Qiyamət gününə qoymaz qisasın.

Bir qəzəbə abad bir kəndi bərbad edənlərin (1-ci ölkənin şahı), bütün tərəqqi və tənəzzüllərin Tanrının qüdrət və istəyinə bağlı olduğunu məsxərəyə qoyanların (2-ci ölkənin şahı) aqibəti belədir! «Sabirin sərgüzəşti»ndə müəllif bu intonasiyanı xüsusilə vurğulamağa cəhd göstərir. Nağıldakı mühüm qayələrdən biri kimi özünü izhar etdirən səbr fəlsəfəsi sonrakı nağılda – *«Behzad sərgüzəşti»*ndə daha qabarıq və aparıcı motivə çevrilir. Səbrsizlik, tələskənlik, vaxtından əvvəl məqsədə çatmaq marağı gözəl, igid, qoçaq bir şahzadə, Şirvan şahının oğlu Behzadın faciəli ölümünə səbəb olur. Sənətkar oxucuya demək istəyir ki, tədbirsiz, səbirsiz hərəkət həmişə kədərli, uğursuz nəticə doğurur.

Ədəbiyyat

1.Araslı H. XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1956

2.Araslı H. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı, 1998

3.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cilddə, III c., Bakı, 2009

4.Azadə R. Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər). Bakı, 1975

5.Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, 2018

6.Əhmədov E. Fədai və onun «Bəxtiyarnamə»si. ADU-nun elmi əsərləri (dil və ədəb. ser.), 1971, №5

7.Fədai. Bəxtiyarnamə (tərtib edəni: Məmmədli Q.). Bakı, 1957; 2004

8.Həvilqızı Kəminə. 1.Şərq ədəbiyyatında «Bəxtiyarnamə»lər və Dəqiqinin «Bəxtiyarnamə» əsəri; 2.XII-XIII əsrlər farsdilli bədii ədəbiyyatda «Bəxtiyarnamə» mövzusu. AMEA-nın Z.Bünyadov ad. Şərqşünaslıq İnst.-nun elmi araşdırmaları, VI buraxılış, 2003, №1-2

9.Qafarlı S. «Bəxtiyarnamə» dastanı. «Azərbaycan» jur., 1960, №8

10.Səfərli Ə. Fədai və şifahi xalq ədəbiyyatı. ADU-nun elmi əsərl. (dil və ədəb. ser.), 1975, №1

11.Səfərli Ə. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri. Bakı, 1982

12.Səfərli Ə., Yusifli X. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (qədim və orta əsrlər). Bakı, 2008

CHINESE GRAVE PRAYING

Angel Callista [1], Christian Kevin Wang [2], Vania Elshadania[3]

[1]Student of Widya Dharma Pontianak

[21]Student of Widya Dharma Pontianak

[31]Student of Widya Dharma Pontianak

Abstract

The Chinese community is one of the largest in the world, with a significant presence across Asian countries. It is estimated that around 60 million Chinese people live overseas, accounting for 4.3% of the population in mainland China. Due to migration, many have settled permanently in various countries, earning them the title of "Citizen of the World" for their widespread presence. Despite living outside of China, these people continue to preserve and practice their cultural traditions—carrying them across generations and borders of the world. One such tradition is "*Sembahyang Kubur*" or grave praying. It is a unique ancestral worship practice that remains a constant part of Chinese heritage. This study aims to introduce the grave praying culture to a wider audience. We intend to explain how it works every year and how it is done twice a year, or even once a year depending on the family of the deceased. In this research, a qualitative approach was used, relying on interviews with practitioners to broaden the research and insight. It is indicated that *Sembahyang Kubur* retains its core elements, such as cleaning graves, making offerings, and performing prayers. This varies based on family customs and beliefs. Interviews reveal that this tradition is done to respect the deceased and it is believed that praying to the deceased will bring prosperity and blessing for the rest of the year to the family. In conclusion, *Sembahyang Kubur* is an identical tradition to the Chinese community to preserve the memory of the deceased.

Keywords: Chinese community, traditions, grave praying, *Sembahyang Kubur*

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Başkanlığı

2025 AİLE YILI

Sayı : E-79885059-821.05-360258 07.04.2025
Konu : Düzenleme Kurulu Akademisyen Temsilciliği

İLGİLİ MAKAMA

İlgi : Arceng Akademi'nin 07.04.2025 tarihli ve sayılı yazısı.

İlgi yazıya istinaden, Bölümümüz öğretim üyesi kadrosunda görev yapmakta olan Doç. Seçil KARTOPU'nun, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli ve 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen *"Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur."* maddesi gereğince 2025 yılında ilgili yazıda adı geçen kurumda akademisyen temsilcisi olarak görev alması Bölüm Başkanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini arz/rica ederim.

Dr. Öğr. Üyesi GÜVEN MERAL
Bölüm Başkanı

- 43312285 - 43312285 - 43312285 - 43312285 - 4

ARCENG AKADEMİ

Sayı : T-100-110 15.05.2025
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Arceng Akademi tarafından 25-27 Nisan 2025 tarihleri arasında Sinop'da düzenlenen III. International Social Sciences Congress'de sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir.Çalışmaların % 67,80'i yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 59
Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 19
Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 40
Katılımcı ülke sayısı: 6 ülke
Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (35 bildiri), Moldova(1 bildiri), Romanya (1 bildiri), Pakistan (1 bildiri), Endonezya(1 bildiri), Özbekistan(1 bildiri),

Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

Düzenleme Kurulu Başkanı

Adres: Tecde Mah. Damlacık Sk. Polatlar Office Sitesi A Blok
No: 12/2 Daire No: 13 Yeşilyurt/MALATYA

Telefon No: 0 850 474 30 06
Eposta: info@arcengkongre.com

15.05.2025
ISBN: 978-625-97514-7-4
ARCENG PUBLICATIONS – 2025©